
IHS

10
5 C
18

HISTORIÆ ANABAPTI-STICAE

Libri Septem:

QVIBVS EIVS SECTÆ IN MVL-tiplices Sectas iam scissæ, ortus, primi authores, progressus tàm violentus quam fraudulentus, Prophetæ & Reges monstrosi, res denique domi forisq;, priuatim ac publicè gestæ, luculenter & verè, ex fide dignis auctoribus, quorum Catalogum pagella Præfationem sequens exhibet, explicantur.

Auctore

ARNOLDO MESHOVIO LIPPIENSI, GYMnasij Laurentiani apud Vbios Professore.

COLONIÆ,
Apud Gerhardum Greuenbruch.
ANNO M. DC. XVII.

HISTORIÆ ANABAPTISTICAE

Libri Septem:

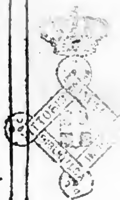
QVIBVS EIVS SECTÆ IN MVLtiplices Sectas iam ſciſſæ, ortus, primi authores, progreſſus tàm violentus quam fraudulentus, Prophetæ & Reges monſtroſi, res denique domi foriſq;, priuatim ac publicè geſtæ, luculenter & verè, ex fide dignis auctoribus, quorum Catalogum pagella Præfationem ſequens exhibet, explicantur.

Auctore

ARNOLDO MESHOVIO LIPPIENSI, GYMnaſij Laurentiani apud Vbios Profeſſore.

COLONIÆ,
Apud Gerhardum Greuenbruch.
ANNO M. DC. XVII.

Admodum
Reuerendo & eximio viro ac Domino,

DN. HENRICO FRANCKEN SIERSTORFFIO, ARTIVM LIBERAlium & SS. Theologiæ Doctori, eximio Magistro nostro, Ecclesiarum D. Cæciliæ & Beatæ Mariæ Virginis ad gradus Canonico, Gymnasij Laurentiani apud Vbios Regenti vigilantissimo, Domino & Patrono suo colendissimo.

I*Nter omnes superiore, & hoc etiam nostro seculo, vel natas recens, vel ab inferis resuscitatas hæreses,* Admodum Reuerende & eximie Domine *nulla vspiam viguit, quæ vel maiora dederit Christianæ Reipublicæ damna, vel plures vno tempore sectas pepererit, quam ea, cuius ortum & progressum præsenti hoc opere explicatum, sub nomine tuo & præsidio in lucem edimus. Hæc enim præterquam quod Saxoniam primum, vbi Luthero infelici patre nata, grauiter adflixit, ac deinde in Heluetiam, Alsatiam, Morauiam, Silesiam, Poloniam, Lithuaniam, aliasque*

plures in confinio prouincias, non absque insigni animarum dispendio, penetrauit; ita postremo inferiorem Germaniam concußit & perturbauit, vt qui crebros illos vrbium motus, frequentes illas animarũ strages, quas vel ipso sui principio edidit, ob oculos posuerit, non poßit non vehementer ingemiscere & contristari. Nam vt reliqua missa faciam, ecquis nescit, qua modestia (scilicet) qua pietate, quo externo simulatæ sanctitatis prætextu, pestiferi dogmatis authores in Orientalem Frisiam primo, ac inde in Hollandiam, VVestphaliam, Occidentalem Frisiam & Geldriam irrepserint, quo progressu, quibus principijs, hic sectã propagarint, qua tyrannide & crudelitate in obnitentes desæuierint, quomodo antiquæ religionis exercitia aboleuerint, eiusque loco nefariam suam & sanguinolentam hæresin publicè introduxerint, Cathedras & Templa sacrilegè primùm direpta occuparint, & postmodum destruxerint, Magistratus & regionum Principes aut violenta manu ditionibus suis exturbarint, aut cruẽta è medio sustulerint? Noti sunt in Saxonia, vt altiora repetam, Pelargi & Munceri conatus nefarij, nota Bocoldi monstrosi Regis & sociorum eius per inferiorem Germaniam tyrannis & crudelitas, nota Gelensis alio-

rumq; id genus factiosorum per totum pœne Belgium in magistratum coniuratio, quorum omnium ea fuere consilia, ea mens, is animus, vt velut Cimbri olim, Hunni, VVandali, Gothi, & postremo Arabica illa Apocalypseos bestia Mahomet, terrarum orbem subegere, ita quoq; & ipsi quicquid vspiam hominum sub sole est, Regibus sublatis, in potestatem redigere conarentur. Id quod non clanculum modo inter suos, sed & scriptis publicis, titulis regijs & varijs nominibus inuulgarunt. Hinc Pelargum electorum Dei huius mundi Ducem. Muncerum alterum Gedeonem; Bocoldum Regem iustitiæ totius terrarum orbis designauere, quemadmodum prolixè in historia nostra demonstramus. Iam ad sectas quod attinet, illarum ea est copia, ea multitudo, vt non solum reliquas omnes hæreses superent, sed & innumerabiles propemodum sint & infinitæ, quarum quæq; & peculiares authores, & quæ tueatur, errorum dogmata habet. Alia Muncerianorum est, alia Huttitarum, alia Hoffmannicorum, alia Monasteriensium, aliæ alijs nominibus gaudent. Atq; sub his tam innumeris, vt dixi, sectis, virulentißimos errores, absurdissimasq; & toto orbe olim damnatas hæreses occulunt & disseminant, vt mirum sit, reperiri sub sole homi-

nes, qui eos nihilominus recipere, fouere, & viris Principibus, quasi pacis publicæ & Christianæ concordiæ studiosos & amantes, commendare nefas non censeant. Et ô vtinam vel hi proprio tandem damno, si nolint aliter, experiantur, quã exitiale virus id genus homines alant; credo consiliũ mutarent, & animũ aliò diuerterent. Sed hæc serius querimur. Apostoli atq; adeo Christi ipsius vox est: Oportet inter vos esse hæreses, vt qui probati sunt, manifesti fiant: *quæ quam diu vigebunt, habebunt & suos, qui vna simul & foueant, & continuo propagent. Interim hoc nobis exemplo relinquitur, vt & serio tam illos quam hos vitemus, & ne quid tum nobis, tum nostræ, quam & Dei gratia & tua vigilantia honestißimis literarum studijs qua par est diligentia, copiosam excolimus, iuuentuti, damni obtingat, vnice, vt factum hactenus, aduigilemus.*

Cæterum tuo quod nomini honoriq;, Admodum Reuerende & eximie Domine, *hanc Historiolam meam inscripserim, nemo credo, si causas intelligat, mirabitur. Cum enim in hoc florentißimo nostro Collegio primum operam literis dederim, deinde gradum studiorum in eo susceperim, ac postremo ad professionem, tua potißimum voluntate, & quem nuper ad-*

modum

modum (eheu) felicißimo transitu nobis ereptum lugemus, Admodum Reuerendi Doctißimiq; viri Domini Caspari Vlenbergij, Domini quondam mei, ac Patroni colendißimi, consilio admißus sim, æquum omnino fuit, vt publico aliquo grati animi Symbolo cũ huius, tum aliorum in me collatorum beneficiorũ amplitudinem tester, sicq; hasce laborum meorum primitias alteri nulli, quam R^tia T^æ offerrem consecraremque; cui & eò gratiores fore spero, quod eam complectatur historiam, quam æqui iudicij omnes & veram esse lubẽter fatebuntur, & Catholicæ religionis amantes, Christianæ Reipublicæ vel his temporibus nostris, quibus nefaria illa Anabaptistarum secta caput rursum exerere occipit, apprimè vtilem iudicabunt. Quæ cum ita sint, vnicè rogo, Admodum Reuerende & eximie Domine, *opellã vt meam sic suscipias, vt præstiti huius qualiscunq; mei laboris me non pœniteat, sed potius ad alteram Historiæ huius partem pari promptitudine perficiendã calcar mihi addatur. Interim Deũ ter Op. Max. veneror precorq;, vt T^am. nobis R^am quã diutißimè prosperã & incolumẽ seruet. Vale. Ex Museo meo, ipso D. Materni Anno. 1617.*

R. D. V.

addictissimus

Arnoldus Mesbonius Lippiensis.

Index præcipuorum authorum quibus in hac historia vsi sumus.

ABrahamus Bucholtzerus.
Alexander Gaguinus.
Ambrosius Blaurerus.
Antonius Posseuinus.
Antonins Coruinus.
Casparus Vlenbergius.
Christophorus Erhardus.
Conradus Schlusselburgius.
Cyriacus Spangenberg.
Dauid Chytræus.
Eobanus Hessus.
Erasmus Alberus.
Fridericus Staphylus.
Florimundus Ræmundus.
Gastius.
Gabriel Prateolus.
Georgius Ederus.
Georgius Cassander.
Genebrardus.
Henricus Dorpius.
Henricus Bullingerus.
Hermannus Modettus.
Iacobus Gualterius.
Iacobus Schopperus.
Ioachimus Curæus.
Ioannes Fabricius Bolandus.
Ioannes Cochlæus.
Ioannes Sleidanus.
Ioannes Oecolampadius.
Ioannes Pomarius.
Ioannes Manlius.
Ioannes Caluinus.
Ioannes Isacius Pontanus.
Kleinsorgius.
Lambertus Hortensius.
Laurentius Surius.
Lucas Osiander.
Martinus Crusius.
Martinus Lutherus.
Michael Buchingerus.
Nicolaus Bleesdickius.
Nicolaus Selneccerus.
Opeemerus.
Petrus Gnodalius.
Philippus Melanchton.
Sebastianus Franck.
Stanislaus Hosius.
Vbbo Emmius.
Vbbo Philippi.
Vldricus Zuinglius.
VVilhelmus Lindanus.

In

IN HISTORIAM ANABAPTI-ſtarum M. Arnoldi Meshouij Lippienſis, Gymnaſij Laurentiani Profeſſoris.

GEntem retinctam pelle tincta ſubdolam,
Cunctis repoſto produis velamine,
Pars prima noſtri, opere ſecundiore:
Prima reuellis commodo radice, tot
Surcos retincto propalantes nomine,
Quot vlla ſparſis tendit arbos frondibus.
Munſterianæ fraudis hinc ortus, & hinc
Pandens receſſus; Catharos hinc acathos
Hinc Scepticos, Pelargios, Schvvenckfeldios,
Et quicquid vſque proditum ſub nomine
Inſontis æui, purioris dogmatis.
Cœpto, pol, æqua res, iucunda, commoda,
Dignanda Peplo Palladis, cœpto grauis;
At perdio labore, pernocte leuior.
Punctum tuliſti, mactè, virtus ſemitam
Signabit olim peruiam laboribus.

IOANNES NOPELIVS COLON.
eiuſdem Gymnaſij Profeſſor. pon.

Aliud in eandem.

Siccine Christicolas sæuo grassabere ferro
Impia per caulas turba Retincta tuo?
Siccine furtiuo corrumpes dogmate mentes
Impunè? fraudes siccine dira strues?
Desine quæ dudum, dempto velamine, pangis,
Clarius æthereo iubbare cuncta patent.
His tua perbreuibus reteguntur cœpta libellis
Intus & exterius quid fabricêre liquet.

A. M. ponebat.

IN HISTORIAM M. ARNOLDI MESHOVII COLLEGÆ SVI
M. Ioannes Putz Laurent. Gymnas. Professor.

ECquis cæcutit clara iam luce micante,
Meshoui nobis quam tua scripta ferunt.
Vela abrupta iacent, artesq; doliquе patescunt,
Turba Retinctorum quos malesana parat.
Nil manet intactum, fucato cuncta colore
Nudantur, fraudis nilque latere valet.
Hinc tua proppediē super æthera fama volabit
Nomen & æternum secta retecta dabit.

Aliud

Aliud in eandem historiam.

NOn ſecus ac rabidum cognoſcimus vngue leonem,
Moribus hæreticos fraudeq; noſſe licet.
Vis Anabaptiſmi veram cognoſcere formam?
Inſpice res geſtas Hiſtoriamque, ſcies.
Lethiferam peſtem, virus, contagia, quæque
Contra Catholicam mota fuêre fidem.
Vno tamque breui iuuat expoſuiſſe libello,
Vt totum vnâ animâ noſſe legendo queas.

M. IOANNES VAGEDES,
ibidem Profeſſor.

Aliud.

TEſtis temporum & ameantis æui
Index hiſtoria eſt, quæ nihil ſilenti
Annorum patitur ſitu latere.
Obſeruat decus hæc memor bonorum,
Obſeruat ſcelus & memor malorum.
Hæc genti hæreticæ notam perennem
Donabit ſcelerum, ac dabit perennem
Laudem Meshouio, & perenne nomen.

M. STEPHANVS VVILLEBRINCK
eiuſdem Collegij Profeſſor.

APPROBATIO.

EGo Fr. Cosmas Morrelles, Ordinis fratrum Prædicatorum, SS. Theologiæ Doctor, hæreticæ prauitatis per Coloniensem & annexas diocæses Apostolicus Inquisitor, hanc Historicam sectæ Anabaptisticæ relationem vidi ac relegi, cum adeò nihil contineat fidei Catholicæ aut bonis moribus repugnans, quinimo, lectu iucunda ac curiosa & ad detegendas technas fucatæ sectæ prædictæ apprimè vtilis, dignam prælo ac luce censeo. apud

Prædicatores Colon. 11. Septémbr.
Anno 1617.

ARNOLDI MESHOVII
Lippiensis

HISTORIAE ANABAPTISTARUM

LIBER PRIMUS.

Summarium Libri Primi.

I. *Haeresis seditionum & Schismatum causa.*
II. *Nicolaus Pelargus, Carlstadius, Melanchthon, VVestenberg, &c. Primi VVittenbergae Anabaptistarum auctores.*
III. *Lutherus in exilium Anabaptistas relegat.*
IV. *Munceri Pelargi discipuli primi conatus, fraudes & seditiosa dogmata.*
V. *Rusticorum in superiore Germania tumultus & tyrannis.*
VI. *Muncerus Alsteti libertatis praeco, subditos in Magistratum concitans VVitterbachij Ecclesiam spoliat & succendit.*
VII. *Mulhusium venit, & exorto tumultu Ecclesias & coenobia occupat, Curiam indies Prophetae instar frequentans.*
VIII. *Rusticos cum Pelargo conuocat missis hinc inde ad fratres literis.*
IX. *Phifferus Apostata Munceri socius somnium explicat, & primus bello vicinos aggreditur.*
X. *Tumultus Erphurdiae in Thuringia.*
XI. *Fulda à Principibus expugnatur, & nouus ibidem Propheta.*
XII. *Status Mansfeldensis Comitatus vnà cum Munceri ad Comites Epistolis.*
XIII. *Anabaptistae caesi, vicinorum opem implorant.*
XIV. *Principum contra Rusticos bellum & victoria.*
XV. *Muncerus cum suis captus, capite plectitur.*
XVI. *Tumultus Francofurti ad Moenum.*
XVII. *Carlstadius ex Anabaptistis superstes delicti veniam à Luthero impetrat, eius vita calamitosa & horrendus interitus.*

Admodum
Reuerendo & eximio viro ac Domino,

DN. HENRICO FRANCKEN SIERSTORFFIO, ARTIVM LIBERA-

lium & SS. Theologiæ Doctori, eximio Magistro nostro, Ecclesiarum D. Cæciliæ & Beatæ Mariæ Virginis ad gradus Canonico, Gymnasij Laurentiani apud Vbios Regenti vigilantissimo, Domino & Patrono suo colendissimo.

INter omnes superiore, & hoc etiam nostro seculo, vel natas recens, vel ab inferis resuscitatas hæreses, Admodum Reuerende & eximie Domine *nulla vspiam viguit, quæ vel maiora dederit Christianæ Reipublicæ damna, vel plures vno tempore sectas pepererit, quam ea, cuius ortum & progressum præsenti hoc opere explicatum, sub nomine tuo & præsidio in lucem edimus. Hæc enim præterquam quod Saxoniam primum, vbi Luthero infelici patre nata, grauiter adflixit, ac deinde in Heluetiam, Alsatiam, Morauiam, Silesiam, Poloniam, Lithuaniam, aliasque*

plures in confinio prouincias, non absque insigni animarum dispendio, penetrauit; ita postremo inferiorem Germaniam concußit & perturbauit, vt qui crebros illos vrbium motus, frequentes illas animarũ strages, quas vel ipso sui principio edidit, ob oculos posuerit, non poßit non vehementer ingemiscere & contristari. Nam vt reliqua missa faciam, ecquis nescit, qua modestia (scilicet) qua pietate, quo externo simulatæ sanctitatis prætextu, pestiferi dogmatis authores in Orientalem Frisiam primo, ac inde in Hollandiam, VVestphaliam, Occidentalem Frisiam & Geldriam irrepserint, quo progressu, quibus principijs, hic sectã propagarint, qua tyrannide & crudelitate in obnitentes desæuierint, quomodo antiquæ religionis exercitia aboleuerint, eiusque loco nefariam suam & sanguinolentam hæresin publicè introduxerint, Cathedras & Templa sacrilegè primùm direpta occuparint, & postmodum destruxerint, Magistratus & regionum Principes aut violenta manu ditionibus suis exturbarint, aut cruẽta è medio sustulerint? Noti sunt in Saxonia, vt altiora repetam, Pelargi & Munceri conatus nefarij, nota Bocoldi monstrosi Regis & sociorum eius per inferiorem Germaniam tyrannis & crudelitas, nota Gelensis alio-

rumq;

rumq; id genus factiosorum per totum pœnè Belgium in magistratum coniuratio, quorum omnium ea fuere consilia, ea mens, is animus, vt velut Cimbri olim, Hunni, VVandali, Gothi, & postremo Arabica illa Apocalypseos bestia Mahomet, terrarum orbem subegere, ita quoq; & ipsi quicquid vspiam hominum sub sole est, Regibus sublatis, in potestatem redigere conarentur. Id quod non clanculum modo inter suos, sed & scriptis publicis, titulis regijs & varijs nominibus inuulgarunt. Hinc Pelargum electorum Dei huius mundi Ducem. *Muncerum alterum* Gedeonem; *Bocoldum* Regem iustitiæ totius terrarum orbis *designauere, quemadmodum prolixè in historia nostra demonstramus. Iam ad sectas quod attinet, illarum ea est copia, ea multitudo, vt non solum reliquas omnes hæreses superent, sed & innumerabiles propemodum sint & infinitæ, quarum quæq; & peculiares authores, & quæ tueatur, errorum dogmata habet. Alia Muncerianorum est, alia Huttitarum, alia Hoffmannicorum, alia Monasteriensium, aliæ alijs nominibus gaudent. Atq; sub his tam innumeris, vt dixi, sectis, virulentissimos errores, absurdissimasq; & toto orbe olim damnatas hæreses occulunt & disseminant, vt mirum sit, reperiri sub sole homi-*

nes, qui eos nihilominus recipere, fouere, & viris Principibus, quasi pacis publicæ & Christianæ concordiæ studiosos & amantes, commendare nefas non censeant. Et ô vtinam vel hi proprio tandem damno, si nolint aliter, experiantur, quā exitiale virus id genus homines alant; credo consiliū mutarent, & animū aliò diuerterent. Sed hæc serius querimur. Apostoli atq; adeo Christi ipsius vox est: Oportet inter vos esse hæreses, vt qui probati sunt, manifesti fiant: *quæ quam diu vigebunt, habebunt & suos, qui vna simul & foueant, & continuo propagent. Interim hoc nobis exemplo relinquitur, vt & serio tam illos quam hos vitemus, & ne quid tum nobis, tum nostræ, quam & Dei gratia & tua vigilantia honestißimis literarum studijs qua par est diligentia, copiosam excolimus, iuuentuti, damni obtingat, vnice, vt factum hactenus, aduigilemus.*

Cæterum tuo quod nomini honoriq;, Admodum Reuerende & eximie Domine, *hanc Historiolam meam inscripserim, nemo credo, si causas intelligat, mirabitur. Cum enim in hoc florentißimo nostro Collegio primum operam literis dederim, deinde gradum studiorum in eo susceperim, ac postremo ad professionem, tua potißimum voluntate, & quem nuper ad-*

modum

modum (eheu) felicißimo transitu nobis ereptum lugemus, Admodum Reuerendi Doctißimiq; viri Domini Caspari Vlenbergij, Domini quondam mei, ac Patroni colendißimi, consilio admißus sim, æquum omnino fuit, vt publico aliquo grati animi Symbolo cũ huius, tum aliorum in me collatorum beneficiorũ amplitudinem tester, sicq; hasce laborum meorum primitias alteri nulli, quam R^tiæ T^æ offerrem consecraremque; cui & eò gratiores fore spero, quod eam complectatur historiam, quam æqui iudicij omnes & veram esse lubẽter fatebuntur, & Catholicæ religionis amantes, Christianæ Reipublicæ vel his temporibus nostris, quibus nefaria illa Anabaptistarum secta caput rursum exerere occipit, apprimè vtilem iudicabunt. Quæ cum ita sint, vnicè rogo, Admodum Reuerende & eximie Domine, *opellã vt meam sic suscipias, vt præstiti huius qualiscunq; mei laboris me non pœniteat, sed potius ad alteram Historiæ huius partem pari promptitudine perficiendã calcar mihi addatur. Interim Deũ ter Op. Max. veneror precorq;, vt T^am. nobis R^am quã diutißimè prosperã & incolumẽ seruet. Vale. Ex Museo meo, ipso D. Materni Anno. 1617.*

R. D. V.

addictiſſimus.

Arnoldus Mesbouius Lippiensis.

Index præcipuorum authorum quibus in hac hiſtoria vſi ſumus.

ABrahamus Bucholtzerus.
Alexander Gaguinus.
Ambroſius Blaurerus.
Antonius Poſſeuinus.
Antonins Coruinus.
Caſparus Vlenbergius.
Chriſtophorus Erhardus.
Conradus Schluſſelburgius.
Cyriacus Spangenberg.
Dauid Chytræus.
Eobanus Heſſus.
Eraſmus Alberus.
Fridericus Staphylus.
Florimundus Ræmundus.
Gaſtius.
Gabriel Prateolus.
Georgius Ederus.
Georgius Caſſander.
Genebrardus.
Henricus Dorpius.
Henricus Bullingerus.
Hermannus Modettus.
Iacobus Gualterius.
Iacobus Schopperus.
Ioachimus Curæus.
Ioannes Fabricius Bolandus.
Ioannes Cochlæus.
Ioannes Sleidanus.
Ioannes Oecolampadius.
Ioannes Pomarius.
Ioannes Manlius.
Ioannes Caluinus.
Ioannes Iſacius Pontanus.
Kleinſorgius.
Lambertus Hortenſius.
Laurentius Surius.
Lucas Oſiander.
Martinus Cruſius.
Martinus Lutherus.
Michael Buchingerus.
Nicolaus Bleeſdickius.
Nicolaus Selneccerus.
Opeemerus.
Petrus Gnodalius.
Philippus Melanchton.
Sebaſtianus Franck.
Stanislaus Hoſius.
Vbbo Emmius.
Vbbo Philippi.
Vldricus Zuinglius.
VVilhelmus Lindanus.

IN HISTORIAM ANABAPTI- ſtarum M. Arnoldi Meshouij Lippienſis, Gymnaſij Laurentiani Profeſſoris.

GEntem retinctam pelle tincta ſubdolam,
Cunctis repoſto produis velamine,
Pars prima noſtri, opere ſecundiore:
Prima reuellis commodo radice, tot
Surcos retincto propalantes nomine,
Quot vlla ſparſis tendit arbos frondibus.
Munſterianæ fraudis hinc ortus, & hinc
Pandens receſſus; Catharos hinc acathos
Hinc Scepticos, Pelargios, Schvvenckfeldios,
Et quicquid vſque proditum ſub nomine
Inſontis æui, purioris dogmatis.
Cœpto, pol, æqua res, iucunda, commoda,
Dignanda Peplo Palladis, cœpto grauis;
At perdio labore, pernocte leuior.
Punctum tuliſti, mactè, virtus ſemitam
Signabit olim peruiam laboribus.

IOANNES NOPELIVS COLON.
eiuſdem Gymnaſij Profeſſor. pon.

Aliud in eandem.

Siccine Christicolas sæuo grassabere ferro
Impia per caulas turba Retincta tuo?
Siccine furtiuo corrumpes dogmate mentes
Impunè? fraudes siccine dira strues?
Desine quæ dudum, dempto velamine, pangis,
Clarius æthereo iubbare cuncta patent.
His tua perbreuibus reteguntur cœpta libellis
Intus & exterius quid fabricêre liquet.

A. M. ponebat.

IN HISTORIAM M. ARNOLDI MESHOVII COLLEGÆ SVI
M. Ioannes Putz Laurent. Gymnas. Professor.

ECquis cæcutit clara iam luce micante,
Meshoui nobis quam tua scripta ferunt.
Vela abrupta iacent, artesq; dolique patescunt,
Turba Retinctorum quos malesana parat.
Nil manet intactum, fucato cuncta colore
Nudantur, fraudis nilque latere valet.
Hinc tua proppediē super æthera fama volabit
Nomen & æternum secta retecta dabit.

Aliud

Aliud in eandem historiam.

NOn ſecus ac rabidum cognoſcimus vngue leonem,
Moribus hæreticos fraudeq; noſſe licet.
Vis Anabaptiſmi veram cognoſcere formam?
Inſpice res geſtas Hiſtoriamque, ſcies.
Lethiferam peſtem, virus, contagia, quæque
Contra Catholicam mota fuêre fidem.
Vno tamque breui iuuat expoſuiſſe libello,
Vt totum vnâ animâ noſſe legendo queas.

M. IOANNES VAGEDES,
ibidem Profeſſor.

Aliud.

TEſtis temporum & ameantis æui
Index hiſtoria eſt, quæ nihil ſilenti
Annorum patitur ſitu latere.
Obſeruat decus hæc memor bonorum,
Obſeruat ſcelus & memor malorum.
Hæc genti hæreticæ notam perennem
Donabit ſcelerum, ac dabit perennem
Laudem Meshouio, & perenne nomen.

M. STEPHANVS VVILLEBRINCK
eiuſdem Collegij Profeſſor.

ARNOLDI MESHOVII
Lippienſis

HISTORIAE ANABA-PTISTARVM

LIBER PRIMVS.

Summarium Libri Primi.

I. *Hæreſis ſeditionum & Schiſmatum cauſa.*
II. *Nicolaus Pelargus, Carlſtadius, Melanchthon, VVeſtenberg, &c. Primi VVittenbergæ Anabaptiſtarum auctores.*
III. *Lutherus in exilium Anabaptiſtas relegat.*
IV. *Munceri Pelargi diſcipuli primi conatus, fraudes & ſeditioſa dogmata.*
V. *Ruſticorum in ſuperiore Germania tumultus & tyrannis.*
VI. *Muncerus Alſteti libertatis præco, ſubditos in Magiſtratum concitans VVitterbachij Eccleſiam ſpoliat & ſuccendit.*
VII. *Mulhuſium venit, & exorto tumultu Eccleſias & cœnobia occupat, Curiam indies Prophetæ inſtar frequentans.*
VIII. *Ruſticos cum Pelargo conuocat miſsis hinc inde ad fratres literis.*
IX. *Phifferus Apoſtata Munceri ſocius ſomnium explicat, & primus bello vicinos aggreditur.*
X. *Tumultus Erphurdiæ in Thuringia.*
XI. *Fulda à Principibus expugnatur, & nouus ibidem Propheta.*
XII. *Status Mansfeldenſis Comitatus vnà cum Munceri ad Comites Epiſtolis.*
XIII. *Anabaptiſtæ cæſi, vicinorum opem implorant.*
XIV. *Principum contra Ruſticos bellum & victoria.*
XV. *Muncerus cum ſuis captus, capite plectitur.*
XVI. *Tumultus Francofurti ad Mœnum.*
XVII. *Carlſtadius ex Anabaptiſtis ſuperſtes delicti veniam à Luthero impetrat, eius vita calamitoſa & horrendus interitus.*

XVIII. *Pelargus in Silesia, Polonia, & Morauia profugus Anabaptismi semina spargit.*
XIX. *Fictitius inter Anabaptistas Christus cum 12. Apostolis.*
XX. *Pelargi mors & interitus.*

I. ÆRESIN exitialem esse Christianæ Reipublicæ pestem, non nostri tantum seculi, sed & præteritorum exempla testantur. Præterquam enim, quod crebrò seditiones cieat, eâ humanas mentes errorum virulentiâ disiungit, vt inter se diuisæ, in quæuis malitiosorum hominum consortia, extra Christianæ communitatis septa prolabantur. Atque inde est, quod vbi ea viget, tot penè sectæ & schismata pullulent, quod eorum sunt, qui eandem profitentur: Quæ vti peculiari suo nomine distincta fouet, ita & certos sui defensores, qui ea pro virili propagent, facili negotio nanciscitur. Qui quidem inter se & grauissimis laborant dissidijs, & nihilominus in eo, quod mirère, omnes quotquot reperire licet, conueniunt, vt vno impetu Christianam Remp. & qui ei legitimè præsidet, Magistratum præter animarum exitia, quæ moliuntur, oppugnent opprimantque. Vnde vt quam studiosè ab ijs cauere sibi vel quilibet possit; non abs re fore existimaui, si eius sectæ, quæ & maximè sanctitatem simulat, & seditionibus ac Christianorum sanguine vt plurimum lætatur, ortum progressumque traderemus. Eam verò Anabaptistarum esse Hæresin, eò quod & proximè Christianæ fidei principijs repugnet, & omnem bene constitutæ Reip. statum turbatum sublatumque è medio cupiat, nemo facile infieias ierit. Hanc itaque Deo fauente scripturi, ea tantum, quæ vera esse & apud omnes certa didicimus, fide sincera posteritati transmittemus.

Anabaptistarum hæresis omnium perniciosissima.

II. Principium mihi operis erit Nicolaus Pelargus, Cygneæ in Zuiccauia, non ignobili Silesiæ oppido, natus; homo vafer & versipellis. Hic primum impiè spreta maiorum fide, Lutheri apud Saxones discipulus, Euangelicam, vti aiunt, doctrinam sectabatur, eamque velut recens è tenebris erutam magno feruore propagabat. Accidit verò vt & ipse eius pertæsus, cum ob excitatam hæresin, Wormatiæ Edicto Imperiali proscriptus in Wartpurgensi Thuringiæ castro Lutherus exul delitesceret, nouam suo de nomine sectam meditaretur, adscitis in auxilium socijs, quorum operâ latius palam per Germaniam diffunderet. Factum id est anno post natum Christum millesimo quingentesimo vicesimo secundo, quem erectæ, vel si mauis reformatæ fidei suæ Retincti primum numerant. Socios Pelargus non vulgaris eruditionis habuit, quos inter facile Principes fuère Andreas Bodesteinius Carlstadius Doctor, Philippus Melanchthon Brettanus, Gerardus Westenberg Agrippinas,

N. Pelargus primus Anabaptistarum parens & auctor.

Anno Christi 1521 & 1522

Carlstadius, Melanchthō, Westenberg,

Marcus

Marcus Zuiccauius, Gabriel Didymus, Georgius Morus, quibus & alij non indocti Viri, insolitis reuelationibus & futurorum presagijs moti, censim accessêre. His ille instructus publicè ibidem caput exeruit, ciuibusque nouo doctrinæ genere in cœmiterium pellectis, omnia literarum monumenta ignibus vt abolerent, nec ijs amplius operam darent, modò de salute sua periclitari nolint, edixit; satis esse asseuerans, eò impunè labi, quò spritus & interni motus raperent. Displicuit res ea plurimis, qui recens exorta Lutheri dogmata sequebantur, præcipuè verò ex reliquis Matthiæ Cellario, homini & ingenio acutissimo, & Lutheranæ fidei præconi non incelebri. Hic sano multorum consilio Pelargum aggressus, nouam Euthusiastarum doctrinam omnibus machinis euertere conabatur, quod eò citius facturum se confidebat, quo maiore fraude & imposturis noui dogmatis auctores, progredi didicerat. Verum ille, dum cursum tanti mali remorari contendit, proprio exemplo edocuit, quam facilè is, qui semel à regia veritatis via deflexit, in quasuis easque absurdissimas hæreses nullo negotio prolabatur. Quippe cœlestium rerum, quas iactitabant illi, visionibus adductus, & scripturæ testimonijs nouo adhibito sensu expugnatus, ne victus veritati refragari videretur, in Pelargi partes concessit. Quem illi parastaten nacti, cum nemo amplius resisteret, maiori Spiritu cœptum negotium peregêre. Siquidem Gabriel Didymus, cuius initio meminimus, concione conuocata, modis omnibus à literarum studijs pro suggestu ciuium filios dehortabatur, honestaque eruditionis exercitia petulanter irridens, scholas cum triuiales, tum superiores, quas Academias dicimus, omnem simul bonum ordinem statumque labefactabat; quin & ipsa diuina sacræ Scripturæ volumina è medio sublata percuperet, quæ ad salutem consequendam non modò nihil conferre, sed & impedimento vt plurimum esse, conatu nefario asserebat. Hunc imitatus Morus oppidanæ scholæ Rector, ipsam in ludo juuentutem pari doctrina imbuebat, ac inde domum redire iussis, vt neglectis liberalium artium studijs manuum labore sibi victum compararent, consilium dabat. Vnde imperitum vulgus, quod quouis vento facile in hanc illámue partem instar paleæ pertrahitur, in varios errores abreptum nullo discrimine sibi coniunxêre. Pelargus tantis successibus elatus, vt ex doctioribus, & quos cæteris dignitate, prudentia, ac rerum vsu præpollere non ignoraret, patronos suæ causæ veneraretur, Doctorem Carlstadium Wittenbergensis Ecclesiæ Archidiaconum, virum in sublimiori gradu constitutum subornat, qui pietatis specie, vt nomen initæ pridem societati darent, induceret; sperans fore, vt si ipse, Vir tantus doctrinam hanc propalam profiteretur, eamque scripturis consonam necessariò Christiano homini amplectendam adstrueret,

&c. socij Pelargi.

Matth. Cellarius Lutheranus fit Anabaptista.

Anabaptistæ primi Witebergæ orti & qui cœperint.

Carlstadius Doctor à plebeis SS. Scripturæ sensum rogat.

omnes obuijs eam vlnis facile essent amplexuri. Annuit ille, nec mora petentis voluntatem exequitur. Ostiatim simpliciori amictu tectus circumit, ab imperitis difficiliores sacræ Scripturæ sensus rogitans. Cui si quis forte commissi muneris rationem obijceret, huc illicò dilabebatur, sic æterno Dei consilio decretum, qui cum profunda doctrinæ suæ mysteria sapientes latere voluerit, paruulos solum, (quibus ea reuelarit) in rebus dubijs adeundos præceperit. Quamobrem jis modo incumbere, ardua scripturæ loca pandere, ac se qui genuinum hactenus sensum assequi nequierit, ex ignorantiæ tenebris eruere. Posthæc damnatam jconomachorum hæresin ab inferis resuscitans, consecratas cultui diuino Ecclesias nefando sacrilegio contaminat, Sanctorum Imaginibus, quas Laicorum Biblia vetustas censuit, violentes manus iniectans. Quo facinore ne se ipsum solus pollueret, commune vulgus sacris Altaribus subuertendis collegas adhibuit. Quin & Iesu Christi Testamentum impio glossemate adulterans, verba clarissima (hoc est corpus meum) perperam exposuit, execrando Berengarij, quod olim ipse sæpius retractarat, dogmate suffultus. Quod velut indignum Ecclesiastico viro cum multi passim obuerterent, à Spiritu viro persimili, sed humana statura maiori id sibi diuinitus reuelatum reddidit, qui profundis mentem Saluatoris perscrutantem patefacto sensu semet dubio liberasset. Inde Ioannis Feltkirchij Kembergensis Ecclesiæ Pastoris, qui primus inter Sacerdotes apostatas castitatis votum, ducta nuper coniuge, depresserat, exemplum secutus, incestas nuptias summo Academicorum Wittenbergensium applausu adulter peregit; quas quo feliciore auspicio incepit, hoc postea grauius pertulit.

Carlstadius iconoclasta & Berengarianæ hæresis instaurator primus.

Duxit Sacerdos uxorem.

III. Lutherus namque vt omnia profana non minus literarum studia, quàm diuina Christianæ fidei dogmata susque deque haberi cognouit, rebus turbatis vel serò demum mederi compulsus, ne adeptam nominis sui ex Schismate gloriam amitteret, è Pathmo (sic enim Wartpurgensem arcem quintus, si dijs placet, Euangelista nuncupat) Wittenbergam reuersus, plerisque quæ causam hisce motibus dederant pro concione reprobatis, Pelargum, Morum, Didymum, Carlstadium & reliquos Enthusiasmi defensores, recepto solum in gratiam P. Melanthone, vrbe dignitateque summouit, ac grauissimo in exilium edicto pepulit. Carlstadius vt qui Archidiaconatus gradu deiectus erat, rem eam præ alijs indignissimè ferens, libellis editis Lutherum insectari cœpit, eumque velut Sycophantam & insignem Antichristi præcursorem, qui in gratiam Romani Præsulis emortuas in Ecclesijs statuas & plures id genus Cæremonias toleret, acriter perstrinxit; Orlamundamque Thuringiæ cum asseclis concedens, Pastore Cunrado per vim remo-

Lutherus Pelargum, Carlstadium, &c in exilium mittit.

Anabaptista Orlamundæ

to,

to, vniuersitati paræciam, stipendium simul & reditus, tametsi Wittenbergæ non profiteretur amplius, furto eripuit. Ibi tutius asylum consecuti quæ dudum animo coxerant homines fanatici, dogmata procudere instituunt, initoque consilio nouum reformationis genus inceptant, emissis subinde in confinia socijs, qui foris Euangelicam libertatem dilatarent. Quod quo maiore feruore exequerentur, Pelargus ipse incertis sedibus per Thuringiam vagabatur, habituque viliori amictus, miram quoque sanctitatem præ se ferens, agricolarum casas obibat, cum Michaële Archangelo, quem secreta patris in somno aperire sibi dictabat, colloquium comminiscens. Atque vbi dictis fidem tribui sensit, eò dementiæ temeritatisque processit, vt se vel solo intuitu quis è fidelium numero foret, necne quis æuiternos gehennæ cruciatus, aut perpetua cælestis vitæ gaudia habiturus esset, certò cognoscere adstrueret; tempus iam præterlapsum inquiens, quo mortales densis errorum nebulis obsepti, caducam atque adeo vitam multis fœcundam vitijs transegerint, instare nunc aliud quod non solum electi omnes vehementer olim anhelarint, sed & assiduis à patre cælesti precibus obtentum nonnulli (suos designans) nunc demum ingressi sint; quorum communione si & ipsi frui desiderent, seriò requiri, vt repudiatis Pontificiorum & inprimis Lutheri documentis, ea, quæ ipsis patefacturus sit, actutum amplectantur. Ob id enim se peculiari à Deo miraculo ad vindicandam è tenebris Christi doctrinam missum; quo fideles omnes in vnum collectos ad nouum, qui breui oriturus sit orbem, deduceret, extinctisque impijs in pace altissima, iustitia vera & gloria nunquam peritura protegeret gubernaretque. Itaque sibi necessarium videri, vt rupto obedientiæ, quod superioribus perstiterint juramento, libertatem Euangelicam profiteantur, & rebus mundanis valere iussis mentem oculosque ad Deum eleuent, seq; rebaptizandos sine mora submittant; ac tum demum omnes eos, qui doctrinę huic contradicerent; Magistratus insimul ac Principes tyrannorũ instar, qui nullum in electos Dei imperium habeant igne, ferroq; ad internecionẽ deleant; Episcopos & Pastores vel trucident, vel finibus suis ejiciant, ac bona eorum tamquam impiè, iniusteq; possessa inuadant, Monasteria diruant, & abusus omnes penitus pessundent: hanc patris supremi voluntatem esse, cui mortalium nulli refragari liceat.

nidificant & noua dogmata vulgant.

Pelargus colloquium cum Michaële Archangelo comminiscitur.

Anno Christi 1523.

IV.

Thomas Muncerus à Pelargo in societatem adsciscitur.

Hærebat id temporis Alsteti Thomas Muncerus, homo doctrinæ non mediocris; hunc cum nouitatis auidum & ad quæuis scelera præcipitem perciperet, id vnicè agebat, in eius vt amicitiã irreperet. Itaq; captatã occasione hominem adijt, promissisq; eò induxit, vt quò vellet, facilè abduceret. Hic vt erat natura facundus, quippe qui aliquot annos concionatorem egerat, clam palamq; furiosa isthæc dogmata humanis pectoribus instillabat, ac nullo de-

fatigatus labore, nec vllo periculo absterritus longè lateq; per Saxoniam diffundebat, quin etiam Witenbergã ingredi ausus Lutherum ad hæresin sollicitauit, qui hominẽ ad saniorem mentem reuocare nequiens, multis exceptũ dicterijs à se dimisit, tanquam Dæmonum legione obsessum. Ille nihilo secius Witteberga vlterius per Saxoniam digressus, exitiale virus spargere non ante destitit, quam seuero Electoris Sax. edicto proscriptus, alibi doctrinæ suæ patronos quærere cogeretur. Igitur Norimbergam profectus est, ibidem quod hactenus negabatur, tutius trãsacturus. Verum detecto eius consilio, maturè istinc Senatus mandato deiectus fuit. Inde Pragam Bohemiæ versus iter direxit; sed & ibi frustrato conatu, ad Pelargum Cygneæ commorantem repedauit, firmius ab eo dilatandi dogmatis consilium allaturus. Ibi cum aliquandiu subsisteret, pulchritudine puellę cuiusdam captus, quo eã potiretur, à Deo se istuc ablegatum referebat, eamq; nĩ cognosceret, non posse verbum Dei purè prędicari salacissimus nebulo diuinabat; quemadmodum & viduam quandam, cum fortè in rebus arduis hominis iudicium expeteret, pari fraude induxit. Commune enim ipsi erat & dogma Carpocratianorum, quo nixus tuebatur adulterium peccatum non esse, sed potius misericordiæ opus proximis præstare, hoc Deo gratius, quo facinus eiusmodi oblata commoditate citius accelerarent. Præter hæc sicubi hospitium subibat, miram in vultu grauitatem, morumque candorem præ se ferebat, & sapiens videri, & specialis Dei amicus venerari cupiebat. Vnde si qui ipsum conuenirent, & salutatum alloquerentur, raptus quasi & mente in cœlum defixus hærebat, neminem se conspicari simulans, quousque sibi consultum videbatur, ac tum demum, vbi longius aliquanto detentos autumaret, ex alto velut somno & ectasi ad se reuersus fortuitò respectabat, & ad se in colloquium præsentes admittebat; quo dolo plurimos circumuenit, diuinarum rerum visionibus intentum arbitratos. Hæ & aliæ complures id genus imposturæ, postquam in vulgus emanassent, extemplò ditionibus suis magistratus noua molientem profligauit. Videns ergo nusquam se tutò subsistere, relictis vrbibus ad rusticos diuertebat, cum ijsque percusso fœdere grauissimam contra Principes seditionem machinabatur. Qui, vt facilè libertatem arripiunt hominem, non secus ac Prophetã cælitus dimissum suspectabant, eiq; in omnibus morẽ gerebant, aduersus vim omnẽ, si à Principibus forsitan inferretur, eum defendere polliciti. Interea Pelargus ad suos reuersus, occultas in Thuringia conuentiones agebat, & ingentem simpliciorum hominum turbam post se trahens, pedetentim in publicum erumpebat, ablegans nonnunquam ex suis, qui Muncerum ad maiora callidis consilijs inflammarent; quod & sæpius effectum successu non caruit. Ille siquidem inuitatis ad Ecclesiam

Mira Munceri fraus & versutia.

Anno Cristi 1524.

Muncerus rusticos contra Principes concitat.

agricolis, non iam clandestinè amplius, sed publicè ad rebellionem incitabat, caussas quas propter Magistratui insuper obediendum non sit, demonstrans. Principio etenim illud grauaminis loco prætendebat, quod Pastorum electio ipsis contra fas à Principibus subtracta & in Episcopos translata esset, qui quosuis & parum idoneos publicis etiam quandoque flagitijs infames obtruderent curæque animarum præficerent, vt nullam iam tales deponendi potestatem sine graui Præsulum offensione sibi vsurpare liceret. II. Decimas & quicquid prouentuum Ecclesia habet, id Principes & Episcopos ad se pertrahere, adhæc oneribus ac vectigalibus subditos supra modum premere, frumento ferè omnes emungere, nec quicquam præter sudores perpetuos reliquum facere: hæc nequaquam deinceps toleranda, sed decimas & quicquid demum redituum sit, id eorum esse pro libitu erogare, quorum laboribus acquisitum fuerit, censebat; adeoq; nec Pastoribus amplius, quàm ad victum vestitumque iudicarent, dandum præscribebat. III. Agros quoque & feuda, de quibus certam pecuniæ summam annuatim pendunt, non Principum, sed eorum esse, qui à principio possederint. IV. Seruitutem illam, quâ subditos non secus, imo deterius, quam mancipia hactenus vexarint, intolerabile jugum & meritò omni conatu excutiendum sibi videri, quandoquidem aliud nil sit, quam expulsę Euangelij lumine seruitutis introductio. V. Piscinas, flumina, saltus, bruta tam cicurata, quam syluestria, siue per venationem, siue alijs medijs ad manus peruenerint vnicuique licere vsui proprio adscribere. VI. Census, tributa, mulctas moderanda esse, nec vllum vltra, quâm vires patiantur, grauandum. VII. Bona Orphanorum, quæ per obitum parentum Magistratus ad se pertraxerit, integrè reponenda, ne qui ad tantam, quàm hactenus obtigerit inopiam deinceps redigantur: impium enim esse orbatos parentibus adeò denudare, & miseros subditos exugere, vt illi quo vitam sustentent; hi quo sibi ac egenis prosint è sudoribus suis reliquum nil habeant. Hæ sunt causæ, quibus adducti agricolæ Muncerum vnicè tuendum susceperant, quas in articulos redactas Principibus postmodo admiserunt, eâ declaratione adiunctâ, vt nisi ijs assentirentur, fore vt præstitam hucvsque subiectionem simul & semel sint abiecturi, ac de Magistratu tyrannidis pœnas seuerè satis exacturi.

Articuli rusticorum à Muncero conscripti.

V. *Rusticorum motus in superiore Germania.*

Vix isthæc in vulgus abierant, & ecce non in Saxonia modò, sed & in circumiacentibus Prouincijs populares in Magistratum seditiones mouebantur; quæ cum à Munceranis originem traherent, ad alios è vestigio dimanarunt. Heluetij enim, orto apud eos Zuinglianismo, crudeliter in personas Deo dicatas grassabantur, & Monachis vnà cum Episcopo eiectis, piè extructas à maioribus Ecclesias deuastabant, Sanctorum Imagines & omnia anti-

quitatis

quitatis vestigia abolentes. Quos secuti viciniores agricolæ, quasi & ipsi Euangelij doctrinam tueri & seruitutem à se profligare vellent, data fide societatem coibant, sumptisque contra magistratum armis omnia fœdis tumultibus complebant, eò audaciæ exiguo dierum spatio progressi, vt obuia quæque diripere, & qui fœderi eorum nomen dare abnuerent, eos grauissimis supplicijs afficere nequaquam vererentur. Quin & fortissimas per dolum ciuitates occuparent, nobiles etiam & præcipuarum familiarum viros nulla status ratione habita, crudeliter ad necem raptarent, ac hastis vtrinque proiectis per ludibrium confoderent. Quo mortis genere Ludouicum Comitem Helfestenum, frustra ipsius coniuge Maximiliani Cæsaris filia tantum facinus deprecante, è medio sustulerunt. Verum cum nec missis à Senatu imperij Legatis, nec vllis minis aut mandatis Principum flecterentur, grauiter in eos vi publica animaduersum est; plurimis aut in deditionem acceptis; aut lento igne, aut capitis supplicio enectis; adeò equidem, vt & dissipati mox fuerint, & fuga dilapsi alio periculi metu sedes animumque conuerterint.

Seditiosi Comitem Helfestenum interimunt.

VI. Huic tanto tamque formidabili bello cum multos, tum maximè verò Muncerum causam dedisse, nec ipse Nouatorum historicus Sleidanus it inficias, qui varijs hinc inde prouincijs eiectum iam eò migrasse memorat, vbi primum Lutherus infaustæ huius doctrinæ dogmata triennio ante Dæmonis auxilio procuderat. Est id Alstetum ad fines Thuringiæ oppidum, ditionis Electoris Saxoniæ Principis. Huc vbi commigrauit ille, seditiosis declamationibus ad tempus omissis, cum Pelargo cœpit docere, non solùm aduersus Romanum Pontificem, sed ipsum quoque Lutherum; vtriusque doctrinam esse vitiosam & impuram dictitans. Illum nimium duris legibus atque vinculis alligasse hominum mentes; hunc soluisse quidem ea vincula, sed in contrariam partem peccare, nimiumque indulgere, nec tradere ea quæ sint Spiritus. Suam verò doctrinam ex omnibus optimam esse, vtpote quæ non tam medium teneat, quam & veram viuendi methodum præscribat. Interim externa quadam sanctitatis specie vitia quæque detestabatur, etiam ea quæ alioqui leuiora videbantur, castigandum insimul corpus ac ieiunijs perquàm sæpe macerandum esse, nec ante remittendum, quam nimia illa à Luthero inuecta ventris sagina destitutum flaccesseret, vrgebat. Quod non verbis solum, sed & facto, vultu ad austeritatem composito, homo versipellis declarabat. Nam & habitum viliorem sumēs mirabilem ab eo tempore simplicitatem simulabat, loca ab hominum consortia remota subinde frequētans, Deo quasi pro omnibus preces oblaturus; eaque ratione magnam sibi apud vulgus auctoritatem comparabat. Cumque tam insolitam & ad miraculum

Mira Munceri doctrina.

Muncerus populo sanctitatem suam venditat.

vsque

vsque hominis deuotionem simpliciores mirarentur, passimque per Germaniam, quàm ipse diuino, vt fama vagabatur, instinctu, præclara pœnitentiæ exempla præberet, quamque optatam diu libertatem polliceretur ijs, qui sincero corde Deum quærerent, increbresceret; mirum quanta breui ad eum multitudo confluxerit. Vndique, inquit, Pomarius ex finitimis ditionibus Islebiensi, Mansfeldensi, Francusio, Halis, alijsque quamplurimis locis Alstetum ad Muncerum, quem plenum Dei Spiritu plerique putabant, agminatim plebs maturabat, ab eoque conditæ recens fidei præcepta capiebat. Docebat enim ibi, Dei voluntatem esse, quem frequenter sibi in somno adstare ac futurorum euentus patefacere nugabatur, vt nunc demum electi omnes (complices suos existimans) magistratus imperium detrectarent, & libertatem præter fas ablatam ex manibus eorundem deposcerent; Annuas etiam pensiones tributaque quibus supra modum grauarentur, subtraherent, & de ijs in communem massam redactis, Apostolorum more vitam deinceps tolerarent. Fratres, inquit, omnes sumus, & filij Adami. Quare æquum non est, vt alij intereant fame, dum alij in summis diuitijs ac rerum abundantia delicientur. Apostoli nihil proprium habuerunt, sed omnia erant communia. Quæ cum vera sint, quousque impiorum (sic enim de Principibus loquebatur) exactiones tolerabimus? quamdiu vitam tot miserijs ac ærumnis plenam in summa paupertate ac inopia transigemus? siquidem natura nos liberos genuit, non ad seruitutem destinauit. Bonis fortuna prouidit, ijs nos frui, non grauari voluit. Agite ergo si libertatem quæritis, si verbo Dei, si scripturis mouemini, iugum seruitutis excutite, &c. Cum verò essent qui Scripturis ea repugnare dicerent, per contemptum reddebat. Quid? Bibel, Babel, Bubel, Babel: Scio quid loquar, Dei vobis voluntatem annuncio, cui contraire neminem decet. Vrgentibus verò diuinitus miracula, dare nihil aliud poterat, quam solitos animi raptus, & ficta rerum futurarum præsagia. Si vlterius institisses, cur præ alijs ipsi citius voluntatem suam, cur secretà reuelaret; huc dilabebatur sic se cum Deo conuenisse, sic velle. Quod nî faceret, nec sibi, veluti olim Patriarchis Abrahamo, Isaaco, & Iacobo, in somnio appareret, crepitu ventris eum à se quam primum reiecturum esse. Vnde & ipse & discipuli eius, eleuatis ad cælum oculis preces in verba hęc fundebant: Pater infunde animo meo porrectum desiderium iustitiæ tuæ; alioquin te tuosque Apostolos ad vnum omnes abnegabo. His & similibus strophis non irrito euentu vsus, vt tandem aliquando cœpti operis initium duceret, conuocatis magno numero agricolis, Witterbachium progreditur; vbi Ecclesiam peregrinantium frequentia claram, multisque ornamentis & rebus pretiosis conspicuam inuasit, vulgoque profanatam direptui dedit; quam &

Agricolæ cateruatim ad Muncerum properant.

Munceri ad agricolas oratio.

Impia vox Munceri.

Primum facinus Munceri sacrilegio nobilitatum.

ipsam paucis post diebus iniecta flamma in cineres redegit. Quod facinus vbi palam rumor prodijt, Dux Saxoniæ iusto in hominem odio stimulatus, rogatu Lutheri finibus Thuringiæ propulsandum, aut nî cederet, tollendum è medio, publico mandato, seuerius quam ante, statuit. At ille à suis maturè de imminenti periculo edoctus fuga salutem expetijt, clanculum apud Noricos per anni & amplius spatium latitans.

VII. *Anno Christi 1523. Venit Mulhusium Muncerus & præco libertatis eligitur.*

Sed quemadmodum qui semel seditionis spiritum hausit, tranquillo animo esse nequit, ita Muncerus transacto anni curriculo, nõ potuit quin, canis instar ad vomitum relapsus, nouas denuo molitiones excitaret. Igitur Mulhusium in Thuringiam clandestino itinere profectus est, vbi à Ioanne Rodenio, pellione, alijsque ciuitatis incolis, qui Alsteti docentem audierant magno applausu exceptus, id laudis prę reliquis tulit, vt concionatoris munere dotatus cathedram conscenderet. Ibi cum aliquoties antiqua doctrinæ suæ placita repetens de, Magistratu ineundoq; fœdere ad consequendam pacatioris vitæ licentiam multa perperam pro concione dissereret, ad idq; ciues identidem inflammaret, Senatus supra modum indignatus perscriptis ad Lutherum literis, quid hoc homine faceret, consilium ab eo flagitauit. Qui modũ, quo eum de vocatione examinaturi aggrederentur Senatui cõmunicans, si à Deo, aut ordinario loci Magistratu istuc se missum diceret, id nisi miraculo, aut euidẽti signo sigillisuè testatũ faceret, tempestiuè ab officio remoueret, monuit. Placuit consilium; subiectus examini Muncerus, sed abnuens rationẽ missionis reddere, functionem cõmissam deserere, & à seditiosis declamationibus vacare iussus fuit; quæ res noui motus principium extitit. quippe ciues eo facto vehementer offensi, in Senatum quasi immunitati suę aduersantem seditionẽ commouerunt; eoq; quod libertatis præconẽ concionandi munere priuasset, per vim eiecto, nouũ è suis surrogarunt, qui & Muncerũ pristinæ dignitati restitueret, & ab ipso alienos in consortium compelleret. Mira tunc secuta rerũ mutatio. Ecclesiæ effractis valuarum claustris vulgi irruptionibus violatæ, destructa altaria, amotæ Diuorum imagines, sacra vasa, calicesq; ablati, ornamenta vnà cum sanctorum reliquijs & consecratis si quæ supererant hostijs, pedibus protrita, religiosorum ædes, & quę fouendis virginibus cœnobia pietas maiorum condiderat, turbatis inde aut matrimonio iunctis monialibus, occupata; expilati pauperum loculi, reditus ærario ciuitatis illati; & nihil non motũ, quod specimen nouæ tyrannidis non designaret. Muncerus ipse collegium DD. Ioannitarum expulsis fratribus inuadens, non secus ac proprias ędes sibi vsurpabat, & Curiã frequentans consilia Prophetæ instar dabat; leges etiam secundũ quas ius vnicuiq; suum tribueretur, vtpote ex Dei quasi reuelantis & bibliorũ codicis pręscripto depromptas, erigebat; ciues omnes ad vi-

Tumultus Mulhusij à Muncero excitatus.

Frequentat Curiam Muncerus.

tam

cam Apostolicam, bonis in communē massam comportatis, indies adhortās. Quæ sanè res facilem ijs qui penuriā premebantur, alienas domus & scrinia inuolandi viam ostendit, tanta quidem licentia, vt si in furto coram deprehenderentur, Scripturæ testimonijs factum palliare nefas nullum ducerent; sed opus potius Euangelio conforme, quod pauperiem tolerantibus subueniendum in necessitatis casu imperet, dictabant. Vnde quem fructum seditiosa societas ipso sui primordio edidit, nemo non videt.

Quid verò Pelargus hoc durante motu effecerit, Scriptorum nullus, quod sciā, expressè meminit; dubium haud est, quin & ipse tanquā primus seditionibus auctor operi manū admouerit. Sunt qui rusticos interea cōgregasse, ac numerosum exercitum quadraginta virorum millibus excedentem, qui præter immania facinora, illas centū & quinquaginta nobilium domus pulsis habitatoribus cum viginti tribus Ecclesijs pauculo dierū spatio direptis euerterant, ex Franconia Mūcero adduxisse existimant; quod si verū est, meo certè iudicio neutiquā quieuit. Muncerus autem de agricolarum aduentu certior factus, indicto conuentu, ciues vt nūc demum militiç huic sese adsociarēt, & seruitutis iugum ceruicibus excuterent, tū finitimos Comites à Mansfeld ab Hoëstein, maximè verò Stolbergēses, quod patrem eius, si Manlio credimus, suspendio sustulissent, velut tyrannidem vlturi opprimerent, nobiles etiā omnes & publicis muneribus prefectos solo æquatis arcibus igne ferroq; excīderent, instigabat. Et ne arma deficerent, Monasteriū Franciscanorum tormentis bellicis fundēdis applicuit; missisq; nuncijs palantes ruri agricolas opimis multarū rerum pollicitationibus eò pertraxit, vt quo ille ducturus esset, istuc se sequi velle reciperent: Obstabant Mansfeldici comites. quo minùs in publicū rebelles educeret; igitur scriptis ad subditos eorum, & qui rei metallinæ præerant, literis, ad arma in magistratum vertenda concitabat, & ne diu cunctarentur socios adesse aiebat, quorum freti auxilijs initium ordirentur, pergerent saltem & principibus apertum bellum indicerent; tempus nūc esse, quo trucidatis impijs in libertatē sese vindicarent; non metu vllo aut minis frangerētur, sed audacter gladios stringerent; impossibile sibi videri, quēpiam ex ijs tantæ multitudini posse resistere: Germaniam, Galliam & Italiā in motu esse; Fuldę consortium conatus feliciter successisse, quatuor ibi monachorum collegia in hebdomada Paschali, ablatis ornamentis destructa: Rusticorū in Klegau, Hegau, & nigra sylua supra 300. millia collecta ac indies magis magisq; pluriū accessu augeri, adfuturos etiā breui ex Franconia fratres, opē si vrgeret necessitas laturos, agerēt ergò, pugnarēt viriliter, & sana monēti si libertatē quærerent, obsequerētur, hoc citius, quò comites grauiore metu concussos imò & canibus meticulosiores acciperet. Non abs re fuerit ipsammet Munceri epistolam subiungere vt discat posteritas, è quam cruentis

Consilium Munceri contra Comites.

Epistola Munceri ad socios.

VIII.

& seditiosis principijs furiosorum hominum secta in tantam amplitudinem excreuerit. Sic ergo ille linguâ vernacula ex Mulhusio rusticos affatur. Purus Dei timor imprimis. Quousque chari fratres obdormiscitis? quamdiu voluntati Dei repugnatis, quem vsque adeò deseruisse vos arbitramini? Ah quoties iam dixi, quid agere vos deceat. Deus diutius se manifestare abnuit, standum vobis est. Si detrectaueritis sacrificium, euadet suspirium, & maior orietur tribulatio; identidem repeto nisi pati vobis in animo, eritis Diaboli Martyres. Itaque prospicite vobis, timorem pellite & ignauiam. Nolite amplius adulari peruersis fatuis; impijs nebulonibus: Incipite & bellate bellum Domini, necessitas postulat. Inflammate fratres, diuinum ne spernant testimonium, alioqui omnes peribitis. Vniuersa Germania, Italia, Gallia, in motu est; tragœdiam inchoabit magister; nebulones perire oportet. Fuldæ in septimana sacra quatuor demolita religiosorum cœnobia; rustici in Klegau, Hegau, & saltu nigro in armis sunt, trecenta ipsorum millia, præterquam quod indies numero non pauci confluant. Id vnum me reddit anxium, ne homines fanatici in simulatam concordiam consentiant, eoque pacto sibi imminens nocumentum non aduertant. Vos vos certo confidite, vbi tres vestrûm fuerint, qui solum Dei auxilio fisi & nomen & gloriam eius quæsierint, centum millia, nō timebitis. Pergite modò, pergite, pergite, summè necessarium est; nebulones in desperationem acti sunt, metuunt vt canes: rumpite moram, nocuit differre paratis, instruite fratres vt coëant, & quod verbis promisêre, opere actutum exequantur. Tempus adest, pergite, pergite, pergite; Ne misericordia vos flectat, si blandis verbis aures Esau demulceat, Genes. 33. Calamitatem impiorum ne respiciatis, supplices ad vos accedent, ciulabunt, adeoque precabuntur benignè, ac pueri essent, nolite misereri, quemadmodum per Moysen præcepit Deus, Deut. 7. Idem & nobis quidem patefacit. Concitate in pagis & vrbibus, præcipuè verò metallorum fossores, aliosque fideles id genus complices, & quos idoneos operi perficiundo putaueritis, commouete; diutius dormiendum non suadet occasio. Hæcce dum verba in chartam coniicio, ecce nouum à Salza nuncium comperio, referentem mihi, quam alacri animo ex socijs quidam satrapam Ducis Georgij, eò quod tribus mortem minatus fuisset, ex arce turbare tentârint. Agricolæ Eischfeldenses de nobilibus suis triumphum egerunt, nulla prorsus de cætero misericordia mouendi. Exemplo vobis huiusmodi esse poterunt (jhr müsset dran/dran/es ist zeit/Balthasar vnd Barthel/Krumpff/Velthen/vnd Bischoff gehet fein hinan) Prælegite literas Metellarijs, typographus meus breui aderit, sic nuncius retulit, aliter hoc tempore fieri non potuit; ipsemet fratres nouo coram gaudio excitassem, vt cor ipsis multò exurgeret maius, quam

sunt

sunt impiorum in terris arces & panoplia. Verùm ordiendum vobis est, pergite, pergite, tempus moram non patitur. Pergite, pergite, pergite, dum ignis calet, vt feruescat à sanguine gladius vester. Pulsate Pinckepanck super Nemrodi incude, turrim ipsis deijcite. Impossibile est vos fore hominum timore vacuos, quamdiu viuere illos impunè permittitis. Diuina non capitis, quousque dominantur vobis. Pergite, pergite, pergite, dum lucem habetis. Præit Deus, agite, vel tantum Ducem sequimini. Acta calamo excepta & explanata Matth. 24. ideoque nolite expauescere. Deus vobis præsto est, 2. Paralip. 2. scribitur. Hæc dicit Dominus ne timeatis, aut ad numerosam illam multitudinem animus exhorreat, non vestrum est, sed Domini prælium, neque estis vos qui prœlio decertatis, præstate vos viros, adiutricem super vos Domini manum persentiscetis. Iosaphat cum verba isthæc auribus perciperet, ad terram procidit, ita & vos facite in Domino, qui ab omni humano metu in recta fide vos semper confortet, Amen. Datum Mulhusij, anno 25. Thomas Muncerus seruus Dei contra impios.

IX. *Phifferus Munceri discipulus somnium explicat.*

N. Fistulator siue Phifferus, Monachus apostata, Munceri scelerum collega particeps, cui ab initio ne cunctando fortassis infelicem negotium sortiretur exitum, cura non leuis incubuerat, Eischfeldiam profectus est, somnium quod cælitus sibi præcedente nocte immissum dicebat, rusticis declaraturus. Erat verò eiusmodi: Altissimo sopore se captum & quasi in horreo quodam collocatum magnam inibi murium copiam conspexisse, quos quidem omnes ipse solus repulerit dissiparitque, id eò detorquens, quasi infallibile esset occidendorum sua manu nobilium Vaticinium; ideoque non vltra propagandum opus semel cœptum, sed foras cum exercitu prorumpendum statuebat; quod tamen Muncerus admittere noluit, donec tandem minis adactus consensum dare cogeretur. Rusticorum enim viribus, quod plures insuper aduenturos speraret, nondum planè confiso, & ob id ne à nobilibus primo mox impetu cæderetur metuenti, nisi ad prodeundum animaret socios, omnibus se inuisum redditurum, & in ipsum velut hostem arma versurum Fistulator minabatur; ita vt homini contraire, modò tutus esse cuperet, non posset. Ille ergo adsumptis complicibus loca finitima ingressus obuia quæque deuastauit, nec vllis Ecclesijs vsquam pepercit; sed vel diripuit omnes, vel cum nobilium sedibus communi incendio inuoluit. Quin & præcipuæ familiæ viros cœpit, & secum opulenta præda potitus Mulhusium perduxit. Fuit hoc primum initium belli rusticani, quod quemadmodum secundo successu non caruit, ita ad maiora patranda scelera animos rebellium facilius incitauit. Quippe proxima statim Dominica (Misericordia Domini) & diebus subsequentibus, cœnobia Isfeldense Walckenredanum, Wol-

Prima Anabaptistarum irruptio.

chenrodarum, Ballenstedanum, Kelbranum aliaque nulla religionis ratione habita, impiè temerata & euersa fuêre.

X. Sic etiam Erphurdiæ, Northusij & Isenaci monasteria occupata, direpta penitus, & sacrilige mutilata, non à rusticis solùm, sed à ciuibus, qui perniciosum Lutheri dogma haud ita pridem cum Retinctis admiserant. Inde est, quod ad D. Georgium Sturtiadam ex tumultuosissima Erphurdia mense Maio huius anni 1528. scribat Helius Eobanus Hessus, in hanc sententiam: Episcopum Moguntinum, ait, eiecimus, non recepturi perpetuo insolentissimum Dominum, imò tyrannum grauissimum. (quam vocem à Munceranis hausit) Monachi pulsi, omnes Vestales extrusæ. Canonici fugati, templa, imò æraria spoliata omnia, publicæ vtilitati (hoc est bonis ad præscriptum Munceri in communem vsum relatis) consultum. Census, vectigalia, telonia omnia abolita, libertas reddita. Et in sequenti ad eundem epistola, Videas, inquit, forum latissimè complanatum, ita vt oculos spectantium delectet amœnissimus lati circi ex superiori quasi theatro prospectus; templa Mariæ, Prædicatorum, Minorum, Scotorum, Regularium, Mercatorum, Augustinianorum, Andreæ, in Parochias sunt redacta. Horæ canonicæ prorsus nullæ celebrantur; Missarum ritus aboliti, noui instituti. Verbum strenuè prædicatur. Videmus in libertatem nos adseruisse. Hæc ille de Erphurdiensibus; sed mirum non est, cum Lutherus publicis etiam libris, tanquam licitam rem eam multo ante comprobasset, à quo omnes alij velut primo auctore acceperunt. Agricolæ verò post expulsionem nobilium & tot ædificiorum euersionem, Barones ac Comites bello lacessere cœperunt, ita vt plurimos suis dominijs violenter eijcerent & exilio mulctarent. Stolbergensem quoque Comitatum peruagati magnis cladibus affecerunt, nullo relicto aut castro, aut sacello, quod impias ipsorum manus euaderet.

Tumultus Erphurdiæ excitatus.

XI. Interea Philippus Hassiæ Landgrauius & Henricus Dux Brunsuicensis, latius serpente malo, de subditis suis solliciti, vt à proposito seditiosos deterrerent, coactis militum copijs Fuldam expugnant, rusticos interimunt, alios captiuos abducunt, trecentis in loco subterraneo fame extinctis. Sed incassum ea terrimenta præbuêre. Illi enim eo facto vehementius irritati densioribus agminibus in obnitêtes irruunt, certam in Principes, nisi impeditum fuisset, impressionem facturi. Imò nec Fuldenses ipsi ex Munceranis fratribus, licet sub potestate Principum tenerentur animum represserunt, quin tumultuosas subinde conciones & reuelationes sibi factas ederent. Etenim surrexit mox nouus Propheta & mirabilarius quidam, qui grandia socijs pollicebatur, & amnem Fuldam siccis pedibus trâsiturum se constanter iactitabat, ostenso puero, quem incolumem portare secum & matri suæ reddere se velle,

Landgrauius Hassiæ & Dux Brunsuicensis Fuldam expugnant.

Propheta nouus inter Anabap. Fuldæ siccis pedibus aquas transire nititur.

post

post reditum prophetabat. Verum negato paruulo ad fluuium progressus, & quemadmodum sparserat velut terrestre solum calcaturus aquæ vorticibus absorptus, non ante videri potuit, quam animam miser ad orcum exhalasset.

Mansfeldense territorium hucusq;, tametsi sæpius tentatum, nulla contagio peruaserat, idq; prudenti Comitis Alberti consilio; sed liberum & tranquillo eo statu gaudere non diu permissum. Rustici siquidem qui clam in fœdus cum Muncero transierant, publico tumultu exorto, sacris religiosorum Sittenbachia, Rhodana, Wimpelburgensi & Islebiana, ædibus in potestatem suam redactis, diuina simul & humana, belluarum instar, pedibus proculcarunt, nec obuia raptarunt tantum, sed vel effregerunt, vel ad satiendam ferocis animi rabiem incinerarunt. Monasterium Holtzellanum, imaginibus ac ornamentis fœdè protritis, rebellium ad tempus asylũ fuit; nec multò post à fundamentis emotum. Quiescebant adhuc & Metallarij, qui ne in conspirationem descenderent, industria Comitis sui cohibebantur conditionibus aliquot ipsis ab eodem propositis, quibus deinceps in officio contineret. Epistolam etiam ad Franckusanos exarauit, cum ijsq; egit, vt certum & locum & diem ad præcauendam vlteriorem sanguinis profusionem & firmam cum Magistratu ineundam conciliationem præfigerent, quod & factum. Verum cum præfinito tempore Mertens ritæ, qui locus conuentui datus, adessent rustici, nec Comes obstantibus alijs negotijs compareret; sed absens animi sententiam scripto declararet, peteretq; in sequentẽ Dominicam conuentũ differri, res multo vehemẽtius recruduit, persuasis à Muncero Franckusiũ interea cum trecentis asseclis profecto agricolis; verba solum esse & voces, quibus Comes metum miseris incutere tentet: viderent, quid agerent, nec crederẽt tam citò, si nollẽt decipi, perspectam sibi esse quid isthac sub dilatione molitetur: id agi solum, vt admissis in tractationem socijs, reliquos in seruitutem Principes abducerẽt. Scripturum se Comiti, quo sciret detectas iam esse, quas strueret insidias. Hoc pacto miserorum animos ad pacem alioqui pronas, sanguinarius nebulo ab omni familiari conuentione abalienauit; missis hæc in verba ad Comitem literis: Fratri Alberto Comiti à Mansfeld ad conuersionẽ scriptũ: Quod epistolã Pauli adeò perperã tibi vsurpes, planè me miseret; impium eo facto Magistratum tueri anniteris, exemplo à Papa desumpto, qui pari ratione Petrum & Paulum formauit carnifices. An putas tu, non posse Deum in furore suo ad deponendũ tyrannos ignarum populum impellere? Oseæ 13. & 8. Nonne apud Lucam cap. 1. in spiritu prædixit Mater Dei: Deposuit potentes de sede, & exaltauit (quos contempsisti tu) humiles, de te & tui similibus locuta? Nõ inuenisti in Lutherano jusculo & Wittenbergensi offula, quid Ezech. 37. ca. futurum expresserit; aut in Martiniano tuo agresti fimo

XII.

Comes Mansfeldensis pacis studiosus.

Literæ Munceri ad Comitem à Mansfeld.

nondum

" nondum degustare potuisti, quid vlterius 39. cap. ad idem vates pronunciet,
" quomodo pascat cæli volucres Dominus, vt deuorent carnem Principum,
" & epotent irrationales bestiæ magnatum sanguinem; quemadmodum in A-
" pocalypsi 18. & 19. cap. dicitur. Quid existimas, nunquid Deo plus cordi po-
" pulus eius, quam tyranni vos impij? Tu sub Christiano nomine ethnicus es,
" & Paulo velare te cupis; Verum in neruum id tibi erupturum noueris. Si sci-
" re aueas, quomodo communitati potestatem Deus commiserit, Daniel. 7.
" & coram nobis apparere, fidemque tuam frangere non detrectes, agedum as-
" sentiemur tibi, & pro fratre communi habebimus; sin minus, futilitates tuas
" nihili faciemus, & contra te, tanquam iuratum Christianæ fidei hostem, quod certò tibi velim persuadeas, præliabimur. Datum Franckenhusij, veneris post jubilate anno 1525. Thomas Muncerus cum Gedeonis gladio. Dedit & aliam non minus furiosam ad Comitem Ernestum Alberti Germanum epistolam, in qua & scelestissimum nebulonem & tyrannum post hominum memoriam crudelissimum, qui Christum abnegarit, & seruos eius occiderit, appellitat; & nisi è vestigio subiiciat se socijs, veniamque delicti exposcat, futurum breui, vt ipse omnes aduersus eum fratres armare, nec secus ac Turcam persequendum determinare cogatur, eoque modo Diaboli martyrem efficiat. Atque vt sciret, se & fratres certissimum accepisse à Deo mandatum, iteratò se dicere, viuum & æternum Deum imperasse, vt vi sedibus eum profligarent,

Scribit ad Ernestum Comitem à Mansfeld Muncerus.

" cum Christianis vtilis non sit, sed datus detrimentosum amicis Dei flagellum.
" Deus inquit, præcepit de te & alijs Ezech. 34. & 39. Daniel. 7. Matth. 3. Abdias
" Propheta ait; Nidus tuus conuelletur & excidetur: responsum adhuc hodie
" tuum curabis habeamus, aut in nomine Domini exercituum te inuisemus,
" id tecum seriò expendas, & aude si quid potes, nos voluntatem Dei sine mo-
ra exequemur. Hactenus Muncerus.

XIII.

Anabaptistæ ab Alberto Comite funduntur.

Interim citati Sittenbachium rustici, occupatum Oesterhusium & direptum; vocati in auxilium Franchenhusani, at cunctantibus illis, mox aduolat cum equitatu exiguo vix numerum sexagesimum superante Albertus Comes Mansfeldius, cingitur oppidum, panduntur vi portæ, in rusticos certamen exoritur; cæduntur illi, equorum pedibus subiguntur, quidam locis diuersis iniecto igne consumpti; alij fuga elapsi Franckenhusiium se receperunt; trecentis ferè in oppido desideratis, quos aut ferrum aut violens flamma deleuerat. Ea clade accepta, in omnes angulos nuncios amandans Muncerus, agricolas cateruatim acciri curauit, minis seuerissimis iniectis ijs, & hostium loco habendis, qui emanere præsumerent. Videre tunc erat horrendum spectaculum, tot rusticos ex pagis, ex oppidis, ex remotissimis partibus rabi-

dos

dos velut canes ruri oberrare, & rugientibus post tergum vxoribus, liberisque, Franckenhusium ad Muncerum properare.

Obijt sub idem tempus fatalem diem Elector Fridericus Saxoniæ Princeps, cuius excessus, quod Muncero suis finibus interdixisset, non ingratus rebellibus accidit. Successit ipsi in Electoratu Dux Iohannes frater Germanus. Hic à patrueli Georgio Duce Saxoniæ Catholicæ fidei apprimè addicto, vt turbis iretur obuiam, ægrè tandem adductus, arma in formidolosum hominum genus corripuit. Accessêre & plures alij Imperij Principes, Philippus Landgrauius Hassiæ, Henricus Dux Brunsvicensis, Moguntinus etiam & Brandenburgensis Electores. His omnibus vltimum imminebat exitium, nisi coniunctis viribus festinanter seditiosas turbas aggrederentur. Nam & eorum rustici, vt refert Cochlæus, in rebellione & motu erant. Itaque conscripto mox milite, & rebus necessarijs ad bellum maturè comparatis, Franckenhusium exercitum traduxêre. Secesserant ex oppido iam rustici, & monti proximo (cui nomen pugnantium postea inditum) insidebant, curribus vbique probe communiti, vt nullus facile ex equitatu præsertim, in eos auderet irruere. Vbi verò in conspectum venêre Principes, animis deiecti ad vnum omnes tremere, temeritatem suam detestari, pœnitentia duci, deprecatorijs à Principibus literis pacem expetere; adeò feritatem omnem, qui ante mentem prorsus exuisse videbantur, vnico momento deposuêre. Literæ ad Principes missæ sic habent: Nos confitemur Iesum Christum. Non hic sumus, vt cuiquam noceamus, Ioan. 3. sed vt diuinam conseruemus Iustitiam, neque ad effundendum sanguinem huc nos contulimus, si mens vobis eadem, nihil mali inferemus. Secundum quod cuique factu videtur optimum faciat. Respondent ad hæc Principes: Non posse se, vt quibus gladius ad puniendum blasphemos à Deo commissus sit, maximè cum miseros homines semetipsos ex deliberata voluntate & seductoria falsi sui Euangelij doctrina, horrendis cædibus, incendijs, alijsque non tolerandis in Deum, & cum primis in venerabile eius Sacramentum & impietatibus & blasphemijs polluere intelligant, tanta scelera diutius dissimulare, ideoque ad præpediendum ea huc perrexisse. Nihilominus tamen cum sibi persuadeant, plerosque miserè deceptos esse, Christiana charitate impulsos decreuisse, se si viuum modò falsum Prophetam Thomam Muncerum cum asseclis traderent, seque omnes clementiæ suæ ac indignationi dederent, ita recepturos eos esse, & ad eum modum habituros, vt juxta qualitatem rei clementiam suam sint experturi. De his responsum sibi quam maturimè referri se petere. Rustici perlectis Principum literis, parum abfuit, quin voluntati eorum sese permisissent, modo fuisset, quibus impios Muncerî conatus de-

XIV.

Principes Germaniæ bellum contra rebelles suscipiunt.

Epistola Rusticorum ad Principes.

Principũ ad rusticos respõsum.

Vana Muneceri jactantia. tracto libertatis velo detegere licuisset. Ille ergo metuens, ne fratres se dederent, vt ardentius contra Principes incenderet, omnes bombardarum globos suâ manicâ sine damno se excepturum, diuino fultum presidio dictabat. Quod vt exemplo aliquo comprobaret, ostensa in nubibus iride, qua in vexillo vtebantur, En, inquit, conspicamini manum Domini certò nobis hodie adfuturam, id quod euidenti signo nūc coram declarat, quod nobis victoriam, hosti certissimum portendit exitium. non igitur vanæ vos tyrannorum minæ moueant, non equites illi aut superbientes milites terreant, quorum eò tendunt consilia, vt exutis armis in gratiam simulatam receptos grauiore seruitute opprimant. In Domino tantum confidite, nullum planè cum hoste pactum inituri; sed erumpite impauidi, & gladios vestros in corporibus eorum fortiter acuite; scio, Dominus vobis aderit, & ex impiorum manibus liberabit, felicem nobis victoriam elargiturus. hoc dolo seditiosus præco omnem rusticis ineundæ concordiæ modum præscidit; qui vanis istiusmodi promissis in scelere confortati, in principes se inuicem crudeliori animo armare, & tanquam sanguinarios canes perimendos vociferari, inuocato Spiritus sancti auxilio cœptarunt.

XV. *Rustici Legatos ad se missos occidunt & captiuos retinent.* Principes verò re ad se delata, priusquam apertum in rebelles certamen ederent, Guilelmum Comitem Stolbergensem cum præcipuis aliquot ex nobilitate viris ad eos secundo amandant, qui ad tradendum tanti mali auctorem miseros homines induceret. Verum cum illi inexorabiles prorsus, & ratione nulla ad hoc se flecti paterentur, Comitem quoq; vno ex nobilium numero contra omne ius bellicum trucidato, cum reliquis in vincula conijcerent; castra propius promouerunt, datoque signo milites in ordinem quasi in aciem iam iam prodituros redegerunt. Inde displosis tormentis, factoque vel leui impetu, adeò feliciter contra pertinaces subditos pugnauêre, vt & currus quibus se cinxerant, destruerent, & plurimis occisis in fugam relicto colle conuerterent; qui Franckenhusium ferè omnes quasi ad tutiorem locum confugerunt. Quos illi cum exercitu insecuti, ad quinque millia ceu pecudes in fuga strauerunt: exin oppido capto & direpto, quicquid obuium in armis habuêre peremerunt, trecentis & amplius capite truncatis, ita vt exprimi vix queat, quantum sanguinis profusum, quæ calamitas & miseria in vrbe tunc fuerit. Muncerus interim in domum portæ conterminam profugerat, vbi veste deposita in lectum se abdidit, quasi nullus eò quæsitum se venturus esset, arbitratus; sed longè secus accidit. Quippe Ottho ab Eppe nobilis Waldeccensis, eandem domum cum causa pernoctandi intrasset, eiusque famulus visurus quale herus accepisset hospitium, tabulatum conscenderet, hominem in lecto cubantem reperit, qui graui se mor-

Funduntur rustici, capitur oppidum & Muncerus

bo

bo multo iam tempore cõflictatum diceret; hunc ille fraudem subesse ratus, asperioribus verbis aggressus vix ab eo quis esset, extorquere potuit, donec peram spe prædæ scrutatus, literas Alberti Comitis à Mansfeld, quibus à sanguinolentis consilijs eum fuerat dehortatus, extraheret, & obiecto pugione, simulque interpositis minis ad fatendum adigeret, itaque edito nomine seminudus ad principes ex lecto pertractus, ac ab Hassiæ Landgrauio, cur tot miseros homines tantis malis & lanienæ implicuisset, rogatus; id se ob summam Principum tyrannidem fecisse, vt qui nulla prorsus misericordia ducti, omni subditis libertate adempta, Euangelij cursum remorari hactenus studuissent; audacter obiecit. Porrò interfectos quod attineret agricolas, siue illorum multi, siue pauci perijssent, cum voluerint ipsi, non sibi irrogari debere, dicebat. Verum vlterius instanti Landgrauio, & ex scripturis tantum facinus reprobanti, respondere ne verbo quidem potuit, sed projectis ad terram oculis prorsus obmutuit. Inde quæstionibus subiectus cum præ tormentis altius suspiria duceret, à Georgio Saxoniæ Principe num doleret rogatus est. cui annuenti, & tu inquit, nunc animo tecum volutes, pessimè actum cum ijs, qui hodie cæsi tam miserè interierunt, cuius mali tu solus extitisti principium. Ad quæ ille subridens, imò, inquit, aliud non cupiuerunt. Post currui impositus, & in arcem Helderung ad Ernestum Comitem à Mansfeld, cui minacissimas subinde literas adscripserat, missus est, qui hominem exquisitissimis tormentis horrendum supra modum excarnificari, & ad complicum dicenda nomina varijs exagitari instrumentis præcepit, idq; vel ideò maximè quod in eum præ alijs plus nimio pestiferum, vti diximus, petulantis linguæ virus effudisset. Cæterum Principes Mulhusium cum exercitu se receperunt, pares ibidem de coniuratis pœnas sumpturi. Oppidani conspectis procul tot militum copijs, cum viribus longè essent impares, ex Primoribus Oratores emiserunt, qui impetrata venia Principibus ciuitatem dederent. Quod & feliciter ipsis cessit, ea tamen lege, vt iuxta qualitatem causæ, ipsorum clementiæ & indignationi se scirent obnoxios. Quod vbi resciuit Phifferus, quem Vicarium discedens Franckenhusium Muncerus suo loco reliquerat, pactum istiusmodi modis omnibus communitati dissuadere, & suspectum reddere cœpit: veritus fortè ne eandem cum Muncero sortem subire cogeretur. Verum plerique consilio isthoc exploso, in hominis sententiam concedere noluêre. Itaq; noctu clanculum cum quadringẽtis in fugam abijt. Verùm propè Isenacum cum nonaginta duobus socijs comprehensus, meritas sui sceleris pœnas effugere non potuit; Mulhusiũ vnde fugerat, ad Principes reductus. Captis hoc modo, solo Pelargo cum paucis excepto, qui clam in Silesiam Franckenhusio profugerat, rebellium

Muncerus ad Comitem à Mansfeld captiuus mittitur.

Phifferi irritum consiliũ.

Phifferus propè Isenacũ capitur.

ducibus; vt iusto supplicij genere punirentur, Muncerus velut omnium Princeps, ex castro Helderung Mulhusium reuocatus fuit. Eo in itinere cum vnus ex aulicis Principis Saxoniæ propius ad eum currui alligatum accessisset, qui notus ipsi erat, petiuit ab eo, vt potum sibi adferret, quo allato, in tanto dolore & metu mortis duodecim cantharos aquæ exhausit, vt in locis Ioannes Manlius scriptum reliquit. Reuectus ergo ad vrbem Muncerus, in castris Principum vnà cum Phiffero & viginti quinque complicibus capite mulctatus fuit. Qui in extremis homini adstiterunt, maximâ ferunt pœnitentiâ ductum, summa deuotione & errores reuocauisse, & venerabile Sacramentum præuia confessione, ritu Catholico, sub vna specie accepisse; quemadmodum apud Cochlæum in Actis Lutheri legitur. In circum vbi plectendus erat productus, adeò fuit pusillanimis, vt ex animi perturbatione symbolum Apostolorum recitare non posset; quare Dux Brunsvicensis illi voce præibat. Antequam verò ictum gladij susciperet, oratione ad Principes conuersa, omnes hortatus est, cauerent de cætero, & melius sibi prospicerent, ne tam inhumaniter miseros grauarent; sic fore, vt tales in populo motus posthac non facilè essent exorituri. Quin & singulariter monuit, Regum libros & Salomonis diligenter euoluerent, haberentque exemplum, quod imitandum sibi vnicè proponerent. Hic exitus Munceri fuit. Phifferus autem lapidis instar in sceleribus obduratus, sine vllis pœnitentiæ signis, neglecto confessionis Sacramento, tanquam bestia vltimum vitæ finem clausit. Mulhusio Principes profecti, reliqua quæ nomen coniurationi dederant, oppida occuparunt, & sumpto de reis supplicio, grandem pecuniæ mulctam imposuerunt. Sic finitum est bellum illud periculosissimum, in quo vltra centum millia ex rusticis cecidisse, scriptores id temporis perhibent.

Seditiosi capite plectuntur.

Munceri in loco supplicij ad Principes exhortatio.

Phifferus vt bestia moritur.

XVI. *Tumultus Francofurti ad Mœnum.*

Quod malum intra breue tempus eò se extenderat, vt etiam in multis imperij vrbibus glisceret, & seditiosis quorundam libellis editis, in publicum diuersis in locis incendium erumperet. Siquidem Francofurti ad Mœnum primò exordium traxit, sartore vno, altero sutore ducibus, qui sumptis armis in Prædicatorum Monasterium & quorundam Canonicorum domus vi patefacto aditu irruerunt, & vino sese, rebus alijs integrè relictis, ingurgitarunt. Quin & Senatu deposito, & in Ædibus D. Antonij noua Curia erecta, ex plebe viginti quatuor selegerunt, ad quos ius omne totius ciuitatis deuoluerunt. Hi protinus certos aliquos vulgarunt articulos, qui inde ad ciuitates alias perlati, facilè plebem nouitatis auidam in Senatum loci & Clerum commouerunt. Præcipui hi erant:

Articuli tumultuãtium.

I. Vt potestas eligendi Pastores apud Senatum ac plebem esset, qui nullis admissis humanis decretis Verbum Dei purè profiterentur.

II. Vt

II. Vt decimæ omnes Clericis subtraherentur.
III. Vt Monachi & moniales non mendicare deinceps, nec in cænobia recipi; sed pro libitu exire inde permitterentur.
IV. Vt census & vectigalia tollerentur.
V. Vt beneficia Ecclesiastica solis ciuium filijs, exclusis exteris, & ex ijs nonnisi necessaria, residuo in pauperes erogato, conferrentur.
VI. Piorum eleemosynæ, & ex testamentis, Vigilijs, anniuersarijs, exequijs, donatione publico ciuitatis ærario adscriberentur.

Hosce articulos pro legitimis haberi voluerunt, & Clerum ad approbandum multis minis ac infestationibus vbiq; ferè compulerunt; donec tandem Principum accedente vigilantia, penitus abrogarentur, detrusis in carceres, qui ordinationibus istiusmodi se non dubitarent opponere.

XVII. *Lutherus scribit contra seditiosos.* *Carlstadius delicti veniã à Luthero impetrat.*

Scripsit & Lutherus varios ea tempestate ad Principes libros, quibus ad occidendum velut rabidos canes, si qui forte restarent ex rusticis, eos instigabat, Id audiens Carlstadius, qui ex coniuratis nunc in Franconia ad Tauberum fluuium, nunc patrio in solo profugus latitabat, plurimum extimuit, atque vt placabilem sibi Lutherum redderet, quem Orlamundæ in mille diabolorum nomine per vim exegerat, priusquam is in se Magistratum concitaret, vnicè alloborauit. Quamobrem missis ad eum literis diligenter se ac sollicitè purgare cœpit, & contra eos, qui inter seditionis auctores ipsum ponerent, defendi, ne indictâ causâ vitæ bonorumq; discrimen sibi esset adeundum, tum denuò in gratiam recipi obnixè postulauit; edito simul libello, quo prætendebat, se ea, quæ de Cœna Domini scripsisset, non definiendi sed disputandi & veritatis eruendæ causa proposuisse, quem & in lucem vt emitti Lutherus pateretur, rogauit. Ille hominis misertus, excusationem accepit, & edita Epistola, gratiam ipsi apud omnes reparauit. Itaque Wittebergam reuersus, cùm à ciuibus rideretur passim, & iuuentuti esset ludibrio, Kembergam in vicinum oppidum secessit; vbi mutato habitu, mutauit & vitæ genus, factus ex Theologiæ Doctore, ex Archidiacono Wittebergensi, & nouissimè ex Orlamundensi Pastore miser (vt Cochlæi verbis vtar) agricola & rusticus indoctus, qui arare nesciens, per inopiam arare cogebatur: equos habens indociles, quorum vnus hac, alter illac ante aratrum pergebat, aut procedente vno, stabat aut recedebat alter, vt cunctis risui atque etiam commiserationi esset arator vicinis. Quibus & vxor eius meritò, idem ait, miserabilis videbatur, vt quæ & nobili familia orta ac nobiliter educata, pessimo exemplo & infelicissimo auspicio nupsisset, contra ius & fas, Sacerdoti; homini ignobili & alienigenæ, tot deinde modis infami, proscripto, inopi, & abiecto, apud quem ne rustico quidem aut cibario pane saciari posset. Cuius

Mira metamorphosis Carlstadij Doctoris in rusticum.

" maritum falsum falsò in nuptijs beatum dixerant Wittenbergenses, & præ
" omnibus grauissimè accusauerat eum seditionis Lutherus, non solum priua-
" tim per literas: Verum etiam publicè per duos benè prolixos libros. Huc
" vsque Cochlæus. Cæterum spretis ibi & abiectis honorum titulis, non Do-
ctor nedum Dominus, sed (Neibar Enders) vicinus Andreas à vulgo salutari volebat. Atq; quo maior surgeret simplicitatis in plebe persuasio, vnà cum agricolis in Loberinam syluam lignatum ibat, venum exponens in foro, quæ humeris aut curru collecta ligni plaustra aduceheret. Nec hoc agebat solùm; sed & vinum adustum, cereuisiam, pyra tosta, placentas, specula, ligulas & plura id genus crepundia vulgo vendebat. Amictus ipsi planè agrestis erat, alti perones, subcineritij coloris tunica crassa & squalida, culter lacera vagina promicans, pileus etiam simplicior ac rusticus. Sic prodibat foras homo ridiculus. Verùm & ibi à vicinis se negligi contemnique videns, ad Heluetios transire decreuit, sententiam cum Zuinglio collaturus. Itaq; Tigurum profectus ex indocto rustico Doctor rursum & Archidiaconus effectus reuocatum iam ante Berengarij dogma, ope, vti diximus, Hulderici Zuinglij, aurei quem elapsis annis à Luthero, vt id faceret, Orlamundæ acceperat, memor, per superiorem Germaniam disseminauit; Basileę non multo post ad munus Concionatoris euectus. Vbi cum satis diu in perniciem eius Ecclesiæ vixisset, sub ipsa concione nouissima, quam habuit in templo, vir quidam oblongus & ater comparuit, quem ex opposito suggesti consistentem proximum se Consuli locare vidit: qui mox templo egressus in domum eius se contulit, vbi neminem reperit, præter vnicum filiolum patri apprimè charum. Hunc apprehensum crinibus rapuit sublimem, quasi terræ allisurus. Et tamen illæsum deponens iussit nunciare patri, adfuisse atrocem virum, qui ipsum quæsiuisset, ac reuersurum eundem post triduum & secum esse abducturum. Quare domum reuersus postquam ista comperisset à puero, & Consulem interrogasset, quisnam vir ille longus esset, qui in templo ipsi adstitisset: Hic autem se neminem vidisse affirmasset, primum vehementer exterritus animoq; perculsus est; deinde præ mœrore in lectum sese coniecit, & tertio die iuxta vocem ex terribili nuncio auditam, è vita cõmigrauit. Id dant testimonij Basilenses, id tẽporis, ministri de Carlstadio, homine si quisquã alius fuerit vspiã, infelicissimo; qui propter seditosum animũ & impios errores ex sũmo gradu in extremam paupertatem prolapsus, vt alas rursum prosperioris fortunæ expanderet, Anabaptismo simul & Sacramentariorum erroribus pro tempore adhæsit, vt propemodum nescias, plusne operæ in hisce, quam illo propagãdis collocârit. Atq; hîc videre licet, quàm seuerè Deus puniat eos, qui spreta auitæ fidei veritate erroribus suis ignarum vulgus infatuãt, & miserè sedu-

Carlstadius ligna conuehit & vendit in foro.

Tigurum ad Zuinglium proficiscitur.

Horrenda mors Carlstadij.

cunt;

cunt; ita vt nullus adhuc ex primis illis Anabaptiſmi, quos recenſuimus, ſectatoribus fuerit, qui vltricem Dei manum in vita & obitu non ſenſerit. Vt proinde mirum ſit, tot etiamnum inueniri, qui Sectam hanc, non ſecus ac Apoſtolicam nuncupare & amplecti non reuereantur. Sed quemadmodum in Angelum lucis transformare ſe nouit Sathanas, ita & eos, qui nouitate delectãtur, nullo negotio in quasuis abſurditates pellicere poteſt, fictis reuelationibus, aut detorto Scripturarum ſenſu faſcinatos. Ita Lutherum primò decepit, à quo malum illud velut ex fonte ad alios facile dimanauit, cui ſopiendo ne ipſe quidem, nedum vniuerſæ Germaniæ Principes ſufficere potuere; quin & indies ſuccreſceret, & vlterius in circumiacentibus prouincijs clam palamque pullularet.

Neque enim ſolam adflixit Saxoniam, Alſatiam & iſtos reliquos Germaniæ ſuperioris tractus malũ iſtud, ſed & Sileſiam, Poloniam & regiones alias quamplurimas ſeditioſis quorundam concionibus ſupra modum concuſſit, & perturbauit, idque vnius Pelargi ductu & conſilio, quem in Sileſiam expugnatis caſtris Franckenhuſio profugiſſe memorauimus. Hic enim nactus in Sileſia ſocios ad artes priores relapſus, cum Lutheranis primum, qui recens acceſſerant, colludens, operæ plurimum in tollendis Eccleſiarum ritibus conſumpſit; poſtmodum verò vbi publicum exercitium adeptos eos Freiſtadij vidit, totum Ducatum Glogouienſem peragrauit, ac plebem in Clerum concitando, nihil prætermiſit, quod profuturum ſibi mens inſana præſagiebat. Itaque varios hinc inde motus effecit, & vulgus pietatis ſpecie perterrefactum ad quæuis ſcelera raptauit. Quo factum, vt miræ rerum mutationes breui temporis ſpatio in Sileſia acciderint, tam in rebus Eccleſiaſticis, quam & ſtatu politico, amotis ijs omnibus, qui vel noua hæc dogmata auerſabantur, vel cœptis hiſce confidentius obſiſtebant. Freyſtadij quidem vbi primum homines ſeditioſi ſedes fixerunt, quam irreligiosè, quàm ſacrilegè, quam impiè in res diuinas & à maioribus Deo dicatas graſſati fuerint, dici ob ſummam irreuerentiam non poteſt; occupatis violenter Eccleſijs, & legitimis Paſtoribus in exilium protruſis. Et niſi Magiſtratus, Eccleſiaſticorum monitu, publico edicto furioſorum hominum animos maturè refrenaſſet, finibusque ſuis ſeuerè interdixiſſet, metuendum erat, ne ruſticorum ſeditioni par bellum excitatum fuiſſet. Itaque pulſus inde Pelargus velut Cain cum ſocijs per Sileſiam profugus diſcurrebat, oppido nullo aut vico prætermiſſo, vbi ſemina nouæ doctrinæ non ſpargeret. Atque vt hæreſis nulla eſt, quantumuis abſurda & ridicula, quæ ſectatores non habeat; ita nec Pelargo, ametſi homo rudis eſſet, & in rebus fidei parum verſatus, commilitones defuê-

XVIII. *Pelargus Poloniam & Sileſiam turbat*

Freyſtadij Anabaptiſta tumultuantur.

Profligati ex Silesia Anabaptistæ in Poloniam & Morauiam abeunt.

defuêre,quibus in evulgando dogmate, ad quæuis subeunda munera vtere-
tur. Horum plurimi magistratu executionem edicti in eos persequente in
Morauiam,cum primis verò ex rusticis Ducatus Gglouiensis magnis co-
hortibus confluxerunt;alij in Poloniam venditis bonis cum vxoribus & li-
beris sedes transtulerunt,vbi in egestate summa & maximis sudoribus misere
vitam tolerantes,nihil ferè quod dignum memoratu dixeris gesserunt.

XIX. Vnus tantum ex omnibus fuit,isque nominis primarij,ex nobili Melstin-
ckiorum familia natus,Iacobus nomine,qui inter crebra illa, quæ habere se
socij gloriabantur,visionum portenta,vt insigni versutia peculiare quid præ
reliquis habere se ostenderet, Dei filius à vulgo nuncupari voluit. Et licet
maximis flagitijs coopertus infamem vitam ageret, eò tamen temeritatis
nonnullos pertraxit,vt &certos aliquos sceleris consortes acciperet,qui quò
vellet,cum sectarentur,& ex ijsdem Apostolos sibi postmodum deligeret;id
quod inchoauit callidè,& neminem refragante perfecit. Collectis quippe
Bretzini statuto tempore socijs, cum opinio illa omnium iam animis infixa
indies in hominis admirationem eos raperet;atque sciret ipse,quam nouita-
tis auidi insoliti quidpiam videre desiderarent, Christi nomen authorita-
temque adsumens ex discipulis qui aderant,duodecim electis nomina Apo-
stolorum imposuit. His ille latronibus cinctus in villas egressus, mirâ quâ-
dam vafriciè rusticorum consortijs sese ingerebat,ijsque varijs illudens præ-
stigijs,quicquid mens fatua dictabat, persuadens, in syluis passim & dumetis
nunc tostas,nunc delicato quodam iusculo conditas carnes,à discipulis ta-
men eius clam istic repositas, intuentium magno cum stupore proferebat.
Sed & Apostoli ipsius (scribit Ganguinus) latrones velut mortuos subor-
nantes suscitabant, pisces in paludes lutosas primo impositos,vbi nunquam
' eos nasci possibile erat in nomine Christi suis manibus capiebant, panes in
' fornaces imponebant in nomineque Christi sui, cum illic non essentante,
' depromebant,cum ingenti simplicis vulgi admiratione. Quodam tempore
' ad Costochiam Monasterium D. Virginis imagine celebre,cum suis Aposto-
' lis venit,cumque illic aliquot dies morarentur,vnum ex suis quasi obsessum
' à Dæmone subornauerunt,cuius opera victum acquirebant. Ille enim per
' hospitia ambulans carnes de coquina rapiebat, in suosque proijciebat, qui
' cruce illas munientes carnes comedebant; cumque illic ingens esset concur-
' sus populi ad D. Virginis imaginem, sycophantæ illi obsessum suum ad alta-
' re ducunt, duplici veste indutum, in cuius intercapedinem necessaria im-
' ponere posset, lapillos verò intra indusium ei imposuerunt : Cumque
' ad altare deduceretur, ille è manibus deducentium furibundus sese proři-
' piens in altare donarijs onustum irruit,pecuniasque rapiens in vestis dupli-

catæ

catæ intercapedine eas abscondit: Cæteri Monachi accurrentes cingulum eius soluunt, ibi lapilli duntaxat in terram ceciderunt, pecunia verò in veste duplicata remansit. Monachi pecuniam arte Dæmonis in lapillos transformatam putantes, exorcismis eam in pristinam formam transformare nitebantur: sed cum lapilli permanerent, Monachus librum sacrum indignabundus in terram proiecit, dicens: Similem Dęmonem nunquam habuimus, abite cum eo ad omnes Diabolos, Sycophantæ illi cum pecunia rectà in Silesiam fugêrunt. Ibi apud matronam nobilem in quodam pago diuertentes, cum illa viro absente illos recipere nollet, saltem mappam vel telam ad sacrificandum petierunt. At mulier fasciculum telæ illis obtulit. Tunc illi, hanc nobiscum accipiemus, & Christus tibi benedicet, vt tibi linum abundantius crescat. Ostende aliam si habes, quam cum similiter accipere vellent, mulier recusauit, maritum timens; Illi autem frustulum fomitis cum igne in telam clam inuoluẽtes mulieri reddiderunt. Itaq; cista à tela, à cista verò domus accensa conflagrauit. Viro domum reuerso, vxor ob Christum cum Apostolis malè tractatum hoc sibi iustè contigisse dixit: At vir ira excandescens; latro hic inquit nequissimus, & non Christus fuit. Itaq; cum vicinis eos insequitur, & in quadam villa assequitur. Tum PseudoChristus ad illum qui vocatur Petrus, dixit; Iam mea passio Petre, calixq; quem bibiturus sum appropinquat. Petrus, & mihi vt video Domine, imminet. Ille verò dixit: Petre ego aliter non possum, nisi per fenestram hanc euadere; tum Petrus & ego te quoad viuam non derelinquam, sed quocunque fugeris sequar. Ergò per fenestram aufugit; cæteri quoq; Apostoli qua potuerunt, euaserunt. Rustici eos secuti, baculis fustibusq; cecidêre, dicentes; Prophetisa nobis Christe cum tuis Apostolis qua in sylua baculi isti creuerint. Ergò plagis emendati vitam suam emendarunt, dicentes; difficile est nobis Christi passionem Apostolorumque tormenta subire.

Vafricies & impietas Anabaptist.

Anabaptistæ incendiarij.

Capitur Christus Anabaptistarum.

XX. Pelargus verò ne & ipse in Magistratus potestatem deueniret, exemplo aliorum ex Silesia in Bauariam abijt, vbi reliquum vitæ tempus in magnis ærumnis confecit, Monachij inter inopes & calamitosos grauissimo morbi genere, iusto Dei iudicio, extinctus; duobus tantum post se relictis discipulis, quibus venenatum dogma incautius infuderat; qui & ipsi insigni inter se exorto Schismate diuisi, vltricem supremi iudicis manum non effugerunt, vti latius suo loco dicemus.

Pelargus in desperatione exhalat.

Finis Libri Primi Historiæ Anabaptistarum.

VELATIS rebellium ducibus, pristina Germanis pax reddita videbatur, quam eò firmiorem fore existimabant omnes, quod sperarent, magno labore & sanguine partam à nullo facilè turbatum iri. Verum spes irrita fuit, non permittente illo, qui solet ob scelera nostra, grauiora mala infligere. Quippe reuiuiscentibus apud Heluetios infernalis sectæ reliquijs, belli noui, multo quam ante calamitosioris, principia pullularunt, quæ parua tunc quidem & exigua videbantur, verum successu temporis adeò invaluêre, vt etiamnum Germania finem non videat. Causam mali non exiguã Tigurini præbuerunt, qui de Anabaptismo sparsos non ita pridem Munceri libros auidissimè lectitabant, eosque non minus Lutheri, quam & Vldrici Zuinglij operibus longè præferebant; quem & verissimum Prophetam esse dicebant, & ex omnibus talem, qui solùm opus verbi Dei & regnum Christi, syncerè vniceque promotum cuperet. Doctores habuêre Cunradum Grebbe, & Felicem Mantscherum nobili stemmate satum; Viros sanè doctissimos & Latinæ, Græcæ, Hebraicæque linguarum apprimè peritos; quibuscum & Zuinglius clanculum conspirabat. Hi mox clandestinos per vrbem conuentus agere, & ex Scripturæ libris argumenta pro se congerere cœperunt, eo feruore & zelo, vt donum interpretationis inde ad ipsos cælitus translatũ, nonnulli arbitrarentur. Post vbi plures in consortium aduenêre, & numerus indies augesceret, audacia simul in ijs creuit & spiritus. Sed quo minus publicum suæ religionis exercitium erigerent, personarum raritas obstabat. Itaque intra domesticos parietes malum tantummodò serpebat, donec eas sibi vires acquireret, vt in publicum tutò posset erumpere: Quod non multò post accidit, suasu Georgij cuiusdam de domo Iacob, quem vulgus Georgium Blawrock, eò quod cærulei coloris togam gereret, nominabat. Hic excusso, quod Sacerdos emiserat, voto, cum austeriorem duceret vitam, & spreto mundanarum rerum luxu, soli saluti inhiare putaretur, sectam breui celebriorem reddidit, & accessu multorum adauxit, arbitrantium, hoc puritate reliquis præstare, quò libentius eam grauiores viri amplecterentur. I.

Tiguri in Heluetia Anabaptismus exoritur.

Apostoli Catabaptistarũ Grebbe & Mantscherus

Primus qui publicè Tiguri Anabaptismum docuit, Georgius fuit, non minori versutia vsus, quam Pelargus fuerat. Cum enim frequens esset fratrum numerus, ipse in terram corruens, in pleno conuentu quasi exanimis, miras & ore & manibus gesticulationes edere cœpit; ita vt stupori potius, quàm admirationi res insolita spectantibus esse videretur, hominem aut in amentiam decidisse, aut maligno spiritu exagitari, arbitrantibus. Verùm eleuatus in altum, & post paulò ad se quasi reuersus, futura mox cœpit præ- II.

Georgius Blawrock primus Tiguri secta auctor extasis eius & consilium.

dicere, & patris cœlestis voluntatem patefacere, quam eam esse referebat, vt repudiato veteris Ecclesiæ baptismo, retingi se sine mora paterentur, eoque modo per nouam regenerationem Dei filij effecti, vitam sine labe & macula inchoarent. Quibus dictis, ipse in genua prouolutus, rebaptizari se à Cunrado Grebbe, postquam precibus ad id eum induxisset, permisit. Inde surgens omnes exemplo suo commonuit, alboq; fraternitatis collato prius nouo regenerationis lauacro adscripsit: quorum multi adeò in doctrina ea propaganda laborarunt, vt quibusuis periculis caput obiectare, jmò & sanguinem profundere pro ea non dubitarint. Ab eo tempore audaciores facti, non ciues solum, sed & Prædicantes, & qui eruditione alios antecedebant, in sectam traxerunt, sub nouo, sed feruentioris reformationis prætextu; quàm solam in scripturis locum habituram diuinabant. Zuinglium etiam, cui Sacramentariorum noua hæresis nomen non incelebrè recens pepererat, concionatoris munere in Cathedrali Ecclesia fungentem, adeuntes, asperioribus verbis increpabant, quod opus Dei adeò leniter ac tardè exequeretur, tempus nunc esse, effati, & vrgere spiritum, vt nisi maiore Zelo reformatio Ecclesiæ Dei institueretur, nemo fieri posset salutis æternæ particeps: separandos esse fideles à cætu malignantium, quemadmodum Apostolorum temporibus factum sit, qui ab impijs discesserint, & cõmuni Ecclesia relicta, Hierosolymis fideles congregarint; quod & Apostolus Petrus seuerè præcipiat, vt conuertat se vnusquisq; à nequitia sua, & cum impijs commune nihil habeat. Ideò summè necessarium esse, vt talis in vrbe personarum disiunctio aggrederetur, ad colligendam puram Ecclesiam, qui spiritum S. acciperent, ab eodemq; perpetuo gubernarentur. Talem sibi Ecclesiam (ait Zuinglius) imaginabantur, talemq; se constituere posse sperabant, qualem Christus in cælis habet, & habiturus est, omnis peccati & labis expertem.

Blawrock rebaptizatur

Anabaptistæ Zuinglium ad sectam & reformationem incitant

III. *Zuinglius ab Anabaptistis deficit.*

Quam in animarum separationem cum Zuinglius nulla ratione consentire vellet, & contra Scripturas esse obuerteret, ab eo se prorsus separarunt, nec firmã cum homine amicitiam deinceps coluêre, idq; vel ideò maximè, quod dogma istud, & alia nonnulla, apertis primum literis propugnasset, nunc verò vrgente tempore, fratribus in re tam plana obsisteret. Itaq; ira in Zuinglium exarserunt, ac propalam ipsi contradicentes baptismum nihil aliud quam inuentum Nicolai Papæ, nec à Deo, sed à Diabolo potius originem trahere clamitarunt, omnibus gehennam comminantes, qui non actutum, reiecto illo canum, sic enim per contemptũ vocabant, lauacro sese rebaptizari paterẽtur. Zuinglius è contra contrariam sententiam tenens, publicè pro concione in eos detonebat, idq; dabat operam, ne sacrum baptisma in seiunctionis signũ ipsis euaderet. Illi quam propositi, & semel conceptæ opinionis tenax esset

Zuinglius contra retinctos prædicat.

Zuinglius

Zuinglius non ignari, quod durioribus verbis efficere nequibant, blandimentis procurare instituunt. Itaq; petunt ab eo, vt priuatam aliquam & peculiarem secum de baptismo disputationem ineat, si fortè vel nunc demum vtrinq; pax aliqua constitui posset. Annuit ille, & bis cum illis congressus, rem multo quam ante peiorem in medio reliquit Eius quippe genij Zuinglius erat, vt aspernaretur omnes, & de nemine præterquam se magnificè loqueretur, sibi soli victoriam arrogans, alij licet de ipso triumphassent. Atq; hac re vna factum est, vt miseri isti homines & tot tantisq; erroribus infecti, nõ modò in hæresi obdurarẽtur; sed & quotidie magis magisq; in peius proficerẽt. Res eò paulatim recidit, & in tantum odia, vtrinq; creuerũt, vt & magistratus manum admouere debuerit, & locũ deputare, vbi familiari colloquio, conciliatis articulis controuersis, dissidentiũ animi vicissim vnirẽtur, & stabilitâ cõcordiâ, in vnũ corpus & Ecclesiam rursus coalescerẽt. Id verò priusquã faceret, humaniter primũ ad pacis studium eos inuitabat, vnice obtestãs, ne huic sese conuẽtioni adiungere grauarẽtur: hac enim re vna & sibi, & aduersę parti mederi posse. At illi, eò jã furoris, vt de nulla re alia, præterquã de sua libertate quenquam audire dignarentur, Zuinglij vehementiâ abrepti, Senatus petitionem contempsêre. Indignè id factum Senatus suscepit, ab ijs maximè fieri, qui vrbis suæ priuilegia & immunitatem affectabant. Itaq; primoribus ciuium in Curiam conuocatis, quî primos illos inquietorum hominum motus sedarent, factamq; sibi contumeliam vlciscerentur, deliberarunt. Id 17. Ianuarij anni 1525. accidit, & sequenti anno sub finem Martij rursus agitatũ, cum numero indies & furore augerentur. Inuitati vnà quoque ad Curiam ex Anabaptistis primarij, quibus vt socios à proposito deterrerent, paciq; ac trãquillitati publicæ studerent, seriò seuerèq; imperatum fuit; sed frustra. Illi enim mandato Senatus suis exposito, in tantum ex infima plebecula suæ sectæ plerosque commouerunt, vt illi extrema quæque potius subire se, vitam & sanguinem quoq; profundere, quam Senatus edicto obsecũdare paratos, vociferarẽtur. Ex his ductores fuêre Georgius Blawrock, Ioañes Pretlan', Wolfgangus Vlmannus, Michael Sadeler, Melchior Vetus, alijq; cõplures. Hi certo extremi iudicij die fratribus prefixo, omnibus velut iam iã morituris pœnitẽtiã prædicabant. Quidam deposita veste, in cilicio & cinere, nudi per ciuitatis vicos discurrebant, & Ionæ Prophetæ instar vltimũ vrbis exitium prædicebãt. Væ tibi (sic clamitasse eos Bullingerus tradit) Tiguro, Væ tibi, & iterum Væ. Pœnitentiã agite; securis ad arborem posita est; pœnitentiã agite. Dũ hæc gerũtur, alij in ciuiũ ędes ingressi, qui suę iã ante fidei nomen dederãt, hominib' grandęuis etiã & seniò confectis, dummodò rebaptizarẽtur, fore, vt aduẽtanti cœlesti iudici in occursũ prõptiores possent adduci persuasis, catabaptismum

Senatus auctoritatem suam in dissidio inter Zuingl. & Anabap. interponere cogitur.

Nudi per plateas discurrunt & extremum iudicium denunciant Anabaptistæ.

conferebant. Nonnulli portis effusi, ruri futuram vrbis ruinam plangentes, ne communi excidio implicarentur, ciues clamoribus suis euocabant. Fuêre etiam, qui Dei misericordiam annunciantes, nullum vnquam vrbi, modo bonis ad se perlatis communiter fruerentur, dispendium illatum iri pollicebantur. Doctiores pleriq; in compitis verba ad plebē factitabant, ac grauiter in vitia queq; inuecti, superbiam, cōmessationes, compotationes, aliaq; id genus vitia execrabantur. Eratq; res cunctis stupori & admirationi, speciemque referebat spiritualis cuiusdam vitæ, quam noui illi & renati homines, per adumbratam quandam seueritatem, rigoremque inchoasse credebantur. Neque enim aut risu vnquam, aut iocis sese oblectabant; sed continuò si quid palam agendum erat, suspiria altè ducebant, ingemiscebantque; quin & vberes subinde profundebant lachrymas, & vanitates huius mundi coram ciuibus deplorabant. Hinç miri per vrbem sermones spargebantur, à rudioribus præsertim, quibus illi suis fraudibus illudebant. Scribant quidam (ita namque de ijs loquebantur) de Anabaptistis quid velint, dicant seditionibus eos deditos, & Christianæ reip. interitum machinari; ex vita certè illorum, operibus, doctrinaque, quàm id falsum sit, euidenter elucet, cùm nec iurare eos, nec blasphemare, nec quæ sua sunt quærere; sed ea tantum, quæ Christi sunt, quæ Scripturis conformia, promouere videris; ecquis hæc non vera, & maximè Christiano homine digna dixerit? &c.

Opinio ciuiū de Anabaptistis.

IV. *In ordinem rediguntur pulsi passim in exilium, & in vincula coniecti.*

Hosce similesque vulgus sermones serebat, idque tanta licentiâ, tam procaciter & tumultuosè Zuinglianis obuertebant, vt seculare brachium, ad homines compescendos inuocare compellerentur. Itaque multi in carceres compacti fuêre, & postea ex carceribus in iudicium tracti, vbi verba per iugulum reuocare cogebantur: pertinaciores verò, & inprimis isti, qui durante hoc motu, secessionem à Zuinglianis fecissent, partim bonis, exitio partim famaque mulctabantur. Tunc furere passim Anabaptistæ, conuitiorum plaustra in Tigurinos iacere, Zuinglium omnis mali auctorem proclamare; quem velut impium & infelix Sathanæ mancipium ac antiquum Draconem, in Ecclesiasticorum quorundam sui dogmatis (vt ijs blandiretur) gratiam, vt à Senatu proscripti, vrbe & agro Tigurino pulsi exularent, procurasse, dictabant. In Magistratum etiam contumeliosas voces euomebant, vt, qui vnius arrogantissimi hominis instinctu, tantum doctrinæ Christi scandalum inferre non fuisset reueritus: Nimis seuerè secum agi, nec vt homines, sed velut humani generis hostes, & Christianorum societate indignos tractari se querebantur. Pagus est quinto ab vrbe lapide distans, Zollicanam Ecclesiam Zuinglius nuncupat; huc tanquam ad tutius in exilio refugium, miselli isti confugerunt, emissisq; subinde socijs, in eam amplitudinem exiguo dierum

Zollicæ nidificant retincti.

inter-

interuallo excreuêre, vt Senatus Tigurinus, cuius sub ditione oppidum tenebatur, sese interponere, nidumque eum disturbare, ne quod grauius damnum emergeret, cogeretur: Quod tamen ea moderatione factum est, vt nullatenus istinc violenter se deiectos, aut indicta causa damnatos queri possent. Namque prudenti quorundam consilio effectum est, vt Tigurum tertiò ad colloquium, publico Senatus diplomate, inuitarentur. Inuitationis hæc erat sententia: Rogare Senatum, vt cum multæ hucvsque, eæque graues de paruulorum baptismo controuersiæ extiterint, nec leui cum vulgi scandalo fuerint publicè priuatimque agitatæ, quò eæ tandem sopirentur, & veritas monstratis erroribus ad oculum patesceret; ij qui ex amore Christi pacis studio tangerentur, citra vllum periculum securè Tigurum ad Curiam aduentarent, defensuri ibidem, quæ de baptismo in Ecclesia consueto, non secus ac Pontificio, aut Sathanico commento, alijsque circa rem eam argumentis propositis, in vrbe & locis vicinioribus evulgassent; polliceri se, in omnibus ibidem ex sacræ Scripturæ contextu, ad libitum satisfactum iri. Itineri proinde sese accingerent, & colloquio, ad feriam secundam post omnium Sanctorum sisterent. Articulos verò controuersos, de quibus disceptandum foret, ne quis velut rei ignarus istuc pergeret, hos se subiungere voluisse:

Inuitantur à Senatu ad colloquium.

Articuli colloquij.

I. Christianorum pueros nihilo minus Dei filios esse; quam & parentes, æquè atque in veteri Testamento. Dei ergò filij cum sint, quis vetare posset, quo minus baptizarentur?

II. Circumcisionem id antiquis fuisse quod ad rationem Sacramentalem attinet quod nobis Baptismus. Vt ergo illa infantibus data est, ita & baptismum infantibus dandum esse.

III. Anabaptismum nihil prorsus fundamenti solidiuè, in scripturis habere; ac proinde omnes eos, qui se rebaptizari paterentur, vel ex vnamini consensu, vel sub nouitatis cuiusdam prætextu, Christum denuò crucifigere. Hæc colloquij indictio fuit.

Præsides colloquij.

Porrò priusquam inchoaretur, Præsides colloquij designati sunt Wolffgangus Ionerus, Sebastianus Hoffmannus, Ioachimus Vadianus, & Cunradus Fabricius, viri & docti, & in dignitatibus constituti. His, vt ordinatè omnia fierent, iniunctum fuit. Quod vbi ad Anabaptistas delatum, illi, ne & suæ parti deesse viderentur, doctiores plerosque miris technis in sectam trahere cœperunt, splendidam ijs victoriam polliciti, qui vnam eandemque doctrinam secum adstruerent defensarentque. Nec defuêre, quibus ceu clypeis & vmbonibus, ad auertendos Zuinglianorum ictus, vterentur.

V. Balthasar

Primus horum Balthasar Hubmeierus Pacimontanus, Doctor Theolo-

gus

gus, fuit vir ingenio quidem & eruditione præstans, sed lubricus, & in hanc illámve partem pro fortunæ flatu, variabilis. Hic cum in Waldshut aliquamdiu Dei verbum prædicasset, inaudissetque quam inter se, Anabaptistæ, & Zuingliani, acriter de paruulorum baptismo digladiarentur, hortatu quorundam, sacras de eo negotio scripturas euoluere cœpit; si forte genuinam ipse sententiam eruere posset. Sed ecce dum de fide dubius eo in opere desudat, adsunt ex Retinctis versuti quidam & versipelles magistri, qui & dubio hominem liberant, ac suo sensu exposito, eò redigunt, vt in qua docebat Ecclesia, rebaptismũ instituere occiperet, omnesq; eos à cœna repelleret, quotquot rebaptizati non essent; tanto zelo feruoreque nouus ille Spiritus in Doctore operabatur. Sed & nefando, ac pernitioso dolo, pastoratu suo se abdicauit, vt denuò liber à turba rebaptizatorum, eligeretur: Id quod & subsecutum. Tinctus enim ab ijs, & in communionem assumptus, non voce solum sed & literis librisque Anabaptismum tueri suscepit. Zuinglium (paruulorum lotorem per ignominiam nominabat) non minus à se stare, quàm & Lutherum, propalam asseruit; scriptis ad Senatum Tigurinum literis quibus se ex Dei verbo Anabaptismum ostensurum, promittebat. Verum de his infra latius.

IV. *Colloquium Tiguri anno 1525.*

Nunc ad colloquium redeamus. Id indictum ad 6. Nouemb. anno 1525. diximus. Itaque ex oppido S. Galli & locis conterminis, conuocati Anabaptistæ, magno numero Tigurum confluebant. Coniungebant sese & Zuingliani, & ad locum colloquio deputatum properabant. Aderant quoque ex oppidis ditionis Tigurinæ Legati & tabellarij, qui ideo colloquio interesse iubebantur, quod & de Tigurinis Anabaptistarum querelas audiuissent, & quàm validè apud eos progrederentur, non ignorarent. Expositum simul ijs fuit, quàm iniquè Senatus ab Anabaptistis falsis sermonibus traduceretur, quasi nunquam eos audire, aut ad familiarem quandam disputationem admittere in animo habuisset; proinde nunc coram spectarent Senatus innocentiam, ac post transacto colloquio de omnibus ad suos rei veritatem referrent. Posthæc, vt initium ordirentur, valuæ domus Senatoriæ apertæ fuêre, inuocatoque Spiritus sancti auxilio, in medio Senatorum ciuiumque vtrinque spectantium, colloquium inchoatum est. Atque vbi cum principalioribus Anabaptistarum disputari cœptum est, tumultuosa fanaticorum turba magno strepitu ingreditur; ex ijs vnus succlamare cœpit, & occinere, Sion, Sion, lætare Ierusalem. Hinc tumultus pressuraque in populo oriebatur, vt Senatus de loco mutando, & ne quis motus surgeret, deliberationem instituere debuerit. Itaq; summum templum, quod spatiosum & tantæ multitudinis capax videbatur, actioni destinatum fuit. In eo binæ mensæ consti-

tutæ,

tutæ, quarum vna pro ministris Tigurinæ Ecclesiæ, altera pro Anabaptistis vacua seruabatur. Disceptatum hic fuit per tres dies continuos, à mane ad vesperam vsque. Miros, si coram spectasses, sermones audisses; his pro se scripturam pugnare dicentibus, illis contrarium obuertentibus. Anabaptistæ sanè, si quando acrius vrgebantur, ad conuitia & scōmata prolabebantur; nec secus Zuingliani factitabant. Et subinde parum aberat, quin à verbis ad verbera procederent. Si quando de Scripturis sermo ingerebatur, Tunc ad Zuinglianos Anabaptistæ; Proferte (dicebant) vel vnum, si adsit, ex Scripturis exemplum: probate re, quod verbis pollicemini, paruulos, nō adultos baptizandos esse: Scriptura ait, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, &c. Matth. vlt. Quid ergo vos causæ impellit, cum hæc legitis, paruulos contra Scripturæ mentem, antequam informari possunt, tingendos in schola, in Ecclesijs, è pulpitis doceatis? Illis ad hæc, vt de adultis idem ex Scripturis demonstrarent, vrgentibus, nihil aliud, quam ipsum S. Scripturæ textum (euntes docete & baptizate, hoc est, vti interpretabantur, primò doctrinā Christi & fide instruatis, ac tum demum sufficienter instructos baptizetis) opponebant. Qui si falsò id inde torqueri redderent; ij è contra, peccata eorum obstare, quò minus verus ipsis sensus innotesceret, vtpote nec dum renatis, & nouam vitam ingressis, respondebant: Et ob id non iniuria hoc se lauacrum, humanum quoddam inuentum vocasse; cuius vsus Apostolorum temporibus incognitus fuerit. At Zuinglius quid faceret, nullo tamen alio, quam traditionis argumento, tueri se potuit. Vnde quidam ex aduersariis Zuinglium aggressus, per viuum Deum iureiurando adegit, vt veritatem palam fateretur: Cui annuens Zuinglius, rusticè ait, fatuum te esse, & furiosum, ipsa veritate contestor, quo dicto, ridentibus hominem adstantibus, à se reiecit. Præstò erat & alius, ex illorum numero, coryphæus insignis, & qui se reliquis præstare opinaretur, qui turpissimis sparsis in vulgus calumnijs, nihil non in eum expuerat conuitiorum & criminum, hæreticum, latronem, furem, raptorem, Antichristum verum, Scripturarum corruptorem, ipso Pontifice nocentiorem esse clamitans. Zuinglius iniuriarum impatientissimus, magno erga hominem odio exacerbatus, id à Senatu obtinuit, vt is in pleno consessu ab illo causas conuitiorum peteret, quibus impulsus tam dira & horrenda in eum crimina effulminare non vereretur. Interrogatus à D. Henrico Valdero Consule, & iussus vt causas maledicentiæ suæ exponeret, multum diuque cunctatus hanc vnam causam protulit, quod paruulorum baptismus à Zuinglio tam pertinaciter ac tanta constantia defenderetur. Deinde cum vlterius vrgeretur, aut amplius quiddam ostenderet, tandem & hoc multum tergiuersatus, fama se audiuisse eum anno iam proximè præterito, vtranque

Transfertur in Ecclesiam ex Curia colloquium.

De vero Scripturæ sensu certatur.

Zuinglius iniuriarum impatiens in aduersarium Senatum cōcitat.

cœnæ Dominicæ celebritatem, tam eam, quâ sub vna, tam alteram illam, quâ sub vtraque specie communicatur pro publica concione (sic enim Zuinglius ipse scribit) approbauisse. Cæterum reliqua, quæ toto hoc colloquij tempore acciderunt, hoc loco tradere, nimis longum foret; id solùm dixisse suffecerit, hoc grauius animos vtrinque exulceratos esse, quò strictius in disceptatione veritas requireretur. Itaq; solutum sine fructu colloquium maiore quam ante, offensione vtriusque partis animos perturbauit.

VII. Zuinglius siquidem, vt erat elatæ mentis, semper se & si vspiam aliàs, hoc loco maximè & tempore victorem ab ijs discessisse gloriabatur, miserisque ansam noui motus vnico isthoc facto, non leuem præbebat; quibus cum si lenioribus verbis actum fuisset, perfacilè errorum conuicti in regiam veritis viam redijssent. Neque enim decorum sibi fore reputabant, si istiusmodi in vulgus thraso iste voculas emitteret, se omninò debere ceu pisces obmutescere. Itaque prioribus scandalis noua cumulata, nouæ tragœdiæ speciem in vrbe portendebant. Hinc Senatus, qui iam totus à Zuinglio dependebat, quosdam ex ijs carceribus mancipauit, quosdam priuatim commonuit, vt nisi à proposito desisterent, fore, vt seuerius quidpiam in eos statuere cogeretur. Sed & publicum disputationis habitæ testimonium emittebat, quò & seuerè Anabaptismum cunctis suæ ditioni subiectis interdicebat. Id in vrbe prius, & foris postmodo fuit promulgatum, in hanc, vt sequitur, sententiam.

Edictum Senatus contra Anabapt.

Omnibus dubio procul notum esse, & neminem fermè vicinis in partibus degere, ad cuius non aures fama detulerit, quemadmodum intra breue tempus aliqui simulatæ cuiusdam & fictitiæ eruditionis personæ, sine vllo sacrarum literarum testimonio, nullis fulti præsidijs, miseris quibusdam ac simplicibus è plebe hominibus (qui alioquin in bona firmaque fide solidati, nihil, præterquam quod bonum & verum erat, sectabantur) imposuerint seditiosis suis & falsis concionibus, quibus sine vlla auctoritate, aut requisita magistratus venia affirmare non erubuerint, baptismum scilicet paruulorum, quem in præsentiarum Ecclesia Christi vsurpat, non à Deo, aut eius Apostolis institutum, sed à Diabolo inuectum, & Christianæ Reipublicæ obtrusum esse. Et quia imprudentes illi & stulti homines eò callidis versipellium aliquorum consilijs abducti sint, vt sectæ huic & subscribere & eandem publicè velut Christi doctrinæ consentaneam profiteri & propagare; seque prudentiores reliquis æstimantes proximorum animas, in tantum discrimen præcipitare, præter reliqua seditionum & discordiæ semina ausi fuerint. Ideoque se velut à Deo eò loci in Magistratu constitutum, nec potuisse, nec debuisse ullo modo

tantam

tantam tamque hactenus inauditam furiosorum hominum licentiam impunitam transmittere; sed obicem maturè huic malo opponere, ac ad terrorum reliquorum quosdam in vincula conijcere, bonis nonullos exuere, alios in exilium ob motus ciuium, qui ex doctrina ista crebrò oriebantur, profligare voluisse: idque secundò iam & amplius obtigisse. Verum quia non ratiores inde efficerentur, & potius magis magisque proteruire, subditosque in sua dogmata sollicitare collaborarent: Adhæc cum post tertium illum, quem multorum rogatu ipsi in vrbe non intra domesticos parietes, sed in Curia & summo templo 6. Nouemb. Anni 1526. obtinuissent, congressum (cui præcipui ipsorum Doctores, & ex altera parte M. Vldaricus Zuinglius, M. Leo Iudæ, & D. Casparus Grosmannus interfuerint) publicæ omnium approbatione debellati, & sacræ Scripturæ testimonijs confutati, veritati locum dare, & ab impia hæresi ad Ecclesiam reuerti nollent: Postremò, quia etiam in ipso colloquio omnibus palam factum sit, quàm dolosè, vt ignaram plebeculam deciperent, nouum quendam separationis modum molirentur, seque non vt alij sunt homines, sed altiori quodam spiritu illustratos, & ab ea, qua ipsis rebaptismus collatus sit hora, nouum in anima motum nouamque vitam ingressos, tum omnis peccati expertes; sed sanctos & verè beatos esse, quod eò tenderet, vt reliquos omnes ex communi Christiana societate in peculiare suæ religionis consortium pellicere possent; comminiscerentur: Propter hæc & alia se omnibus singulisque præcipere seuerèq; mandare, imposterum omnes siue parentes siue liberi, cuiuscunq; demum sexus ordinisque esse possint, vt vnicè sibi à perniciosa illa Anabaptistarum secta caueere, eiq; si qui forsitan nomen dedissent, primo quoq; tempore renũciare velint. Quod si verò, qui huic suæ voluntati refragari nefas nullum reputarent, inuenirentur, Senatui argenti marcam pro pœna exoluere debere; aut si grauius delinquerent, pro qualitate facti pœnam incurrere, aut (vt cum Zuinglio loquar) aquis mergere decreuisse, qui merserit baptismo eum, qui prius emerserat. Se siquidem hoc facto nihil aliud intendere, quam obedientes manu tenere, rebelles verò, & qui hisce coniuncti esse soleant, seditiosos pro meritis coërcere, nec cuiquam insuper conniuere, secundum quod quisque, quid sibi facto opus putaret, ageret. In scripti eius verò confirmationem, publico vrbis sigillo hanc animi sui sententiam communire voluisse. Actum ipso Andreæ, Anno Domini 1525.

Separationem vrgent Anabap

VIII. Atque isthoc publicato Senatus edicto, optimè de se actum Tigurini Ministri arbitrabantur, vtpote antagonistis liberi, in erroribus suis & otio vitam acturi; sed id vanum protsus fuit & irritum. Hæresis enim, vt serpit sicuti cancer, dum extingui quæritur, facilè fautores adipiscitur, qui quamli-

Fanaticorum hominum in disseminanda hæresi scelus

bet absurdam & ridiculam, vt nomen saltem sibi celebre comparent, licet pericula subire, sanguinemque eos quandoque contingat profundere, è latebris in publicum rursus proferant, humanisque pectoribus instillent. & si quando doctiores, qui præstent, desunt, rudiores prouinciam eam suapte sponte suscipiunt, qui se sanguine probaturos quod scriptis non possunt, pollicentur. Id tanta audacia & iactantia effutiunt opereque testantur, vt sibi ipsis oneri subinde esse, Zuinglius ipse proprio edoctus exemplo, nihil addubitet. Si quidem Balthasar Hubmeierus, quem supra de Anabaptismo libellos aliquot conscripsisse diximus, 6. Decembris ex oppido Waldshut ad vrbem profectus, ad viduam quandam clandestinè diuertit, vetitamque inter fratres doctrinam priuatim tradere, & ne se vel minis vel edictis à semel benè fixa sententia diuelli permitterent, adhortari cœpit: Historiam vt memoratu dignam Anabaptisticaque inconstantiâ nobilem, huc integram ex Bullingero & Zuinglio adscribere collibuit. Balthasar iste, (scribit Zuinglius in epistola ad Gynoræum) de quo nonnulla per epistolam, sic egit apud nos. Elapsus ex oppido Waldshut, Tiguri apud viduam quandam subijt. Senatus vbi id resciuit, suspicatus hominem idem monstrum aliturum, quod reliqui Catabaptistæ, eò quod clam in vrbem irrepsisset, stringi hominem iubet, ac in prætorio libera custodia seruari. Post tertium verò quartum aut nescio certo quem diem, iubet subito Engelhardum, Leonem, Myconium, Sebastianum, Megandrum, alios & me adesse: vbi venimus, exponunt qui à Senatu ad hoc constituti fuerant. Quomodo Balthasar dudum literas ad se dederit, quibus polliceatur se Zuinglium suis scripturis superaturum de Baptismo. Quid multa? congredimur. Ibi obijcit cæcus homo, quod ante annos aliquot de Catechumenis docendis tradideramus in libro sexaginta septem conclusionum: non enim intellexerat nos isthic in hoc esse, quod pueri etiamnum æquè atque olim fidei rudimenta doceantur: quod ipse ad baptismum retulit, parum prudenter: quasi dixerim meum esse consilium, vt mos non tingendi infantes postliminio reducatur, cum ego de more imbuendi pueros fidei rudimentis locutus sim. Vbi se hac parte videret errauisse, blandulus fuit. Processimus post multam conflictationem, in qua Testamentum istud perpetuum agnoscere noluit, ventum est ad caput secundum Actorum, ex quo probaui Christianorum liberos inter principia censos esse ad Ecclesiam: cumque multa responsaret, ad claram atque disertam responsionem, eliciebam vt diceret, Anne concederet pueros istos in Ecclesia fuisse, nec ne: at nequicquam omnia tentabam. Ibi ingenuè fateor, cum & istum locum 1. Corinthiorum decimo, Patres nostri omnes in Mosen baptizati sunt, &c. admouerem ad compellendum eum, vt agnosceret pueros

Balthasar Hubmeierus Tigurum clam venit.

Zuinglius Anabaptismū olim docuit.

continerí,

contineri, etiamsi eorum nulla prorsus mentio fiat, illeque nollet dicere, vel non, vel etiam, me vehementius inuexisse in hominem, sed non alia re, quam quod Catabaptismo suo miseros ciues suos traxerit in dissidium, quod iam ipsos perdiderit. Hoc ad magnum temporis modum vbi durauit, sic homo redargutus ac superatus, artem nouam orditur, postulat vt Leo, Myconius, & Sebastianus sibi dentur, vt cum illis solis conferat: sperabat arrogans homo istos ad se blandiloquentiâ suâ pertracturum. At vbi neque sic videt procedere consilium, eosdem iterum impetrat, ac post multas versutias huc descēdit, vt dicat se recantaturum. Id autem Senatus non cogebat, nisi non voluisset ab vrbe abire: nihil enim grauius statuebat in eos, qui Catabaptismi causam deserere noluissent, quam quod relegaret. Veniunt interim Legati imperatorij, postulantes hominem ad supplicium: qui eis breuiter negatus est, per legem, qua cauetur, vt qui ob aliquam noxam ciuis in neruum coniiciatur, ob eam solam reus fiat. Sic peccauit in hominem istum Senatus, defendit ab impetitione Cæsaris, tanquam ciuem. Ad hîc succurrit eum fuisse in neruo, antequam in liberam custodiam sit positus: vtcunq; res habeat, liber tum erat cum congrederemur, diuque postmodum in prætorio liber adseruatus fuit. Scribitur ergo reuocationis forma, non ex præscripto Senatus, aut quorumcuque, sed sua ipsius manu. Cumque ipsam in templo cui Abbatiæ nomen est, prælegisset, finito sermone, quem nos ad populum habueramus, protinus abnegat reuocationem coram tota concione: occasionemque dicendi nactum esse putans, multa adducit contra baptismum infantium, & Catabaptismum munit. Hic fama constans fuit, (sed ego diuinationem arbitror) clam eum hoc doctum esse, quo motus aliquis fieret. Spem enim habebant, me protinus absoluto sermone abiturum. Conijcitur denuò in neruum, tenetur isthic mensem aut longius. Ibi tandem sic ait, dicit se prorsus ignorare, quod reuocationem vitiauerit: ac si aliter sit locutus, quam promiserit, se aliquid à Dæmone passum esse. Concinnat nouam reuocationem. Nos ad amicos vbique adcurrere, orare, vt misericordia homini impertiatur, deturque Senatus: datus est. Offerentiq; sese ad palinodiam, decretum per misericordiam, vt disertam reuocationem faciat; quâ factâ, ocyus è finibus facessat. Hic ego, ego inquam, Engelhardum, Leonem, Megandrum, Coepiscopos adeo ac oro, vt pro homine precibus velint apud Senatum nobiscum intercedere: Nam si protinus post reuocationem eijciatur, periculum imminere homini tam ab Heluetijs nostris, quàm à Cæsare. Audiuit Senatus preces nostras, ac post reuocationem, quem ex animo facere simulabat, quū nihil minus esset, spatium latendi immerenti dedit, donec occasione inuenta, tutus abire posset. Qua data, per Senatorem quendam, virum in Euan-

Hubmeierus palinodiam offert & in charta concipit.

Hubmeierus palinodiam reuocans contra baptismum paruulorū argumēta congerit.

gelio Christi (Zuinglianismo scilicet) fidelissimum ablegatus est clam, vt eius
abitionem ne ciues quidem senserint.

Factum istud Hubmeieri, tametsi multis ad viam veritatis redeundi oc-
IX. casionem daret, perpaucis tamen profuit, & verius maioris mali, quam boni
causa extitit. Etenim principaliores eorum veriti; ne maior in secta dissi-
patio & schisma accideret, fratres clancularijs adhortationibus, eos præci-
puè, qui infirmiores credebantur, roborabant, perque vrbis angulos
noctu diffusi, nemine præter suos conscio ciuium quorundam ædes subi-
bant, idque dabant operam, simul & semel, vt erroribus suis dementatos o-
mnes ad se pertraherent, non obstante Senatus edicto, quod is cum contr
eos, tum qui ipsos velut familiares hospitio exciperent, publicari paulò ant
curauerat. Atq; neutiquam licet autumarent, fore quempiam, per quem re
ea explorari, detegi multò minus posset; nihilominus tamen decepti, & op
nione sua citius præuenti sunt. Delectis quippe & in certas domus distribu
tis ex lictorum, & qui Senatui à seruitijs erant, Ministris, deprehendi, noc
etiam facilè potuit, quibus in locis infaustæ illi Catabaptismi nocturnæ mor
rentur. Itaque statuto tempore quidam cum militari præsidio istuc à m
gistratu missi, aliquos ex ijs, & primarios quidem cœperunt; qui vinculis co
stricti, & quæstionibus subiecti alios nonnullos prodidêre. Deprehensu
quoque est, maximam vigere sub sanctimoniæ ipsorum velo, morum f
ditatem, quæ crebris furtis, stupris, adulterijs, & quibusuis alijs incæstu
sis flagitijs innixa esset & inuoluta. Et hæc quidem iam ita in rebaptizator
animis radicata erat, vt ægrè admodum extirpari posse, reptantibus clam
vrbẽ sectariorũ antesignanis, videretur. Itaq; strictiore inquisitione opus
it. Et inter alia quidem absurda tenebrionũ dogmata, hi fuêre reperti arti

Noui per vrbem tumultus post discessum Hubmeieri.

Anabapt. articuli Tiguri reperti.

I. Christianam libertatem renatos omnes sic carnaliter interpretari so
& assumere, ab omni vt lege liberi vitam ducerent.

II. Christum omnes in libertatem adseruisse: proinde se nullo magistr
oneribus, vectigalibus, decimis, & quo nomine demum exprimi queant
uaminibus subiectos.

III. Seruitutem nulli præstandam esse, eò quod legi Christi contraria,
bertatem natis in cultu diuino remoras inijceret.

IV. Si quæ vero præstanda foret, aut quod tributum pendendum, p
potius, ad querelas, & quæ ex doctrina oriri possent, scandala fugienda
ferendum.

V. Fœminas obligari dummodo salutem intenderent, corpora sua
emque ac famam prostituere. Id sacræ Scripturæ testimonijs probar
neminem posse, nisi omnia quæ diligit, deserat, abijciatque, saluari tes

VI. Propter Christum omnem infamiam & contumeliam, boni quoq; nominis & famæ iacturam sufferendam.

VII. Et quia idem Christus dixerit, publicanos & peccatores, multis parasangis iustos in cœlo præcessuros; ideoque & mulieres meretricari, & corpore quæstum facere debere, vt pudicas fœminas & ipsæ in cœlo moribus suis anteuerterent. Neque enim hoc conando quampiam peccare, sed Dei mandatum adimplere, omnia communia esse præcipientis.

VIII. Et quanquam nonnullis carnalis illa commixtio peccaminosa esse videretur, nihil tamen eam commune cum reliquis peccatis habere, cum tantum in carne fieret, quam quidem pollui posse non impossibile esse, renatis tamen nihil vel in minimo officere.

IX. Id verum esse, & se Scripturæ verbis factisque sibi à cœlesti patre reuelationibus, quouis loco & tempore abundè comprobaturos.

X. *Capitis sententia in Anabapt. fertur.*

Præterea & vitiatæ quædam præcipuarum familiarum virgines, matronæ quæque & honestorum ciuium coniuges, quæ clam maritis venenum istud hauserant, adulterijs pollutæ compericbantur. Quare, vt ad extremum tanto malo mederetur, Senatus ad pacem & tranquillitatem Reipublicæ in integrum restituendam, Anabaptismi vsum & consuetudinem ciuibus suis & totius ditionis suæ incolis inhibere motus fuit, capitis pœna in eos, qui contra peccarent, constituta. Inhibitio sic habet: Quia constanti ad nos non fama modò, sed & certitudine delatum est, complures nostræ ditionis, erroneam illam & tot flagitijs insignem Retinctorum sectam, contra voluntatem nostram & mandatum nuper publicatum, in nostri despectum amplexos esse, eiusque sectæ adsertores de hospitio accommodare, & ad cœtus seditiosorum hominum colligendos cubilia, cellasq; concedere, atque eo pacto occasionē ipsis & materiam vlterius aduersus superiores insurgendi suppeditare, mandamus denuò ac præcipimus, vt omnes ij, qui huic sectæ sese adsociarunt, nisi grauissimam sib pœnam malint accersere, à tam nociua & abominabili erronea seditiosaque pessimorum nebulonum colluuie seiungant ac separent, nec deinceps vllo modo ijs patrocinentur, aut subsidio esse præsumant, multo minus ad se in domus recipiant, aut familiaritate quadam prosequantur, sed prorsus, reijciant, contemnantque. Neque enim nos, vel hosce, qui hoc faciunt tolerare, vel eos qui petunt, in nostro territorio fouere aut volumus aut possumus. Quocircà & præfectis nostris, satrapis, telonarijs, iudicibus, parochis & breuiter omnibus subditis, qua possumus seueritate, sub iuramento, quod nobis præstiterunt, inculcamus iteratò & præcipimus, vt vel domi suæ detinere nemine, vel tueri, vel quo minus ad nostram notitiā deueniat, occulere ausint; verū si quos deprehendant, aut ruri aut in cōfinio palari

cogno

cognoscant, eos citra cunctationem vllam stringant, beneque ne elabendi ipsis vlla relinquatur occasio asseruatos & in vrbem missos nobis extemplò sistant tradantque. Nos enim neque talium patronis susceptoribusvè, neque ipsis Anabaptistis & qui nostræ eos potestati subtrahunt, parcemus, sed è Republica nostra, è ditionibus nostris emouebimus, incarcerabimus & pro delictorum qualitate, tanquam periuros, perfidos & læsi magistratus reos, sine gratia vlla misericordiavè puniemus.

XI. *Anabapt. in diuinando vanitas.* Mandatum vix affixum portis erat, & ecce nouus per vrbem motus exoritur, effulminant in Senatum Anabaptistæ omnis generis conuitia atque crimina, Antichristum in vrbe regnare clamitant, vltimumque iam iam instare iudicium: Relegati ante in exilium ciuitatem introeunt, suisque admissi clamorem clamore adaugent. Ciues ad arma iussu Senatus conuolant, eaque in seditiosos conuertunt. Quo viso, illi portis erumpere, euadendi effugia quærere, & quoquo possent modo ciuium furorem declinare. At illi fugientes insecuti capiunt, verberibusque tundunt. Rogati cur rupto Sacramento in vrbem postliminio remigrarent, cur expulsi semel atque iterum se denuò ingererent; patrem replicant, per suam voluntatem se reduxisse. Primarios, reliquis vrbe motis, in forum produci Senatus imperat, virgisque inde ad portam vsque cædi, præstito prius iuramento, nullo vnquam tempore in vrbem se redituros. Ita abibant homines, hic vltima vrbi exitia minitans; ille, dimitte illis pater, quia nesciunt quid faciunt, clamitans. Sed hoc memoratu dignum est, cum (Zuinglio teste) Georgius ille, quem omnes alterum Paulum vocabant, de domo Iacob, virgis publicè per vrbem cæderetur vsque ad portam infernam, & ad respondendum Sacramento, leuandumque manus à seruo Senatus adpellaretur, renuit, quod prius etiam sæpè fecerat atque obtinuerat, imò se semper sic gesserat, quasi prius mori vellet, quam iusiurandum præstare. Iubet ergo seruus Senatus actutum manus leuet, ac Sacramento rogatus respondeat, aut vos lictores, inquit, eum in neruum reducite. Leuat virgis nunc persuasus in cœlum manus ac præeuntem Sacramento magistratum sequitur Georgius de domo Iacob. Ita vrbs à lue perniciosorum hominum purgata fuit, remanentibus adhuc exiguis sectæ reliquijs, quas non adeò subitò, sed cum tempore extingui oportuit.

Eijcitur cum reliquis vrbe Georgius **Blawrock.**

XII. *Pulsi Tiguro Anabapt. vicinas vrbes occupant.* Expulsi porrò & vrbe turbati Glaronam, Abbacellam, & Sanctogallum densis agminibus commigrarunt. Hîc opinionum suarum portentis clam plebem inficiunt, artesque priores, priore versutia vsi, non sine sectæ incremento edocent. Primum erat, quo in sui incolas admirationem rapiebant, vita rigida, & quàm exterius repræsentabant, sanctimonia. Huc visiones crebræ & extases accedebant, quibus freti quæ Dei voluntas, quid futurum

esset,

esset, simplici vulgo pandebant. In terram se deijciebant, perinde atque Epileptici essent, spiritum quam diutissimè possent retinentes, raptos se & in extasi esse simulabant, horrenda adsistentibus specie præbita, vt qui velut ore inuerso totis viribus cum Dæmone colluctari viderentur. Postremò vbi sat populo illusum arbitrabantur, evigilantibus similes in pedes sensim sese erigebant, exponentes ea, quæ pater cœlestis in extasi futura reuelasset. Hic mira præsagia & Prophetiæ audiebantur. Alius ciuitati ruinam, nisi pœnitentiam agerent, vitamque nouam rebaptismo abluti amplexarentur incolæ, prophetabat. Alius intra paucos dies Christum iudicem impios cum electis ad tribunal vocaturum, præsagiebat; hic hoc, illud alter, prout opportunum & sectæ dilatandæ conueniens apparebat, eructabat. Sed hæc primarijs tantum communia erant. Rudiores, quod verbis non poterant, re comprobare connitebantur. Hi ciuium filijs sese insinuabant, multa promittentes ijs, quæ vbi societatem hanc ingrederentur, pater daturus esset. Viuere se, persuadebant ipsis in summa animorum tranquillitate, ac ipsa quasi visione beatifica perfrui. Christum sæpe itinerantibus sibi adesse comitem, mentem etiam illustrare, eoque lumine perfundere, vt omnis omnino peccati expertes his in terris degerent. Quod verò pro eius nomine persecutiones hinc inde turbati paterentur, id in sui probationem fieri, vt qui Apostolorum doctrina imbuti essent, eorum quoque miserias, passionesq; in semet ipsis experirentur. Gaudere se summèque exultare, si quando vel exilium vel mortem Christi pro nomine subire compellerentur. Verùm quò minùs huc vsque nullus sanguine suo tam sanctam fidem obsignasset, eam supremi patris voluntatem esse, qui si requireret, paratissimos se esse eius mandato obtemperare. Huc porrò à Deo, vt salutarem eius doctrinam nouissimis hisce temporibus sibi patefactam populum edocerent, missos esse. Proinde omnes obnixè rogatos velle, eidem colla subdere, suaueque Christi iugum subire ne grauarentur. Quod si facerent, Dei misericordiam se imploraturos, vt imminētia malá clementer auertere velit & amoliri. Hæc dicendo & identidem ingeminando in terram miro intuentium stupore prosternebantur, ac post paulò redeunte spiritu erecti, in cœlo se cum Deo colloquia miscuisse fabulabantur. Hoc dolo iuniores mirum in modum circumuenerunt, qui & ipsi magistrorum vestigia secuti, paria parentibus domi figmenta ostendebant. Sanctogalli sanè (si Zuinglio oculatissimo Helueticorum eo tempore motuum testi credimus) puella Catabaptistis fuit, duodecim annorum aut paulò supra, patris, vt aiunt, rectè animati filia, quem ad conuehendum annonam sese accingentem (est enim frumentator) filia monet, vt istum diem domi se retineri patiatur, visurum esse miranda, atque paulò post ad eum, quem diximus mo-

Fraus eorum in propaganda hæresi & morum fœditas.

Prophetissa Anabaptist. Abicella.

cognoſcant, eos citra cunctationem vllam ſtringant, beneque ne elabendi ipſis vlla relinquatur occaſio aſſeruatos & in vrbem miſſos nobis extemplò ſiſtant tradantque. Nos enim neque talium patronis ſuſceptoribusvè, neque ipſis Anabaptiſtis & qui noſtræ eos poteſtati ſubtrahunt, parcemus, ſed è Republica noſtra, è ditionibus noſtris emouebimus, incarcerabimus & pro delictorum qualitate, tanquam periuros, perfidos & læſi magiſtratus reos, ſine gratia vlla miſericordiavè puniemus.

XI. *Anabapt. in diuinando vanitas.*

Mandatum vix affixum portis erat, & ecce nouus per vrbem motus exoritur, effulminant in Senatum Anabaptiſtæ omnis generis conuitia atque crimina, Antichriſtum in vrbe regnare clamitant, vltimumque iam iam inſtare iudicium: Relegati ante in exilium ciuitatem introeunt, ſuiſque admiſſi clamorem clamore adaugent. Ciues ad arma iuſſu Senatus conuolant, eaque in ſeditioſos conuertunt. Quo viſo, illi portis erumpere, euadendi effugia quærere, & quoquo poſſent modo ciuium furorem declinare. At illi fugientes inſecuti capiunt, verberibusque tundunt. Rogati cur rupto Sacramento in vrbem poſtliminio remigrarent, cur expulſi ſemel atque iterum ſe denuò ingererent; patrem replicant, per ſuam voluntatem ſe reduxiſſe. Primarios, reliquis vrbe motis, in forum produci Senatus imperat, virgisque inde ad portam vſque cædi, præſtito prius iuramento, nullo vnquam tempore in vrbem ſe redituros. Ita abibant homines, hic vltima vrbi exitia minitans; ille, dimitte illis pater, quia neſciunt quid faciunt, clamitans. Sed hoc memoratu dignum eſt, cum (Zuinglio teſte) Georgius ille, quem omnes alterum Paulum vocabant, de domo Iacob, virgis publicè per vrbem cæderetur vſque ad portam infernam, & ad reſpondendum Sacramento, leuandumque manus à ſeruo Senatus adpellaretur, renuit, quod prius etiam ſæpè fecerat atque obtinuerat, imò ſe ſemper ſic geſſerat, quaſi prius mori vellet, quam iuſiurandum præſtare. Iubet ergo ſeruus Senatus actutum manus leuet, ac Sacramento rogatus reſpondeat, aut vos lictores, inquit, eum in neruum reducite. Leuat virgis nunc perſuaſus in cœlum manus ac præeuntem Sacramento magiſtratum ſequitur Georgius de domo Iacob. Ita vrbs à lue pernicioſorum hominum purgata fuit, remanentibus adhuc exiguis ſectæ reliquijs, quas non adeò ſubitò, ſed cum tempore extingui oportuit.

Eijcitur cum reliquis vrbe Georgius Blawrock.

XII. *Pulſi Tiguro Anabapt. vicinas vrbes occupant.*

Expulſi porrò & vrbe turbati Glaronam, Abbacellam, & Sanctogallum denſis agminibus commigrarunt. Hîc opinionum ſuarum portentis clam plebem inficiunt, arteſque priores, priore verſutia vſi, non ſine ſectæ incremento edocent. Primum erat, quo in ſui incolas admirationem rapiebant, vita rigida, & quàm exterius repræſentabant, ſanctimonia. Huc viſiones crebræ & extaſes accedebant, quibus freti quæ Dei voluntas, quid futurum

eſſet,

esset, simplici vulgo pandebant. In terram se deijciebant, perinde atque Epileptici essent, spiritum quam diutissimè possent retinentes, raptos se & in extasi esse simulabant, horrenda adsistentibus specie præbita, vt qui velut ore inuerso totis viribus cum Dæmone colluctari viderentur. Postremò vbi sat populo illusum arbitrabantur, evigilantibus similes in pedes sensim sese erigebant, exponentes ea, quæ pater cœlestis in extasi futura reuelasset. Hic mira præsagia & Prophetiæ audiebantur. Alius ciuitati ruinam, nisi pœnitentiam agerent, vitamque nouam rebaptismo abluti amplexarentur incolæ, prophetabat. Alius intra paucos dies Christum iudicem impios cum electis ad tribunal vocaturum, præsagiebat; hic hoc, illud alter, prout opportunum & sectæ dilatandæ conueniens apparebat, eructabat. Sed hæc primarijs tantum communia erant. Rudiores, quod verbis non poterant, re comprobare connitebantur. Hi ciuium filijs sese insinuabant, multa promittentes ijs, quæ vbi societatem hanc ingrederentur, pater daturus esset. Viuere se, persuadebant ipsis in summa animorum tranquillitate, ac ipsa quasi visione beatifica perfrui. Christum sæpe itinerantibus sibi adesse comitem, mentem etiam illustrare, eoque lumine perfundere, vt omnis omnino peccati expertes his in terris degerent. Quod verò pro eius nomine persecutiones hinc inde turbati paterentur, id in sui probationem fieri, vt qui Apostolorum doctrina imbuti essent, eorum quoque miserias, passionesq; in semet ipsis experirentur. Gaudere se summèque exultare, si quando vel exilium vel mortem Christi pro nomine subire compellerentur. Verùm quò minùs huc vsque nullus sanguine suo tam sanctam fidem obsignasset, eam supremi patris voluntatem esse, qui si requireret, paratissimos se esse eius mandato obtemperare. Huc porrò à Deo, vt salutarem eius doctrinam nouissimis hisce temporibus sibi patefactam populum edocerent, missos esse. Proinde omnes obnixè rogatos velle, eidem colla subdere, suaueque Christi iugum subire ne grauarentur. Quod si facerent, Dei misericordiam se imploraturos, vt imminẽtia malá clementer auertere velit & amoliri. Hæc dicendo & identidem ingeminando in terram miro intuentium stupore prosternebantur, ac post paulò redeunte spiritu erecti, in cœlo se cum Deo colloquia miscuisse fabulabantur. Hoc dolo iuniores mirum in modum circumuenerunt, qui & ipsi magistrorum vestigia secuti, paria parentibus domi figmenta ostendebant. Sanctogalli sanè (si Zuinglio oculatissimo Helueticorum eo tempore motuum testi credimus) puella Catabaptistis fuit, duodecim annorum aut paulò supra, patris, vt aiunt, rectè animati filia, quem ad conuehendum annonam sese accingentem (est enim frumentator) filia monet, vt istum diem domi se retineri patiatur, visurum esse miranda, atque paulò post ad eum, quem diximus mo-

Fraus eorum in propaganda hæresi & morum fœditas.

Prophetissa Anabaptist. Abicella.

dum concidit, in ectasin scilicet abrepta. Cumque evigilasset, itidem fanatica ista sua garriebat. Vides vt ista sciuit, quando casura esset, cur autem non cecidit protinus, vt patrem vidit proficisci? nondum docta erat omnia, quæ sibi restituta redderet, aut quibus ad hanc rem opus erat imperata fuerant. His immanibus præstigijs passim etiamnum apud Abacellanos vtuntur. Hæc Zuinglius, quem si audiueris corruptissimos mores vitiaque sub istis vanitatum vmbraculis insignia latitasse comperies, quæ ad sectæ incrementum, & creuerint vnà, & cumulatim in domus irrepserint. Rem ab eo sic accipe: Figellæ cuidam nomen est apud nos ad primum ab vrbe lapidem. Is eorum doctrinam contumacissimè tuebatur, commeatum autem pro domo contraxerat, quo hyemem transmitteret, & quoties edendum esset, iam inertes muscæ aderant, magnifice de Deo prophetantes, sic enim blateramenta sua vocare dignantur prophetiam. Tenentur paterfamilias vxor atque liberi hoc præstigio, donec annona absumeretur. Arbitratus ergo homo quod minimè contingebat, præsentibus comesis illorum opera & auxilio alia comparaturum: monet nunc esse operi instandum, quo paretur victus: surdo fabulam narrat, cum enim aut stamen tendere (textor enim erat) aut subtegmen conuoluere cogeretur, illorumque opem aliqua in parte expectaret, isti laudare Deum, eius prouidentiam vehere, omniaque de illo tanquam ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα polliceri, manum operi nullo admoliri. Interim ex coniuge discit, adulterium quoque oblatum ei esse pietatis prætextu. Iam domo pellit sceleratos hospites, atque oculos recipit, videtque ventres esse, quos paulo ante angelos crediderat. Atque ad Ecclesiam Christi (Sacramentariorum hæresin puta) redit. En tibi vt publica velint esse omnia: Perditi homines mediocrium bona communia volunt esse, sua verò si quæ habent nullatenus: si nulla habent, sic communia faciunt omnia, laborem partiuntur alijs, ipsi ne nihil faciant, ocium colunt, deinde in commune edunt. Vxores quoque ne Platonis rempublicam vitient, communes faciunt non suas, sed aliorum. Quod alio facto patebit: Fuit ex Coryphæis præcipuus in vico ab vrbe ad quintum lapidem, cum non contemnenda pecunia. Ad eum properabat vxor, vt liberis abiens aliquid relinqueret. E pumice aquam postulabat. Manet interim vxor nocturnis fors sperans blanditijs aliquid emuncturam: cumque iam hora esset, lectum mariti petit, cui spiritualis homo occurrens, Nonne dixi tibi, quod non aliam ob rem veneris quam libidinem? à se repudiat, ac mox puellam Catabaptisticam ad se aduocat. Quod cum vxor malè ominans arguit, diris eam deuouet, Caro es, inquit, ideo carnalia cogitas & suspicaris, maledicta eris in æternum. Cum autem nullis ei posset suspicio maledictis eximi, tandem ad nos venit, ac narrat

quæ maritus, libidinis alioquin impatientissimus, eis imposuerit credenda, de matrimonijs spiritualibus puta, cum suspicione carere non posset, quod cum eadem puella vicibus aliquot Sanctogallum perrexerat, solusq; cum sola non tantum nemora & æstiuas vmbras transierat, sed noctu in eodem cubili cubuerat, iam tandem aperit mysterium, connubia inter eos spiritualia. Quibus tamē vxor parum dabat fidei. Sic ille vxorem reliquisset alijs cōmunem, ne nihil in cōmune referret, nunquam enim posthac eam attigit, nisi meliore fide quam ipse connubiū custodiuisset: ac puellam cōmunem vsurpat, imò cōmunem facit. Iam aliud quoq; exemplum narro. Fuerunt & alibi, qui hæc spiritualia matrimonia consimilem ad modum sic contraherent, vt ab argentarijs coëmptis annulis, puellares matronalesq; spiritus sibi deuincirēt. Quales in schola Valentini fuerunt, quemadmodū Irænеus lib. 1. testatur. Sancto galli publicè animaduersū est in puellas duas, quæ donec ad Catabaptistas desciscerent, inculpatę pudicitiæ fuerant, sed simul atque in catabaptismum demerserunt, naufragium passa est virginitas. Desponderi enim se spiritualibus maritis, acceptis annulis tulerunt. Noctéq; tandē vna vnoq; in lecto zonam virginalem sic soluerunt duo Catabaptistæ, vt sponda diu gemens, oneris tandē impatiens, humi fuderit vno crepitu nuptias duas. Ibi qui casum audiuerunt, sanctè iurant, spiritus istos κτύπου haud aliū edidisse, quàm si corpora quatuor de sublimi in terrā decidissent. Ne hic temerè abeas quęso lector, ni prius consideres hypocriseos vim superare libidinis etiam impetum. Quo sibi minus placeant ij, qui etsi casti fuerunt, quod ipse non credo, ideo tamen fuerunt, vt hanc sibi gloriā apud mortales reponerēt. Fuerunt enim hæ puellæ antea quoq; stupri adpellatæ, sed nequicquam. Potētior ergo carne est hypocrisis. Spiritus enim prætextu ac simulatione deceptæ virginitatis arcem prodiderunt. Quid autem hincinde admissa cōmemorem adulteria, quę & si multa, pauca tamen sunt præ his, quæ arte cælata sunt, quo minus deprehenderentur. *Et post pauca.* Quid iam mirum est, virginum atque matronarum vsuram non aliter sibi sumere, quàm iumentorum & subiugaliū? Nefas non est apud ipsos parracidali manu fratrem trucidare, quanto minus accusationem adulterij ac stupri audient? Horum sese iungunt Ecclesię, qui retingūtur, quæ scortationē & adulterium; si ipsi admittant, negant esse peccatum. In istam enim mihi faciē aliquando dixit Vmbra, quū sese iactarēt immunes esse à peccato, protinus enim ab Ecclesia excluderent, qui quid admitteret, & ego eum obijcerem, qui Veseni admiserat adulteriū, sic inquam dixit, etiamsi mœchatus est, non peccauit, qui enim in Ecclesia nostra sunt, peccare non possunt.

Spiritualia contrahunt connubia missis ad sponsas annulis.

Fœdissimum factum inter Anabaptist.

Renati peccare non possunt.

XIII. *Anno 1526.*

Sed hæc leuiora forte videri possent; grauius est & minus Christiano homini quod sequitur, congruum. Sanctogalli, quod oppidum Catabaptistis tū ha

bebatur & celebre, & vatum quasi asylum perenne; sub initium Februarij anni 1526. bini fratres Germani Thomas & Leonardus sartores, tota de Catabaptismo, de prophetijs & cæteris nouæ doctrinæ mysterijs nocte miris sermonibus transacta, cum dies illucesceret; quæ erat 8. Februarij, aduocatis parentibus Leonardus Thomæ fratri in mediū prodire iusso, genibusq; in terram coram parentibus & qui aderant, vicinis prouoluto, patris voluntatem vt præstolaretur imperat. Spectantibus res isthæc timorem incussit, ideoque videret, quid ageret, neq; durius quid in fratrem statueret, Leonardum monuêre. Quibus ille nihil se aliud se quam patris voluntatem, suspicionis quasi remouens materiam, acturum promisit. Sed verba fudit tantum, nec aliud. Quippe vt primum isthæc reddidit, correptum quem ad hoc attulerat ensem actutum fratris per iugulum adigit, caputque detondet, quod parentum pedibus aduolutum pectora exanimat. Et mox spectantium è manibus elapsus foras in publicum prosilit, impletam patris voluntatem professus. Nudo & amenti similis in forum se proripit, interula solum caligisque, domi relictis calceis, vestitus: Obuiam prodeunti sibi Ioachimo Vadiano, ciuitatis Consuli, extremum minitatur iudicium; vltimam adesse mortalibus horam frequenter ingeminans: Compescere amentem nequicquam Consul annititur. Ille, quam mira sub solis ortum acciderint (fratricidium pallians) ac patri quam plenè satisfactum, ogganit. Accurrunt ad factum ciues perterriti; hominis mirantur stultitiam. Consul nudum porrecta veste operiri iubet & domum reduci. Abnuit id quoque, & vlterius per vrbem diuagans & patris voluntatem, & perituræ ciuitatis ruinam ciuibus denunciat. Sed

Frater fratrem parentū in conspectu capite trūcat

lux altissima fati
Occultum nihil esse sinit, latebrasq; per omnes
Intrat, & abstrusos implorat fama recessus.

Horrendum vulgatur facinus; fratrem fratri præcidisse iugulum. Nudus ex fuga retrahitur, & admissi sceleris conuictus pœnas luit, capite, contusis rotâ membris, plexus.

XV.

Interim Abacellæ insignes in Ecclesijs mutationes passim & sacrilegia oboriebantur, eaque iam erat oppidi facies, vt nouam quandam Catabaptistarum Sion non iniuria nuncupasses. Præterquam enim quod vanis suis visionum ostentis prophetijsq; istic simpliciores infatuarent, varijs ad hoc abutentes præstigijs; mulierum quoque genus inaudito prorsus exemplo, in tantum intra suæ vocationis limites contineri non poterant; quin & propheticum ostenderent spiritum, & in publicum progressæ puellarum psallentium canentiumque choros velut Prophetissæ per vrbis vicos traducerent. Et sanè dignum quod ad posteros deueniat exemplum est illud, quod à fœ

mina

mina quadam Catabaptistica hic factum Sebastianus Franck & ipsæ sectæ huius defensor, in tertia sui Chronici parte, dum in enumerandis Anabaptistarum dogmatibus plus nimio desudat, recenset: Extitisse nimirum mulierem, quæ, cum edoctos omnes diuinitus interpretationis in Scriptura spiritum iactitare, edisceret, ipsa quoque noui Testamenti sumpto in manus codice, SS. literarum, sensum populum docere cœperit; atque ad eum locum cum peruenisset, apud Deum nihil esse impossibile, Christum se verumque mundi Messiam, id possibile rata, constituerit, coniunctis sibi ex fratrum grege viris duodecim, quibus ad propagandum Euangelium velut Apostolis vteretur. Hi foras nonnunquam egrediebantur, ac ruri agricolis Messiæ suæ doctrinam prædicabant. Ac fuit fortè is vnus eorum, de quo iam sæpe allegatus sic scribit Vldaricus Zuinglius. Noui, inquit, textorem quendam (parcam autem nominibus ipsorum, si quo modo in sui ipsorum notitiam perduci possint) hominem idiotam & indoctum, qui die quodam Dominico suggestum publicum in Ecclesia occupans sponte, venientem pastorem (qui & pius & doctus erat) vt officio suo satisfaceret, imprudenter repulit, se concionaturum promittens. Permisit hoc Pastor hominis impudentiæ, ne quas turbas daret. Mox ergo caput quartum prioris ad Timotheum epistolæ textor prælegere cœpit, quod non semel à Pastore suo ordinario loci illius homines exponi audiuerant: quibus etiam textoris impudens temeritas ita displicebat, vt murmur quoddam oboriretur. Vbi verò ad eum locum egregius ille Apostolus peruenit, quo Paulus eorum, qui cauterio notatam habent conscientiam, meminit: palam ignorantiam suam cœpit fateri. Quid hæc sibi velint, inquit, non intelligo. Pastor itaque hoc silere iusso, ipse locum fideliter exposuit. Quo facto populus, vt textorem è suggestu descendere iubeat, clamare cœpit. Respondit Pastor, si priuato ipsum consilio descendere iussissem, inuidiæ atque arrogantiæ suspicionem non potuissem effugere. Vos ergo, vt hinc discedat, præcipite. Tandem autem multis hinc inde iactatis, textor suggestum deseruit. Sed & alij, si quando rebaptismum suum docere & asserere instituebant, tertium Matthæi caput sibi tractandum sumebant, quo inter alia, quæ illic descripta sunt, breuis quoque eius sermonis summa habetur, quo Ioannes Baptista Pharisæos & Sadducæos redarguit, inquiens, *Progenies viperarum*, &c. Quibus perlectis fabulam suam exorsi, Fratres animis, clamitabant, expendite vestris, quam hic duris rigidisque verbis Pharisæorum contumaciam Ioannes corripit, qua baptismum ipsius aspernabantur. Hoc rudes & fraudis ignari homines attenti audientes, ipsis citra formidinem adstipulabantur. Atque hinc euenit, vt quacunque irent redirentque, numerosam semper post se hominum simpliciorum tur-

Abacella fœmina se Christum esse fingit 12. Apostolis circumdata.

Textor Anabaptist. concionatur.

Anabaptist. qui Scripturã frangat.

bam traherent. Nec quiescebant interim Georgius Blawreck / & eius parastata Felix Mantscherus, quos Tiguro nuper pulsos supra diximus. Hi enim quod primi essent Anabaptismi apud Heluetios Apostoli, & viri literis insigniter exculti, quò vela vertebant, alios secum perfacilè quoq; ducta bant, emissis ad vrbes finitimas discipulis, qui nouæ legis libertatem prædicarent. Ludouicum Hetzerum Bernam, Ioannem Denckium Norimbergam, Michaëlem Sadeler Rotenburgum; alios aliò amandârunt, qui in eo toti fuêre, Catabaptismum vt pro virili proplantarent.

Apostoli Anabaptist. superioris Germaniæ.

XV.

Cæterum Balthasar Hubmeierus post tot factas successiue palinodias, non secus ac erro vagabundus ruri discurrebat, victum sibi cum vxore apud rusticos ostiatim comparans. Postremo ab omnibus contemptus in Morauiam profectus contra Ioannem Hutten (Iacobum Hutterum Curæus nominat) docere cœpit, nouasque ibidem turbas ciens captus non Nicolaburgum, vt scribit Bucchingerus in Chronico, sed Viennã Austriç perductus est; vbi post perpessas multas ærumnas, postq; diuturnum carcerem meritas suæ hæresis pœnas dedit, ignibus imperatoris iussu, vxore eius iã ante aquis immersa, exustus. In extremis priusquam in rogum demitteretur, totus in errorem versus, confiteri rogatus etiam noluit, saluareturne an condemnaretur; ideoq; & diuinæ tum misericordiæ, tum omnipotentiæ credidit esse relinquendum. Et sanè obseruandum hoc loco venit, quam quisq; sollicitus pro animæ suæ salute esse debeat, cum Sathan viros tam doctos eò errorum trahere, & ijs hæresibus inescare nôrit, vt qui ante alios sanis documentis erudiebant, illi ipsi proprios defectus postmodum persentiscere, animæq; suæ salutem promouere in erroribus obdurati nequeant. Id si in quoquam alio, in Hubmeiero certè ad oculum patuit. Ille enim à puero præclaris literarum studijs enutritus, & ob singularem eruditionem Licentiæ gradu in S. Theologia decoratus, eloquentia insigni pollebat, cui postquam S. Scripturæ & Patrum Ecclesiæ lectionem adiungere cœpit, cumulatissimam sibi doctrinæ, quæ ad curam animarum prouectis maximè necessaria est, supellectilem congessit. Hinc Ingolstadium vocatus, Pastor ad D. Virginem electus est, quam ille functionẽ tanta cum laude administrauit, vt Ratisbonam inde aduersum Iudæos diuini Euangelij semina sparsurus fuerit euocatus. Hic ita se gessit, adhortandoq; ac concionando hoc breui effecit, vt Iudæi istinc pellerentur, quorum post id temporis thesauris eum inhiasse Zuinglius obiecit. Diuæ Virginis amator, dum ibi hæsit, insignis extitit, cuius in laudes sæpius erumpere, vitamq; eius vnicè omnibus imitandam proponere solitus, peregrinationis etiam illius tam celebris ad D. Virginem (speciosam vt vocant) instaurator & Encomiastes fuit. Sed posteaquam in errores abductus Catabaptismum docere

Hubmeieri cum vxore supplicium.

Hubmeieri adolescentia.

cœpit,

cœpit, alios longè diuersos mores induit. Inter alios multùm se contra Oecolampadium & Zuinglium defendit. Libertatem hominis æque in bonum quam malum ferri docuit, quam & tanta animi contentione propugnauit, peculiarem de ea vt libellum ad Marchionem Georgium scriptitârit. Doctrinam, qua Deum peccati auctorem esse, bonumq; iuxta ac malum in hominibus operari, quasi flagitiorum nostrorum particeps esset & reus, conceditur, tanquam erroneam, impiam & blasphemam, reiecit, damnauitq;. Spiritũ ante, in & post lapsum perfectum mansisse, neç vnquam peccato cõsensisse, vnde & liberum arbitrium nunquam amiserit, sed ossa tantum nuda & carnem; licet velut captiuus coactè & involuntariè vnà vetito fructu vesci debuerit, non tamen deliquisse, adseruit. Atque hinc eundem pro arbitrio carnem subigere, domare, motus carnales restringere, ad bonum quoq; inuitare ac compellere posse, tradidit. Post restitutionem humani lapsus, totũ hominem fidelem adeò sibi restitutum, vt post lapsum multò quàm antè, in re quacunq; fuerit, sit factus liberior. Ideo etiam Christianos omnes sacerdotes dici liberos, & spiritus lucisq; filios, nec deperditam libertatẽ spiritu aut Christi gratia primũ adeptos esse, sed habuisse; & proinde legẽ diuinã nonmodo possibiliter, sed & leuiter ac perfacilè, cũ fidelibus omnia possibilia sint, implere posse & cõseruare. His positis, hominibus liberũ inesse arbitrium, neminẽ nisi se quoq; Christanũ esse negare vellet, inficiari posse docebat. Primò quia fidelis sit; secundò quia spiritũ S. acceperit, Christianũq; sese profiteatur, quibus in Christo nihil planè sit impossibile. Propugnauit & alios errores multos, q quod reliquis Anabapt. cõmunes fuerint, non est quod diu ijs immoremur.

Articuli eius & dogmata.

XVI. *Anabapt. rusticis præstigijs imponunt*

Quis rerum hoc tempore status, quæ conditio Glaronæ fuerit, restat nunc commemoremus. Supra nonnullos Tiguro istuc dilapsos diximus; hi sparso ibidem & in confinio veneno, pares in plebe seditiones excitarunt, ac oppidum ipsum maximis subinde motibus quassando, magistratum loci, vt istinc quoque pellerentur, commouerunt. Itaque in agris & syluis viuere coacti miras præstigias morionuum histrionumq; more exercebant. Erat inter reliquos homo Melchior Vetus, qui populari facundia præditus artem eam insigni coniuncta fraude perageret, multaq; cum ridicula tum seuerè subinde punienda patraret. Solus namq; vel vno assumpto pedissequo, pagos vicatim obibat, atque vbi occasionem nanciscebatur rusticis sese admiscebat, enarrans illis, quæ pater cœlestis præstiturus esset, si vel tempus visitationis huius agnoscerent, vel doctrinam hanc benignis auribus acceptarent; futurum quippe breui, vt pro frigore æstus, pro inopia diuitiæ, pro aqua & simplici potu vinum cœlitus velut manna descenderet, indies ferè augurabatur. Ea spe multos lactauit. Post vbi hæc vulgo placere edoctus est, crebrò ad rusticos diuertebat. Vni quem ditiorem reliquis didicerat, cuiusque thesau-

ros probè probè perſpectos tenebat, familiarius ſeſe inſinuans è cereuiſia vinum pollicitus, ſecum vt cellam ingrederetur, auctor fuit. Hic hominis fraudem neſciens, comitem ſe præbuit,. Tum ille epiſtomijs è vaſis duobus extractis, pollices ne quid in terram efflueret, eò vſque ingerere iubet, donec reuerſus (ibat enim è cella quaſi quid allaturus) retrahendi facultatem concederet. Interea thecam ſcrutatus, omnibus miſellum nummis priuauit, & abijt. Ruſticus diu multumque prophetæ aduentum præſtolatus, cum nihil quo meatuum obſtrueret curſum reliquum aduerteret, nec etiamſi fuiſſet, manum vnam tutò auderet retrahere, maximis clamoribus domum necquicquam cõpleuit, ac ipſam poſtremò cereuiſiam, extractis pollicibus, miſer in terram profluentem conſpicari coactus fuit. Nec ſolum hoc ille egit; ſed & diſcipulos artem eandem edoctos crebrò ad ruri laborantes agricolas mittebat, qui mira multa & præceptoris moribus conformia venditabant figmenta. His ruſtici magno numero adhæreſcebant, ac victum in dies ſingulos miniſtrabant. Rogati de vocatione & miraculis, ad lacus vicinos, allatum piſces, nunquam vbi naſci eos vllus hominum meminerat, ablegabant. Qui ſi inanes redirent, alios emittebant, fidem in his vacuam eſſe cauſati; Quod ſi & hi vanitatem reuerſi obijcerent, ſecum integris diebus pariter ducebant, emittentes interim ex ſuis, qui ingenti vi piſcium nocturno tempore lacus vicinos implerent. Cumque ij, quacunque homines fanatici incederent, ad vitæ emendationem extremumque iudicium ſe inuicem adhortantentes inediâ confecti ſequerentur, vbi non procul à lacu abeſſe rebantur, reliqui ad vnum progreſſi, vt ne in via præ fame populus deficeret, patrem precari dignaretur, rogabant. Ille genua deponens eleuatis in cœlum manibus orare cœpit, vt Deus eſurienti populo prouidere, cibumque larga manu miniſtrare vellet. Quo facto iubebat retia naſſasque adferri, in lacum ipſe deſcendens, incredibilem piſcium copiam extrahebat, locijs in auxilium vocatis, qui ne rete rumperetur tantâ extemplò manibus vim piſcium in ſportam egererent, magno ſanè cum omnium qui conſpexerant ſtupore. Inde humi expoſitos aſſiſtentibus diſtribuebat, potum pari fraude à conſcijs ſuppoſitum elargiens. His recreati epulis agricolæ, miracula proximis evulgare, cibi cœlitus miſſi reliquias dare, in conſortium ſuſcipere, vates per oppida per pagos ſubſequi. Quacunque tranſibant, obuia quæque, ſi modo vſui eſſent, rapientes pecora noctu, è ſtabulis oues, & ſues ex haris, quibus ſequenti die veſcerentur, abigebant. Hinc exciti è villis ruſtici in homines facto impetu verberibus deſæuiebant, nec ante cædendi finem factitabant, quam victi diſſipatique in fugam verterentur, & proprios ad lares repedarent.

Miraculosè capiunt piſces Anabaptiſtæ, ſed &c.

XVII. Vatum primarius Auguſtinus Bader pellio Auguſtam fugiens ſe regem

constituit,

constituit, parato sibi sceptro, corona, gladio, pugione alijsque ornamentis. Verum tandem proditus & ex vrbe profugus Lauterae prope oppidum Blaubeuram in molendino interceptus est, ac inde Stutgardiam ductus candentibus forcipibus laceratus & capite plexus dignas se pœnas luit anno 1530.

Rex Anabaptistarum capite plectitur

XVIII. Historia ridicula sed homicidio clara

Cæteri porrò, qui cum eo colluserant, ad suos reuersi, eam, quam primitus imbiberant, doctrinam, & tenebant, & suos priuatim edocebant, idque carnali magis, quàm spirituali opere præstabant. Quidam ex ijs, Erasmus Alberus in suo contra Carlstadium libello (inquit) socium inuisens conspecta cõiugis eius pulchritudine, his verbis compellabat: Spiritus reuelauit mihi ac in mandatis dedit, tuâ vt hodie vxore potirer. Reddit alter. Perperã spiritus voluntatem exponis. Quin tu ait eam mihi extemplò concedas, perbene ego ipsum assecutus sum, nec aliter tibi quam res se habet, significo. Ille, quid faceret, animi pendens, hinc periculum à spiritu verebatur, illinc incertus respectabat. Tandem vxore socio tradita, spiritus interpretationi (rigore professionis suę) acquieuit. Sequenti autem die ipse ad fratrem, vxoris corruptorem exspatians, Heus tu, inquit, te vt capite plectere, à spiritu admonitus huc me proripui. Resumpsit adulter; non bene intellexisti spiritum; ita faciam ego, & reuera illa eius mens est. Procidam in genua, pileumq; supra caput parte inferiori sursum versa, reponam: Illum tu deijce, & acquiescet spiritus. Sic ille flexis genibus subsidit. Tum alter pileum inde excussurus ferrum adigit per collum, ita vt pariter & pileus & caput decaderent. Erat inter illos & alius Baccho veneriq; natus, huic die quodam per syluam iter facienti, matrona insigni pulchritudine conspicua obuiam venit; cuius ille amore captus; Mea soror, ait, pater cœlestis tecum vt fronde sub hac viridi parumper concumbam, præcepit. Quæ ad verba hominis perterrefacta ganeonem diris deuouere ac impurum illum & pollutum patrem, siue qui hoc suggereret, spiritum execrari cœpit. Tum ira excandescens ille, protestatusq: de facta Patri iniuria, quia ego inquit, officio meo satisfeci tibiq; & Patris voluntatem, & quæ mihi incumbebat, necessitatem indicaui, tu verò adhuc resistis & obtemperare recusas, in te culpa integrè redundet, liber ego hinc abeo; atq; ita ab ea discessit. Sed horrendum nimis est, & crudele, quod Angerbachij accidit, sub idem tempus à quodam eius gregis sicario perpetratum. Venerat huc adolescens fessus ex itinere, ad sumendum ientaculum, hospitium ingressus, dum sitim restinguere admoto ori poculo pergit, Anabaptista qui simul ibi cunctabatur, non aduertente iuuene, pugione bibentis iugulum traijcit, pedemque domo efferens per prata obambulat, nullus quasi sceleris sibi conscius. Res per hospitem diuulgata fuit. Iudex loci hominem inquiri, ac ad se perduci imperat. Qui cur tantum crimen admisisset, quæsitus, Patris volunta-

Anabaptista iubente Patre stuprum matronæ offert.

Anabaptista peregrinum strangulat.

tem esse reddidit. Tum iudex; ergò & Patris te capitis vt damnem voluntas est. Quo dicto mox in vincula conijci,& quæstionibus super ipso habitis decollari iussit.

XIX. *Melchioris hæresiarchæ vita ac morū descriptio.*

Huius cætus primarius Dux erat Melchior Rinck, homo, si quisquam alius, fraudulentus sanè,& in promouenda hæresi singulari quodam præ alijs astu præditus. Siquidem à primo sectæ ortu cum Pelargo & Thoma Muncero versatus, quibus illi sua dogmata imposturis & fraudibus plebi commendassent,& viderat,& probè insigens memoriæ sibi reseruârat; ideoque discipuli hominem, vtpote canum & seros senectutis annos ingressum, Apostoli instar & Prophetæ obseruabant. Vitæ fuit asperioris & rigidæ, mores ipsi suaues & ciuiles in conuersatione comis ac affabilis. Quid multis? in omnibus negotijs suis ita se gessit, nemo vt fuerit, qui non de prudentia ipsius, de sanctitate,& vitæ innocentia, peculiare quid in medium proferret. Sermo ipsi de Deo, de visione beatifica, de retinctorum prœmijs frequens. Meditationi deditissimus fuit, quam omnibus in toto mundo delitijs præferre consueuerat. Enthusiasmos quin etiam & extases frequenter passus, totis cum patre, vt vocant, diebus sermones terebat. Hinc alterum Moysen cum nonnulli vocabant. Et quemadmodum iste electum Dei populum ex Ægyptiacis tenebris & seruitute eduxisset; ita hunc sibi ex errorum superstitionumque nebulis, ex impiorum (Principum puta) potestate & tyrannide eductis, veram Christianæ libertatis viam monstrasse referebant. Porrò vltimus eius ex hac mortali vita discessus, quis qualisuè fuerit, nusquam adhuc videre mihi licuit; dubium haud est, quin & scelerum suorum pœnas facinorosus nequam adeptus communem fratrum sortem subierit. Errores si Anabaptismum excipias, peculiares aliquot docuit: Opera videlicet suæ sectæ hominum quamlibet fœda & turpia viderentur, sancta esse apud Deum & meritoria. Neque enim se arbitari, multò minus credere posse, eos qui semel mundo secundum spiritum valedixissent, vel leuissimum peccatum valere admittere; quapropter non magnoperè curandos esse, qui carnem spiritui subijciendam damnandamque præscriberent, &c. Atque breuiter hic habes inuecti apud Heluetios Anabaptismi auctores, vel si mauis Apostolos; quibus si Sacramentarios adiunxeris, duas vno sub nomine seditiosissimas sectas videbis propagatas, quarum altera semper succubuit, altera velut victrix Christianæ Ecclesiæ cathedras, violento motu occupauit.

Dogmata Rinckij.

Finis Libri Secundi Historiæ Anabaptistarum.

HISTO-

HISTORIAE ANABAPTISTARVM

LIBER TERTIVS.

Summarium Libri Tertij.

I. *Basileam Anabaptistæ confugiunt, causam præbente non exiguam Ioanne Oecolampadio.*
II. *Disputatio ibidem inter Oecolampadium & Anabaptistas.*
III. *Edictum Senatus Basileensis contra Anabaptistas.*
IV. *Discurrunt per vrbem, & extremum vrbi iudicij diem nunciant.*
V. *Moliuntur seditionem Gulielmo quodam auctore.*
VI. *Vrbe pulsi vicinos pagos & oppida inuadunt.*
VII. *Kylchberga quidam Prophetam se venditat.*
VIII. *VVormatiæ nouus Anabaptismi Apostolus prodit, Iacobus Kautius, Munceri spiritu plenus.*
IX. *In Saxonia & Sueuia inaudita quorundam impietas & insania.*
X. *Rotenburgi de Anabaptistis quibusdam supplicium sumitur, & de Michaële Sellario eorum protomartyre.*
XI. *Monaci Ioannes VVagener comburitur.*
XII. *Augustæ & Norimbergæ Anabaptistæ clam ciues erroribus suis infatuant.*
XIII. *Suenckfeldius Anabaptistarum hæresiarcha Silesiam turbat; & dogmata eius.*
XIV. *Silesia pulsus per Germaniam passim errores disseminat.*
XV. *In Lutherum calamum stringit; multos habet in Silesia discipulos.*
XVI. *Bernæ Anabaptistarum cum Sacramentarijs disputatio.*
XVII. *Alius ibidem surgit Pseudo Apostolus.*
XVIII. *Secunda apud Bernates cum Anabaptistis disputatio.*
IX. *Hetzerus Constantiæ capite plectitur; recensentur eius errores, ob quos damnatus fuit.*
XX. *Ioannes Denckius Anabaptistarum Episcopus Basileæ peste correptus moritur.*
XXI. *Argentina Francus Anabaptista cum socijs pellitur, &c.*

I.
[B]asileam A[n]abaptistæ [c]onfugiunt.

NTER hosce tam varios periculosósque Heluetiæ motus, vicinarum quoq; vrbium tranquillitas concussa fuit & perturbata, idque seditiosis quorundam ad plebem concionibus, qui explosa maiorum fide nouitia dogmata libertatemque proponebant. Basileæ, quæ est clarissima superioris Germaniæ ciuitas, primùm post Tigurum res ea principium sumpsit, auctore Ioanne quodam Oecolampadio, Brigidani ordinis monacho apostata. Hic in Sacramentariorum errores prolapsus, & à Zuinglio vt liberum eius religionis exercitium ibidem erigeret, incitatus, Ecclesias passim profanabat, & omnem venerandæ antiquitatis memoriam abolens imagines ornamentaque priuata auctoritate remouebat, thesauris & Ecclesiarum reditibus iam ante Senatui traditis, vt is quantum cuique vellet annuatim loco stipendij numeraret, reliquum ciuitatis ærario adscriberet. Quo facto, causam ille Anabaptistis istuc migrandi non exiguam præbuit, qui quod apud omnes vbiquę ferè exosi, ruri vrbibus emoti miseram tolerare vitam cogerentur, nihil sibi prius & antiquius duxêre, quam si eò cum coniugibus & liberis commearent. nec vanum fuit consilium. Nam vrbem ingressi, & quæ subirent sunt nacti hospitia, & quibus exitiale virus infunderent, habuêre. Oecolampadius rem citò edoctus, ne pluribus in vrbem pateret aditus Senatum rogauit, ostensis à Zuinglio scriptis literis, quibus quid in vrbes admissi homines nefarij moliri consueuissent, edocuit. Sed serius egit, etenim iam eò illi ciuium fauore res suas redegerant, vt si aditus ipsis ad vrbem intercluderetur, hi sub libertatis prætextu, in Senatum arma correpturi viderentur, quasi is negotiationis exercendæ causa peregrinos ab vrbe remoueret. Itaque vt seditionis materiam ciuibus Senatus eriperet, Oecolampadij posthabito consilio, conniuere ad tempus compulsus fuit. Interea illi vicinos vocauêre in auxilium, vtque sese contra Oecolampadium & reliquos Sacramentarios doctioribus viris communirent, qui Georgium de domo Dauid istuc accerserent, è suis ablegarunt. Res fluit ad libitum. Venit vocatus istuc Georgius, habitu mercatoris, ne à quoquam primo ingressu agnosceretur, amictus. Accessêre & alij, qui quod vicinis in vrbibus, in propaganda seditiosorum hominum secta operam suam elocassent, sociorum animos insperato aduentu non parum exhilararunt. Nec è ciuibus defuêre, quibus non grata, & Christianæ disciplinæ congrua secta isthæc arrideret; vtpote, quæ si exteriora spectes, nihil non cum Apostolica vita commune habere videretur. Mirabere si quibus istic vsi strophis, quibus plebeculam nugamentis deceperint, retulero. Alijs vitæ morumque candorem, sanctitatem & innocentiam; Nonnullis quod rudiores essent,

Anno 1525.

alia

alia vana miraculorum venditabant vmbracula. Noctu conuenticula habere soliti ciues præ magistratus metu, cum interdiu non daretur facultas, ad loca ab hominum consortijs remota vocabāt, ac ibi de fidei suę principijs erudiebant. Huc si quis recens accederet, sectæ nomen daturus: vnum è suis, qui capiti manibus impositis hominem rebaptizaret, eligebant, idque non solenni aliqua fiebat cæremonia, sed vt apud rudes solet, nudè & simpliciter. Qui ad præsentes verba facturus erat, doctus esset necne, modo Scripturam vernacula lingua legere posset, in medium prodibat, ac reliquis silere iussis, patrem primum, vt sibi adesset, voluntatemque suam patefaceret, precatus, ex noui Testamenti codice caput prælegere, suoque more explanare cœpit. Huic aures attentas præbere, quod ille proponeret, mentibus infigere, ac velut indubitatò verum certumque amplecti lex erat. Cui si quis obsisteret, aut secus quàm res erat locuto ignorantiam obuerteret, è fratrum mox numero, anathemate in eum prius prolato, nî reuocaret sententiam, turbabant. Canticis etiam si quando tutiori loco versarentur, sese oblectabāt, quæ quod è Scripturis essent desumpta, sublimius quid & præ reliquis altius pollicebantur. Et certè dici vix potest, quantum hac fraude fæmineum genus sibi deuinxerint, quod naturæ ductu isthæc & amare & auide expetere solet. *Fraudes & præstigia Anabaptist.*

Hæc principio gessêre: post vbi numero creuerunt, non latibulis se abdere, sed interdiu concionem conuocare cœperunt. Atque tum primum Senatui innotuit, quanto studio homines fanatici errores suos diffunderent, & ciues in Reipubl. perniciem, à communi concordiæ via, in varium schisma præcipitarent, quod prius vrbi, & postea animabus ipsis certissimum allaturum esset exitium. Citantur in Curiam ministri, rogat Senatus, quid facto sit opus, quibus remedijs mali principia retardari possint, & paulatim opprimi. Suadent illi instituendum cum hominibus colloquium, ac de religione familiari congressu conferendum, si fortè qui mulctis proteruiores reddebantur, lenitate quadam saniorem ad mentem reduci sese paterentur. Annuit Senatus, & diem, locumque colloquio designat; sed & publico mox edito scripto, omnes ad id Christianæ religionis & publicæ quietis amantes, vt tanquam veritatis testes comparerent, inuitat; ne si soli ministri cum solis congrederentur, vllus posset causam malè suspicandi prætexere: Modum etiam præscribit, quem seruare quemque debere volebat, & præsides, & qui calamo rem omnem exciperent, Notarios vt vocant, constituit. Hi seculares erant, nullis, aut certè exiguis Theologiæ principijs imbuti: id Anabaptistis gratissimum accidit, quiquò imperitiores eos scirent, hoc citius sibi in Scripturæ citandis locis credituros confidebant. Congressus sub finem anni initium habuit, mense Decembri, in Senatus & ciuium frequentia. Ade- II. *De extirpandis Anabapt. consultatio.* *Colloquium Sacramentariorum cum Anabaptist.*

 rant

rant ex Sacramentarijs præcipui, Ioannes Oecolampadius, Marcus Bertzius, Petrus Frauenbergius, Iacobus Imelius, Wolffgangus Weissenburgius, Thomas Geirfalcus & Ioannes Lythardus, Ecclesiæ Basileensis ministri. Ab altera parte pro Anabaptistis stabant, Georgius Blawreck/ Nicolaus N. Philippus Sarrelanus, pluresque alij. Oecolampadius collocutoribus ordine, sedere iussis, populum breui sermone affatus, vt cum attentione & modestia, ne quis strepitus aut incommodum oriretur, spectarent, rogauit, ac dein conuersus ad aduersarios, quam impia ea esset & perniciosa, qua Anabaptismus adstrueretur, doctrina ostendit; vt quæ scripturis è diametro repugnans, omnem omnium patrum, atq; adeo totius Ecclesiæ consuetudinem, iam inde ab Apostolorum temporibus vbiq; gentium approbatam, tolleret & improbaret. Eia inquit, vel testem vnum adducite, tempus & annum designate, quo noua isthæc baptizandi forma in Ecclesia recepta sit. Nouum Testamentum in promptu est, ad manus etiam Patrum monumenta, euoluite, & si quid pro baptismo vestro militet, si quod tempus, quo cœperit, adsit, proferte, & manus dabimus. Nos totius Ecclesiæ consensum, ac vnanimem Patrum doctrinam monstrabimus. S. Cyprianus sanè in epistola ad Fidum Presbyterum, ait, paruulorum baptismi in Carthaginensi Concilio mentionem fuisse factam, non tamen tanquam in dubium vocati; sed quod nonnulli imitatione Iudæorum, non intra secundam aut tertiam natiuitatis diem, sed post octauam eos esse baptizandos dicerent, quæ opinio ab Ecclesia fuit damnata. quod ne quis vestrum vanum arbitretur, his verbis idem sanctissimus Martyr epistolam concludit: Et idcirco inquit, frater charissime, hæc fuit in Concilio nostra sententia; à baptismo atque à gratia Dei (qui omnibus misericors & benignus & pius est) neminem per nos debere prohiberi. Quod cum circa vniuersos obseruandum sit atque retinendum, tum magis circa infantes ipsos & recens natos obseruandum putamus, qui hoc ipsum de ope nostra ac de diuina misericordia plus merentur, quod in primo statim natiuitatis suæ ortu plorantes ac flentes nihil aliud faciunt, quam deprecantur. Origenes quoque in Commentario in epistolam ad Romanos asserit, consuetudinē hanc infantes baptizandi ab Apostolis descendisse; cui & S. Augustinus adstipulatur, qui morē infantes baptizandi semper in Ecclesia viguisse, nec eius post Apostolorum tempora auctorem extitisse vllum affirmat. Quin etiam Concilium Mileuitanum idem contra Pelagianorum de peccato originali errorem testatur, in hoc perpetuò vnanimi consensu conspirans, baptismum vt veram in paruulis Originalis peccati deletionem dicat ac determinet. Hæc pluribus ille ad hostes expugnandos adhibuit, sed vt sensit postmodū proprio cum damno. Anabaptistæ siquidem viso hominē relictis

Oecolampadius in impugnandis Anabapt. Catholicorum argumentis vtitur.

Verba D. Cypriani ad Fidum presbyt.

scriptu-

scripturis ad Patrum monumenta confugere, nec vllum præter morem Ecclesiæ argumentum adducere. liberius ipsi obloqui cœperunt, vt qui ante Scripturarum testimonia promiserit, iam totus ad humanas traditiones insigni quadam versutia dilaberetur. Ad quid, inquiunt, tot nobis Doctores Ecclesiæ, tot Patres & concilia allegas? Homines hi fuerunt, & vt sumus omnes, labiles, error ipsis æque atque nobis obrepere potuit; proinde ipsorum dictis & decretis nequaquam stare tenemur, nisi quatenus sacræ Scripturæ sunt conformia. Atqui ex hac infantium baptismum probare non potestis, neque nos in eo acquiescere possumus quod fieri consueuit, nisi fieri debere apertis ex scriptura testimonijs doceamur. Inficiari quidem institutum à Christo Baptismum non possumus, quin id vltrò concedimus, si de adultis sermonem facitis; paruulorum vero baptismum à Christo institutum esse, nequaquam nobis persuadebitis. Impossibile enim est, baptismi eos capaces esse, qui & docti non sunt, & actu fideles. Id si in quoquam alio Scripturæ loco patet, quemadmodum in multis videre est, in exemplo certe Eunuchi Reginæ Candaces meridiano iubare clarius elucet, qui ante baptizari à Philippo non potuit, quam se firmiter credere, ore proprio profiteretur. Porro si plura requiritis, Matthæum vltimo capite, & reliquum nouæ legis codicem percurrite, rem eo quo diximus modo, inuenietis. Quæ cum ita sint, erratum est tot seculis, & contra Christi Scripturæque mentem enormiter peccatum; atque is error vt vel serò à nobis diuinitus edoctis corrigatur, hoc opus hic labor est. Ad hæc Oecolampadius: ô miseri & fatui! vobisnè primum fidei sua Christus reuelauit mysteria, & tot iam seculis tot insignes pietate viros, tot tantisque miraculis fulgentes Ecclesiæ suæ antistites latere voluit? vos appello, inquit, an tot animarum millia, quæ in Ecclesia hoc modo baptizatæ sunt, & quæ talem baptismum rectum & Christianæ fidei conformem esse credidère, perpetuis gehennæ ignibus adiudicata censetis? An credibile est, à Deo eos Sathanæ, tanquam prædæ relictos? agite mentem vestram excutite, vel hoc disiecto, à tam doctis & sanctis hominibus, num vos per schisma discedere oporteat, docete. Illis verò vnicam scripturam obijcientibus, & ex ea pædobaptismum sibi probari flagitantibus, cum iam Oecolampadio aqua hæreret Thomas Geirfalcus subiecit: Quæ ista est impudentia vestra, vultis vos expressa scripturæ testimonia, quibus probetur infantes esse baptizandos, agedum contrariam sententiam, qua Pædobaptismus improbetur, ostendite. Adhæc expressum nobis velim Scripturæ textum proferte, quo probetur mulieres esse baptizandas. Hîc Anabaptistæ videre, cœcitatem Sacramentariorum deplorare, qui in re tam clara quæstionem mouere præsumerent.

Anabaptistæ scripturas Patribus relictis vrgent.

Oecolampadius catholicisat.

Vanitas disputantium.

Si inquiunt, Christus dixit, Euntes ite docentes omnes gentes, & baptizate eos&c. vtique & fœminas cum homines sint baptizandas esse præcepit. Tum illi; Ergo ne infantes homines non sunt? aut cum esse constet; quid obstat, quo minus adultos æque atque paruulos hoc generali vocabulo Christus comprehenderit? fides inquiunt & confessio. Excipiunt vicissim Zuingliani, *Sinite paruulos ad me venire*, inquit Christus, &c. Verum est reddidit Anabaptista quidam, sed vt doceantur primum fidei dogmata, non baptizentur. Hic Oecolampadius respondit, alium esse Scripturæ sensum, id se testimonio omnium Doctorum qui hucusque vixerunt, & vniuersæ Ecclesiæ consensu probaturum. Verum & genuinum Scripturæ sensum eos nequaquam intelligere, vt quam illotis manibus tractent; nec velle sapientissimis illis Patribus credere, quos omnis admirata sit antiquitas. Nos habemus, inquit Anabaptista, verbum Dei, quod omninò illis debet præferri, sacra Scriptura pura est & minimè fucata. Eam nos custodiemus, eam sequemur, quamdiu nobis vita supererit; nec alicui, quod in ea scriptum sit, fidem derogabimus. Sanctus Spiritus dux noster est, & per os nostrum loquitur. Ille insidias nobis aperit eorum, qui humanis traditionibus simplices traducere conantur. Deo laus, aiebat, qui inter eos præcipuus: Ego in mea noui conscientia me non peccare; & scio innocentiam quoque nostram & veritatem religionis nostræ animis vestris esse exploratam.

Locum Scripturæ de bap. paruulorum explicant Anabaptistæ.

Stentorea vox Anabaptistæ cuiusdam.

III. Zuingliani videntes homines idiotas esse prorsus, nec à semel malè fixa sententia velle recedere, colloquium maluerunt abrumpere, quam vlteriorem disceptationem, quæ nullius fructus esset ingredi. Acta vtrinque toto colloquij tempore Oecolampadius paucis diebus post edidit, atque vt fieri solet, quam Anabaptistæ extorserant sibi soli victoriam attribuit. Senatum quoque publica parænesi vt maturè homines ab vrbe repelleret, hortatus fuit. Id quod non multo post accidit. Ille enim cum post habitum colloquium frequentiori spiritu per orbem vagerentur, ac multos ciuium suo more deciperent, veritus ne quid turbarum darent, Oecolampadij monitu, mandato contra homines publicato, & Ecclesiarum valuis affixo, apprehendi quosdam & in vincula conijci imperauit.

Sacramentarij expulsionē Anabaptist. vrgent.

IV. Terruit res isthæc multos, ciues præsertim, qui ne in se Magistratum concitarent, furiosorum cœtui renunciauêre. Sed & ex ipsis, qui aduenerant, Anabaptistis, nonnulli ad Zuinglianorum castra transierunt; quos vt alij cò citius sequerentur, per cōmendatitias literas ditiorum familijs inseruerunt. Pertinaciores verò, vt eiurata hæresi Sacramentarijs sese iungerent, adduci non potuerunt. Ex his fuêre quidam, qui horrendis clamoribus editis manibusque ad cœlum eleuatis ciues è fenestris & ædium cacuminibus, ad pœnitentiam

Stringuntur Anabapt. & vrbe turbantur.

Vltimum vrbi exitium Anabaptistæ nunciant.

tentiam, ad emendationem vitæ, fortunæ, bonorumque contemptum, ad baptismum & sanctioris vitæ regulam frequenter hortabantur. Hanc enim esse patris voluntatem, cui nisi actutum obsequerentur, iram eius & pœnas grauissimas experturos. Quidam Philippus Sarrelanus nomine per omnes vrbis plateas discursans, clamabat. Væ Basileæ, Væ, væ, væ, pœnitentiam agite, desistite à peccatis, rebaptizari vos sinite. Ego enim ad hoc à Deo missus sum, qui Michaële Archangelo interprete, populo pœnitentiam prædicare me iussit. Per biduum & amplius eiusmodi clamores continuauit, nec minis vllis vt finem faceret, adigi potuit, tandem ne motum cieret, vt morio vrbe explosus ad Abacellenses in Heluetiam abijt, quibus in proplantandis Anabaptismi dogmatibus non paruam nauauit operam.

V. *Seditiosus rabula inter Anabaptistas.*

Prodijt & alius Philippo non dissimilis Guielmus nomine, qui Munceri spiritu plenus, obsistendum fortiter Senatui, & inique electis Dei sese præferenti nulla ratione cedendum clamitabat. Ad forum (iussit) pergerent, & curiam si possent, occuparent, se interea cum reliquis ad armamentarium proditurum. Hæc vbi in potestatem redegerint, neminem facilè vim illaturum. Tota inquit vrbs in quiete est, somno ciues sepulti iacent, nemo ausuris obicem ponet aut timorem incutiet. Agite, si viri estis, & vllus pro Dei domo vos zelus tangat, vnà mecum isthanc fortunæ aleam tentate. Priusquam vel hora transierit, voto potitis vrbs erit & incolæ. Vix ea fatus erat, & ecce nocturni vrbis vigiles (res enim prodita fuit) in atrium irruunt, visuri quæ istic nocturno tempore multitudo consisteret. Vbi Anabaptistas vident, dolum subesse rati ad forum properant, vt si forte tumultum incœptarent, curiæ vigil dato nocturnâ campanâ signo, ciues in forum conuocaret. Sed nemo vel caput domo, qui sequeretur, exeruit: ea enim natura eorum est, qui verbis audaciam iactant, vt si vel leue certamen subire debeant, posteriores in ordine, quam duces esse malint, timidos in eo canes imitati, qui quo vehementius latrant, eò minùs mordere consueuerunt: quippe cum mane istuc à Senatu ministri mitterentur quæsitum, num qui in loco eodem remanserint, nullus planè eorum repertus fuit. atque post diem inquisitione habita, increbruit, hominem eum primum inter alios fuisse, qui clanculum per vrbis portas euasisset. Porrò hospes & tota eius familia vicinique quidam, quod conuenticula vel dissimularent, vel fouerent vnà, in neruum perducti sunt, & quæstionibus subiecti, nomina sociorum dare coacti. Cognoscere tum primum Anabaptistarum spiritum Senatus cœpit, ab eoque tempore suspectum semper habuit. Ideoque seuerissimum contra eos edictum, qui de nouo susciperent, aut semel susceptos domi suæ diutius viuere permitterent, edidit; in eo & ipsis Anabaptistis, velut seditiosis & pertinacibus hæreticis, capi-

Noua per vrbem inquisitio in Anabaptist.

tis pœnam comminatus, quod tamen non multò post fuit irritatum, intercedentibus quibusdam primarij nominis viris, eò, quod ex simplici potius & rudi zelo errores suos tutarentur. Quin & indultum quoque Senatus permissu fuit, vt priusquam vrbe excederent, si hoc arrideret, secundò cum ijsdem Basileensibus Ecclesię ministris in colloquiū descendere sibi liceret, atq; experiri, an vel nunc demum aliquam concordiæ formulam erigere possent, & motas controuersias nonnihil consopire. Qua de causa 10. Iulij anni 1527. Ioannem Oecolampadium Senatus ad se vocauit, & cum præsentibus aliquot ibidem Anabaptistis colloquium inire iussit. Disputatum primo de paruulorum baptismo, de Anabaptismo, de Magistratu, de Iuramentis, & alijs controuersis articulis, sed quemadmodum ante, sine fructu prorsus & commodo. Itaque spem conuersionis esse nullam Senatus videns, vrbe omnes in exilium pepulit, mutati edicti sententiâ renouatâ.

Vltima cum Anabaptist. disputatio Basilea.

Anno 1527.

VI. *Pulsi ad oppida & pagos labuntur.*

Vrbe pulsi pagos vicinos subeunt. Hic exitiale virus inter rusticos effundunt, templa & cathedras occupant, docent publicè & in Pastorum præsentia anabaptismi semina spargunt, magno cum simplicis vulgi applausu. Quid multis? ipsos etiam Pastores circumiacentium pagorum, ad publicam disputationem admissis thematis, prouocant. Miselli quid agant, nescij, ab Oecolampadio consilium & arma petunt, quibus hostem tàm procacem debellet. Rescribit ille: Experti estis, quos dogmatistas habeant; vtique non tam sapientes, quam sapientiæ ostentatores. Et quoniam in simpliciorum domos irrumpunt, vtile fuerit, vt in promptu habeatis locos communes contra illos nam & illi suos habent, quos optimè tenent: nempe, de pueris non baptizandis, de magistratu an possit esse Christianus, de Apostolorum imitatione laborando manibus, & evangelizando per totum orbem, de non iurando, de pœnitentia. Et ex dogmatis liquescit, quarum rerum præcones sint, & quā nihil illis curæ gloria Christi: atq; adeò reperti iam sunt, qui Christum Dei filium naturalem esse negent. vt appareat liquido, quo spiritu agantur. Præscribit deinde modum locosq; suppeditat, quibus disputando promptè occurrere & contraria argumenta retundere possent.

VII. *Pseudopropheta surgit Kylchberga.*

Interim Kylchbergæ, eiusdem Basileensis agri oppido, Guielmus iste, quem clam ex vrbe profugisse diximus, nouas dare turbas, & rusticos in magistratū concitare cœpit. Socios complures exiguo temporis spatio nactus in tēplum furibundus irruit, ac Pastore Ioanne Gelò violenter turbato, omnia quæ Sacramentarius spiritus intacta reliquerat, vetustatis vestigia tollens, turrim sequente eum post tergum turba conscendit, miseros vt rebus mundanis valedicerent, ac quę sursum sunt quærentes, Christo post tēpus breue venturo iudici obuiam procederent, hortatus. Quidā templo effusi in cœmiterio retor-

tis in

tis in altum oculis prophetæ dementiam spectant, animisque suspensi, quem res isthæc habitura sit finem, morantur. Ille conspecta turba è fastigio manibus expansis, patrem vt populi misereri, imminensque orbi exitium auertere vellet, rogauit, tanto clamore edito, per totum pagum vt homines commoti cateruatim ad spectaculum concurrerent. Iubet bono sint animo, mutasse patrem sententiam, nec vlli mali quicquam illaturum, modò se ducem sequi, fidem, vitamque communem amplecti cogitent. Posthæc redit in Ecclesiam, inque genua procidens actis patri gratijs, pro populo preces fudit. Mox cathedram conscendens sermonem de paruulorum baptismo instituit, quem impium & à Pontificibus Romanis EcclesiæDei inuectum edocuit. Vbi inquit, Scriptura meminit lotionis eius, quam paruulis Pastores vestri conferunt, quem auctorem eius inter Apostolos statuunt? Sanè in Scriptura desunt exempla, deest præceptum tingendi pueros, conticescant ergò, & nihil addendum ad Christi verba nouerint. Progreditur vlterius, à baptismo ad magistratum delapsus, in hunc conuitia iacere, tyrannidis arguere, & breuiter velut iuratum Christianæ libertatis hostem perstringere, nequaquam erubuit. Furta, sacrilegia, rapinas, non supplicijs, sed exilio mulctanda, pellendos è finibus fures, non pœnis coërcendos esse, aliaque in eam sententiam plura effutijt. Audiens ista Pastor loci, indignabundus per turbam se proripit, & seditiosum rabulam ope quorundam expellit.

Verba ad populum facit.

VIII.
Iacobus Kautius Wormaciæ caput exerit.

Dum hæc geruntur, Wormatiæ nouus quoque insurgit Pseudopropheta, Iacobus Kautius, cui (vt scribit Cochlæus) nomen est Germanicum à bubone, de quo canit Ouidius:

Ignauus Bubo dirum mortalibus omen.

Hic cum insigni germanici idiomatis facundia clarus concionatoris muneri eo loci præfectus esset; Anabaptistæ nihil non mouerunt, eum vt in sectam pellicerent; quod & factis opere factitarunt. Quippe qui superioribus annis seditiosorum præco fuerat, & tantam contra Principes conspirationem non parum suis consilijs & consensu promouerat, non poterat equidem socijs antiqua pristinæ amicitiæ iura repetentibus reluctari. Itaq; toto corpore in intermissam iamdudum hæresin relapsus, cum, vti diximus, Germanicè facundus concionator esset, quod per rudiores fieri hucvsq; non poterat, ipse solus grandiloquentia sua perfecit. Nullus tantum de Munceri spiritu hausit, quantum idem hic Kautius habuit, adeò vt mortuum semel in hoc reuixisse non iniuria diceres. Docebat palam Principes velut tyrannos & canes perimendos esse: Deum omnes vnius ordinis homines creauisse, pares omnes, superiorem neminem. Itaque eam, qua se Principes præferrent

alijs, potestatem aliud nihil, quam vsurpatam quandam, & miseris extortam subditis superbiam esse, quæ quod directè Dei verbo contraria & in infernum cœlitus præcipitata esset, nulla ratione tolerari deberet. ad hanc opprimendam, datum sibi Dei spiritum, quem sciret falli non posse. Non vos fugit, inquit, quibus grauamur oneribus, quæ tributa tyrannis pendere compellimur. Nos in fame & inopia vitam transigimus, illi sudores nostros luxuriosè per iugulum traijciunt; nos laborem adhibemus, illi fructus decerpunt & commoda. Quotusquisque enim vestrum est, qui ijs actionibus se liberum vspiam fuisse meminerit? antea bellum mouimus; pollicebantur remissionem: interfuistis ipsi; præstiterunt, steteruntque promissis? nonne tributis & vectigalibus mulctas pecuniarias addidêre? Fistula dulce canit volucrem dum decipit auceps. Blandiuntur illi primùm nobis, & animos speciosis demulcent sermonibus, post vbi in nassam traxêre, vt feles solent muribus colludere captis, sic agunt. Testes Franckenhusani, testes Mulhusiani, Fuldenses, alijque esse poterunt. Quæ his non promissa, quas pollicitationes dedêre? sed quam id opere præstiterint, vos ipsi scitis. Monuit priuatim semel atque iterum Kautium Elector Ludouicus, Comes Palatinus, vt seditiosas declamationes intermitteret, & vocationis suæ septa adeò liberè non transiliret, futurum alioquin, vt & ipse arma in eum sumere vt publicæ tranquillitatis turbatorem, cogeretur. Respondit ille: Agedum quod lubet aggredere, morabor aduentum tuum diuino fretus præsidio; oppone tu militem, ego Dei verbum quasi ignitum ab ore gladium obijciam; experiemur, cuius à parte veritas militet. Vana sunt quæ moliris consilia: Tunè arbitraris tanti tuas me minas facere, vt ijs quasi fractus supplex ad te tyrannum gratiam petiturus accedam? Falleris. Maiora longè sunt Principum armis Dei consilia, quę me, quantumuis tu minitêre, defendent. Nec est, quod hinc me pulsum optes, id nec tu vt facias, nec quisquam tuorum, patiar. Ratio, quia me non recepisti. Imo si violenter turbare me velis, quem non recepisti, non permissurus sum ego, etiamsi mille capita propter hoc perire debeant. At dicis, Me nihil aliud, nisi quod ad seditionem potestatumque oppressionem tendat, prædicasse ac docuisse: Ob id nimirum, Regimen ac potestatem tuam esse contra verbum Dei, & non ex Deo, sed ex viuo diabolo esse. Non igitur expelles me hinc, nisi prius hæc regio tota, ac regna insuper aliquot, propterea deuastentur. Dico tibi, quia huc à Domino destinatus sum ad te docendum. Hæc ille. Elector indignè hanc factam sibi ab homine seditioso iniuriam ferens, cum non auderet, propter noui motus timorem istinc expellere, publicis itineribus circumquaque obsessis, aditu, ne qui ad ipsum commearent, Anabaptistas interclusit. Sed vt sunt versipelles id genus homi-

Kautij ad plebem concio

Scriptum Kautij ad Electorem Palatinum.

nes,

nes, quidquid fortissimus Princeps ageret, eorum tamen conatus, & cum Kautio collusiones impedire non potuit. Prodeunt & alij duo, sed è Lutheranis concionatores. Hi publicis in hominem concionibus effulminant, doctrinamque eius, quam sit periculosa & Christianæ fidei contraria, declarant. His vt ora obstrueret, septem articulos publicè affixit, quos coram plebe contra illos disputaturum se pollicebatur: Quibus & illi totidem articulos publicè (vt Cochlæi verba vsurpem) opponebant, vt parum abesse videretur ea contentio à seditione. Palatinus verò Elector tantum effecit, vt paulo post vtrique aduersarij ex vrbe illa pellerentur. Inter Kautianos igitur articulos duo erant præcipui, Tertius & Quartus: quia impietate præ cæteris insignes. Tertius enim ita habebat. Baptismus paruulorum à Deo prorsus non est, sed directè contra Deum & contra Dei doctrinam, quæ nobis per Christum Iesum filium eius prolata est. Quartus verò sic. In Sacramento seu cœna Domini neque est substantiale corpus aut sanguis Christi, neque vsus illius hic vnquam ritè est celebratus. Hos articulos, vbi Moguntiæ vidisset Cochlæus, mox edidit libellum Theutonicum ad Senatum Wormaciensem, in quo vtriusque partis, eleganti pro baptismo Cypriani ad Fidum epistola Germanicè edita, articulos reprobauit, ostendens hos homines paganis ipsis multo esse peiores. Huic libello præmisit eruditam ad Senatum epistolam, quá monebat eum officij sui & commissi à Deo muneris, vt nimirum maturè hisce principijs obstaret, ne cum mala per longas inualuissent moras, serò remedia adhiberet. Non dissimulandum cum ijs, quibus discordia in voto esset, quique se in libertatem excusso magistratus iugo, tam liberè mallent adsertos. Multum offendit rebellium animos hoc scripto Cochlæus, in quem proinde omnis generis conuitia fuderunt. Quin simul & alijs propositis vulgo articulis, longè fœdiora sub Christianæ religionis velo dogmata prodidêre, quæ quod inepta nimis & scurrilia essent, in lucem emitti Senatus noluit. Kautius verò vrbe pulsus, cum asseclis per oppida & pagos cursitabat, scriptisque ad Comitis Palatini subditos literis, ad seditionem agricolas concitabat. Secuti eum sunt non viri modò, sed & mulieres, qui homini velut prophetæ in omnibus, quamlibet absurdis & Christianæ fidei contrarijs, fidem adhibebant. Verum ad extremum capti, & vt Cochlæus refert, in arce Palatini Electoris, quæ Alcea dicitur, multi ex ea secta homines diu fuêre detenti, multisque iudicijs producti, donec tandem aut reuocarent errores, aut subirent, secundum leges, supplicia.

Kautij impij articuli.

Cochlæus cõtra Anabapt. ad Senatum Wormaciens. scribit.

Capiuntur Anabapt. in Palatinatu.

IX. Sub idem tempus, & Saxonia nouos huius monstri partus edidit. Magdeburgi quidam Apostata Præmonstratensis nefandis dementatus erroribus; hos publicè disputandos articulos proposuit. Infernus non est: Christus non

Impia Apostata cuiusdã dogmata.

descendit ad inferna: sancti Patriarchæ & Prophetæ, non fuerunt in inferno: Christus cum hâc vocem dixisset, *Heli, Heli, Lamazabathani*, damnatus fuit; quia desperauit, &c. Sueuia quoque nouo motu laborare cœpit. Abacellæ enim, quod oppidum ab Anabaptistis occupatum libro præcedente diximus, homines trecenti & amplius, nudi in excelsum quendam montem conscenderunt, tanquam illic cum anima & corpore in cælum assumendi. His malus Dæmon ita omnem eripuerat intellectum vt ruptis verecundiæ repagulis, bestiali more congrederentur, ne virginibus quidem à fœdo congressu sibi temperantibus. Captus ex ijs Sacerdos quidam Apostata dixerat, finem iam Christianæ fidei adesse. Nam sicut lex Moysis M. D. annis durauerit: ita & lex Christi totidem annis iam durauit: ideò tempus iam esse, vt alia tradatur hominibus lex, aliaque fides.

Mira Anabapt. in Sueuia insania.

X.

Rotenburgi de Anabapt. supplicium sumitur.

Cum hæc & id genus alia impia & absurda, passim audirentur ac fierent; Plerique Principes rerum in dignitate commoti, eiusmodi homines, non solum in vincula coniecerunt, verum etiam extremo alicubi affecerunt supplicio. Nam Rotenburgi ad Necarum fluuium, ex Anabaptistis comprehensi complures, tum viri, tum mulieres, quicunq; reuocare & errores suos abiurare noluerunt, vltimo affecti sunt supplicio. Exusti quidem igne viri nouem: Aquis verò submersæ mulieres decem. Cæterum Doctor & Dux eorum Michael Sellarius, Monachus Apostata, qui longè grauius peccauerat, eam in iudicio publico sententiam accepit, vt à Carnifice primum excidatur ei lingua blasphema. Deinde super currum alligato, candentibus forcipibus, ex carne eius bis dilacerentur frusta in foro: deinde adhuc quinquies in via sic lanietur, ac tandem in cineres exuratur. Quod & factum est die 17. Maij grauiter enim populum seduxerat, docens non esse in Sacramento corpus & sanguinem Christi: Non esse baptizandos pueros: Non esse præstandum iuramentum superioribus: Non esse resistendum Turcis: Non esse inuocandos sanctos, & alia communia Anabaptistis errorum portenta. Primus fuit Sellarius, qui propter Anabaptismi professionem, quemadmodum apud Modettum videre est, mortem oppetijt, quem proinde suæ sectæ Protomartyrem, magnis laudum encomijs Catabaptistæ in cælum euehunt. Homo in vita sua seditiosissimus, vt qui ea propter Tiguro & finibus Heluetiæ exactus, huc à Georgio Blawrock missus fuit. Ad locum supplicij vectus cum candentibus à spiculatore forcipibus laniaretur, ne vel minimum vllius doloris indicium dedit. Cantando & tripudiando morsus pertulit. In ignem iam iam mittẽdus eleuatis in cœlum oculis, vt interfectoribus ignosceret, patrem precatus, adstantes qui idem post se supplicium subituri erant, ne semel Deo datam fidem irritam facerent, commonuit. Momentanea esse tormenta ist-

Protomartyr Anabaptist. Sellarius.

hæc

hæc, nec condignas passiones huius seculi ad æternam gloriam. Meminissent quæ pro se Christus tormenta sustinuisset, quos dolores & cruciatus, priusquam patri Spiritum traderet, exantlasset. His dictis, læto ac quasi præsenti animo in rogum in æternum arsurus conijcitur.

Sed & in Bauaria, Salisburgi inprimis & Monaci, in Anabaptistas eodem tempore animaduersum est. Confugerant huc omnis generis homines, & quibus nullibi tuta domus, hic sedes fixerant, magno cum ciuium damno, & multarum animarum miserrimo interitu. Erat inter reliquos Georgius Wagner, vir probus & honestus, de quo nemo male, omnes optimè loquebātur. Hic à reptitijs istis hominibus deceptus, cum ab ipso Principe, vt hęresin abijceret, rogatus, maiore eam feruore commendaret, familiæq; suæ obtruderet, in vincula conjectus fuit. Multum in conuertendo eo operæ positum, sacerdotes adhibiti, qui errantem ad gremium Ecclesiæ reducerent. Principem ipsum non puduit in carcere hominem vinculis constrictum inuisere, ac Dei verbo primùm, deinde splendidis promissis, ad reuocationem erroris permouêre; adeò inculpatè sine vllius offensiuncula ætatem contriuerat. Sed incorrigibilis prorsus & immotus permansit. Summè dolori Principi fuit, hominem flammis adiudicare, quod postea tamen, cum retractare sua dogmata nollet, facere necessitate quadam compulsus, debuit. Tracto ad locum supplicij vxor cum liberis supplex occurrit, rogat illa maritum, precantur liberi, animæ saluti postponat hæresin, nec tanta infamia familiam afficiat. Sed & id frustra fuit. Ad extremum Pastor accedit, petit ipse quoq; erroribus relictis ad Christi Ecclesiam vt redeat. mira res, preces omnes respuit, & in cœlum suspiciens: mi pater, ait, tu mihi omnibus in mundo rebus, coniuge, & liberis, imo ipsa vita es charior, absit vlla tormenta ab hoc amore me separent. Totum me tibi hîc offero, siue me viuere, siue mori tuo pro nomine cupis, age paratus sum & non turbatus. Ita clamans homo obstinatus, in ignem protruditur, sine vllo pœnitentis animi signo, Sacramentis & fide vacuus. Articuli eius propter quos crematus est, hi erant:

XI. *Monaci Georgius Wagner comburitur.*

Summa Anabapt. in fine obstinatio & duritiei.

I. Nullatenus se credere, aut in animum inducere posse, Sacerdotem vllum à peccato hominem absoluendi potestatem habere.
II. Neminem mortalium tantæ virtutis esse, aut ea media adhibere posse, vt Deum in cælo, his in terris simul præsentem habere queat.
III. Hostiam consecratam nudum tantum purum putumq; panem esse, nec diuinitatis vllo modo participem.
IV. Baptismum paruulorum nihil prorsus ad salutem conferre.

XII. Morabatur id temporis Monaci Ludouicus Hetzerus, non infimus, eius loci Anabaptismi Apostolus, vir doctus, & multis annis in omni lite-

rarum genere summa cum laude versatus. Hic metuens sibi, quam licuit primum, inde Augustam cum paucis aufugit. Erat tum libera adhuc vrbs ea ab exitiali hac hominum lue, Lutheranismo tamen & Zuinglianismo non ita dudum infecta. Inuenit hic Iacobum Pellificem Waldshusanum, cum quo ipsi olim arcta amicitia intercesserat. Erat iste facundus natura, & aliquot iam annis præconem inter Anabaptistas egerat, non sine sectæ progressu. Per hunc quia iam notus ciuibus nonnullis erat, apud multos & ipse in notitiam deuenit, quibuscum postea sæpè versatus venenatam doctrinam incautis offudit. Inter patricios primus Eitelhanso Langemantelius, de Cuneo, vir prædiues, & literatus hospitio excepit, locumque ad informandam plebem, & amplum & pone domum ab hominum frequentia siue transitu secretum, attribuit. Singulari hîc arte suæ religionis rudimenta tradidêre. Cum enim doctiores nacti hospites, non eas quas olim ab alijs vsurpatas scirent, fraudes adhibere se aut posse citra contumeliam, aut debere viderent, vitæ quadam & morum integritate amicos sibi conciliârunt, Sed quemadmodum hæresis occulta esse nequit, ita & horum præconum conatus facilè explorari potuêre. Concionatores viuebant Augustæ, Stephanus Agricola, Vrbanus Regius D. & Ioannes Froschius D. atque M. Michael Cellarius. Hi Senatui furtiuos conuentus detexêre. Captis ergo ex Anabaptistis primarijs, atque inter eos Ludouico Hetzero, in colloquium cum Prædicantibus, in Senaculo descendere, Senatus mandato iussum fuit. Post longam disceptationem, cum conuersionis spes nulla appareret, sed animi potius vtrinque magis magisque exacerbarentur, quidam ex ijs in custodiam dati sunt; Iacobus Waldhusanus, Sigismundus Salminger apostata monachus, & Iacobus Drechserus, præcipui dogmatum præcones. Ludouicus Hetzerus verò, & cum eo quadraginta alij ciuitatem eiurantes dimissi fuerunt, Eitelhansone, quia non requisito Senatus cõsensu, homines in domum recepisset, in villam suam Leutershofam à Senatu relegato; vbi vix anno cum socijs transacto, Weissenhornam à seruo deportatus cum podagricus esset in cella sedens vitam amisit. Restabant (scribit Crusius) & alij multi Anabaptistæ in vrbe Augustana, quorum quidam in carcerem coniecti sunt: qui post diuturnam in eo detentionem, reuocarunt errorem, ac manserunt, (cæteris expulsis) Sigismundus Salminger monachus, qui docendo postea Musicam, se sustentauit: & Iacobus Dachser, qui concionatorem ibidem vsque ad tempora Interimica egit, ambo longæui. Multis in locis, per ea tempora hæresis Anabaptistarum sparsa erat, etiam in ditione Norinbergensium. Sensit pater meus admodum, in pago Bruccensi, duobus à Norinberga milliaribus. Huc enim Greberna translatus fuerat: eò quod octo ibi agricolæ, securi humi defixa, & ma-

Hetzerus Augustam fugit.

Langemantelius patronus Anabaptistarum.

Pelluntur in exilium.

nibus tacta, contra eum conspirarent, Euangelium contra huic aduersantes docentem. Qui ideò à Senatu Norinbergensi capti 1527. & grauiter mulctati fuerant. Sed Bruccæ multum infestos sibi deinde Anabaptistas habuit.

Non contentus malignus Spiritus, quod Silesiam nuper Pelargo auctore vario tumultu concussisset, Schvvenckfeldium etiam hominem seditiosum & multis dementatum erroribus incitauit; vt is quas Pelargus promouere nequierat, hæreses dissemınaret. Res ab eo gestas priusquam scribere aggrediar, de natalibus & primo progressu pauca præmittere visum fuit. Natus in Ossing, non procul à Lignicio non ignobili Silesiæ oppidò, è stirpe nobilitatis equestris vetustissima & primaria, quę Schvvenckfeldia appellatur. Iuuenis cum in schola patria positus primis literarũ fundamentis, mediocrem in literis fructum edidisset, ad superiores scholas missus, pari felicitate sublimiora studia superauit. Quibus nobiliter informatus, idiomati Germanico studere cœpit, in quo eam sibi cum natura facundiam addidisset, elegantiam acquisiuit, nullus vt esset fermè, qui purius & elegantius ipso loqueretur. Hinc omnes eum amare, ingenijque tam præstantis acumen deprædicare, cœperunt. Res isthæc calcaria hominis arrogantiæ addidit: Atq; vt maiora sibi demeret laudum encomia, Lutherum scommatis ac maledictis aggreditur, quem nimis ineptum, & ad erudiendum vulgus stupidum esse dicebat, vt qui omnia secundum exteriorem quandam speciem, abusuum genera tolleret, parum interim Christi Ecclesiam interno spiritu confortaret. Alia longè diuersa via in reformanda plebe procedendum, nec sic agendum, vt tot & tam discrepantes inter Doctores etiam controuersiæ oborirentur cum vulgi scandalo; sed communem aliquam ex Patribus & Ecclesię praxi normam singulari industria eruendam, quæ omnibus omninò satisfaceret. Atque hanc quo sublimius quid & profundius cæteris meditari videretur, à se iamdudum inuentam prædicabat, totis viribus scilicet spiritualitatem passim crepans, non pendendum scilicet ex verbo externo, eiusque prędicatione, interiora potius esse spectanda, quæ Deus absque medio instillet, & ideo preces ad Deum crebrò fundendas vt spiritum interiorem excitet, ac lumen in cordibus per vitia extinctum reaccendat; his sæpè lectionem biblicam, quibus exterior homo erudiretur, iungendam. Cæterum omnia isthæc non secundum literam, cum occidat, sed secundum spiritum lumen intellectus & gratiæ in nobis vificantem facienda esse, alioquin plus incommodi, quam lucri spiritualis ex hac sæpius licet repetita lectione, oriturum. Nec esse necessarium ad hoc donum obtinendum, interesse frequenter concionibus, aut Sacramentis sese communire; sed ijs omnibus posthabitis per meditationes nobis & priuatas contemplationes posse obtingere. Hinc neutralis planè & scepticus videri

XIII. *Schvvenckfeldius in publicum prodit.*

Docet contra Lutherum.

Schvvenckfeldius per Silesiam discurrit cum Anabaptistis.

volebat, publicè subinde protestans, se neque à Pontificiorum aut Lutheri partibus stare, eò quod ipsorum Ecclesiæ in multis quæ doctrinam, cæremonias, totiusque religionis constitutionis concernunt, sibi contrariæ, nihil nisi carnalem spiritum sequerentur. Præbent et, inquit Wigandus, occasionem Anabaptistæ, cælestes Prophetæ, ac Fanatici, similiter nouam & absolutiorem Ecclesiæ formam molientes, eamque ad rem suos raptus, ectases, somnia, visiones ostentantes, quibuscum ille initio colludit atq; consusurrat. Incipit igitur Schvvenckfeldius hinc inde discurrere per Silesiam, multosq; tentare ac sollicitare, vt perfectionem, quam cæteri Ecclesiæ statim mente conciperent, instillat quibusdam suas speciosas ac mirificas cogitationes, quibus fucum non tantum sua loquentia, sed etiam productis & mirum in modum detortis sacræ scripturæ testimonijs, facit, & quidem aliquos fascinat, suoq; quasi reti implicat: inter quos est Valentinus Krautvvald Canonicus Lignicensis, vir, vt videtur simplex & amans religionis, & Ioannes Sigismundus Werner, Pastor Lignicensis, & alij hinc inde nonnulli, quos sua illa hypocrysi & loquētia infatuauerat. Quia autem contemptum & scandalosè de prædicatione totoq; ministerio verbi diuini loqueretur, ac noua dogmata de cœna Domini proferret ac disseminaret, quibus Ecclesia scādalizabatur & turbabatur, ideò per rectè sentientes aliquoties monetur, instruitur, docetur, sed pro suo fastu contemptis omnibus pernicaciter pergit, atq; ad eum modum efferuescit ipsius factio, nouandarumq; rerum studium, vt à Principe Lignicensi Friderico iuberetur Silesia exire, tanquam dux & fax nouæ istius cohortis Sacramentariæ & Enthusiasticæ. Hanc autem explosionem postea in suis scriptis passim queritur, seseq; exulem Christi esse iactitabat, vt & pleriq; alij Fanatici factitare solent. Eius præcipui errores fuerunt hi:

Schvvenckfelt in exilium missus.

Errores Schvvenckfeldij.

1. Per externum verbum Dei, Ministerium, & prædicationem, homines non conuerti, regenerari, saluari.
2. Absque eo etiam homines saluari posse.
3. Non esse homines obligatos ad audiendam prædicationem.
4. Externam prædicationem non pertingere ad cor, ac tantum hærere in externis sensibus, testificari duntaxat de Christo.
5. Fidem aliam non esse, & prædicationem verbi, nisi historicam.
6. Neque esse fidem accidens aut qualitatem, sed ipsam Dei essentiam.
7. Sacram Scripturam non esse verbum Dei, & verbum Dei non esse aliud quam substantiale, nempe Christum.
8. Carnem Christi non fuisse, neq; iam in glorificatione existere creaturam.
9. Carnem Christi, naturæ ipsius diuinæ, iā in gloria exæquatam esse essentia & virtute, ita vt idē prorsus sit quod Deus, nec tamē amiserit suā humanitatē.

10. Dona Spiritus S. vt sunt, iustitia, pax, lætitia conscientiæ, & similia, esse meras essentias Dei.
11. Deum patrem loqui se, & Filium, & spiritum sanctum, Filium loqui se Patrem & Spiritum sanctum. Spiritum S. loqui se, Patrem & Filium.
12. Legem Dei renatis esse possibilem, facilemq; & suauem factu.
13. Iustitiam nostram coram Deo, esse essentialem Dei iustitiam.
14. Remissionem peccatorum non esse nostram coram Deo iustitiam.
15. Renouationem esse partem iustitiæ coram Deo.
16. Fide & operibus nos iustificari.
17. Non sola nos fide iustificari.
18. Ante passum Christum, in veteri Testamento, neminem habuisse iustitiam, remissionem peccatorum, nec cælum intrasse.
19. Omnes Patres veteris Testamenti ante Christum, venisse in infernum, ibique detentos, vsque ad Christi resurrectionem.
20. Conuersionem hominum non fieri ex verbo Dei lecto aut prædicato, sed à Deo intus in corde sine medio operante.
21. Ministros seu Prædicatores verbi Lutheranos omnes pertinere ad hoc dictum: Currebant, & non mittebam eos.
22. Idem etiam de alijs sibi aduersantibus verificari.
23. Quemlibet Spiritu incitatum posse alijs prædicare, licet non habeat externam vocationem.
24. Prædicatores malæ vitæ, licet rectè doceant, tamen nihil fructus suâ doctrinâ adferre.
25. Baptismo externo non regenerari aut saluari homines.
26. In cœna Domini non esse corpus Christi præsens, sed in cælo tantum contineri.
27. Verba cœnæ: *Hoc est corpus meum*, nouo modo interpretatur, sic scilicet, *Corpus meum est hoc*, scilicet quiddam spirituale.
28. Nullum Sacramentum rectè tractari, & nullum in suo vero intellectu vsurpari, neque apud Papistas, neque apud Lutheranos.
29. Corpus Christi è cælo assumptum modo quodam aëreo pani circumfundi.
30. Non à Deo patre verba hæc è cælo prolata; *Hic est Filius meus dilectus*; sed vocem tantum fuisse è nubibus expressam.
31. Omnes Christianos naturales esse Dei filios, ex natura & diuina essentia ab ipso procreatos; at Christum omnium esse beatissimum, primogenitum & hæredem sempiternum.
32. Christum in vtero sanctissimæ Virginis non conceptum fuisse vir-

tute spiritus sancti, sed hominem sibi ob id à Deo, vt nos redimeret, creatum, coniunxisse.

33. Nullo sacrificio, lege aut Sacramentis ad salutem consequendam opus esse.

34. Christum abundè pro omnibus satisfecisse, id quod & satis, verbis illis: *Consummatum est*, ostenderit.

35. Scripturam controuersiarum omnium & litium esse subiectum, & sine interno spiritu creaturam prorsus esse, ac nudam literam, ideoq; eam solo diuino spiritu cognoscendam esse. Adhæc comprobanda, S. Scripturæ testimonia vsurpabat. Et primò quidem annon, inquit, apud Matthæum Saluator ipse dicit, Vnum tantum in cœlis Magistrum esse, sine quo nemo alius docere nos possit & debeat. Et apud S. Ioannem solus Christus, Verbum esse legitur. Sed & S. Paulum dicere; literam occidere, spiritum verò viuificare? His Scripturæ testimonijs Scripturam ipsam impugnans opiniones suas propugnare nitebatur. Quem si ex eadem scriptura contrarijs instructus telis impeteres, hæc se dicebat exempli tantum causa ex Scriptura producere, non quòd ex eadem vera esse sciret, sed quod diuinitus edoctus, ita & non aliter intelligi debere didicisset. Non oportet aiebat, legis aut Scripturæ esse peritum, sed à Deo doctum. Etiamsi millies percurreris Bibliorum lectionem, tamen non nisi Scripturæ peritus euades, & nunquam à Deo doctus. Vanus est labor qui Scripturæ impenditur: Scriptura enim creatura est: Non conuenit Christiano nimium creaturæ addictum esse. Deum audire oportet: huius voces de cœlo expectandæ sunt, vt erudiant. *Beatus vir*, inquit Dauid, *quem tu erudieris Domine.* Hæc tot & tam blasphema dogmata tanto studio laboreque homo nefarius per Silesiam & regiones finitimas sparsit, vt omnes penè vnus nouis hæresibus infecerit, tanta sanè discipulorum frequentia, vt Stanislaus Hosius scribat; Euangelium quod per Lutherum orsus est Sathanas, per Schvvenckfeldium eundem absoluisse. Et vt fuit facundus & eloquens, ex ipsis etiam Vratislauiensis Ecclesiæ Doctoribus discipulos nactus fuit, qui primo statim afflatu, eius vt se ministros ostenderent, Baptismum suillum balneum vocauêre. Suidnicenses quoque & Guglouienses in eius partes transierunt.

Schvvenckfeldij in propaganda hæresi studium.

XIV. *Luthero mentem aperit.*

Pulsus ex Silesia Schvvenckfeldius, multis cinctus militibus, qui doctrinam eius & ore & armis passim propagabant, in Saxoniam ad Lutherum se contulit, suique capitis deliramenta apud ipsum depromens, sententiæ vt subscriberet, rogauit. Verùm ab eo reiectus, cum sanas admonitiones respueret, nec ab erroribus tam fœdis recedere vellet in Sueuiam abijt, aliaq; vicina Germaniæ loca peragrauit, passim sollicitando viros doctos atque indoctos,

doctos, mulieres & virgines, sicubi adstipulatores suarum opinionum nancisci queat. Adit, inquit Schlusselburgius, Norinbergam, Augustam Vindelicorum. Argentoratum, Vlmam, Tubingam, & alia loca, in quibus & priuatim quos potest in domibus imbuit suis opinionibus, ac mirificè homines fascinat, ac reprehendit prædicatores verbi, quod malè docerent, malè viuerent, & nemo ex ipsorum concionibus melior effici posset: se verò affirmat, spiritum docere intus operantem, & oportere homines sanctè iuxta spiritum viuere, alioquin sine probitate vitæ neminem coram Deo iustum fieri posse, nondum rectè Baptismum, neque cœnam Domini administrari, abstinendum esse ab vsu cœnæ, donec vera doctrina de ea, Deo singulariter eam in cordibus hominum, sine medio lecti aut prædicati verbi reuelante ac monstrante, innotescat. Hac igitur arte non paucos multis in locis, parum scilicet attentos aut firmos in religione, dementat. Scripta etiam quædam in promptu habet, quę spontè exhibet atque obtrudit: imo & concionatoribus insinuat, vt quasi pomum contentionis in medium proijciat, quosdam turbet. quosdam etiam incautos in suam quasi nassam pertrahat. Ac Argentorati quidem Wolffgangum Capitonem nonnihil infatuat, vt is libellum Schvvenckfeldij sua præfatione ornatum, emitteret in vulgus, Anno 1529 Sic autem Capito ibi scribit: Zuinglius, Est, pro significat interpretatur: Oecolampadius, Corpus, pro figura corporis: Schvvenckfeld: Hoc, pro spirituali indicatione, vt mens ab æterno ad cœlestem panem traducatur, qui est ipsemet Christus, Ioan. 6. Sic etiam Tigurini eius quendam libellum excuderunt. Vlmæ cum Martino Frechto coram Senatoribus de sua doctrina conflictatur, grauissimisque argumentis & explicatione dictorum sacræ Scripturæ conuictus, tamen nihil de suis Fanatismis remittit, sed præfracte pergit eos tueri ac disseminare omnes, spiritu suo ipsum fortiter extimulante, atque impellente. Augustæ autem Vindelicorum potissimum sedem figit, licet subinde tanquam Apostolus, hinc inde cursitans, vbi potest semina suorum deliramentorum iacit. Augustæ igitur inprimis homines nonnullos ficta sua sanctitate, verbosa loquentia & reprehensione prædicatorum ac prædicati verbi miserabiliter fascinat ac seducit. Domi intra parietes, clam & furtim agit conuentus, ibique Concionatorem more Fanaticorum absque legitima vocatione agens, mirificè extollit spiritum, sine medio verbi prædicati, intus agentem in cordibus humanis, spiritu quoque sanctè & castè viuendum clamosè contendit, neque esse necessarium asseuerat, vt prædicatores verbi audiantur, vel cœna vsurpetur, præsertim in tantis dissensionibus docentium. Neque verò viros solum, ista sua grandiloquentia & spirituositate infatuat, sed etiam miseras mulierculas, virgines, ancillas suis erroribus implicat, ac

Per Germaniam passim vagatur.

Augustæ latitat.

" verè quod Paulus de seductoribus narrat, domos penetrat, vt mulierculas
" imperitas suis erroribus inuoluat. Et quia iactitabat se præcipuè assertorem
" esse gloriæ carnis Christi in glorificatione, quam alij Prædicatores neglige-
rent, aut etiam impugnarent (idque ex peculiari Dei reuelatione, quod sibi i-
psi mirum videretur) vt ipsemet scribit, ideò suam Ecclesiam specioso nomi-
ne insigniebat, *Confessorum gloriæ Christi.* Ait se nondum habere Eccle-
siam, sed cætus, in quibus de doctrina conferant, & orent: satis autem reuela-
ta doctrina, tum Ecclesiam secuturam. Non solum autem plurimas submittit
" epistolas ad viros, fœminas, virgines, vbi quidem putat sua dogmata aliquid
" habere loci, atque in ijs sibi iudicium de grauissimis doctrinæ Christianæ arti-
" culis sumit, mirabiliter dicta Scripturæ luculenta, ad suas fanaticas opinio-
" nes deflectit, inprimisque contendit, spirituale iudicium adhibendum esse,
" literalem intellectum nihil habere ponderis: sed etiam libellos subinde in
" publicum edit non paucos, quibus capitis sui somnia patefacit, quæ ipso ta-
" cente, nemo potuisset vel per somnium quidem concipere aut diuinare.

Schvvenckfeldius auctor sectæ Confessorum gloriæ Christi.

XV.

In Lutheranos calamum stringit.

Præcipuè verò in Lutheranos calamum strinxit Schvvenckfeldius, nunc vocationem ipsorum exibilando, quod pertineant ad hoc dictum: Currebant & non mittebam eos, nunc inscitiam rerum sacrarum ipsis exprobrando, nunc vitam & mores ipsorum incessendo, nunc arrogātiæ & erroris ipsos insimulando, quod nimirum arrogarent sibi, suoque prædicato verbo attribuerent, quod esset solius Dei, eaque in re gloriæ Dei nefariè derogarent, literam pro spiritu, creaturam pro creatore venditarent, homines seducerent ac perderent, nihilque boni ex ipsorum prædicationibus proueniret. Criminatur & vellicat in omnibus ferè libris doctrinam, ministerium & cultus Dei in Lutheranorum Ecclesijs institutos, & ait, nondum rectè doceri, nondum omnia rectè constituta. In primis verò in libro de triplici vita, somnium capitis sui plenis buccis promit ac prophetat: restare scilicet reformationem Ecclesiæ Christi adhuc aliam, quæ sit media inter Papisticam & Lutheranam futura; idque somnium molitur ex visionibus Apocalypticis ostendere. Et hæc eò dicebat, vt ostenderet vanas esse & merè fictitias Lutheranorum voces, quibus illi reformatam Ecclesiam suam, ab omni velut labecula puram & intactam iactitabant. Vtq; ipsum planius commonstraret, errores & vitia, grauissima sanè & veræ Ecclesiæ prorsus repugnantia; tum & Lutheri in vertendis Biblijs absurdas ineptasque interpretationes, aliaque quæ ex doctrina eius promanarent incommoda luculento scripto exprobauit, quæ tam enormia & impia iudicabat, vt sæpissimè in isthæc verba erumperet: Cum Luthero nolo esse aut stare, aut eius Sacramentis vti. Subinde etiam libros suos

Molitur nouam Ecclesiã, quæ sit inter Luth. & Pontific. media.

ad Lutherum, vt tanto magis vreret, per tabellarium, quem habebat peculiarem, mittebat, ac vanas suas pro reformanda Ecclesia opiniones obtrudens ad respondendum eum compellebat. Cumque nollet ipse nisi recepto primum responso ad Dominum suum redire, vrgenti hanc schedam Lutherus tradidit: Mi tabellarie, chare homo, renunciabis Casparo Schvvenckfeldio, Domino tuo, me literas & libellum à te accepisse. Vtinam verò tandem cessaret. Nam si in Silesia iam antea incendium exulcitauit aduersus cœnam sacram, quod non est restinctum, atque super ipsum ardebit in perpetuum. Insuper autem pergit suo Eutychianismo & creaturalitate, quibus Ecclesiam turbat, cum tamen ipsi nihil quicquam à Deo sit demandatum, nec sit ab eo vocatus. Et insanus morio à Diabolo obsessus, nihil intelligit, nec scit quidnam lallet, nihilominus autem finem facere nescit. Quare me suis libris, quos Diabolus ex ipso vomit ac cacat, prorsus missum faciat, hoc vltimum à me iudicium ac responsum auferat: Increpet Dominus te Sathan, & sit spiritus tuus, qui vocauit te, & cursus tuus, quo curris, & omnes qui participant tibi Sacramentarij & Zuingliani tecum, & cum vestris blasphemijs, in perditionem, sicut scriptum est: Currebant & non mittebam eos, loquebantur, & nihil mandaui eis. Hanc vbi accepit à Luthero epistolam, maiore in eum impetu amaritudinis suæ tela detorsit, ac quibusuis grauans conuitijs publicis libellis per omnium ora traduxit. Lutherus multos quidem ipsi aduersarios suscitauit, vt Illyricum, Wigandum, Melanchtonem, & in Sueuia Vadianum, Bullingerum, Buccerum, &c. compescere tamen non potuit. Indies ille plures & plures sui dogmatis libellos contra aduersarios publicabat, tanta frequentia, vt præter innumeras epistolas quinquaginta in lucem dederit. In his nihil nisi ecstases, visiones, spiritualitates & nescio quæ non horrendorum errorum portenta, quæ vel legenti terrorem incuterent, spirabat. Hinc Saxonici damnatis tam impijs & absurdis erroribus, Stenckfeldium eum, ob putidum & fœtidissimum dogma, nuncuparunt. Quo verò anno aut loco, & quomodo mortuus sit, nondum apud quempiam Scriptorum legi; vagam enim vti diximus, vitam agens rarò diu vno in loco hæsit. Magni eius scripta Catabaptistæ, ij præsertim, qui visionibus & spiritualibus contemplationibus dediti sunt, faciunt, & eum non secus ac Prophetam & theodidactum recolunt. Discipulos post se reliquit plurimos, qui Melanchtone teste, non solum ipsius nomine scribunt, sed etiam seditiones mouent; iactitant afflatus, & abducunt homines à publico ministerio & à lectione & cognitione doctrinæ. De his audire lubet Cardinalem Hosium; Grassatur (scribit ille) lues ista Stenckfeldiana, non modò per Germaniam vniuersam ferè, verùm etiam per

Epistola Lutheri ad Svvenckfeldium.

Aduersarij Schvvenckfeldij.

Frequens numerus Schvvenckfeldistarum in Heluetia.

" Heluetiam,& est ingens eorum numerus,qui iactant hunc afflatum,ita vt ex
" vulgo plures in maioribus nonnullis ciuitatibus Schvvenckfeldiani reperiri
" dicantur, quam vel Lutherani,vel Zuingliani. Equidem neque noui homi
" nem,nec eius scripta vidi;sed quod scripsit olim de ijs,qui se falsò iactant E-
" uangelicos Erasmus Roterodamus, quotquot ad eorum se cætum adiunxe-
" runt,neminem se scire, qui non se ipso sit factus deterior : contrarium eius,
" cum tuæ Maiestatis nomine legatione fungerer apud Christianissimum Im-
" peratorem,vereque Catholicum Regem Carolum Quintum de Schvvenck-
" feldio dici audiui,idq; à viris quibusdam grauibus & omni fide dignis:quot
" quot eius essent amplexi doctrinam, eos de repente quasi numine quodam
" afflatos in alios viros mutari, veterem hominem exuere, nouum induere,
" neque secundum carnem iam,verùm spiritu deinceps ambulare, carnem vt
" suam cum vitijs & concupiscentijs in specie crucifixisse videri possint.

XVI. *Disputatio apud Bernates inter Anabaptist. & Zuinglian. Anno 1528.*

Anno sequenti,apud Bernates in Heluetia, publica inter Catholicos & Zuinglianos de controuersis quibusdam fidei Articulis disputatio decreta fuit,contra essentialem corporis Christi in cœna præsentiam, de tollendis templis,simulacris altaribusque. Et quia omnibus istuc securè transire licebat,Anabaptistæ quoque non pauci huc confluxêre. Hi per hospitia, quæ libera & dilatandæ sectæ idonea videbantur, vagati, cum ex Catholicis,vno excepto,Conrado Trigario Prouinciali Augustiniano,adesse viderent neminem, dogmata sua proponere,sed clanculum,ciuibus cœperunt. Trahebant magnam vrbis partem ad hospitia concionibus suis,quas contra flagitia & in religione abusus,frequentes habebant.Mira erat rerum in vrbe facies.Zuingliani contra Catholicos; Anabaptistæ in vtrosque conuitia iaciebant. Hi in Ecclesijs, isti in hospitijs, in stabulis,in haris contra vitia & abusus fulminabant. . Cumque finis vtrinque nullus fieret,ne seditione oppidum turbaretur,Senatus Anabaptistas rogatu Zuinglianorum stringi, inque carceres deportari iubet. Hîc nouus per vrbem clamor exoritur, quasi securitatem & fidem omnibus semel datam Senatus frangeret. Itaque è carcere ad Monasterium Prædicatorum duci imperat,vt ibi vsque ad finem disputationis asseruarentur. Post 22. Ianuarij vocati in Curiam de baptismo, & religionis suæ reliquis dogmatibus colloquium cum Sacramentarijs ineunt,in Senatus & doctissimorum,qui recens aduenerant, virorum consessu. Disceptatur vtrinque acriter,sed vt inter hæreticos fieri solet,sine fructu. Quicquid enim Zuingliani de pædobaptismo objicerent, sola scriptura firmissimo velut clypeo cum cholera isti retundebant. Vos inquiunt,à Pontificijs Scripturæ testimonia deposcitis, dogmata vestra ijs inniti gloriamini; quod si verum est, tot iam vicibus responderi nobis frustrà petentibus ostendite, & dictis cre-

Anabaptistæ fidem datam violari clamant,

demus, relabuntur illi ad traditiones & patrum consensum. Illi errare eos, hi veritatem testari, contendunt. Res in multas horas protrahitur, cum magno eorum qui aderant, tædio. Senatus demum vtrisque imponit silentium, ac pulsis vrbe Retinctis, Zuinglianos domum redire iubet. Restabant adhuc Bernæ ex ciuibus quidam antiquæ fidei dediti: his colloquium non parum solaminis attulit, inque simplicitate sua plurimum roborauit. Atque si quando à Sacramentarijs diuexarentur, quasi hominum præcepta sequentes; hoc primum excipiebant: à vobis repellite, & Catabaptistis persuadete, deinde si quid nobis deesse videritis, quòd verum & Catholicæ Ecclesiæ conforme sit, ostendite, & amplectemur.

Posthæc nouus rursum hoc loco Catabaptista prodit, vafricie magna & fraude plus quàm Punica insigniter instructus. N. Pfistermeyero homini nomen erat. Hic plus cæteris sapere & Schvenckfeldij more omnia spiritualiter agere videri volebat. Deus, aiebat, spiritus est, proinde qui Dei esse cupit, in spiritu eum colat, oportet: Quamdiu carnaliter agimus, nequit in nobis Dei Spiritus perseuerare. Hæc ingeminans ille nudis per vrbem pedibus ferebatur, squalida & lacerosa veste tectus. Discipulos habebat innumeros, quorum quidam in oppido, alij foris, populo præstigijs suis illudebant. Docebat; Anabaptismum Spiritus sancti præcipuum opus, ac summè omnibus salutem expectantibus necessarium, non exteriori quâdam cæremonia, quemadmodum in aqua fieri soleat, sed spirituali manuum impositione, collatum. Idololatras esse, qui Sacerdoti baptizandos infantes offerrent, priusquam iustam ætatis metam attigissent, &c. Dogmata tam impia diu occulta Deus non siuit, sed Magistratui cum auctore maturè detexit. Cum enim sub vesperam domos ciuium ad nocturnum conuentum fortè citaturus obiret, proditus & in Curiam pertractus in manum Senatus incidit. In neruum ducitur, in quo per anni & amplius spatium detentus fuit. Multæ ad eum cursitationes fiebant, literæ etiam & libri (erat enim doctus) à Sacramentarijs admittebantur, non alio fine, quam quod sperarent, eiurata hæresi, ad suas partes transiturum. Succedit negotium, petit colloquium: offertur. Ibi Pfistermeyerus, post longam disputationem, post multas ambages anabaptismum abijcit, in eumque velut Sathanismum vt est acerrimè inuehitur. Post finitum colloquium in Ecclesiam vadit, & errores publicè retractans Zuinglianismum amplexus operam suam in abroganda Missa, aris, atque statuis contulit, aureis cum alijs abolitæ religionis Catholicæ annum & diem literis in columnam scribi curans, vt tam nefarij ausus testimonium apud posteros extaret sempiternum.

XVII. *Pfistermeyerus Anabapt. noua spargit dogmata.*

Fit Sacramentarius.

Sed nec huius ad Sacramentarios transitus Anabaptistarum furori finem imposuit: pullulabant enim indies lernææ instar hydræ noua exitialis sectæ

XVIII. *Secunda apud Bernates*

disputatio Anabapt. & Zuinglian.

capita, quæ vt simul tandem Senatus tolleret, peculiare quoddam cum hominibus colloquium instituit, ad quod omnes scripto publico, quo securitatem accessum & recessum tutissimum pollicebatur, inuitauit. Visum inquit, nobis iustis de causis fuit, vt post tot necquicquam adhibita media tentaremus rursum, si forte aliqua in religionis negotio concordia posset transigi, collationem prope vrbem nostram in Sonningen instituere. Initium eius primum diem mensis Iulij posuimus, ad quem omnes in vrbe nostra, qui de baptismo hactenus dubia mouerunt, affuturos speramus. Liberè hîc & citra periculum, quid cuiq; collibuerit, disceptandi gratia proponere poterit; id quod secretiori vrbis nostræ sigillo pollicemur, attestamurq;. Collatio hæc propter vnum Ludouicum Hetzerum instituta fuit, qui eò loci delitescens sparso in rusticos dogmate grauissimas seditiones excitabat. Vbi dies colloquio datus illuxit, quatuor constituti à Senatu pręsides: Oecolampadius quoq; & magna Catabaptistarum turba in Curia congregati, vocato prius in auxilium sancto Spiritu, disputationem inchoarunt. Prima controuersia de disceptationis iudice mota fuit; an Scriptura aut Præsides esse deberent. Altera de missione rebaptizatorum; diuinanè an humana esset. 3. de Ecclesia. 4. de excommunicatione. 5. de magistratu. 6. de iuramentis. 7. de Prædicantibus. 8. de Baptismo, & cæt. Venerat huc Oecolampadius Senatus rogatu, Hetzeri aduentum, vt cum eo conferret, multum diuque præstolatus. Vbi nusquam comparere vidit, reliquos in certamen prouocauit, & ad 10. Iulij diem, qui vltimum colloquio finem imposuit, decertauit. Acta vtriusque partis per iuratos testes fideliter descripta, typis committi Senatus curauit; quæ non multò post publicata, insignem Catabaptistarum pertinaciam prodidêre. Editum & edictum fuit, tùm in eos qui homines deinceps in domos reciperent, tùm qui similes errores ijs in partibus docere præsumerent.

XIX. *Hetzerus Constantia capite plectitur. Anno 1529.*

Hetzerus non ignarus quæ sibi remanenti ibidem restarent supplicia, istinc propediem Constantiam abijt, vbi vix hospitium ingressus post biduum proditus & carceri inclusus fuit, capitis demum supplicio ob hæresin affectus. In locum vbi plectendus erat, productus, adstantes affari cœpit & precari, vt si vspiam in vita in eos pecasset, humaniter ignoscerent; hominem se fuisse, & lapsum proinde plus nimio: sæpius conatum carni resistere, sed viribus destitutum grauius semper lapsum esse, atque victoria cupientem potiri tentationi per infirmitatem succubuisse: vnicè etiam in votis habuisse pœnitentiam agere, & in peregrinationibus suis ardentissimas ad Deum preces crebrò fudisse; imò eidem in faciem subinde exprobrauisse, num tam imbellis ac impotens tam vilem & abiectum hominem coërcere non posset aut vellet: Indignum se quidem omni gratia, & quem

terra

terra portet, nunquam promeritum: Nimis enormiter diuinam Maiestatem offendisse, quæ toties in peiora ruentem retrahere non fuerit dedignata. Cæterum immensas eidem nihilominus gratias agere, quod hucusque vitam prolongarit, multis vt nunc causa salutis esset, postrema confessione sua & monitis. Hæc ad populum vbi dicta dedit, defixis in cælum oculis, eo feruore, vbertim profluentibus lachrymis Deum orare cœpit, vt omnibus commiserationi esset, & lachrymas pariter excuteret. Nullus, inquit Blaurerus in suo de eius fine libello, pro Anabaptismo tam ardenter, tam deuotè, tam denique præclarè, quam Hetzerus, vitam exposuisse legitur. Ille gestiendo & cum Deo suauiter quasi colloquendo morti se tradidit. At Sebastianus Franck, homini si credere fas est, multò aliter refert. Occubuit (scribit) capite mulctatus, non ob Anabaptismi defensa dogmata, sed propter vxorum copiam (24 fuisse præter innuptas puellas Lutherus testatur) quibus ad explendam libidinem abutebatur; quodque factum istud Scripturæ testimonijs ceu licitum tueri conatus fuisset. Homo trium linguarum peritissimus, Prophetas in Germanicum idioma transfudit, quem laborem maximi semper sub ingrauescentem ætatem fecit, eoque dixit præstantiorem nullum à se adhiberi potuisse. Sub manibus Ecclesiasticum quoque habuit, è fontibus linguæ Hebraicæ in vernaculam translaturus. Peruetus ipsi cum Ioanne Denckio Norinbergensis scholæ moderatore necessitudo, communeque si generalia spectes, principio dogma fuit. Postea verò peculiarem de Magistratu & iuramentis non præstandis sententiam amplexus ab eodem desciuit. Inter alios errores defendit, Christum non Deum simul, vniusque cum Patre essentiæ esse; quod testantur versus ab ipso conscripti. *Impia dogmata Hetzeri.*

Ich bin allein der einig Gott/
  Der ohn hülff all ding beschaffen hat.
Fragestu wie viel meiner sey?
  Ich bins allein/meiner seyndt nit drey.
Sag auch darbey ohn allen Wohn/
  Daß ich glat weiß von keiner Person.
Bin auch weder diß noch das/
  Wem ichs nicht sag/der weiß nicht was.

Quæ nos sic vertimus:

Vnus ego Deus ex nihilo qui cunctà creauit:
  Quot nostrum, quæris? desine, sumus ego.

Addoq; , personam prorsus me noscere nullam:
Id sim, aut hoc, nemo, cui nisi dico, tenet.

Quam ob rem de Christo etiam libellum quendam conscripsit; quem tamen vt Blaurerus refert, maluisset nunquam inchoatum. Mirabilis fuit genij, in doctrina sua varius & lubricus, quæ vt specialis erat, ita & aliorum opinionibus in multis omnino contraria.

1. Reiecit exterius prædicationis mysterium.
2. Spiritum, non literam in scriptura, quærendum voluit.
3. De claue Dauidica, schola Christi, & via crucis multum locutus; sine quibus nil rectum, nil verum, in scripturis inueniri posse docuit.
4. Libros pro apocryphis habitos, in canonem postliminio retulit:
5. Peculiares phrases vsurpans in necessitate dixit, in via crucis, in requie & silentio Sabbathi ac summa remissione ad pedes Domini discendum esse, studendum esse, inquirendum esse.
6. Admodum impiè de Christo sentit, nunc Deum negans, nunc patre multo inferiorem statuens.
7. Rarus ipsi de Christo sermo; vbique de Deo, de verbo eius & semine tractat, hoc in primo ortu à cunabulis assumendum esse.
8. Prædicationes aliaque creaturarum opera, quæ contra Deum ab impijs perpetrantur, sufficientia esse ad diuina cognoscenda mysteria, etiamsi ne vel litera eius rei extaret vel prolata à quoquam literisuè consignata.
9. Canon hic, Canon ille, libri Scripturarum ex Canone sublati, nihil defectus habent.
10. Spiritum sanctum disciplinare non possumus, resistere verò ei possumus, quod Scribæ faciunt imitatione parentum.
11. Ezechiel scribit vlt. capite directè contra Moysen, vbi de Sacrificijs & oblationibus nouisque templis disserit, hinc Iudæorum mentibus diu dubium insedit, eumne recipere vellent, an planè contemnere.
12. Libros visionum maximi faciendos, ac eorum, qui ijs adsuescere non possent, voces explodendas.
13. Si quis Scripturam ea intentione, vt Dei inde cognitionem rectè assequatur, legat, eum semetipsum & alios, cum nullus à quoquam alio, quàm Deo doceri queat, miserè decipere.
14. Ac proinde verum esse, eos, qui apud se Deum & in ipso eundem non quærunt, inuenire nihil prorsus, & frustra inquisitioni tempus impendere.
15. Atque acquirere qui id præstant, aliquam quidem sibi scientiam, sed inutilem eam & vanam, quæ neminem perficiat doctioremuè reddat, quemadmodum videre liceat in ijs, qui fidem ex lectione & auditu habeant, nec

aliam

aliam eius causam dare possint, quam se hoc vel istud, illo vel isto capite Scripturæ inuenisse.

16. Nullus homo, doctissimus licet, vllam scripturam intelliget, nisi primùm in profundo eam & veritate animæ suæ expertus sit ac didicerit.

17. Quo quisque diutius in via crucis perseuerârit, hoc melius Scripturæ sensum assequetur, hinc ne literæ eos, qui huic viæ pedem non intulerint, gnaros, sed de re proposita iudicare non aliter, quam cæci factitare soleant.

18. Qui semel scholam Christi subierunt, nisi clauis Dauidica Scripturas ipsis reseret & pandat, hoc rudiores & peiores euadere, quo longiore tempore in ea morarentur.

19. Hanc disciplinam cautè obseruandam, nec vel latum digitum ab ea recedendum esse, ijs præsertim, qui Dei verbum audire desiderarent.

20. Imagines in Ecclesia, vera idola esse, nec tolerari debere.

21. Baptismum paruulorum, inuentum humanum, multos ad infernum detrudere; ideoque animæ suæ salutem quærentibus nihil magis quam vt rebaptizarentur necessarium, &c.

Hetzero sublato restabat apud Noricos Ioannes Denckius, vir æquè doctus, & ijsdem imbutus erroribus; sed si modum eius in hæresi propaganda spectes, multò quàm ille callidior. Iuuentuti erudiendæ primis annis ad S. Seboldum præfectus, humanioribus studijs ingenium excoluit, & tandem Theologiæ animum applicans præter Græcæ Hebraicæque linguarum studium, in ea facultate doctissimus euasit. Magnam cum Pelargo & Muncero familiaritatem habuit, à quibus in fratrem assumptus venenatæ doctrinæ semina hausit. Anabaptistæ tanti hominem fecerunt, vt præfectum & Episcopum sibi delegerint. Præclaras ipsi natura dotes contulerat, inter quas modestiæ & tranquillitatis studium præcipua; quas si benè impendisset, melius animæ suæ saluti consuluisset. Fœcundo fuit ingenio, scriptis etiam celebris & clarus. Prophetas in linguam Germanicam cum Hetzero transtulit, & de præceptis Dei, item, Quomodo bonum & malum Deus creet & operetur, libellos aliquot composuit. Errores fouit plurimos, ex quibus præter communiores hosce mordicus, priuatim tamen, defendit: XX. *Ioannes Denckius Anabapt. Episcopus.*

I. Magistratui legitimo obtemperandum esse; eique in rebus licitis ac honestis iusiurandum, si requirat citra cunctationem, præstandum.

II. Immunes esse pueros & liberos planè ab omni originalis peccati labecula, vtpote qui siue tenerioris adhuc ætatis sint, siue pubertatis annos excesserint, nec ipsum perpetrarint, nec vllo modo queant cognoscere.

III. S. Scripturam nulla ratione Dei verbum dici posse, atque etiam sine ea veros Christianos ad æternæ salutis portum peruadere.

IV. Deum omnibus vt misericordissimum Dominum, abundantissimè misericordiam suam & gratiam præstiturum, in tantum, vt etiam omnes à primo mundi exordio homines, imò & ipsos Dæmones saluare velit & in æterna cœlorum habitacula ad se recipere.

V. Infernum, ad quem impij transferri dicantur, pœnas & dolores esse conscientiæ, qui quidem non exteriori aliquo cruciatu, sed interno quodam morsu, tum, cum cuique peccata propria innotescunt mortales sint afflicturi.

VI. Postremò vt plura missa faciam, ipse de vocatione sua vacillans multa reuocare cœpit, cum gemitu frequenter dictitans: malle se neminem rebaptizasse; Baptismum paruulorum rem esse adiaphoram, exerceri & omitti pro libitu posse; Ministerium veram vocationem exigere, &c. Norinberga Basileam abijt: vbi peste infectus, vitam cum morte commutauit; reuocatis iam ante erroribus, quos publico libello à se conscripto euulgauit.

Anno 1529.

Denckius reuocat errores

Idem ex Oecolampadio colligere licet; sic enim ille in quadam ad N. amicum epistola scribens, Denckium illum, ait, postremum resipuisse vanum non est. Est enim apud me αὐτόγραφον eius, & fortassis si sui negaturi sunt, edemus olim, quæ ante paucos dies suæ in Domino quietis scripsit: etiamsi nec illa purgatissima erant.

XXI. *Argentina Francus pellitur.*

Argentinam quoque eâdem tempestate malum istud grauiter adflixit, quæ quod Zuinglij doctrinam admisisset, subrepentibus alijs variarum hæresum cultoribus Anabaptismo quoque, sed inscio Senatu, clanculum infecta fuit. Viuebat hîc Sebastianus Franckus vir eruditus, & in conscribendis historijs assiduus; at in religione atheus quasi & paganus, id quod in vastissimo illo tripartitæ historiæ suæ volumine, & in paradoxis maximè, dum absurdissimas quasque hæreses congerendo amplectitur, ostendit. Atque ipse licet familiam inter Anabaptistas duceret, vt tamen fumos magistratui, ne pelleretur, venderet, errores ipsorum & sectas quam potuit distinctè recensuit, ac subinde liberius dissidentium errores perstringens, vltra 44. sectas inter eos vigere primus Anabaptistarum memoriæ prodidit. Homo fuit vt reliqui omnes, scepticus & versipellis, errores clam per vrbem disseminans, quos inter hi facilè censentur præcipui, quibus peccata omnia quamlibet fœda & putida, cum ea, quæ venialia dicimus, tum quæ mortifera sunt, paria; Pontificorum quoque, Lutheranorum, eorumque qui his consentiunt, vnam propter Ecclesiam; Sacramenta etiam cæremonias & ritus mera crepundia statuit. Cætera, quia communia reliquis sunt, silentio prætereo. Ob hæc & similia, præcipuè verò ob virulentissimos, quos edidit libros, Argentina pulsus fuit. Discipulos permultos habuit, qui quos ille

secretò fouit errores, publicè & voce & calamo propugnauerunt. His solennè erat scripturas (pessimum illi totius mundi Idolum nuncupabant) prorsus contemnere, reuelationes vrgere, & omnia ad spiritualem interioris hominis normam dirigere. Sed & illis breue in vrbe, vbi Senatui innotuit, gaudium fuit. Ita passim è præcipuis superioris Germaniæ vrbibus eijci eos & eliminari oportuit, igne etiam & gladio, si migrare nollent; interimi; quemadmodum apud Eslingenses, Beblingenses, Gyrmundanos & Tubingenses hoc anno factum, vbi viginti & amplius vltimo supplicio affecti, pro Anabaptismo mortem subière.

Finis Libri tertij Historia Anabaptistarum.

XXII. *Mos Anabaptist. in recipiendis fratribus, in propaganda secta, & de conditione prædicantium.*

XXIII. *Multitudinis sectarum in Morauia enumeratio, & miræ aliquot facetæque historiæ.*

XXIV. *Gabrielis præsidis discipulus quidam à Dæmone necatur, contendens miraculum edere.*

XXV. *Narratio breuis de Michaelis Feldhalleri, Gabrielis successoris, vita & obitu.*

VB finem libri primi de Pelargo diximus, reliquit is, cum Silesia pulsus in Bauariam fugeret, duos post se discipulos Iacobum Hutterum, & alium quendam Gabrielem nomine, homines feroces, & seditionibus excitandis apprimè idoneos. Hi post discessum eius, clanculum per Ducatum Gugloviensem discurrentes magnam agrestium multitudinem, ostenti: suis & moribus asperis, in nefariam sectam traduxêre, idque sub eo pietatis prætextu, vt crederent plerique, qui eos sequebantur, ob singulare meritum prophetico spiritu dotatos, à Deo ad prædicandum his vltimis temporibus pœnitentiam missos esse. Quibus suis nænijs, cum populum diu dementassent, iamque publicam aliquam seditionem machinari viderentur, à magistratu fraudulentiam maturè edocto, loco moti, & velut patriæ hostes, finibus Silesiæ cedere iussi sunt, pœna capitis, in eos, qui remanere præsumerent, constituta. Pulsis Morauia hospitium præbuit, vbi qui locum illis acceptâ pecunia concederent, homines nacti, in numerosam multitudinem breui tempore excreuerunt. Scriptis enim ad suos in Silesiam literis, simpliciores non ante sollicitare destiterunt, quam relictis aut venditis bonis, inde ad se in Morauiam cum familijs commearent. Et quia iam ante pietatis specie animos eorum perterrefecerant, facile etiam ad hoc permouere potuerunt. Itaque magnæ cohortes rusticorum, ex Ducatu præsertim Gugloviensi, quotidie ad eos confluxerunt, qui opibus aut earum loco pecunia ad duorum, quos diximus, antistitum pedes, Apostolorum more, reposita, nouo quodam zelo societati nomina dedêre. Ex Bauaria quoque, Comitatu Tyrolensi, Heluetia, Austria, Styria, alijsque locis conterminis, non pauci accesserunt, tanta frequentia, vt alios in stuporem, semet in admirationem traherent; quasi non suo, sed Dei ductu, in tantam tamque validam sectam tàm subitò confluerent. Anni vix spatium transijt, & ecce aliquot millia id genus hominum Morauia tulit, & suspexit. Huic tantæ multudini supremum se Ducem Hutterus constituit, eamque immanibus suis præstigijs miserè fascinatam, in quasuis easque absurdissimas hæreses vel leuissimo

Anno 1530.

Anabaptistæ in Morauiam fugiunt.

Hutterus Dux Anabaptistarum.

omnia, & quicquid vel parentum , vel ſuis ſudoribus acquiſierant , in commune conferebant. Quid multis? agricolæ ipſi, nemine hortante, ſuapte ſponte cum familijs in Morauiam ſecedebant, atque vicinis, amicis, & propinquis, ſi ſecum vt iter ingrederentur, conſilium dabant. Quid facietis aiebant, ſi ſenium ingruat, ſi morbus diuturnior vos lecto affigat , ſi fames, ſi cara tempora, ſi aliæ difficultates oriantur? noſtis quam fortuna tenuibus bonis prouiderit, quæ nos miſeria poſt continuos labores maneat , quam pauperiem in æſtu & frigore tolerare cogamur? Anne præſtat pauxillum hoc quod habemus, exiguam illam domus ſuppellectilem, tam ſanctæ ſocietati (Huttitis ſcilicet) attribuere, & pro re vili, certum & quoad vita ſuppetit, neceſſarium victum veſtitumque commutare? Agite ſi quietam vitam quæritis, liberiſque veſtris & amicis conſultum cupitis, nobiſcum in Morauiam concedite, ac vna eademque ſorte delecta, communes iſthuc ſedes transferte. Addebat miſeris inopia mentem, qui bonis oblatis, facilè toties optatæ libertatis præcones in Morauiam ſubſequebantur. Currebant viri & mulieres, virgines, & iuuenes permixti paſſim, agriſque ſuis & domibus viliſſimo pretio diſtractis, in viam properabant. Ductor erat vti diximus Hutterus; hic quacunque tranſibant, agricolas & vinitores per emiſſarios ſuos ſollicitans, vt ſeſe Comites adiungerent, incitabat. Arrigebant aures rerum nouarum cupidi, boniſque diuenditis cum cæteris in Morauiam commeabant.

III. *Anabaptiſtæ Morauia excedere iubentur.*

Deterruit ſummè Principem inſperata hominum colluuies, quam vt principiò ſtatim diſſiparet, nouum edictum publicabat, ac miſſo in Morauiam milite, eijci inde per Mareſchallum demandabat. Viuebant Huttitæ in tugurijs & caſulis , & velut ſub dio nullis ſepti munimentis conueniebant. Itaque vi magna opus non erat, ſed duce ſolum, qui ne præter fas & æquum quidpiam ageretur, circumſpiceret. Mareſchallus vir natura mitis & benignus, antequam militem educeret, familiariter primùm, vt maturè iſtinc faceſſerent, priuatim rogabat; vtque tanto citius, acceptis ſarcinis, & quæ conferre poterant, bonis mobilibus, iter arriperent, exercitum in procinctu eſſe, & iam iam adfuturum, qui cunctantes violenter eijceret, nunciabat. Quod ſi diutius , & vltra vnius diei ſpatium moram traherent, fore, vt & bona militibus in prædam cederent, & ſine ſanguinis effuſione vix pedem Morauia efferrent. At illi accepto iſthoc tam inopinato nuncio, ne vllo quidem mærore affecti, ſed contumaciores redditi, reſpondebant: non poſſe ſe, nec velle etiam, vt qui proprias domus, agros, villas, aliaque bona, ſuis ſumptibus , ſibi cum annexis priuilegijs acquiſierint , tam

Insultant Magistratui Anabaptistæ.

subitò Morauiæ finibus excedere: iniquum enim esse & contra iustitiam omnem, è bonis proprijs sine iusta causa quẽquam depellere. videret primum, & strictius secum Princeps quid agat expenderet, ne dum in innocentes tyrannidis suæ ensem & arma deuibrat, vltricem Dei manum cælitus sibi ad interitum accersat. Charos se tamen & acceptos omnibus, nec quempiam hactenus, quod quidem scire queant, extitisse, qui querelas sui causa vnquam apud magistratum deposuerit. Proinde mirum sibi videri, quid causæ suspicionisvè subsit, tam properè, tamq; inopinatò sedes vt isthinc transferre iubeantur. Quod si tributum aut annuum aliquod vectigal Princeps exigat, paratos se actutum pendere, modò liceat sibi in laboribus suis, & semel susceptа religione, in coëmpto solo commorari. Irritamenta hæc erant versipellium hominum, quibus sperabant Principis gratiam aucupaturos. At surdo fabulam narrant. Princeps nimium veræ fidei zelo ardens nullis promissis flecti potuit, blandientibus sibi Huttitis, indiesq; tãtas animarum strages in suis vicinisq; dominijs edẽtibus, gratiam vllam locumq; vt reliquum faceret. Iubentur ergò semel atq; iterum, iam bonis verbis, iam minis interpositis, Morauia exire. Postremò cum nollent, ac subditos contra Principem in sui defensionẽ magis magisq; concitarent, Marescallus immisso in eos milite ad vnum omnes profligauit. Atq; tum demũ sedibus suis & bonis eiecti superbię cristas posuerunt, ferocitate priore in summam lenitatem immutata. Morauiæ adiacet ericetum quoddam, longum planè & amplum. Huc pariter confluxerunt, hîc sororibus & liberis grata humus hospitia dedit. Ibi Hutterus fratres animare, ad constantiam, ad pietatem, ad deuotionem crebris concionibus inflammare, Dei gratiam plenis buccis concrepare, quod digni fuissent habiti pro nomine eius persecutiones perpeti, ac durum isthoc exilium subire. Eia, inquit, fratres, ista sunt, quæ in hoc mundi ergastulo electis restant prœmia; hæc euidentia quibus cælestis Pater suos probat, signa. Sic filios Israël in Ægypto, in solitudine, in captiuitate Babylonica; sic Apostolos suos, sic reliquos omnes discipulos, alios in carceribus, in exilio, in persecutionibus; alios in tormentis, in supplicijs, in martyrijs, & passionibus continuis Christus Dominus probauit, & vt tanto citius ad cælestem Paradisum euolarent, pati hæc voluit. Quare procul absit tristitia, mæstitia omnis & dolor exulet; cogitate, quo hîc maiora exantlaueritis tormenta, quò grauiores persecutiones sustinueritis, hoc altiores in cælo sedes habebitis. Nec est, quod de terrenis mentem cogitatio subeat, dabit omnia nobis, qui vitam dedit, & ad suam formauit imaginem. Habeat tyrannus iste (sic Principem nuncupabat) opes nostras, ijs se vt velit, recreet, voto tamen nequaquã potietur: nobis mox aderit, qui multo maiora hisce retribuet. Hæc iste. Interim labebatur tẽpus & stomacho

Turbantur in exilium.

Oratio Hutteri ad socios.

macho

cho latranti nemo qui mederetur, comparebat. Frustra diuina deposcit auxilia, frustrà cælitus opem expectat, non audit amplius, à quo ille per nefariam hæresin desciuerat. Circumstant fratres famelici, vxores & liberi fame ferè emortui cibum postulant, defectionem, nî aliò, vbi viuendi media suppetant, traducāt, minantur. Quid agis ô falsæ vates? quò humanas mentes vanitatum abripis? sufficitne semel eas per errorem enecasse, & adhuc corpus etiam ipsum ante constitutum terminum opprimere satagis? cessa, & vel serò demum seductis, ipse ad Deum conuersus pœnitentiam prædica. Sed audi, quid acciderit. Videns corām Hutterus populi miseriam, clamores & fletus percipiens, ad extrema confugit remedia, & quem ante occisum cupiebat, nunc vt se reassumat, humiliter inuocat. Epistola eius omnium nomine ad Marescallum scripta sic habet:

IV. *Epistola Hutteri ad Marescallum deprecatoria.*

Nos fratres & amatores Dei, veritatis eius & synceritatis testes verissimi, Iesu Christi discipuli, qui varijs locis veritatis odio propter nomen eius exacti, huc in Morauiam cum nostris omnibus descendimus, hic simul concordes sub D. Marescallo viximus, per gratiam & protectionem præpotentis Dei, cui laus & gloria in sempiterna seculorum secula. Nunciamus tibi Domine centurio & Morauiæ præposite, quemadmodum nuncij aliquot cum mandato tuo ad nos peruenerint, vt exploratum habes & probè cognitum. Huic oretenus respondere placuit, & in scripto tradere; vtpote nos mundum, iniquitatem, & omnem vitam impiam & peruersam jamdudum reliquisse: Credimus in Deum omnipotentem, & in filium eius Dominum nostrum Iesum Christum, qui de cæterò nos ab omni periculo defendet & proteget, cui nos totos deuouimus, cui vitam nostram, & quicquid habemus vltrò obtulimus; huius mandatis obtemperamus, fidem eius & doctrinam adserimus, peccatis nullis aut criminibus assentimur, iniquitatem & iniustitiam odio habemus; hinc omnibus in mundo ludibrio & contemptui sumus, hinc persecutionibus & exilijs adfligimur, bonis nostris miserè nudamur, quemadmodum olim omnibus sanctis Prophetis, imò & ipsi Christo obtigit. Rex Ferdinandus, Princeps tenebrarum, truculentus ille & sævus tyrannus, hostis veritatis diuinæ, inimicus & persequutor iustitiæ, plurimos nostrûm, sine misericordia vlla, innocenter interfici & trucidari curauit; ille nobis bona nostra, domos & agros eripuit, in exilium protrusit, inhumaniter & miserabiliter tractauit. Posthæc omnia, in Morauiam deuenimus, & iam aliquo tempore in quiete & tranquillitate viximus, sub te Domine Marescalle. Nulli hominum oneri aut damno vnquam fuimus, maximis laboribus insudauimus, vnde victus miseris nobis & necessaria suppeterent, vti omnes in veritate testabuntur. His non obstantibus, summa vi possessionibus

Scelerata Anabapt. in magistratum voces.

sionibus nostris pulsi, & in exilium immaniter deiecti sumus. Hæremus in vasta solitudine, in deserto & spatioso ericeto, sub dio & Ioue frigido; sed hæc gratissimis mentibus amplectimur, immensasque in summa patientia nostra æterno Patri gratias referimus, qui dignos nos, vt pro eius nomine isthæc omnia (non verò propter iustitiam Christianam) pateremur, censuit; quanquam summo nobis dolori est, vos adeò grauiter in Dei filios tyrannidis vestræ spicula configere. Iustis multa sunt subeunda pericula, & vix dici potest, quantas iniurias à mundi exordio exantlarint: sed væ & iterum væ omnibus illis, qui nobis sine iusta causa propter Dei nomen solum & veritatis professionem, tot tantaque mala infligunt, & à se velut canes & belluas in solitudinem & exilium propellunt. Appropinquat ruina ipsorum & calamitas, manus Dei præueniet eos, & mala in interitu capient implicabuntq; & in hoc, & in futuro seculo. Nam Deus sanctorum suorum innocentem sanguinem de manu ipsorum deposcet, ac terribiliter vindicabit secundum Prophetæ præsagium. Et quia violenter nos hinc in exilium pepulistis, hoc responsi admittimus. Nescire nos neque locum vllum, vbi securè viuere nobis liceat, neque hic diutius, præ fame & metu, audere subsistere. In Regis ditionibus versamur, siue hac, siue istac, nos vertimus, hostem vbiq; habemus. Si procedamus longius, tyranno in occursum velut ouiculæ lupo & leoni cõtendimus. Adhæc multæ nobis viduæ & vagientes in cunis pusiones, quorum parentes crudelissimus iste tyrannus, & diuinæ iustitiæ hostis Ferdinandus, per summam iniuriam sustulit, superstites restant, qui nec iter nobiscum ingredi, nec, nisi aliter disponatur, vitam diutius tolerare poterunt: His nobis à Deo datis & commissis adesse, subuenire ijs, & ne quid patiantur detrimenti, sedulo aduigilare incumbit. Propterea ab istis ratione nulla discedere fixa stat animi sententia, sed potiùs extrema tentare, sanguinemque ipsum profundere, quàm si vel vllam patiantur damnũ, cupimus. Preterea habemus & domus nostras & bona, quæ summis laboribus, & in sudore vultus nostri nobis obuenerunt; hæc adhuc nostra sunt, & needum diuendita, ad quod tempus & mora requiritur. His vel nunc maximè opus habemus, vt nos vxores nostras, viduas, & liberos, quorum magna copia, ne fame moriantur, sustentemus. Sed heu miseri, hîc in deserto nunc degimus, velut abiecti & humanis conspectibus prorsus indigni. Reddantur nostra nobis, bonis & opibus nostris restituamur, viuemus vt hactenus, pacatè & tranquillè. Nemini molesti esse volumus, sed nec hostibus nostris, nec ipsi Ferdinando Regi vel in minimo oberimus. Nota est omnibus passim vita nostra, noti mores & conversatio. Priùsquam vel vllum obulo tantum fraudaremus, iactu-

Huttita aureos montes promittunt.

ram citius centum florenorum infligi nobis pateremur. Nec est quod quis cædes à nobis fieri metuat, cum nec hastas, gladios, bipennes, vt mundus facit, nec alia quæcunque arma geramus. Qui verò nos ruri tot millibus ad bellandum egressos dicunt, mendacia de nobis fingunt, & apud magistratum impiè traducunt. Querimur apud Deum & homines iniuriam nobis fieri, & dolemus maximoperè proborum, vt nos verè sumus, numerum tàm esse exiguum. Optamus & expetimus mundum esse, vt nos sumus, ac eiusdem omnes nobiscùm fidei: Certe breui malorum omniũ finem adesse videremus. Insuper addimus; ex hac terra eiectis nullum restare refugium, nisi Deus specialem aliquem nobis locum designârit. Non possumus hinc recedere. Terram Deus noster omnibus communem dedit, ex qua si recedere polliceremur, præstare forte neutiquam possemus. In manu Dei sumus & viuimus, ab eodem huc videmur translati, forsitan ille hic & non alibi nos vult habitare, probare in fide, & nùm constantes simus, nùm ad persecutiones & aduersitates alacres, experiri, quod tamen nos fugit. Alioquin si constaret nobis, velle eundem, nos hinc per tot acerbitates aliò migrare debere, non segnes, sed promptissimi hinc transire, imò non præcipiente ipso, modò vellet, vltro abire vellemus. Noctu diuque preces ad ipsum fundimus, oramus & petimus, vt quo vult, nos ducat. Non possumus refragari voluntati eius, nec vobis possibile fuerit, quantumuis conemini. Tempus breue concedite, reuelabit forte, hicnè mansuri, an aliò ituri simus; cælestis Pater. Vbi hoc factum fuerit, videbitis nullam difficultatem tam nobis grauem fore, quæ ab itinere deterrere nos possit. Quapropter væ vobis & iterum væ, qui sæuissimo tyranno, & veritatis diuinæ hosti, Ferdinando, obedientiam & fidelitatis iuramentum præstitistis, ad pios & fideles abigendos, væ vobis dicimus, qui mortalem istum plus veremini, quam Deum viuum & omnipotentem, adeoque subito & inhumaniter Dei filios, adflictas & desolatas viduas pupillosq; Domini expellitis à vobis, & foras propulsatis. Non impunè feceritis, nec excusabunt vos sermones vlli aut effugia; par vos pœna manebit eademque tormenta, quæ in se Pilatus pertulit, qui Dominum crucifigere nolens, præ metu tamen Cæsaris morti adiudicauit. Deus per os Prophetæ loquitur, se sanguinem innocentem terribiliter & horrende vlturum, nec præteriturum eos, qui manus suas eo polluere & contaminare non sunt reueriti. Idcircò magnas clades, miserias multas & ærumnas, dolores & aduersitates, imò sempiterna suspiria, pœnas & tormenta in vos cotidie decernit. Iram suam extendit super vos altissimus hic & in perpetuum. Hoc vobis annunciamus in nomine Domini nostri

Anabapt. minis per terrefacere magistratum nituntur.

Iesu

Iesu Christi, quod nempè in veritate hæc non auferentur à vobis, & breui experiemini, nos vobis nihil præter veritatem declarasse, idquè in testimonium diuinæ voluntatis vobis & omnibus alijs, qui contra Dei mandatum tam grauiter peccant & delinquunt, significamus. Rogamus vos, declinate à malo & ad Deum conuertimini in fletu & planctu, vt istis malis non inuoluamini. Precamur etiam & quàm possumus, submisse precibus, à vobis contendimus, hæc omnia in bonam partem interpretari velitis. Nam testamur & loquimur quod scimus, & apud Deum verum esse didicimus, idque ex puro & pleno diuini timoris animo facimus, & ex vero Christiano amore, quo Deum ipsum, & omnes homines prosequimur, Valete.

V. *Recipiuntur Anabapt & bonis suis restituuntur.*

Has literas Hutterus ipse ad Marescallum propria manu perscripsit, quas tamen (quamlibet acerbas & virulentas) priusquàm is acciperet, id prius apud Nobiles quosdam, & qui magistratui familiares erant, blandis suis & melle illitis verbis effecit, vt ex præcipuis non deessent, qui pro recipiendis hominibus, submisse & apud Marescallum & Principem ipsum sollicitarent. Prætendebāt illi: homines esse rudes, & ad labores perferendos natos, omnibus commodo, & vtilitati, nemo oneri & impedimento vspiam extitisse. Quod religionem attinet, nescire quid credant ipsi, & ineptos planè qui alios in errorem trahant: præconibus modo & instructoribus inhibeatur publica suæ fidei professio, nihil periculi inde secuturum. Quid multa commemorem? Sic agitur: redeunt expulsi sub saluo conductu in Morauiam, ac suis quisque bonis restituitur. Promittunt, nihil quod publicæ tranquillitati, quod bonis moribus, quod fidei Christianæ officere possit, acturos. Seruant ad tempus fidem, sed hæreticorum more non multò post resiliunt. Inquietum animal est hæreticus, semper noua & datæ fidei contraria moliens. Hutterus rursus in Austriam & Comitatum Tyrolensem repit, nouos cætus colligit, multos in Morauiam clam magistratu traducens, tanta copia, ut, quando principi innotuit, præmium ei, qui primus hæresiarcham viuum traderet, luculentum fuerit designatum.

Frangit fidem Hutterus.

VI. *Gabriel quidam à quo Gabrielistæ, socius Hutteri.*

Erat Huttero parastata Gabriel N. vt supra diximus. Hic illo astutior, quantam sibi inuidiam apud primates conciliaret, tempestiuè edoctus, subinde imminente periculo velificabat pro fortunæ flatu, & magistratui parendum docebat prohibenti hoc aut illud, & ad tempus dissimulandum, donec mitior aura spiraret. Excurrebat frequenter in Silesiam, Borussiam, Poloniam atque Lituaniam; vbi ardentissimo Zelo hæresin disseminans, multas turmas agricolarum cogebat, quos deinde in Morauiam missos per familias disponebat. Et quidem ex vna Silesia exiguo temporis interuallo, supra duo hominum millia, (incredibile dictu) eduxit; qui bonis venditis 7000.

flore-

florenorum summam confecerant, quos ad pedes huius Apostoli Gabrielis deponebant. Interim habebantur duriter & miserè, labores vinitorum & agricolarum obibant, mercedem verò ad superiorum manus deferebant, qui tenui ipsis victu præbito, in delicijs & torpore voluptariè reliquum prodigebant. Ædificabantur illis tuguriola & casulæ, longè ab hominum consortio, vbi à prædonibus sæpenumero, absentibus maritis, misellæ mulieres spoliebantur. Quod facilè fiebat, cum ipsæ ianuis apertis in vnum conuenirent locum, & omnia in commune velut in prædam exponerent, pro libidine militum diripienda. Præter hæc, maioribus indies malis implicabantur, ob mutua, quæ inuicem inter superiores pullulabant, odia; qui inuidia excitati mutuo sese crebris anathematum fulminibus conficiebant. Vt verè cecinerit olim Poëta Lucanus: *Schisma inter Hutterum & Gabrielē.*

Nulla fides regni socijs, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit.

Quærebat Hutterus fauores populi & vulgi adplausum, isque videri volebat, qui primus tam præclaræ societatis auctor adeò sanctas viuendi regulas præscripsisset. Nec cedebat Gabriel, cum ex alijs, tùm ea maximè causa, quod Hutteri, viri ab ingenio improbi & austeri mores, ob motus & seditiones ex doctrina eius ortas, & ipsi populo, & principibus vt plurimum sciret displicere. Itaq;, vt est regnum in se diuisum hæresis, maturè ab inuicem disiuncti in duas sectas dissilierunt, quarum altera, quod Hutterum ducem agnosceret, *Huttitarum*; altera quod Gabrielis ductum sequeretur, *Gabrielistarum*, Secta fuit nuncupata. Vix credet posteritas, quibus odijs, quibus dicterijs & conuitijs separatione eâ factâ, alij in alios deſæuierint. Huttitæ Gabrielistas, quod à se defecissent, apostatas, schismaticos, hæreticos, Absolones, filios proditoris Iudæ, alijsque contumeliosis nominibus Dei hostes, & viperarum progeniem, vocitabant. Gabrielistæ in Huttitas propter fœditatem morum, vt Epicuræos, Melancholicos, seditiosos, concordiæ turbatores, Ecclesiæ & filiorum persequutores & tyrannos, perpetuis clamoribus tonitruabant. Summa, in tantum odium alas expandit, vt in hodiernum vsque diem non modò non colloqui, non idem tectum subire; sed cane peius & angue fugere, non intueri se inuicem, nedum loco, quo in alterius sectæ homines stetisse cognouerint, appropinquare velint. Rudiores etiam, sicubi conuenirent, deque vitæ fideiq; suæ progressu sermones tererēt, si quem alterius partis præsentem conspicarentur, in eum, quemadmodum noctuas & vespertiliones de die aues reliquæ tractitant, fustibus & flagris irruebant, èque cætu velut leprosum & anathemate ictum, profligabant. Plurimum vtrisque fœda isthæc in religione disiunctio, & certamen adeò acerbum &

Quomodo se inuicem tractent Anabaptistæ.

virulentum obfuêre, idque speciali præpotentis Dei prouidentia accidit, quo, quàm ab ijs procul recedere debeamus, admonere nos assolet. Ita apud Catholicos in summum contemptum adducti, cum numerus quotidie imminueretur, ad finitimas regiones alios piscatum discipulos, erumpebant. Gabrielistis Silesia cum adiacentibus prouincijs patebat. Huttitæ in Bauariam, Austriam, Comitatum Tyrolensem, &c. contendebant, sub Superiorum, qui plerumque comitabantur, auspicio & ductu.

VII.

Seminant discordias in Catholicis Prouincijs.

Profecturi, ne in itinere periculum aliquod oboriretur, non interdiu, sed noctu relicta via regia, per montium saltuumque secreta iter faciebant. Quo clam confecto, ad suos consanguinitatis aut mercimoniorum distrahendorum specie sese conferebant. Horum magnus erat numerus, & subinde potior pars ipsis adhærescebat. Verum quò minus publico testimonio hoc ipsum declararent, principum siue magistratuum in Catholica fide, zelus & feruor prohibebant. Atque his, quia nec dum perfectionis culmen attigerant, neque rebaptizati essent, velut Neophytis & catechumenis, fidei suæ principia tradebant. Accedebant ex vicinis & alij quoque, quos nouitas mirum in modum delectabat, qui in execrabilem sectam manibus pedibusque, quod aîunt, concedebant. Emungebant Pseudoapostoli isti miseros rusticos frumento, & quod in ære ad manus aderat. Ex pago in pagum, de prouincia in prouinciam subrepebant, & nunquam vacui & inanes, sed pecunia, frumentis, bonisque alijs vndiquaque præmuniti ditatique redibant. Quod sæpè felici successu tentantes aliorum bonis, redactis ad paupertatem rusticis, aucti sunt & ad summas diuitias prouecti. Hinc Officiariorum in exigendis tributis, cum soluendo non essent subditi, publicæ ad Principes querelæ; qui nisi clandestinas illas Catabaptistarum eruptiones præpedirent, fore; vt ijdem vnà cum omnibus sibi subiectis ad extremam inopiam reciderent, prædicebant. Primus ex omnibus Princeps Bauariæ, de omnibus iam antè probè edoctus, mandata passim adfigi, peregrinos quosque, priusquam ad hospitia deducerentur, de Patria, statu, negotiationibus, & quid rerum acturi aduenirent, per vigiles & portarum excubitores examinari; eos verò de quibus suspicio oriri posset, stringi, & dari in custodiam, seriò & seuerè demandauit. Hoc exemplo Principes reliqui excitati, paria ad subditos mandata destinarunt. Non caruit successu institutum. Capti multi, & inter illos ipse etiam Hutterus, fax & auctor omnis mali Clusæ, quod est Brixiensis Episcopi oppidum in Tyrolensi territorio proditus, & Ferdinandi Regis

Depeculantur Principū subditos.

Capitur Hutterus.

iussu

iussu, Oenopontem tanquam singulariter seditiosus latro, tanquam seductor simplicium, tanquam malus, superbus, arrogans & politicus rabula & hæresiarcha, tanquam rudis & indoctus animarum laneo & honestarum coniugum raptor & adulter, vti scribit Christophorus Erhardus, vt dignas ibi perfidiæ pœnas lueret, missus est. In carcere grauibus tormentis pro meritis pressus, nihil fateri voluit, sed pertinax & ferox permansit. Conuictus à Sacerdotibus errorum quos sparserat, & ad reuocationem & Christianam fidem resumendam cohortatus, nulla ratione consensum vt daret, permoueri potuit. Itaque lata in eum mortis sententia, viuus extra vrbis portam crematus fuit, vbi misellam animam, tot tantisque erroribus conspurcatam, in maximis angoribus & angustijs positam, ad orcum exhalauit.

Hutterus vt hæresiarcha exuritur.

VIII.
De primo origine eius & reliquo vitæ cursu.

Originem Hutterus traxit ex obscura operariorum familia Comitatus Tyrolensis, pileario quodam, (vt est multorum opinio) patre genitus. Fidem Catholicam materno cum lacte iuuenis imbibit, & à parentibus literarum studijs mancipatus sub ferula præceptoris ludi patrij prima artium fundamenta iecit. Sed cum tardiores ingenij labores subterfugeret, nec literis multum oblectaretur, vagus Cinclorum more, per superiorẽ Germaniam cursitabat. Cumque videret, quæ passim conscenderent dignitatum fastigia, quos honorum titulos, quas laudes consequerentur ij, qui dogma aliquod plausibile, auidæ nouitatis plebeculæ obtruderent; ipse etiam apud se de medijs cogitare cœpit, quibus innixus par æquè & gloriosum nomen adipisceretur. Et quia præuidebat id in Patria primum, quod omnibus explorati essent mores ipsius & genius, haud commode fieri posse, in Saxoniam & Silesiam descendit. Hîc à Pelargo deceptus, oblato Ecclesiæ Catholicæ diuortio, Anabaptistarum errores eodem vrgente, suscepit. Quo post annum aut alterum, ex Saxonia & Silesia pulso & postremò Monaci defuncto, in Magistri locum succedens Pseudoprophetam sese in Bauaria primum, & postea generalem Retinctorum in Morauia, quemadmodum supra retulimus, præsidem perhibuit. Personam eam & munus mira fraude sic ad obitum vsque gessit, vt post mortem, multò quam antecessorum vllus, celebrius inter suos, ob asperitatem vitæ & visiones sublimes nomen meruerit. Homo fuit gloriæ appetentissimus, quàm quò nancisceretur, altiorem quoad vixit, reliquis spiritum iactitare consueuit. Errorum eius initio libri meminimus, quibus tunc numero paucis temporis progressu plures accudit. Inter hos fuêre: Se-

Errores Hutteri.

scilicet & fratres reliquos corporaliter populum Israëliticum esse quibus Deus ad impios Chananæos certo tempore, quod reuelaturus sit, funditus excidendos gladium commiserit. Sæpe in cælum rapi, & visionibus multis, quandoque etiam colloquio diuino dignari, omnia mundi futura mala in spiritu præuidere; hinc continuas afflictiones, miserias, ærumnas, morbos, bella, tonitrua, fulmina, Dæmones, mortes, regnorum euersiones, gentium exitia, tyrannorum pœnas, horrendas & terribiles plagas, denunciabat. Prædicabat diem Domini instare, ideoque omnia ante eius aduentum abligurienda, nec quicquam in residuo reponendum: nam quo diuitijs & bonis minus affluerent, hoc melius & promptius cœlestia scrutari posse, atque eò citius etiam diem dictum adfuturum diuinabat. Vnde genio indulgere cœperunt, bona dissipare, in tantum, vt consumptis omnibus & abesis, ad summam sint redacti paupertatem, frustra illum Domini diem intempestiuè expectantes. Ob eam fraudem cum multi ab ipso deficerent, iactitabat nihilominus constanter, visum sibi Angelum tubam in manu habentem, & ad conuocandum omnes ad extremum iudicium, iam tum paratum: Deum se precibus pro malo auertendo sine intermissione deprecatum, & ob id non discedendum, sed standum firmiter iugiterque lætandum, quod tam benignum & clementem se Dominum vniuerso populo cælestis Pater exhibuisset, latamque in humanum genus sententiam, suis, velut olim Ezechiæ Regis, orationibus permotus reuocasset. Baptismum paruulorum Christianorum filijs inutilem docebat, & ad salutem minimè necessarium, infantibus præsertim, quod adhuc sine fide, sine scientia & intellectu essent: Nudè ab hominibus excogitatum institutumque, necquicquam ad æternam beatitudinem conducere: qui porrò animam suam ab ira diuina vacuam seruare velint, eos de nouo baptizari debere suâ, vel discipulorum manu, in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti, pro subeunda pœnitentiæ & nouæ vitæ regula. Hæc Hutteri hæresiarchæ dogmata, hic ortus & interitus. Optandum esset, hæc cum de suo propheta Huttitæ audiunt, vt reuocatis erroribus ad Ecclesiam Catholicam lætabundi remearent, id quod pijs omnibus gaudio, ac ipsis etiam saluti foret & commodo. Sed quia ex deliberata voluntate, in erroris abysso collo tenus demersi hærent, sanasque admonitiones peruicaciter respuunt, Dei iudicio sunt relinquendi. Sat nobis fuerit, si ista ad exemplum mentibus nostris præfigamus, eam semper fidem, quam in baptismo suscepimus, cum inculpata vita retenturis.

Cæterùm quos præter Hutterum Princeps custodiæ demandari præce-

perat, ij plerique liberi & illæsi, prius tamen, quod redire nollent vnquam, sacramento præstito, in Morauiam ad suos reuerti permissi sunt; mandato contra eos per omnes vicinos tractus publicato, capitis adjuncta pœna, si quis præscriptos limites transgredi præsumeret. Durum fuit Huttitis & ferè intolerabile, principi tam seuerè mandanti (quem tyrannum iamdudum pronunciauerant) morem gerere: iccircò vt semet consolarentur, ac patri miseriam suam notam facerent, cantiunculas aliquot composuêre. In his supra modum de facta sibi iniuria conqueruntur, principum sæuitiam & tyrannidem ingeminant, proscriptiones, persecutiones, mandata & magistratuum diplomata repetunt. Heu miseris, inquiunt, nobis nullus locus, nullum refugium amplius relinquitur; tu ô pater querulas nostras voces suscipe, adsiste nobis in aduersitatibus, consolare in miserijs; nemo adflictis solatia præbet, insultant tyranni, & mundus minatur exitium, ad lanienam & necem sicut agnus ad victimam, quærimur: Exultarent principes, gauderet orbis, si innocenti sanguine nostro suffocatos nos cerneret. Multa in nos indies edicta, ferrum & ignem decernunt; mali nullus adest finis. Hostis persequendo non frangitur, non deterretur diuinæ vindictæ exemplis; irruit in ouile tuum, & lupo peius in mansuetissimas oues debachatur. Dein armes Häufflein hat kein statt / daß man jtzund verjaget hat / kein Trost ist mehr auff Erden / daß jhn möcht hülfflich werden / man will sie nur ermörden. Der Heiligen ist ein kleine Zahl / der Glaub hat abgenommen: Es ist kein Hirt / vnd ein Schaffstal / darin will niemand kommen. Plures id genus cantiunculas in Principes & magistratum cantillabant, Itas memoriæ firmiter committebant, & ne perirent, Catechismis præfixas pueris suis & neophytis inculcabant.

Eijciuntur Huttitæ ex locis Catholicis.

X. Interim Gabrielistis omnia ad optatum fluebant, ad quos non pauci, ex ipsis etiam Huttitis, sese conferebant. Et certè actum fuisset cum Huttitis, nisi interuentu fratrum quorundam, odijs vtrinque positis, res ad concordiam declinasset. Quod ea conditione transactum est, vt hi Gabrielistæ, illi Huttitæ, in commune tamen fratres, hoc est, Anabaptistæ, dicerentur; cæteroqui in articulis fidei, vita & moribus conuenirent. Ea lege statuta, nihil amplius vtrinquè restare videbatur, quam bona quædam in Oeconomia dispositio, ac vnanimis in religione consensus. His erigendis dies certus designatus fuit, circa quem omnes per Morauiam fratres adesse iubebantur. Hic libellus à doctioribus ruditer corrasus, ac ordo in fide & moribus præscriptus. Primum de religionis ipsorum articulis, quam impij sint & abominabiles pauca referre visum fuit; deinde de vita & moribus dicendi occasio sese offeret.

Factum ineunt Huttitæ cum Gabrielistis.

I. Primus articulus est. Elegisse scilicet Deum ab exordio mundi gentem, *Articuli com.*

munes Hutteritarum & Gabrielistarum.

aliquam, ab alijs planè discretam & seiunctam hominibus, probam, sanctam, rugæ & maculæ expertem, spiritus sancti gratia plenam, iustam & electam, eamque ob inditum diuinitus robur Israeliticam nuncupasse: idque ideò, vt loca ab Ethnicis & paganis habitata occuparent, idola & gentium simulacra confringerent, Dei hostes de terra delerent, impietatem omnem tollerent & abrogarent; ne si quando promissam terram ingressi alienas & superstitiosas viderent adhiberi cæremonias, ipsi quoque à cultu diuino in abominandam idololatriam pellicerentur. Atque hunc populum nusquam reperiri, præterquam in communitate sanctorum, in societate filiorum Dei, in Christiano cætu, qui sit pupilla Dei, ab eodem ab æterno erectus, à spiritusancto conglobatus, & nouissimè in Germania collectus, & publicè institutus per supremum Præsidem Iacobum Hutterum. Ab hoc cætu qui resilirent, nec ei firmiter adhærescerent, eos funditus euersum damnatumque iri; hunc se defendere, hunc propagare, pro hoc mori, & vltimum citius, quam vel latum digitum ab eo recederent sanguinem profundere paratos.

II. Secundus articulus. Neminem, qui tam sacræ congregationi nomen dedisset, proprietatem bonorum habere, sed omnia, modo Christum lucrari, eiusquè discipulus esse malit, in commune conferre debere: Ideoque se pro impia & Christiano nomine indigna habere societatem omnem, quæ isti communitatis præcepto contraria, proprias opes inter personas toleraret. Hoc ipsum non verbo solum, sed & facto hodieque ostendunt, vt qui neminem recipiunt, nisi primum omnem suam substantiam, & quicquid in potestate sua proprium tenet, in eorum sinum effundat.

III. Christum non fuisse verum DEVM, sed prophetam. Nec prædicandum eius Euangelium publicè in Ecclesijs, sed solùm priuatim in domibus & in aures. Inter Christianos nullam potestatem aut magistratum esse.

Templa & imagines horrent.

IV. Quia in maiorem Ecclesiam, Sathanæ Synagogam, vt dicunt, multi adulteri, aleatores, helluones, blasphemi, ganeones, peccatores & facinorosi ad conciones irrepant; Christus autem templum sibi homines delegerit, ideoquè se fugere & euitare templa eiusmodi, nec subire, ne videndo abominationem impietatis audiendoue, sese contaminent. Hinc omnes (inquit Florimundus) ab imaginibus abhorrent, nec solum in templis, sed domi etiam: quin etiam easdem ex Biblijs librisque suis exscindunt ac eradunt. Testatur Gastius vidisse se fæminam Anabaptisticam è domo emigrare, quod S. Virginis imaginem in vitio ibi depictam conspexisset. Et ego, inquit, si quando ad me venissent, rogabam eos an tabulis, quæ frequentes in cœna-

culo

culo meo pendebant, offenderentur. Tum illi, Tibi inquiunt, tanquam patrifamilias domi tuæ tuo more viuere licet, sicut etiam nos arbitratu nostro domi nostræ viuimus. Veruntamen nosti credimus à Deo picturas, &c. interdictas: statimque illud, *Non facias tibi sculptile*, decantabant. Et sæpe propter vnicam hanc caussam ambages & circuitiones quærũt, ne templum, aut cœmiterium prætereant. Existimant enim cæci isti burdones, si vel epitaphium vel excisam in lapide imaginem conspicentur, grauissimi peccati, mortalis quidem & vix remissibilis se pœnam iucurrere; crucem quoque horrent & seuerè suis, ne frontem eâ signent, interdicunt. Atque inde est, inquit Erhardus, quod nec Ecclesias, nec sacella nec cæremonias aut publicum aliquod religionis exercitium apud eos videas; sed rudem simplicem, vastam & vacuam omni pietate & deuotione consuetudinem. Conciones, quas secundò per hebdomadam frequentant, nudè ruditerque habentur, vtpote die Dominica circa septimam, & Mercurij sub tempus vespertinum, quando miseri fratres laboribus per diem exantlatis defessi, libentius requiescere & cubitum secedere mallent. Et ne vllam habeat res exteriorem speciem, non locum aliquem purum & adhoc deputatum subeunt, sed in culina aut hypocausto, vbi per diem pensum fæminæ trahunt, vbi stamina ducunt, & cœna solet peragi, adhortationes suas instituunt, quæ ad tres vel quatuor horas durant, tanto cum auditorum tædio, vt in iram multi, in somnum alij incidant.

Secundò per hebdomadã conciones frequentant.

V. Omnes eos qui alterius religionis sunt, nec eorum erroribus adstipulari volunt, pro ethnicis & infidelibus, pro paganis & publicanis habent. Hinc docent nullum inter eos matrimonij vinculum, quibus non sua inest. Et si quando vel tales cuiuscunquè sint sexus, ad partes eorum deueniant, noua ijs matrimonia, nouos contractus concedunt, & quò ditiores sunt, hoc citius, vt bona piscentur, indulgent. Catholicorum matrimonia, & quæ extra cætum ipsorum celebrata sunt, velut adulteria, fornicationes & scortationes reijciunt & explodunt.

VI. Baptismum dicunt nihil aliud esse, quam fœdus bonę conscientiæ, & extinctionẽ veteris hominis; Item baptismus est inquiunt, vltronea membrorum datio, non ad vitam eius qui prębet, sed ad Ecclesiæ regimen & gubernationem; & nos tales reuerà sumus, & hanc solam, & non aliam, ad æternam salutem, viam superesse scimus. Sufficientes ergò causas habemus baptismum paruulorum reijciendi, cùm sit merè suillum balneum & lotio impurissima. Nolo hîc blaspemias & conuitia ipsorum reliqua, propter castas aures quib' illi tantum Sacramentum oppugnant & contemnunt, subijcere. Apud ipsos

Ritus Anabapt. baptizandi.

baptizandus cætui se sistit (scribit Florimundus) & in genua procumbens, fidei suæ rationem reddit, & si quo officio aut magistratu functus sit, eo se abdicat. Testatur Budneus, Nobilem quendam turmæ ductorem, sibi notum, qui hoc modo baptizari petierit, ac si voto potiretur, officium illud nunquam amplius se accepturum sit pollicitus. Si mores & in concionibus frequentandis assiduitas probentur, omnes acclamant, *Fiat, Fiat*. quod si quis se opponat, & baptizando vitium aliquod aut ignorantiam fidei exprobet, Pastor tantisper abstinet, dum omnia discutiantur. Sin nemo contradicat, Pastor sumptam manu aquam capiti baptizandi inspergit, his verbis: Baptizo te in nomine Patris & Filij, & spiritus sancti, sine vlla cæremonia aut benedictione.

VII. Missam tanquam Dæmonis inuentum execrantur. Aiunt eam in testamenti D. N. codice nusquam reperiri; nec ea opus esse, sed ad diuinum cultùm preces & sermones satis esse. Delirorum esse Purgatorium credere: eoque nec illi pro defunctis orant. Qui sanctos inuocent, Deo facere iniuriam. Nomini Iesu aut Deiparæ Virginis nullam reuerentiam deferunt. Ad fidem neminem cogendum esse aiunt, vt, quæ donum Dei sit. Nec Christum nec Apostolos vlla vi vsus, aut contra hæreticos & infideles seculare brachium implorasse. Sic Anabaptistæ nemini religionis causa vim, multò minùs quamcunquè ob causam Christiano mortem inferendam esse docent; sed si opus sit, excommunicatione vtendum. Papam eodem quo Lutherani, Caluinistæ, & reliqui hæretici titulo insigniunt, Antichristum appellantes: tum cum eisdem solenne sacrificium & sacerdotium tollunt.

VIII. Cum Zuinglianis realem Iesu Christi in Sacramento præsentiam negant; ac Cænam (sic enim cum alijs Sacramentarijs appellant) non aliam ob causam celebrandam dicunt, quam ad mutuam inter Christianos charitatem confirmandam, & memoriam Passionis Dominicæ recolendam. Forma eius celebrandæ tam in cæremonijs, quàm fide aut doctrina, similis ferè est ei quæ apud Nouos Euangelicos, quos nonnulli Reformatos, nos Caluinistas appellamus, obseruatur. Communione enim corporis & sanguinis Iesu Christi, quàm Caluinistæ statuunt, fideles quotidie etiam extra Cænam Domini frui, exceptis tantum signis externis, quæ sunt panis & vinum sanctificatum. Cænam celebraturi, superintendentes quosdam seu inspectores habent, qui tempus indicunt. Cætu congregato vnus Euangelium legit, lingua vulgari. Interim Pastor suggestum conscendit, & Bibliorum codicem ante se pluteo imponit. Psalmos non decantant, vt pleriquè omnes alij Euangelici. Aiunt enim, id ab Apostolis nuspiam mandatum; nec permissum, vt mares & fæminæ permistis vocibus, ac sonitu templa impleant.

Factis

Factis precibus, Pastor locum aliquem Scripturæ explicat. sermone finito, de pane & vino exiguam particulam ad singulos fratres circumfert, qui omnes suis quisque locis stantes & capitibus nudi continent. Panis hanc particulam singuli manibus tantisper tenent, dum Pastor ad locum suum reuersus pro se quoque particulam accipit. Tum ille longa oratione mysterium hoc explicat, ac tandem, *Mei fratres*, inquit, *Accipite, manducate, & annunciate mortem Domini.* Sic igitur singuli buccellam deglutiunt, & suum Christum fide accipiunt. Deinde eodem modo vinum circumfert, inquiens, *Bibite in nomine Christi ad commemorationem sui sanguinis.* Fit sæpenumero vt hac actione integrum diem absoluant, Deo gratias agendo, precando, meditando, ac lachrymas precibus miscendo, vt Anabaptistæ ipsi mihi narrarunt. Licet autem cum Zuinglio credent, Nihil in hoc Sacramento esse præter solum panem, nec corpus Christi aliter quam per fidem recipi; in eo tamen differunt, quod Zuingliani cœnam nonnisi in publicis cœtibus celebrant & accipiunt, quam Anabaptistæ etiam ad ægrotos deferunt, vt & Lutherani. Illi transeuntes panem & vinum accipiunt; hi verò suo in loco quiescentes, dum ad se deferatur exspectant. Cœnam celebrant bis quotannis, tumq; mares & fœminę promiscuè assident, alter alterum inuitantes, sed magna cum modestia: quam non in hac solum, verum alijs omnibus actionibus, adeoque tota vita mirum in modum obseruant. Duas prætexunt celebrationis huius causas. Altera, vt in hac Cœnæ participatione mutua & fraterna charitas inter ipsos non flaccessat, sed augeatur indies & magis magisq; efferuescat; vt mœsti consolentur, & conscientiæ tranquillitas adflictis redeat, vt excommunicatis gratia liberaq; cum fratribus communio rursum concedatur, quibus proinde, antequam ad cœnam admittant, pœnitentiam publicam, ne fraternitas defectu laboret, imponunt. Altera, vt per eam ad passiones, ad persecutiones, ad carceres, ad supplicia, ad martyria, ad ferrum & tormenta, ignem & aquam maiore zelo incitentur & animentur. Hinc etiam calicem spiritualiter interpretantur, nempe pro tolerantia malorum omnium totius mundi, per quæ ad cœlestia penetrare debeant. Et hæc est, ait, Erhardus abominanda Huttitarum cœna. Et existimo plane eam nihil esse aliud, quam pactum quoddam & fœdus contra Catholicam Iesu Christi Ecclesiam, quo se Diabolo penitus deuinciunt atq; tradunt. Nam statim post fractionem panis, emittunt discipulos suos Apostolos & Piscatores (sic enim vocant) in Bauariam, Tyrolensem Comitatum, Silesiam, Heluetiam, Hassiam, ad tractus Rhenanos, in Misniam, &c. Hi per Principum regiones repere, subditos concitare, coniuges seiungere, opes & bona conquirere debent, vitamque ipsam mille periculis impauidi obijcere. Atque ideò cœna ipsorum est quasi latronum,

Ritus communicandi Anabaptist.

Causa communionis Anabaptist.

Peracta communione emittunt discipulos.

prædonum, pyratarum, & scelestissimorum furum refectiuncula, qui in desperationem acti, vt conscientiæ morsum & timorem pellant, gaudium ex epulis & gurgitatione eliciunt. Et sic agunt per Morauiam Huttitæ passim; cateruatim ad Nouum Molendinum, Schackovvitzium, Brivvitzium, Lumpenburgum, Stignitzium, Altenburgum prope Vngariam, Austerlitzium, &c. conuolant ad duo vel tria millia. Integros hic dies Cereri Bacchoque consecrant; boues, vaccas, vitulos, sues, oues & quicquid habent huc ad mactandum propellunt, & hoc est apud ipsos extremum valedicere.

IX. Nono qui inter nos moritur, aiunt, nec ad cælum nec ad infernum ducitur; sed in sinum Abrahæ ad extremum iudicij diem deportatur, ac sub eo altari requiescit, de quo Ioannes dicit, *quiescite & diem Domini expectate.*

X. Iudicium, aut causas agere in Christianitate abolitum & abrogatum. Et liquidò ex S. Scriptura constare, prorsus esse inhibitum. Nec opus apud fideles vllo Iudice aut magistratu, sat esse si Pastor adsit, & sententiæ ab vniuerso cœtu prolatæ quisque acquiescat. Rogati à me, inquit Florimundus, si cui ipsorum facta esset iniuria, quam eius vendicandæ rationem esset ingressurus? Si, aiebant, is nostræ religionis non sit, coram ipsius Iudice conueniendus; sin eorundem sacrorum sit socius, monendus erit, vt iniuriam agnoscat, ac pro ea satisfacturum se promittat. Quod si promissis non steterit, indicandus est Ecclesiæ, quæ vtroque audito, sententiam ferre consueuit. Nec verò tantum accusant, sed & si iniuria inferatur aut verberibus afficiantur ab alijs, complicatis manibus sese tuentur, Deumque laudant, dicentes: Benedictus sit Iesus Christus. Quod si ad vlciscendum eos instiges, statim ad Apostolos, ad Scripturas confugiunt. Vbi, inquiunt, legisti vnquam Christum D. N. aut Apostolos eius vlli malefico manus iniecisse, quem illi de iniuria accusarunt? An nescis nos horum cum simus discipuli & fratres, vitam quoque & mores imitari debere? Illi omnes iniurias sine murmure pertulerunt, omnia propter honorem Dei sustinuerunt, pro malo bonum reddentes, inimicis etiam suis grauissimis benefecerunt, infligentibus sibi in dexteram maxillam alapam, sinistram quoque præbuêre. Hanc nobis patientiam inspirat Dei Spiritus.

Ficta sanctitas & patientia Anabapt.

XI. Scripturam, dicunt, nusquam meminisse armorum, quibus Christianis liceat vim à se illatam repellere. Sed expresè inhibere, dum ait: *Qui acceperit, gladio peribit.* Atque hinc S. Petrum, quod armis solum fretus Iudæorum cohortes dispellere tentarit, tam grauiter lapsum esse. Orationibus tantum vacare & niti Christianos oportere, his hostem subigere, Dæmonem & mundum calcare. Quid agas? siue ad hostem propulsandum, siue ad defendendam

Nulla gerunt arma.

dam

dam patriam arma vsurpes, quocunque, inquam, modo feceris, semper peccare te & diuinæ misericordiæ diffidere blaterant. Quum Anabaptista quidam (refert Florimundus) in iudicio accusaretur, qui inter alia illicitum esse armorum vsum, nec gladio percutiendum aiebat, roganti iudici, si nocturnus fur fores ipsi effregerit, aut latro in sylua ipsum inuaserit, an illi argentum, huic iugulum quasi vltro esset præbiturus, ac non potius pro vtroque quantum possit pugnaturus? respondit ille, ad sui defensionem vix ac ne vix quidem arma accepturum, vt quisciret in Dei se suaque omnia tutela esse, qui omnes capitis sui capillos numeratos habeat, & cuius voluntatem fieri assiduò precetur. Sed hæc mera fraus est. Inermes planè videri volunt, nullo armorum exercitio exercitati. Interim domi omnis generis gladios, acinaces, arcus, bombardas, aliaque militaria instrumenta in copia habent, quibus vel ad voluptatem, vel in venationibus vtuntur.

XII. Ante omnia iusiurandum omne, quamcumque ob causam, illicitum esse contendunt, vsi ad hoc S. Scripturæ testimonio, vbi dicitur, *Sit sermo vester, Est, Est: Non, Non:* adeò vt multi acerbissima potius tormenta sustinere, quam iusiurandum, etiam coram iudice præstare maluerint. Apud Gastum Anabaptista quidam sic inquit: Iusiurandum nullum facimus, quia Deus id in suo Euangelio prohibuit. Etiam hodie vbi illi sunt, in iudicio nullum ab eis iuramentum, aut manus eleuatio exigitur, sed simpliciter verum dicere iubentur. *Iusiurandum vitant.*

XIII. Matrimonium quoque Sacramentum esse negant, & quasi ciuilem aliquem contractum calumniantur. Erumpunt passim in vicinas regiones, & discordias, iurgia & lites inter coniuges serunt. Mariti vxores pro libitu repudiant, quasi alienæ religioni addictas. Sed hæc articulo quinto diximus.

XIV. Impossibile esse tradunt, latronem siue homicidam, qui innocentem sanguinem fuderit, æternæ beatitudinis vlla ratione posse esse participem cum supplicio ob id afficitur, pœnitentiam agat necne.

XV. Census & vectigalia, cum bonis & veris Christianis omnia communia sint, pendenda negant, exigentes vt ethnicos & gentiles à se repellunt, alios interim exugunt fœnore, & exactionibus; & si quid magistratus postulet, pauperes se & inopes clamitant. Cæterum si Cæsar tributum imponat, atq; illi dare renuant, opus est, vt tauros eorum & pecora abigi per præfectos curet, alioqui nihil planè conferunt.

XVI. Magistratum omnem & potestatem inter Christianos damnant. Prin-

cipibus gentium dominatum à Christo relictum dicunt. Et hæc duo adeò certa esse, vt qui Christianus est magistratum gerere non possit; & si gerat, iam non Christianum amplius, sed infidelem & paganum esse.

Habent & alios plures & ferè innumeros errores, vt de exterioribus cæremonijs, de lapsu & restauratione generis humani, de visionibus & futurorum euentis, quos ordine hîc recensere nimis longum foret.

XI. *Constitutio sectæ Huttitarum. Agnoscunt caput supremum.* Nunc vitam & mores describere aggredior. Habitant Huttitæ sparsim per Morauiam in casulis & tugurijs vt superius diximus. Præsidem supremum agnoscunt vnum, qui Regis instar multas istic locorum munitissimas arces & inter eas fortissimum castrum (nouum molendinum, Newmül vocant) possidens singulis præfecturis, quarum etiam multæ sunt, certas aliquot personas velut duces & Regentes (qui & ipsi alios quoque sub se habent Patresfamilias) præficit, quorum opera & consilio in rebus arduis vtitur. Huic in omnibus obsecundare, quicquid ille imperat, quicquid præscribit, iustum sit siue iniquum, exequi lex est. Ad hunc causæ omnes decidendæ, lites & iurgia, sacra & profana deuoluuntur. In anno semel aut ad summum singulis biennijs prout visum superiori fuerit, conueniunt. Tum ille Regentes & Patresfamilias conuocat, cum ijsque de fratrum progressu disserit. *Conueniunt annuatim semel à Præside conuocati.* Si proterui reperiantur discipuli, si immorigeri & superiorum imperio rebelles, licet magnos thesauros attulerint, istuc primum ad se citatos corripit, aut si venire detrectent, missis decem pro viatico cruciferis, vnde venerunt remitti imperat. Non licet datam pecuniam reposcere, aut si repetas, quod semel Deo oblatum est, refundi non posse inquiunt; vnde non ineptè alius quidam proprio damno expertus cecinit:

Thut jemandt was verschulden/
So jagen sie jhn hinauß/
Vnd ob er viel hundert Gülden
Hett zu jhm bracht ins Hauß/
Dann ist er new gebohren/
Sein Gutt hat er verlohrn/
Er ist ein Bettlerischer Mann.

Si alia tractanda negotia, si matrimonia, si noua familia, aut res alia, constituenda occurrant, omnes quorum interest, ad præsidem citantur. Hic quisque mentis suæ arcana depromere, hic animum & necessitatem suam exponere potest.

XII. Si fratres vel sorores sese offerant, quibus continentia videtur præ statu difficilis, quibusq; nubere potius, quã vri in optatis est; hos ordine conuocat, & in locum vnum ab alijs seiunctos per patresfamilias, vel ipsemet, examinat.

Ritus contrahendi matrimonia Huttitarum.

Quærit primum, vno post alterum assumpto, quæ causa ad hoc permoueat, num aptus & idoneus sit isti statui? benenè de communitate sit meritus, necnè? num fideliter laboribus deditus? quibus officijs vt plurimum oblectari soleat? quibus ortus parentibus? quod habeat patrumfamilias de vita sua transacta, de moribus, & pietate testimonium? Vbi ad ista responderit, ac personam idoneam & aptam exhibuerit, ad cubile dictum, vt ibi moretur responsum, remittitur. Et sic cum reliquis omnibus agitur. Tum Regentes coëunt, & deliberatione facta, cui applaudere, quemue reijcere velint, concludunt. Personarum respectus inter eos non infimum locum obtinet; vnde qui ditioribus nati parentibus, qui propagandæ sectæ videntur idonei, & breuiter de quibus spes aliqua affulget, ijs tantum consentiunt, ac voto potiri permittunt, reliquis quod simpliciores sint & magis ad graues perferendos labores idonei, summo silentio præteritis. Constitutione ea & personarum delectu sic factis, quos admittere cupiunt, seorsim ad se in aulam conuocant, & tempus & locum ad quem adesse debent præfigunt, atque ita domum redire sinunt. Interim noua rursus consultatio instituitur, conferuntur personæ, & quam quisquè sibi sumere coniugem, quem maritum debeat, statuitur. Vbi tempus præterlapsum constat, ad dictam domum nymphæ cum Sponsis quisquè ex sua familia, pergunt. Hic primùm conciones ad futuros conjuges fiunt, preces funduntur & cantiunculis tota domus personat. Hæc omnia in die Dominica fiunt. Concione & precibus factis, in vnum omnes cubile introducuntur. Tum prædicans subintrans Sponsos dextrum loci latus, Sponsas verò sinistrum occupare jubet, cuiusvis ordine expresso nomine, tàm virorum quàm mulierum, ita vt ad eius præscriptum stare, & sese huic vel illi ex opposito locare debeant. Ita constitutis nulla amplius restat dubitatio, ac ne verbum, licet medium inter eos occupans prædicans, exprimat, nouit tamen Sponsus quam ille coniugem, nouit Sponsa quem maritum sit non nactura iam, sed nacta. Ille quæcunque & qualis fuerit, siue morbida, siue deformis, annosa vel iuuenca, eam quam ex aduerso sibi oppositam videt, ducere cogitur. Hæc, licet amet alium, cælum & terram moueat, semel tamen designato debet esse contenta. Hinc quis amor, quæ animorum coniunctio inter tales coniuges oriatur, nemo non videt. Res profectò iniqua est, & naturæ ductui contraria, eos, qui verbo vno & corde concordant, quibus vnum in voluntate connubium, vna est animorum connexio, propositam metam non posse attingere, adeoquè violenter inuitè & coactè à bono instituto repelli. Sic inter se discordias fouent, sic proprij mali, quod ipsosmet conficit, fomites sunt & auctores. Noui, inquit Erhardus, ex Huttitis istis Gulielmum quendam Deis-

lendorffij Saltzburgensis Archiepiscopatus oppido natum, hominem validum & laboribus ferendis apprimè idoneum; Hic magnæ apud eos auctoritatis cum esset, & ætatem iuuenilem in maximis difficultatibus & laboribus consumpsisset, dari sibi vxorem petijt, nomine & nutu designans quam sibi copulatam vellet. Quam cum negarent, ille blandis amatam verbis, domo irâ percitus euocatam secumq; in patriam ductam matrimonio sibi junxit. Postquam eo modo, vt diximus, per ordinem disposuit prædicans, singulorũ nomen exprimens, conjuges voce simplici pronũciat, sine vlteriore cæremonia. Quo facto, Sponsus accepta Sponsa ad domum suam & cubile properat. Conuiuia & nuptiarum solennia nulla celebrant, nec gaudijs nec recreationi vacant, epulas & compotationes prorsus non habent; dicunt rem esse ethnicam & mundanam. Talis personarum copulatio annuatim, aut ad summum in sesquianno semel, instituitur. Hæc autem eò fiunt vt iuniores ad labores alacriores reddantur, ne segnitie suâ vel animos superiorum offendant, vel si coniugium inire petant, spe sua fraudentur.

Solennizatio matrimonij apud Hutti tas.

Sed ad institutum nostrum redeamus. Multa in hisce annuis conuentibus, & varia pro sectæ progressu consilia agitantur; præcones & emissarij cùm publici tùm priuati deliguntur, deiectis gradu suo aut ad Oeconomiæ curam prouectis ijs, qui facto suo & labore hoc ipsum meruerunt. Quibus omnibus ritè peractis, domum suam quisque repetit, & præside salutato, ad pristina munia reuertitur. Patresfamilias hunc in administranda re familiari seruant ordinem. Fratres omnes sororesque obedientiam ipsi præstare, eumque modis omnibus revereri debent; sub uno & habitant & dormiunt tecto. Mane quartam inter & quintam lecto sese proripiunt, à patrefamiliâs, aut ab alio cui hoc munus fuerit impositum, excitati. Priusquam è lecto descendant, iste primum per dormitorium circumiens, clara voce ad adolescentes & virgines, surgite fratres & sorores, surgite; ad coniuges verò, opus Dei efficite, matrimonij iusta exoluite, &c. clamitat. Quo facto, surgunt properè, & ad præfixos labores maturant. Adest abituris paterfamilias, qui expansis in cælum manibus, spirituali primùm viatico pectora munit. Hunc clarè orantem suffixis in altum oculis, in summo silentio, ductis altè quandoque suspirijs, reliqui fratres subsequuntur. Sic orant, sic deinde laboribus se mancipant. Quos si videas cœnaculum reficiendi sui causa intrantes, mensisque assidentes, Religiosorum potius bene ordinatorum (vt cum Florimundo loquar) quam hominum plebeiorum & mechanicorum Conuentum dixeris. Vbi mensæ assederunt, quadrantem fere horæ taciti sedent, vtraque manu ori admota; tumque meditari ac corde precari, adeòque sæpè in ectasin rapi dicuntur,

XIII. *Vitæ & morum communium descriptio.*

Modus prandendi in publicis laboribus.

cuntur. Idem ab eis fit, sublatis mensis. Inter cænandum aut prandendum adstat Archimandrita, (voce à Thebaidis Monachis olim vsurpata, appellatus) singulorum mores obseruans, & castigans. Cibo sumpto singuli discedunt, nec salutantes alter alterum, nec salutati. Duo tamen aut tres sæpè vnà spaciantur, nec interim cum alijs sermonem miscent. Opus miro silentio faciunt. Sæpè triginta aut quadraginta rure simul vnà laborant, alij triturantes, alij vanno frumenta purgantes, alij aliud facientes (eiusmodi enim operas dominis in quorum ditionibus habitant, exhibere coguntur) tanto silentio, vt vix toto die verbum ex eis audias, & in Pythagoreorum schola educatos credas. Et in oppidis passim in vna officina triginta aut circiter laborant, tanta diligentia, vt vix oculos ad ingredientes aspiciendos deflectant; ipsi certè vltrò neminem salutent aut compellent. Quando noctu laborandum est, omnes in spaciosa quædam conclauia se conferunt, mares à fæminis seorsim, multo pensilium lychnorum lumine illustrata, quorum fumus per fistulas quasdam superimpendentes foras exit. Tanta illis mundiciei, & præcipuè silentij cura. Si loquendum sit, voce vtuntur humili & submissa. Eadem est mulierum, quamuis naturâ sexus loquacium, disciplina, quæ supellectilem & cibos curant. Vix credat quisquam, quadringentos aut quingentos pueros ac puellas tanto silentio assidere, vt statuas esse putes. Ii à fæminis reguntur, vno & eodem vestitu, eoque simplici admodum atque inornato, omnes amicti. Tecta pleraque sunt è stramine: in domibus tamen mira vbique apparet mundities. Vesperi à laboribus domum reuersis, cibarius panis, isque satis tenuiter, datur; quo sumpto, adhortationi interesse coguntur, inde secedunt cubitum, ad vnum cubile omnes, in quo quadraginta vel amplius lecticas & spondas videas. Ibi varijs sermonibus, turpitudinibus, & lasciuia noctem transigunt, audientibus filijs, qui parentum exemplis excitati à teneris, rebus Venereis insuescunt. Vt primùm puerpera filium mundo peperit, mox pręsto est paterfamilias, qui infantem vix in lucem editum, ex matris amplexu abreptum, nutricibus & alijs impudicis fæminis, quibuscum in pellicatu commercia miscēt, enutriendū tradit. Pueri isti miserè subinde, prout sunt mulierum ingenia, tractantur, alieno cum lacte vitiosas inclinationes & affectus sugunt, nec matrem veram agnoscere vnquam, aut rarò certè, possunt. Hinc tot sæpenumero incestus, tot sanguinaria scelera ab ijsdem, vbi ad justam ætatem deuenerint, sub vero legitimi matrimonij contractu, perpetrantur. Præterea hosce tam tenellos puerulos secum ad labores ductant, aut ad prata & saltus non secus ac anseres inhumaniter propellunt, vbi totū diem cōmorari, inediam & frigus perpeti debēt, quousq; domū reuertantur.

Anabapt. qui filios suos educent.

Mise-

Miserum reuerà spectaculum, videre tam imbecillos, potu ciboque destitutos pueros foris miserandum in modum oberrare. Atque inde fit, quod omnes ferè infirmi semper, & viribus alijs sibi coæuis impares, scabie, vlceribus, alijsquè defectibus corpora deformata habeant, nec ad perfectam staturam aut ætatis metam pertingere queant. Ex hac erga paruulos immanitate id commodi oritur, vt parentes non tam incestus in adultis, quàm & mortis in pueris causa sint & origo.

XIV. *Semel in anno generalis venia Huttitis conceditur.* Semel in anno generalis remissio Huttitis conceditur. Atque tum si sudùm cælum & iucunda aura spiret, ad amicos, ad propinquos & notos excurrunt. Ibi videre licet spirituales fratres sanctimonia posita carnalibus epulis, vino & optimæ notæ potu genialiter perfrui. Et est sæpe noxia Catabaptistis remissio talis, remanentibus apud propinquos fratribus; quandoquè etiam multùm commoda & salutaris, si habeant, qui adducere & illaqueare incautos suis fraudibus norunt. Hi vbi discordias inter coniuges vigere audiunt, nihil non mouent, maritum vel vxorem in sectam vt illiciant & secum in Morauiam traducant. Certum est & vidi ipse, inquit Erhardus, fæminas in Bauaria & Tyrolensi comitatu, si à maritis increpentur, oblata occasione in Morauiam ad Anabaptistas confugere, quibus postea noua inire matrimonia conceditur. Scio non inficias iuerint vera esse id genus exempla; cum ita pridem Oenepolæ cuiusdam viri diuitis & honesti vxor, cum 1200. florenorum summa, quos marito ablatos ad Anabaptistarum pedes deposuit, in Morauiam proruperit. Seductores hi multum auctoritatis apud suos obtinent, suntque tales plerique, qui omni fraudum & versutiarum arte instructi vitam prorsus contemnãt, flagitijs quoq; & sceleribus cooperti ad quæuis attentanda impauidi sint & apprimè dispositi. Hi de familia in familiam migrant, & redituri quasi ad suos hospitibus extremum vale prædicant, quibus pro modulo quisquè viaticum, alij pro communitate larga exhibent donaria. Certos habent receptores, apud quos acquisita per fraudem bona deponant. Subinde per dimidium & amplius annum ita vagantur, & si quandò magistratum in se inquirere cognoscunt, ad nemora & dumeta in antra & scrobes confugiunt. Hîc latitant securè, ac suos interim qui omnia indagent, & ipsis quo in cardine res præsens versetur renuncient, habent. Per hos bona nihilominus in Morauiam destinant, fratrès & sorores salutant, Sed & in publicis diuersorijs nonnunquam remanent, colludentes cum ijs, quos suæ religioni addictos intelligunt. Tum si quæstio moueatur; mercimonia exercere, pensiones de bonis quæ hîc habeat, exigere, dicuntur. Norunt & artem aliam, si vna fallax videatur & irrita. Nautas amplis promissis inducunt, vt quæ aurigis concredere haud

tutum

tutum arbitrantur, per Danubium ad Morauiæ terminos, acquisita per fraudem bona nauibus conuehant. Hæc omnia ad patresfamilias delata communitati attribuunt.

XV. *Stropha & fraudes Anabapt. quibus simplices decipiunt.*

Subiungam hic vnam vel aliam ex Erhardo fraudem, qua seductores isti tot miseris hominibus imponunt. In peregrinis locis constituti, vbi hospitia se nactos vident, singularem mox sanctimoniam, mores & habitum simplicem simulant, proiectis in terram oculis, corpore lacero vestitu tecto, dolone in manibus, falso & inuerso vultu, patientia non vera, & quæ concurrere possunt, miro dolo effictis. Ad simplices & rudes diuertunt, præcipuè in Bauaria & Tyrolensi territorio; idque eo tempore, quando algere nudo vacuam norunt culinam foco, omniaque per compotationes & symposia absorpta didicêre. Atque tum nil nisi occasiones & commoditates venantur. Ingressi ad agricolas stratum petunt in horreo aut stabulo. Insinuant, ad simplices (quorum istic magnus est numerus, vt sunt fabri ferrarij, molitores, aurigæ, vinitores, &c.) & pauperes se missos. Ibi videas eos orare, in genua procumbere, oculos mirabiliter huc illuc detorquere: manus circa pectus & supra capitis verticem connectere & innodare, insolitas gesticulationes rudi populo venditare, ac multa prædicere, quæ nulli per somnium vnquam innotuissent. Prælegunt ex paruo Zuinglij & Tiguri excuso Testamento, quod accommodum existimant, præsertim moralia, & ad conseruandum bonum publicum documenta, videlicet subuenire proximis, libenter egenis succurrere, opes omnibus communes facere, nulli nocere, familiariter & fraternè viuere; non dominari vlli, non supra alios præeminentiam desiderare; sed velut fratres & sorores in mutuis officijs Christianæ charitatis vitam transigere. Hoc dolo deceptis agricolis, omnium ora & aures clamoribus complebant, in Dei Sacerdotes, in fidem Catholicam, in mores & tempora declamabant; quæcunque vitia, quæ crimina, quæ scelera de Catholicis excogitare poterant, euomebant. O miseri, dicebant! & occæcati, non videtis quos Pastores & præsides alatis? illis decimas & oblata, laborum vestrorum primitias, tribuitis, illis animas vestras & conscientias committitis, qui tot flagitijs infames, pios omnes & Deum ipsum in cælo grauissimè offendunt? Apage cum istis nebulonibus. Pura debet esse Christi Ecclesia, puri ministri & fideles. Nostræ vos societati iungite, nobiscum in Morauiam itote: Videbitis vitam longè disparem, & moribus melioribus conformem. Perfruimini nobiscum communibus à Domino bonis datis. Nostis, quæ post labores hîc restet miseria, quis dolor & luctus maneat. Apud nos liber eris à curis, vita tibi ibidem suauior fluet. Si senio confectus fueris non fa-

me, quæ hîc te vrit, cruciabere, victus semper vestitusque etiamsi per infirmitatem nihil lucreris, suppetet.

XVI. *Magnus numerus Huttitarum in Morauia.* Credebant rudes præconibus, opibusque oblatis iter commune inibant. In tantum numerus excreuit, vt in vna Morauia circiter septuaginta Anabaptistarum millia numerata fuerint. Crescente secta, creuerunt & opes, hinc omnia in abundantia possident, frumento & vino abundant optimo, agros & villas fortissimas tenent. Præsides ducunt in bonis dies, & Regum instar aulas & familias alunt. Interim si foras prodeunt, rustico habitu pauperiem fingunt, agricolis sese in moribus conformantes. Iactant omnia communia & paria esse debere, quod tamen nec ipsi credunt, nec seruant. *Apparatus & luxus vestium.* Mutant in vestimentis pro libitu, alter hunc colorem, alium ille sibi deligit. Et vestis ipsa longè latèque licet rusticorum more discincta corpori cohæreat, de panno tamen valoris optimi pretijque est confecta. Antea ipsi mundum arguebant superbiæ, pompam in vestitu, panni holoserici, & præstantioris materiæ vsum cauillabantur, iam illimet ipsi & eorum mulieres flaui, cærulei, purpurei, coccinei, fului, fusci, byssini, imò & aurei coloris quarumcunque materiarum & cuiusuis panni colobia, pallia, penulas, indusia, thoraces; pallas, tunicas, togas, multitia, aliaque pretiosa vestimenta vsurpant, tam audacter & liberè, quasi nobilissimis familijs essent progeniti. Domi suæ ex argento & auro vasa reposita, cochlearia, scyphos, calices, pateras, phyalas, cyathos, pelues & pollubra habent; aulæa, purpura & auro intexta, tapetia, peristromata, stragulas cortinas, & quæ sunt generis eiusdem priuata æmulatione ostentant; cingula aurea, caligas & tibialia ex panno optimo induunt, vt mirum sit, non pudere ipsos superbiæ, & vestium adeò nobilium, cum tam humiles & inopes coram mundo videri velint.

XVII. *Ebrietas familiare malum Huttitis.* Bona & opes non immeritò malorum irritamenta Poëta statuit. His enim cum affluant Huttitæ, in quæuis vitia proruunt, in ebrietatem præsertim, quam tamen omni studio & diligentia cuitare se dicunt. Sed hæc Erhardi, qui coram vidit, verbis referre malo. Quantus sit heluo & lurco Zachlerus (Paterfamilias quidam Huttitarum) & alter Kaintius & ipse Paterfamilias, qui præter vxorem propriam, tredecim alias fœminas impregnasse dicitur, nemo negare poterit. Semel iam & aliquoties velut bestia ratione carens, in terram rure ebrietatis vitio depressus Zachlerus iacuit. Et anno proximè elapso aurifaber quidam cum alijs aliquot socijs, inter quos victor quidam, qui Patri quasi Viennæ Christianum inijsset coniugium, persuaso 700. florenorum summam extorsit, fuit; Austerlitio in Austriam iter fecerunt; hi adeò sese ingurgitarant, vt nec alter

alterum

alterum nosset amplius, nec quam ingressi erant, ianuam inuenire possent. Testis erit hospes cum vxore, qui narrauerunt mihi, tàm eos fuisse potos, vt stare loco nequierint. Ita apud illos agitur; si modo occasio adsit, & panis frangendus, (fortè cœnam putat) restet, plenis certant poculis. Singularis modus est inter eos bibendi, quem nisi, si plures eodem loco consistant, seruari vident, egregiè simulare norunt, ac scenæ inseruire, ne sectæ maculam inferant. Potus simpliciter ipsis porrigendus est, nec cum cæremonia aut benedictione aliqua secundum consuetudinem vulgi præsentandus (oderunt enim ista) sed iugiter reponendus his aut consimilibus verbis additis; Fruere mi frater præsenti munere; vinum dulce est & suaue, lætificans cor hominis. Quo facto, ad bibendum non segnes videbis, sed alacres & expeditos. Si potu obruantur, aut plus quam natura exigat, sumant, excusationibus suis, quas in promptu habent, factum palliare & sese purgare norunt. Eia, inquiunt, incautè se obruit: Ey von hertzen / er hat sich vbertzächt. Defatigatus & infirmus est, facilè potus ipsi officit, alioqui summè abstemio. Quæ ebrietatis filia dici solet, si apud vllos alios, certè apud Huttitas imperium & sceptra tenet, libido inquam, & lasciuia. Hæc tam potenter eorum visceribus insidet, adeoque vrit & titillat, vt non simplices modo, sed & eos qui perfectionis Spiritum obtendunt, & qui cum imperio præsunt, in eandem totum corpus demergant. Notus est Christophori Bindleri Patrisfamilias cum sorore adulterinus concubitus; sed nec de Schnellero fama silet, qui duabus sororibus stuprum intulit. Quin & pro certo affirmatur, ipsum præsidem Nicolaum sutorem, præter coniugem suam, quam habet formosissimam, septem alias sorores suas sesquianni vnius spatio impregnasse. Nec apud ipsos graue delictum reputatur, si quis adulterium aut scortationes perpetret. Frigidè de his vitijs loquuntur, & vix reprehensione digna iudicant. Quod si turpitudinem obiectes, sibi misericordiæ opus videri, nobis nondum renatis peccatum, reddunt. Deprehenso in adulterio aut consimili actu fratre, sororeuè, curiosos fuisse (Ey von hertzen / der Bruder oder die Schwester hat fürwitzen / &c.) dicunt. Ne tamen omninò hæc omnia licita concedant, nonnunquam fraternitatis communione ad tempus talibus flagitijs obnoxios priuant, nonnunquam retinent quidem, sed veros amplius fratres esse, negant. Quam primum enim peccatum à quopiam admittitur, iam tum ius fraternitatis eundem amisisse pronunciant.

De adulterijs & scortationibus Huttitarum.

Præter hæc dicunt, neminem se verberibus aut plagis afficere, id XVIII.

Anabaptistæ homicidæ sunt & latrones.

enim gentilium non Christianorum esse, qui monitionibus tantum & pio animo aut aduersantes sibi prosequi, aut delinquentes corripere debeant. Sed contrarium experientia docet, vt qui non plagis modo alios excipiunt, sed & in terram deiectos pedibus proculcant, & immaniter, velut rabidi canes obtruncant trucidantq;. Recenti adhuc memoria tenent, inquit Erhardus oculatissimus testis, quam ex suis quidam virum innocentem in Austriæ oppido quodam, cum ibi encænia celebrarentur, miserè & inhumaniter post multa inflicta vulnera, trucidârit. Viuunt adhuc honestæ personæ, quæ factū testabūtur, à quibus & mihi indicatum fuit. At vos ad ea quid dicitis? quibus redeuntem homicidam verbis compellastis? age ex animo, accipe tibi imperialem nummum istum, & in Palatinatum ad patriam tuam proficiscere, ibi securus es. Ibi occurrens Iacobus Cellarius, sartor opificio, & propè Ingolstadium Neoburgo oriundus: Egit hic homo semper militem, & sub varijs Principibus stipendia meruit, sinite manere, &c. Necdum obliuione obliteratum perijt, quàm nuper petulanter & rabidè totum porcorum gregem in Sacerdotem, Parochum Falckensteinij in Austria Ioannem Chreuterum, irritauerint quidam ex Huttitis fratribus, qui bidentibus suis, rutellis, ligonibus & furcis, & ipsi quoq; in eundem irruerunt, ac sues in tantum excitârunt, vt Ministrum Dei, nisi Rhedam propediem conscendisset, particulatim discerpsissent. Mihi quoque, qui isthæc scribo, Anno 1586. mense Septembri talis casus cum Huttitis fratribus obtigit. Cum tertia dicti mensis Dominica, cum qua tunc festum S. Matthæi Apostoli coinciderat, vt Ordinarius loci Pastor, tam vocationis meæ ratione, quam zeli veri exsecutione foras prodijssem, num secundum erecta pacta & mandata promissis starent, ac sacris, maximè Dominicis diebus, à laboribus profanis sibi temperarent, visurus, reperi tingendis pannis, limo & lapidibus eruendis in publico occupatos. Quod ægerrimo anĩmo ferens, & proponens mihi ea ad Magistratum deferre, ita eos affatus, Quid agitis, dixi, quid tractatis negotij ô Anabaptistæ? Vbi quidam mox replicans toruo vultu ac voce minaci, Nullum rebaptizare se dixit. Occurri vicissim; si quemadmodum per totum Romanum Imperium nominantur, Retinctor vocari nolit, sit Maletinctor, & maneat, seductores eos esse, & inter ouiculas Christi lupos rapacissimos, &c. Eò disceptando progressi sumus, vt cum aliud non posset dictus frater, normâ ligneâ quinquies continuis ictibus in me irrueret, & lapidibus ex camino detractis proijceret, & facilè, nisi Deus auerruncasset, vitæ meæ offecisset. Quin & Pseudoprophetam, hæreticum & impium me nuncupans, fustem ex rubo vicino grandem & spinis formidabilem

Actio Erhardi cum Huttitis.

corripue-

corripuerat, quo armatus in me prosiluit, ac nisi præpotentis Dei auxilio, & famuli mei vitam meam pro virili defendentis ope, ex manibus eius profugissem, parum aberat, quin in loco eo me peremisset. Sed alius quidam id videns cum quadraginta, eiusdem sectæ socijs, opem dicto fratri laturus occurrit, qui multis contumeliosis nominibus me incessiuit. His relictis domum redeunti non dissimilis ante dictis frater, barba promissa & flaua, obuiam venit. Huic vbi immanitatem illam & tyrannidem sociorum aperire cœpi, in majus periculum coniectum me video. Erat illi ad manus ligo capulo crasso & spinoso, hunc in faciem meam deuibrare cæpit, & ictum ictu repetere. Concidissem hic certe vulneribus confectus, ni fugam arripuissem. Ita nefas nullum ducunt Huttitæ, Christianos neci tradere. Hoc Diabolo magistro edocti sunt, qui à sui primordio homicida & latro fuit. Plures noui historias, quæ omninò sunt similes. Anno 86. mense Augusto vir honestus & multa canicie venerabilis, cum eques esset, & gladio nullo aut armis munitus per N. transiret, ab Anabaptista quodam graui iniuria fuit affectus, & ad puteum, vt mergeretur, ab equo pertractus; vt de nobili illo N. nihil dicam, qui locum destinati sibi fati, sed aliorum interuentu propulsati, non semel mihi designauit. Verum de his satis. Id saltem noueris: hoc pro more habent, vt vbicunque aduersarios secretò consequuntur, manibus pedibusque eorum colligatis, porcorum greges in eos furore succensos & à se irritatos immittant; & vt tanto citius mortem inferant, quinquaginta vel circiter numero propius ad homines ita miserè prostratos accedunt, quos singuli pollicibus suis ictu ad præcordia tundere, secreto quodam Sacramento obligati coguntur, id quod ipsis deumblen/dicitur. Et hoc mortis genere suos etiam quandoque interimunt, si vel ad insaniam, vel simile quoddam vitium fuerint prolapsi.

Huttitæ publici fures sunt

In operibus suis exterioribus probitatem maximè prætendunt, sed si intus excutias, impia sub dulci melle venena ferunt. Probitas ipsorum mera est perfidia, & cum soli sunt, testatum faciunt, quàm eam magni pendant. Sanè si furtum probitati affine est, probos eos & virtuosos dixerim. Suprà quam clandestinè & fraudulenter incautos rusticos bonis norint emungere, recensui; huic fraudi nouam addunt. Pecora, sues & oues proximorum, proiecto pabulo, alliciunt; allectis, vbi se solos vident, iugulum præcidunt, & grata inde suis libamina parant. Ista res nullam illis religionem aut formidinem incutit, omnia communia pro se statuentibus. Ipsis si accidat, licet secundum ordinarium iuris processum nullum accusent, ita tamen apud magistratum de facta sibi injuria protestãtur, vt ablata ex integro recipiant. Nec proderit quicquam, si propria ipsis furta objicias;

nolunt dici ij, qui alteri suum surripiant. Si quod animal a fratribus abactum dixeris, vtuntur phrasibus suis, quas peculiares in promptu habent; non furto ablatum, sed missum à Deo esurientibus in occursum, replicant.

XVIIII. *Priuata opera Anabapt.* Ad priuatas eorum operas quod attinet, id agunt, ut suum saltem commodum promoueant, alios ad inopiam redigant. Qualemcunque opificem expetas, habent; molas versatiles domi suæ, ne censum superioribus contribuant, clanculum vsurpant; officinas omnis generis exercent; hinc Imperij constitutiones, Cæsarum ac Principum mandata transgrediuntur, monopolia destruunt, & ruinæ inuoluunt; Christianos reliquos negotiatione, commodis & emolumentis priuant. Pro se solum æs omne corradunt. Circumiacentes agros & bona vili pretio væneunt, imò & colonos ipsos, quos data pecunia ad labores & quæuis negotia adhibent, ac tandem miserabiliter depauperatos sibi subijciunt. Primarium ipsorum intentum est, bona & opes conglomerare, ac inde tranquillam & quietam vitam viuere. Labores pro personarum qualitate distribuunt, Pueris infra duodecimum vel circiter annum, fibulas & ocellos; globulos è pilis equinis ad thoraces & pectoralia; vittas & pileos; caligas è filo, aut manicas è lana texendas tradunt. Qui verò prouectioris ætatis sunt, ijs maiora imponunt. Horum alij agris colendis, alij rei frumentariæ, alij alijs mechanicis operibus perficiundis mancipantur. Cereuisiam priuatim coquunt, panes pinsiunt, cibum & reliqua ad victum vestitumque necessaria, proprio marte conficiunt. Quando prandendum est, per patremfamilias conuocantur, non vt apud nos fieri solet, viri mulieribus permisti; sed seorsim, illi ad hoc cænaculi latus, istæ ad aliud. Antequam accumbant, pueri preces communes recitant, quibus erectò

Mores domestici. standum, nunquam sedendum, est. Inter prandendum caput ex Biblijs, quibus epitomatis vel truncatis potius vtuntur, elata voce solet prælegi, licet hoc non semper obseruetur. Leges habent, vti & dogmata, communes, quas in vnum libellũ collectas certis temporibus per annum in cętibus suis recolunt. Libri titulus est: *Ratio Fratrum Huttitarum in Morauia.* Hunc alijs scriptis longè præferunt, & tanquam Dei digito scriptum deosculantur. Sed hoc simplicib' solenne tantùm; qui prudentiores sunt nullius momenti, ineptum & confusum quoddam chaos, indigitant. In hoc videas eos antiquorum hęresiarcharum more, volare per singula quęq; sanctæ legis volumina, per Moysi, per Regum libros, per Psalmos, per Apostolos, per Euangelia, per Prophetas. Cernas hîc infinitam exemplorum congeriem; prope nullam omitti paginam, quæ non noui aut veteris Testamẽti sententijs fucata, aut colorata sit. Sciunt enim fætores suos nulli ferè citò esse placituros, si nudi & simplices exhalentur: atq; iccircò eos cælestis eloquij, velut quodã aromate aspergunt, vt ille qui huma

num

num facilè despiceret errorē,diuina non facilè cotemnat oracula.Interim tamen in quotidianis congressibus raraDei apud ipsos mentio,in conuentibus suis solum ad moralia,ad terrena,ad exteriores mores cohortantur. Nihil de S. Trinitate,de incarnationis mysterio, deq; Sacramētis,excepta pœnitentia, tradunt. DeChristo loquentes non Deum, non Patri consubstantialem,sed Dominum exercituū nudè nominant. Aspernantur Christianos omnes,nec colloquio dignātur,nisi spes aliqua lucri affulgeat.Sacerdotes& religiosos odio & horrori habēt. Grande nefas censent,si sacrificijs nostris aut concionibus interesse compellantur.Festos dies nullos celebrant nedum Apostolorū, sed sine intermissione laborant.A mendacijs quoq; & iuramētis abhorrent.

Semel suscepta dogmata mordicùs tenent,quę nec metu pœnæ,nec minis tacti deponunt. Hinc ex omnibus hæreticis nulli difficilius ad Christianam fidem conuertuntur. Rapti ad supplicia admirabilem constantiam,& in tormentis vim ferè incredibilē ostentant,tanta perseuerantia,aut indurata poti⁹ animi obstinacia, vt,quemadmodum de sui seculi Anabaptistis D.Bernardus scribit,*non modo patientes,sed & læti,vt videtur, ad mortem currant*,& ipsi subinde ligna& stipulas igni admoueant,suppliciaq; sibi velocitate quadam accelerēt. Norinburgi etenim,vt scribit Nicolaus Harpsfeldius in Dialogis suis ab AlanoCopo editis, ad Naccarum fluviū nouem Anabaptistæ exusti sunt; fœminæ decem aquis submersę.Pascauiæ quinq; in flumen proiecti sunt, qui nullā doloris aut tristitię significationem dabant.Ac iuuenes quidamBasileæ flagris atrocissimè cæsi,alacres ac ridentes illa perferebant. Ad incarceratos ob religionem literas frequenter exarant,Custodes,Iudices,Scabinos,& magistratū ipsum munusculis corrumpunt,ne sit pręceps aut maturet in ferenda sententia.Tunc quò magis pertinax captiuus manet,hoc gaudent vehemētius.Verba ab eo toto captiuitatis tēpore prolata à tortoribus industriè percunctantur.Mox rythmos & cantiunculas concipiunt: has per omnium manus&ora mittunt.In his constantiam,sanctitatem,innocentiam&perpessos fratris dolores celebrant.Epistolas ab eodem,licet ne literulam vnquam pinxerit,ad se scriptas nomine subiecto spargunt. Si ad mortem condemnatum accipiunt, audaculos subornant, qui præsentes morituro se sistant. Hi pilcum capiti eius,manicas,collare, cingulum, & quo præter tegumentum verecundiæ carere potest,clam conniuentibus spe lucri lictoribus,detrahunt. Hæc fidei suę reponunt pignora,has reliquias pro martyris conseruanda memoria, ferunt. Quin & de ijs cantiones fabricant,qui per magiam, aut Dæmonis artes vinculis sese expediunt; quos non suo, sed diuino ductu, tyrannorum manibus ereptos iactant. In carcere meditationibus insistunt. Multa sæpè vaticinantur tortoribus mala,quæ ipsis in pædore collocatis primùm obueniunt.

XX. *Constantia vel potius obstinacia Anabapt. in tormentis,*

Cantiones & vaticinia Anabapt.

Fæminæ

Fæminæ cuidam, inquit Florimundus, Basileæ captiuæ spiritus persuaserat, sine cibo & potu miraculosè victuram: sed post nouem dierum inediam, decimo mortua est. Millies Anabaptistæ extremum iudicij diem prædixerunt, ac Christi velut iam aperto cælorum fornice egressum parantis, aduentum maxima deuotione expectarunt; Solem tamen consueto cursu abeuntem & redeuntem hactenus viderunt. Ex ijs Propheta aliquis suorum auditorum animis hanc persuasionem ita impressit, vt vni tantum linteamini incubantes, totam noctem in rupium cauernis exegerint, Christique aduentum expectarint, albo illo colore innocentiam suam testantes ac miserabili voce & suspirijs Dei misericordiam implorantes: verum vbi deceptos se viderunt, non sine pudore ad suos quisque lares reuersi sunt.

XXI. *Modus ægros visitandi & sepeliendi.* Inter eos si quis morbo aut ægritudine quadam decumbat, vix ac ne vix quidem fratres subueniunt, sed soli præconi commissum deserunt. Illi de Spiritualibus gaudijs sermo in ore frequens, quæ hinc migrantibus Deus Pater largiri soleat. Mortuis *facilis iactura sepulchri.* Sine vlla enim pompa aut cæremonijs efferuntur. Et est obseruatione dignum, ait Erhardus, sicut & ipse coràm vidi; non aliter eos sepeliri, quàm si mortui canes, malefici aut infames (salua reuerentia) homines fuissent, sub aut prope patibulum: Ita nudè suos tumulant, in vineæ suæ aut horti quodam angulo: Sine lux (vt olim ille dixit) sine crux, & sine omni Deus, &c.

XXII. *Mos in recipiendis fratribus nouitijs.* Nullos recipiunt, qui manuum suarum labore victum sibi non quærant, aut non opificium aliquod factitent; eòq; raro ad ipsos Nobiles & docti deficiunt. Receptis pro gladio malleus, aut tale aliquod instrumentum porrigitur, vt eo sibi communitatique victum quærant. Peregrinis affabiles sunt, & magna humanitate prosequuntur. Qua ficta comitate infinitam rudiorum multitudinem in sua retia trahunt. Vestium luxum iam ante subieci. Lineo aut è lana habitu per diem vtuntur, superfluum corporis cultum prorsus auersantes. Si fæminas conspiciant, cincinnis calamistratis, auro & gemmis fulgentes, extra se quasi positi in superbiam effulminant, & ad præsentes oratione conuersa, Nostræ sorores, inquiunt, non ita ornatæ incedunt. An nihil aliud habetis quo hominibus placeatis, quam superbas has ineptias & mundum immundum? Demite has gemmas, monilia ac reliquum ornatum, & actutum venditis, precium in pauperes erogate. Molles has & sericas vestes in cilicium commutate. Audite quid S. Apostolus Petrus de ornatu mulierum scriptum reliquerit: simulque aperto Noui Testamenti libro, locum illum prælegunt. *Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus; sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, &c.* cap. 3. epistolæ 1.

Diebus

Diebus Dominicis nigro amiciuntur è lana vestitu, baculosque manibus ferunt. Bini & bini per pagos & villas incedunt, ac facilè agnoscuntur, dicentibus passim, qui eis occurrunt, **Es sind die Brüder** / id est, fratres sunt. Ad primum quod occurrit diuersorium deflectunt, ac mensis viatorum assident initio magis muti quam pisces. Vbi verò vnà assidentium mores & ingenia diligenter explorarunt, submissè primum murmurare occipiunt, cum intuentium quodammodo stupore, qui attoniti in eos oculos defigunt. Atque tum ex Prophetis & Euangelistis sua loca proferunt, de extremo iudicio, de pœnis æternis, de inferno, de Diabolis, quâ crudelitate in damnatos desæuiant, quomodo animas & corpora euiscerent, & demũ quibus tormentis excarnificẽt, disserunt, in id vnicè intenti, vt terrore & metu audiẽtes percellãt. Quod si succedat, pro spiritus afflatu aliò orationis suæ vela conuertunt, pro terrore gaudia adferunt, metum turbatis eximere parant, bonoque animo esse iussis certam viam ad æternæ salutis portum, modo se sequi cogitent, pollicentur. Omnes vnius gradus in publico sunt, nec vllus alterum anteire debet, tametsi supremum caput Ecclesiæ suæ, & sub eo Regentes, qui familias regunt, secretò agnoscant. Prædicantes fouent, non aliundè euocatos, sed è suis seniorum suffragijs electos; quibus non minus labores perferendi sunt, quam cæteris fratribus. His neque stipendium, neque titulus, aut dignitas noua confertur, sed eodem habitu, eodem cibo cum reliquis vti incumbit. Eo duntaxat præ reliquis priuilegio gaudent, vt cathedram conscendere, verbaque ad socios facere possint, Sacramento tamen iam ante præstito, fideliter se commissum fidei suæ gregem recturos.

Excurrunt diebus Dominicis Anabaptistæ.

Conditio misera Prædicãtium.

XXIII. *Multitudo sectarum Anabapt. in Morauia.*

Plurimum de communionis suæ vnitate & concordia gloriantur, sed sub ea chiliades aliquot sectarum occulunt. Harum aliæ sunt *Sabbatariorum*, qui cum Iudæis Sabbatum colunt, nec bellum, leges politicas & judicia improbant: Aliæ *Adamitarum, Stablariorum, Clancularioruм, Manifestariorum, Dæmoniacorum, Liberorum, Concubiterum, Grubenhamerorum, Eiulantium, Catharorum siue Sanctulorum, Tacentium, Apostolicorum, Nudipedum, Spiritualium vel Separatorum, Orantium, Enthusiastarum, Adiaphoristarum, Pneumaticorum, Scripturariorum, Ollariorum, Pastoricidarum, Sanguinariorum, Antichristianorum, Epicuræorum*, alijsque portentosis nominibus insignium. De singulis breuiter aliquid dicam. *Adamitæ*, nudi incedunt, omni abiecto habitu, ab Adamo quodam, non vt putat Florimundus ab eo, quem cognomento Pastorem vocant, sed alio quodam sic dicti. Porrecta sibi indumenta reijciunt, nec vllis opus esse significant, vt qui toti à sponso suo Christo diuini verbi pulcherrimis vestibus ornatissime contegantur. Sanctitatem & innocentiam primorum in Paradiso parentum affectant. Vagantur passim in syluis & locis frondosis. Ad E-

uam & Adamum sectæ primordia referunt, quorum & filij nuncupari gestiunt. *Stablarij* non arma, non peram, sed baculum solum gerunt. *Clancularij* in hortis & pomærijs clandestinè conueniunt, aliud ore loquuntur, aliud corde sentiunt. Interceptis à Magistratu, aut in custodiam datis, vt vitæ euitent periculum, quidlibet adserere, fidem retinere vel abnegare, licitum docent, modo cor exteriori professioni non respondeat. Baptizant Christianorum more paruulos, vbi contra peccare non licet, & vbi liberi sunt, reiterant. *Manifestarij* Clancularios quod tam fucatè & secretò religionis suæ exercitium agant, detestantur, publicè liberèque Catabaptismum profitendum esse, & sic in fide & vita procedendum, vt opera nostra coram hominibus luceant, præscribunt. *Dæmoniaci* eum errorem tuentur, quo post mundi finem Dæmonum salus adscritur. Qui se *Liberos* nominant, legem nullam aut præceptum amplecti, sed omnia communia cum vxoribus volunt. Nec est ferè inter ipsos, *Concubitores*, & *Grubenhameros* discrepantia. Magistratui tributum, censum & obedientiam negant. Vxoribus promiscuè vtuntur spiritualis matrimonij prætextu. Liberi hi spiritus (Frengeister) docent, ait Florimundus, quamcunque fœminam à quocunq; viro suæ religionis rogatam, sui copiam facere debere, vt si ille dicat; Spiritus meus concupiscit carnem tuam, statim illa respondeat: Veni ergò, & faciamus mirabilia. Felix Capito historiam recenset de quodam eiusmodi inspirato, qui amici domum ingressus extemplò in hæc verba prorupit: Spiritus sanctus mandauit mihi, vt cum vxore tua cubem. Benè habet, inquit maritus: & vxori mandat, vt morem ei gerat. Interea dum lectus paratur, forte adspicit filiam & ætate & forma magis integram: statimque ad matrem, Non hoc, ait, vult spiritus vt tecum, sed cum filia cubem. Quid fit? vtraque spiritui obedit, & carnem subijcit. Reuersus mane maritus (lecti enim parte nequissimo illi hirco cesserat) hominem inter filiæ amplexus deprehendit: & iratus, Quid? ait, Ergo Spiritus sanctus mentitus est. Iussit ille te cum mea vxore concumbere, & ecce tu filiam subagitas. Idem spiritus mandat mihi vt à te pœnas exigam. Demersoq; in intestina eius cultello, hominem occidit. Sic alius quidam ab eodem spiritu inspiratus, filium tanquam Isaacum immolauit. Hæc tragica sane & cruenta sunt exempla: quod sequitur plus habet leporis. Vetula quædam ad formosum iuuenem venerat, à spiritu mandatum sibi dicens, vt cũ eo cubaret. At ille idem, inquit, spiritus mihi mandauit, vt nonnisi cum bellis & iuvenculis rem habeam. Contuli ego sermonem cum Anabaptistis quibusdam, qui opiniones suas non minus mordicus, quam Lutherani aut Caluinistæ tuebantur. Rogati à me communionem hanc fœminarum inter suos esse pernegabant. Etsi non desunt, qui ante annos non ita multos tales

Historia tragica aliquot & faceta.

Synagogas in Morauia fuisse asseuerant. Locus vbi monstra illa conueniebant, asseribus vndique constratus erat, quatuor digitos crassis, & tres pedes longis. Post preces peractas, diligenter respiciebant, an quis ipsorum sectæ nō particeps, cœtui interesset. Mox exstinctis luminibus, quisq; quam vellet arripiebat, cumq; ea libidinem explebat: vbi sæpè quæ forma cæteris erant præstantiores, in magnis erant angustijs, procis tanquam de Helena inter se contendentibus: & in tanta obscuritate & tenebris congressus fiebant nefarij & incestuosi. Quos *Eiulantes* dicimus, ij perpetuò aut subinde lachrymas in copia fundunt, qua re nihil Deo gratius accidere existimant. De illis Poëta cecinit;

Vt flerent, oculos erudiere suos.

Cathari tam sunt ab omni peccato immunes, vt verba illa orationis Dominicæ omittant: *Et dimitte nobis debita nostra.* Semel renatos peccare amplius non posse statuunt, eò quod Spiritu sancto tunc sint illustrati, qui quamdiu Ecclesiæ suæ fidem seruent, vitijs conspurcari non sinat. *Tacentibus* loquacitas horrori est, placent summa silentia. Pythagoreorum more silent ferè continuò, ac solum oculis in cælum defixis tranquilla contemplatione oblectantur. *Apostolici* omnibus relictis coniuge liberis & bonis ruri per agros & nemora vagantur. *Nudipedes* nec caligas aut calceos induunt, sed nec pecuniam manibus contrectant. *Spiritualibus* siue *Separatis* nihil sanctius. Mundum ipsum & omnia mundi auersantur. Cuncta secundum Spiritus dictamen expediunt. Ornato omni & communi cibo abstinent. Arma etiam & cultros non gestant. *Orantes* precibus & cantionibus Deum placant. De *Enthusiastis* quid dicam? His cælum & infernus patet, vnde visiones & futurorum scientiam ferunt. Totum ferè mundum his complent. Nunc extremum orbi exitium, nunc aliud denunciant. Humi volutantur vt sues in luto; oculos aures adeoque totum caput & corpus sic incuruant & deijciunt, vt Dæmonū legione obsessos crederes. Quo facto surgunt, tunc prout raptus fuerint, vel homicidia patrant, vt de Sanctogallensibus libro secundo ostendi, aut alia vanitatum deliria narrant. Lepidum commemorat eius generis exemplum Florimundus, quod vt vanitatem sentias, subijcere collibuit. Mulier quædam, inquit, Anabaptistica, excucullati Monachi, eandem religionem profitentis vxor, cum marito in summa paupertate viuebat, sic vt ad victum sæpe panis etiam deesset. Nocte quadam spiritus ei reuelat, ac iubet, vt vicinas ac socias epulo excipiat, pollicitus nihil rerū necessariarum defuturū. Illa dicto audiēs, mane omnes quotquot nouerat inuitat. Huius conuiuij fama quū percrebuisset, pleriq; quibus fœminę paupertas nota erat, mirari, vnde illi ad eam rem sumptus: neque tamen quisquam quidquam suspicari, quod bonæ

Lepida historia cuiusdam fœminæ Anabapt.

illa hactenus existimationis fuisset, vt quæ in cœtibus eorum Biblia nonnunquam prælegeret. Accurrente magna hominum multitudine, vt & conuiuij apparatum & exitum viderent, iubet illa mensas sterni, & conuiuarum suo quemque pro dignitate aut ætate loco considere: interim verò in tota domo nec fumus, nec flamma conspiciebatur. Omnibus iam prima fercula expectantibus, ac quum nihil adferretur, mutuo se respicientibus, illa constanti vultu circumiens rogat, vt paulisper adhuc exspectare sustineant. Breui Angelos adfuturos, & omnium ciborum admirabilem copiam allaturos. Hoc enim miraculum præterita nocte à Spiritu S. qui mentiri non possit, sibi reuelatum esse. Moram verò hanc interponi, ad tentandam ipsorum constantiam & fidem. Interim illa oculis ac manibus ad cælum eleuatis, multis editis suspirijs & gemitibus, vt olim Baalitici illi Sacerdotes, Deum obsecrare non cessabat, dicens: Mitte nobis, Pater, de cęlo panem, quibus multa maiora, nempe vitam æternam promisisti. Sed hoc mortuo erat næniam cantare. Appetente ergo iam nocte, fames conuiuas domum suam quemque discedere, & ibi latranti stomacho præsentius remedium quærere coëgit: multo turpius deceptos, quam illi quos Heliogabalus inuitauit, eisq; præter panes fictos, ac cibos pictos nihil apposuit, quibus si non stomachus, oculi tamen aliquo modo fuēre recreati. *Adiaphoristæ* pro fortunæ statu nunc negant nunc admittunt has vel illas cæremonias. Cum Clancularijs rem indifferentem Anabaptismum, & aliæ fidei suæ puncta ponunt, in tantum, vt subinde dubites cui potissimum religioni accenseas. *Pneumatici* vetus & nouum D.N. Testamentum reijciunt. *Scripturarijs* omnis Ecclesiastica traditio, & quod in Biblijs expressum non legitur risui est & contemptui. *Ollarij* symposijs gaudent, opiparo cibo & vino optimo fruuntur. *Pastoricidæ* pastoribus & Sacerdotibus Dei insidias tendunt, verbera & necem intentant. *Sanguinarij* his permisti currunt, qui cæsorum sanguinem potant. *Antichristianorum* error ab Apostata quodam Præmonstratensi profluxit, quem supra, Christum in crucis ligno in desperationem actum docuisse, scripsimus. *Epicuræi* belluarum instar de scelere in scelus prœruunt, voluptatibus indulgent, in bonis ducunt dies, & in puncto ad inferna descendunt, iusto Dei iudicio, vt qui, cum post hanc vitam nullam superesse aliam dicant, vita illa æterna & beatifica prorsus sunt indigni. Inueniuntur inter eos & alij, quorum quidam *Antimariani* dicuntur, eò quod beatissimam Virginem Mariam honore suo spolient; quidam alijs monstrosis nominibus exprimuntur, quæ vel legentibus terrori ac formidini esse possint; sed de ijs infra suis locis dicemus.

XXIV. Præses & caput tot sectarum Synagogæ post Hutterum Gabriel N. erat;

qui & ipse superbiæ stimulis excitatus, cum omnes alios contemneret, à fratribus & Magistratu finibus Morauiæ exactus fuit. Discedenti multa se turba miserorum hominum coniunxit, quorum alij vrgente fame (bona enim iam fœdè dissipata erant) in patriam, alij aliò perrexerunt. Gabriel verò in Poloniam abijt, vbi & vitam calamitoso exitu finiuisse perhibetur. Hic multos post se discipulos moriens reliquit, qui magistri doctrinam amplexi, mores quoque & genium, quod consequens esse solet, induerunt. Sunt inter hos, qui Christi & Spiritus Sancti diuinitatem negant; præsertim in finibus Poloniæ & Lithuaniæ: Hi bonorum communionem vrgent; blasphemant Christum & Spiritum sanctum, imò in ipsam S. Trinitatem intolerabilia conuitia & impietates effutiunt; omnia festa, Paschæ, Pentecostes, Natiuitatis aliaque reijciunt; magistratum contemnunt, & baptizari infantes prohibent. Ex his verbosus quidam nebulo, post multas contumeliosas voces in sacrum Catholicæ Ecclesiæ Baptisma effusas, vndique omnes suos ad suum baptisma inuitauit, affirmans fore, vt tota actio miraculis illustraretur, & Spiritus sanctus adesset. Aduenère inuitati die dicta. Primus in lauacro pedem ponit Antesignanus ille, continuo apparuit videntibus cunctis Dæmon: Hic est enim Spiritus sanctus hæreticorum, qui capillis apprehensum impostorem, sæpius in aëra sustollens, & aquis immergens, & allidens tandem perterritis vniversis, atque exanimatis, vt auctor est Bozius, suffocauit. In Silesia quoque memoriam sui Gabriel reliquit, vbi discipuli eius perniciosissimè rudiores seducentes, adeò in se magistratum suis nefarijs conatibus exstimularunt, vt quatuor ipsorum, præcipui motuum auctores, inter quos Clemens quidam à Gabriele non ita pridem excommunicatus, capitis supplicio affecti fuerint.

Præses Huttitarum pellitur.

Anabaptista quidam contendens miraculum edere à Dæmone necatur.

XXV. *Nouus præsul Anabapt. Michael Feldhallerus.*

Gabrieli loco moto Anabaptistæ Michaelem quendam cognomento Feldhallerum, virum nobili loco natum, in præsulatu surrogarunt. Hic multos annos inter fratres cum laude versatus, cum experientiam sibi & vsum sectam vlterius promouendi acquisiuisset, multum hominibus fanaticis profuit, tametsi rudis & Latinæ linguæ ignarus esset. Quippe pauculo mensium spatio à Paschate scilicet ad festum Michaëlis 1600. personas ex confinio partim ipse, partim aliorum auxilio in Morauiam attraxit. Nec in opibus corrogandis segnior fuit; quin eam pecuniæ vim principiò statim collegerit, vt pro integri anni coëmendis necessarijs media suppeterent, & ab vno Principe 2200. aureis ferramenta pro re domestica redimeret. In Bauaria & finitimis locis peculiares alebat discipulos, qui alios pedetentim adducebant. Correptus semel atque iterum, quod id faceret, animos se Deo lucrifacere, replicabat. Discipuli annuatim strenas ipsi & donaria largieban-

tur, quibus vt spiritualis Pater precum suarum libellos aut cantiunculas vicissim remittebat. Mirum est, ne literas quidem à limine salutauerat, versus tamen & orationes concinnè componebat. Causam eius nemo explorare poterat, donec tandem Reuerendiss. D. Ioannes Casparus, Viennensis Episcopus, reuelaret. Adiurabat hic Viennæ in sacello D. Hieronymi Dæmonem, qui multis annis misellam fæminam varijs calamitatibus affecerat. Multum temporis fluxit, priusquam vrgenti responsaret. Ad extremum nomen dicere compulsus, eius se socium, qui Michaelem Feldhallerum Anabaptistarum in Morauia præsidem regeret, professus est. Hoc ille magistro fretus, nullam Prouinciam aut locum prætergrediebatur, vbi existimabat se, quibus imponeret, homines nacturum. Id muneris in senium vsque tenuit. Postremò ætate & annis defessus cum vires deficerent, priuatim familias inspector obibat. Colebant hominem fratres, velut virum Dei, & quo itabat, subsequebantur. Infirmitatibus sæpè & morbis subiectus integros dies decumbebat. Nuncia hæc erant bonitatis diuinæ, quibus ad pœnitentiam æger moueretur. Sed obstinatus hærebat, indignus gratia, qui creatore contempto, creaturæ Dæmoni se totum dediderat. Cum in agone constitutus animam agere videretur, adsistebat lecto mæsta communitas: Sperabant plerique non migraturum sine miraculo, qui tanta industria sectæ commoda quæsierat. Sed ne verbum quidem intra biduum fudit. Tandem loqui visus est, sed eo modo, quo solent in desperationem acti. Spem salutis abijciebat omnem, terrenis solum curis distractus. Vxori & liberis prouideri cupiens, nullam Dei mentionem factitabat. Ita spiritum familiari genio tradidit. Sepultus sine vlla pompa & ceremonijs. Successit in demortui locum Nicolaus quidam, opificio Sutor, homo multis vitijs & inter ea septem adulterijs, nobilis, qui ante paucos adhuc annos vixit, de quo infra latius dicemus.

Feldhallerus magistrum Dæmonem habet.

Finis Libri Quarti Historiæ Anabaptistarum.

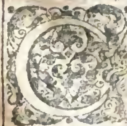
HISTO-

HISTORIAE ANABAPTISTARVM

LIBER QVINTVS.

Summarium Libri Quinti.

I. *Anabaptismus in Bohemiam introducitur, authore quodam Augustino N.*
II. *Anabaptistæ in inferiorem Germaniam irrepunt.*
III. *Quintinus è Picardia Sartor, Libertinorum princeps, nouam spargit hæresin.*
IV. *Errores Quintinistarum.*
V. *Michael Seruetus Anabaptismo applaudit; & eius errores ibidem.*
VI. *Cursus vitæ Serueti, & miserabilis exitus.*
VII. *Effrontium Anabapt. secta exoritur.*
VIII. *Melchior Hoffmannus, primus Anabaptismi in inferiori Germania Apostolus, Embdæ in Frisia publicè docet.*
IX. *Argentorati quatuor Prophetæ prodeunt.*
X. *Ioannes Tripenmacher, Hoffmanni successor, ad ignem condemnatur, vbi & breuiter doctrina Hoffmannistarum subijcitur.*
XI. *Ioannes Matthiæ, Harlemensis Pistor, alter Enoch Anabapt.*
XII. *Conuocata Synodo 12. eligit Apostolos.*
XIII. *Mira Anabapt. quorundam insania per inferiorem Germaniam.*
XIV. *Supplicijs & exilijs passim mulctantur.*

VM ad cum modum res Anabaptistarum fluerent, in Bohemia quoq; exitialis hęc Secta gliscere cępit: Et quia hic superérant variarũ hęresum reliquiæ, defensores etiam & patronos facilè, vt fieri solet, accepit. Inter reliquos Augustinus quidam, homo factiosus & blasphemus, qui primus ex Bohemis, relicto quem nuper susceperat Sacramentariorũ errore, religioni huic nouitiæ, subscripsit. Adsciuit sibi ex Hussitis complices permultos, ex Adamitis præsertim, quorũ multæ isthic cohortes vagabantur.

Anno 1530. Augustinus Bohemus à quo Augustiniani Anabaptistæ patriam corrumpit.

Horum

Horum ope adiutus id vnicè operam dabat, vt sectam sensim per patriam propagaret. Latitabat foris in agresticum casulis, nec audebat in publico mentis sententiam dicere. Regem enim, Catholicæ fidei addictissimum summè formidabat, & ne sub principium statim reprimeretur, timebat. Bohemia regio est, si situm loci & formam spectes, rotunda quasi, Sylua Hercynia per circumferentiam, hinc Morauia ad orientem, istinc Bauaria ad occidentem, ad Septentrionem Saxoniæ limitibus, circumdata. Is loci situs Augustino percommodus fuit. Ex Morauia enim, cum esset vicina, si sociorum auxilia deficerent, noua petebat; ex Bauaria & Saxonia, vltrò qui manus iungerent, aduentabant: Sylua Hercynia extremum erat refugium. Huc imminente periculo à suis certior factus declinabat. Cum Huttero singularis ipsi familiaritas, cuius & in disseminanda hæresi modum sequebatur. Ab hoc visionum & secretorum mysterium hauserat, perpetuum sectæ, quo ab alijs secernitur, symbolum. Emigrabat subinde cum asseclis in Silesiam, mercimonium velut facturus, & clam cum Gabrielistis consusurrans opinionum suarum semina iaciebat. Elati erat animi, & præ reliquis mirè superciliosus. Huc quam exterius præ se ferebat, prudentia & rudis aliqua literarum cognitio, accedebant, quæ hominis mentem euertebant. Itaque vt post tot hactenus sparsas hæreses, & ipse excogitatâ nouâ, nomen sibi aliquod celebre pareret, nouum quoque doctrinæ genus, conforme tamen antecessorum erroribus, euulgare cœpit. Docebat ergò; Occlusum adhuc cælum esse, nec ab vllo nedum à Christo reseratum, sed ad nouissimum vsque diem, donec extremus Iudex ad Vallem Iosaphat, humanum genus iudicaturus, descenderet, clausum mansurum. Ac proinde vanum videri & ridiculum, adserere, Sanctos in Cælo cum Christo triumphare. Certum enim esse & indubitatum, quemque, siue ad æternam glorium, siue ad gehennam, post hanc mortalem vitam à Deo sit relegatus, in suis locis contineri, ac ibi Christi aduentum præstolari. In reliquis idem quod Anabaptistæ alij, defensabat. Hæc licet absurda essent, non tamen, quibus non arriderent, deerant. Vbi multos erroribus hisce priuatim infecit, propalam caput exeruit, & quod iam diu secretò fouerat, in publicum, virus, euomuit. Commoditatem propagandæ hæresis eam habebat, quam ante ipsum vix vllus habuisse creditur. Sub Hussitarum enim, quibus tota penè Bohemia scatet, nomine, vel quos suis errores seminabat, nec facilè animaduerti poterat, quo auctore traderentur: Id quod ipsum etiam non latebat. Facundus erat natura & comis, quæ duo vix dici potest, quantum illi profuerint. His mores conformabat, & ad captum vulgi alios aliosque inducens, exteriorem aliquam vitæ sanctimoniam præ se ferebat. Conuentus

Errores Augustini.

uentus plerumque diebus profanis agitabat, eo animo, ne à vicinis proderetur, quos diebus sacris ab operibus vacare non ignoraret. Tandem tamen cum nihil Christo Domino testante, occultum esse diu possit, res tota detecta fuit, & ad Regem delata. Itaque inde turbatus Morauiam petijt, sed cum nec ibi tutus esset, in Transyluaniam se contulit, vbi maiore audacia errorem simpliciorum animis obtrudens, misera demum morte perijt.

Eijcitur Bohemia Augustinus.

Inferior Germania nullis adhuc istiusmodi malis adflicta, altissima pace fruebatur, nec vllis hæresibus, paucis exceptis vrbibus, quæ Lutheri aut Sacramentariorum doctrinam, priuata auctoritate, admiserant, infecta vnam vno ore fidem profitebatur. Sed quemadmodum tunc maximè, quando apertum nullum obuersatur periculum, & dum tutos nos esse arbitramur, hostis insidias struere solet; ita quoque his locis Christianæ fidei hostis malum maturè inuexit. Erat in Flandria vir quidam indoctus planè, & cui nihil omninò (vt 4. aduersus Libertinos capite Caluinus tradit) quo se promoueret erat præter audaciam, Coppinus Insulanus nomine. Hic à Clancularijs quibusdam, qui passim per Germaniam vagabantur, Anabaptistis circumuentus eò se abduci passus est, vt totius religionis nostræ capita susque deque ferret, & quod cuique placeret, id pro libitu vel repudiandum vel assumendum diceret. Deum docebat, non curare inferiora hæc & sublunaria, solo throno Maiestatis suæ in cœlo contentum degere. Liberum cuique inesse arbitrium, proinde & religionem liberam esse debere. Sed nec faciendo hæc, vel alia quæuis scelera patrando quempiam peccare, Opera omnia quamlibet videantur praua & impura bona esse, nisi aliter mens humana interpretaretur, cuius iudicio factum vel bonum vel malum censeretur. His tam absurdis hæresibus, Hollandiam & Brabantiam conturbans motus magnos excitauit, qui tandem loci Magistratum, vt eum pelleret, commouerunt. Pulsus ex Patria in Galliam aufugit, vbi perquam multis nefariè imposuit. Sed & hinc maturè eiectus in patriam redijt. Ibi ab amicis familiariter subinde admonitus resipiscere noluit, sed priores errores nouis cumulauit. Asseclæ ipsi complures erant, qui vagabundi per Belgium discursabant. Reliquerat hic Hermannus Rischvvichius, ob blasphemam hæresin, paucis ante annis incineratus, discipulos, qui his adstipulati nouam societatem coibant. Hi sorte Prouincias inter se partiebantur, ita vt in Hollandiam hi pergerent, illi in Brabantiam & sic per totum Belgium pestiferum dogma deferrent. Gnosticorum & Valentinianorum errores ab inferis resuscitabant. Horum deliria & abominandas hæreses sectantes, quic-

Irrepunt in inferiorem Germaniam Anabaptistæ.

Coppinus Libertinorum Anabaptist. auctor.

Perniciosa doctrina Anabaptist.

quid in buccam Sathan immittebat, hoc orbi velut Euangelium prædicabant. Christus illis erat Sathanas, & contra vitium virtus, & virtus vitium. Nihil inquit Viretus, ex eorum sententia peccatum, nisi eorum opinione, qui se peccare putant. Verus Dei timor, & eo imbuta conscientia, pro inferno illis habetur. Pro Paradiso autem, conscientia diuini iudicij contemptrix, secura, stupida, & consopita. Hæc perniciosa dogmata, quia plausibilia erant, ex vulgo multos dementarunt, qui Coppino duce in quæuis vitia labebantur, & postremò omni diuino cultu mundanis voluptatibus postposito, ipsum Deum & sacrosanctam Religionem respuebant, in Atheismum demum miserè prolapsi. Vnde Magistratus, vt vlterius periculum auerteret, strictissimè in seductores & inquirere & seuerè animaduertere coactus homines subornauit, qui auctores explorarent, indeque ad se omnium nomina deferrent; vti & factum. Coppinus enim ipse primarius ductor captus est, & Tornacum in captiuitatem abductus, vbi non multo post extremum supplicium hæresi prius abiurata, subijt.

Coppinus Tornaci exuritur.

Quintinus Coppini socius.

Ex fauillis eius calescentibus adhuc, mox alius quidam è Picardia Sartor, Quintinus nomine, Libertinorum nostri temporis, vel vt alij vocant, Quintinistarum Phœnix prosilijt; qui cum arguti & audacis ingenij esset, tantum collegit famæ, vt Coppini extinxerit memoriam: adeò vt huius Sectæ caput & author (Caluino teste) existimetur. Hic primum in Gallijs, & postea in Belgio, vani sui cerebri deliria deprompsit; quæ ab alijs in superiorem Germaniam in Palatinatum maximè delata, multorum animos occuparunt, & tandem latius progressa in Bohemiam & Poloniam penetrarunt. Huius sectæ complicibus tota penè Germania, Gallia, & Anglia abundant, ijs maximè locis, vbi Sacramentarij furoris gangræna grassatur. Et solent varijs nominibus appellari. Quidam eos Politicos vocant, eo quod omni religionis cultu seposito, bonum communitatis tantummodo agant, fucata quadam prudentia, quam exteriore habitu & moribus simulant, insignes. Alij Neutrales siue Neutralistas dicunt, quod certam Religionem nesciant, nec vlli velint in rebus fidei adstipulari, sed liberè quod lubet, asserere & profiteri; suntque verè meræ in Christianis Rebuspubl. pestes & contagia, quibus tot animæ pessum eunt. Ab alijs Machiauellistæ, à famoso illo Florentino Politico Nicolao Machiauello, homine atheo, nuncupantur. A nonnullis alijs nominibus, genuino tamen, vti diximus, etymo Lybertini, vel Anabaptistæ liberi (Frengeister) intitulantur. Cæterùm Quintinus longè latèque per Europam grassando venenum disseminat, in pau-

Libertinorum varia genera.

perum

perum diuitumque ædes astutè prorepit, nutantes animos & à vera fide auersos irretit, sacerdotibus etiam & quos reliquis eruditione præstare putat, mentem aperit. Hæresis audaciam adiunctam habet, qua vt defensores sui nec periculum, nec mortem timeant, efficit. Hinc ille tam liberè in sacratissima sacræ fidei mysteria declamans, tam audacter à verò mentes abducebat. Nullis mouebatur minis; edicta nulla & arma eum deterrebant. Socios accepit intra breue tempus plurimos, quorum operâ sectam angustis adhuc limitibus circumscriptam, latissimè per omnes Europæ Prouincias euulgauit. Nam hi, vt ad Iacobum à Burgundia Nicolaus Gallasius scribit, instar Prothei subinde sese transformabant, nouasque species induebant: vt facilè decipi possent, quibus ignota erat eorum astutia. Simulare enim, mentiri, fallere, summam esse virtutem statuebant: secum ridebant omnia: & quicquid in mundo est, nihil esse aiebant. Quò fit, vt hodie, eodem teste, talia se dogmata tradidisse, aut sequutos esse negent: quia ex eorum sententia, doctrina ipsorum nihil est: & cum locuti sunt, nihil dixerunt. Sed Caluinum ipsum præstat, Libertinorum, licet videri talis nolit, patronum, (vt Gualterius in Chronographia Ecclesiastica 16. seculi capite 6. ostendit) insignem, audiamus. Hi, inquit, (Quintini asseclæ) omnes tam egregiam operam nauarunt, vt quam plurimos corruperint, in Francia: adeò vt nullo habitarint in loco, quem purum & integrum ab hac contagione reliquerint. Quanquam interim idem agere & moliri in patria sua non desierint, vt simpliciores & idiotas, aut quos reperiebant, ad sui imitationem appositos, seducerent. In quo ita profecerunt, vt horribile auditu sit, quam infecta sint illic omnia. Verum quod omiseram, opem etiam eis tulit, quidam Sacerdos (Apostata) statura paruus, quem Antonium Pocquium vocant, quem etiam à tribus annis cognoui. En totius ordinis primi Doctores, & veluti Patriarchæ. Postea eorum exemplo vnusquisque, quemadmodum & illi, aliquid nominis sibi comparare nisus est. Flandris, Hollandis, & Brabantinis, vt iam dixi, abstinebo. Sed in Gallica lingua, iam veluti examen Doctorum huius sectæ reperietur, qui tertio statim die eum gradum adepti sunt: nec quisquam eorum est, qui maximus esse non appetat. Nec profectò mirum est. Non enim idem est, ac si doctum aut præclaro ingenio præditum esse, ad aliquam existimationem consequendam oporteret: sola enim impudentia illic palmam obtinet. At certè omnes, de quibus sum locutus, adeò ignari sunt: supra quam dici potest.

Progressus Libertinorum.

Nec quicquam eorum sermonibus inest, vt vulgò dici solet, aut rithmi aut rationis: non magis quam si cetariæ de astrologia disputarent. Quod autem Quintinus eiusque socius, ex sartoribus Doctores facti, atque ita immutati sunt, id in causa fuit, quod delicatè & molliter viuere vellent, nec sibi putarent labores conuenire. Propterea commodius omninò existimarunt, vt quemadmodum quidam cantillando, sic ipsi garriendo vitam quærerent. Tametsi alter eorum ostiarius, alter cubicularius libenter fieri sustinuerit. Quod ad Antonium attinet, putauit amœnæ sibi voluptati fore, si post peractum officium suum, has speculationes ruminaret Conscripsit verò Pocquius peculiarem de secta libellum quem quod rem nouam planè & hactenus inauditam, miro quodam verborum lenocinio prima fronte polliceretur, auidissimè vulgari idiomate scriptum communis plebecula volutabat. In eo singulari quodam sermonis genere vtitur, quod quicquid agas, si intelligere, aut extricare te cupias, Oedipum potius te agere, quam Dauum oporteat. Id autem eò facit, vt tantò citius minimè sententes fallere, & in admirationem sui trahere queat. Principio hæreticorum more, telam à propria persona orditur, recensens, quæ sibi diuinitus munera collata his nouissimis temporibus fuerint, nempe quod erroribus liberatus, eam, vt omnes erudire in Spiritu possit, scientiam acceperit, quod viuificatus, & renouatus vocatus sit cum Angelis, & factus filius Dei; aliaque multa de charitate, de spiritu, de regeneratione noui hominis, scriptitat. Præter hunc alij quoque ne stipites viderentur, operi calamum admouerunt. Quorum omnium vanitas ex eo potissimum cognosci potuit, quod communi relicta via, insitatum quoddam scriptionis genus vsurparent, quod non nisi à suis assequi aut intelligi sciebant. Nec fuit etiam vna scriptorum intentio, alius hoc sibi dogma, alter aliud refutandum deligebat, hoc tantum excepto, quod spiritum solum omnes vnum affectarent. Prodijt ex officina ipsorum nefandus quidam, & quem omnes pij suppressum mallent, libellus, horrendo & execrabili titulo, *De tribus impostoribus* inscriptus quo tres præcipuè religiones, quæ vnum & verum Deum, qui creauit cælum & terram, quamuis diuersa ratione agnoscunt, Christiana nimirum Iudaica, & Mahumetana irridentur. Hunc libellum vel ob ipsum solum titulum, vt de blasphemijs sileam, quibus superabundat, seculo indignum meritò Florimundus iudicat. Quam obscuritatem in libellis suis adhibent, ea etiam in conuersationibus vtuntur, quæ sic peregrina est & insolens, vt nihilo plus perspicuitatis insit, quam in a

Obscurus sermo Libertinorum.

uium cantu. Et hæc sola fraude velut ex insidijs idiotas circumueniunt. Mira versutia. Ne quidem suis, nisi iuramento adstrictis, abominationem mysteriorum suorum reuelant, & quasi obstupescentes ad eorum verba hiscere sinunt.

I. Primus Theologiæ ipsorum articulus est; vt bilingues sint, & in multiplices species sese transforment. Errorem eum scripturæ testimonijs probare conantur, ac eo se Psalmi secundi dicto, *Qui habitat in cælis irridebit eos* muniunt. Hinc enim probare volunt Deum simulatorem esse, quem in omnibus nos subsequi deceat. Quin & Christum Dominum pro se allegant, eo munere hîc quasi in mundo perfunctum, cum altissima sacræ fidei misteria sub parabolis & similitudinibus, rudioribus adeòque ipsis quandoque Apostolis proponeret. Ita sub ambagibus istis, velut latrunculi in latebris suis sese occultant. Scripturas, si quis locus occurrat, perbellè in sensum suum torquere possunt. Non quod ei adhibeant fidem; sed tantum idiotas vt perturbent, atque ita concutiant, vt tandem eos ad se facilius possent adducere. Si quis locus ipsis obijceretur, respondebant, nos literæ minimè obnoxios esse: sed Spiritum, qui viuificat, sequi oportere. Quin etiam, ait Caluinus, porcus ille Quintinus vnumquemque Apostolorum aliquo scommate notauerat. Veluti Picardico suo sermone Paulum vocans vas fractum: Ioannem, iuuenem stolidulum: Petrum, abnegatorem Dei: Matthæum fœneratorem.

Errores Quintinistarum.

Quintini scommata in Apostolos.

II. Secundo nihil illis æque displicet, Lindano authore, quam simplex, apertus, planus & genuinus Scripturæ sacræ sensus, à quo nos adeò si Caluino credimus auertere conantur, vt vnusquisque somnia sua & Diaboli præstigias loco verbi Dei sequatur. Hinc nullum possunt aliqua de re sermonem inchoare, quin nomen Spiritus statim ab eis proferatur, vixque binas clausulas continuat, quin subinde repetant.

III. Tertiò omnia sine ratione confundunt: nihilque ponunt inter Filium Dei & Spiritum eius discriminis.

IV. Vnicum tantum Spiritum Dei statuunt, qui sit ac viuat in omnibus creaturis, in nihilum redigentes tum humanæ, tum Angelicæ naturæ essentiam. Angelos enim nihil aliud, quam inspirationes aut motus, non creaturas essentia præditas esse dicunt. Animarum verò nostrarum loco, aiunt, Deum viuere in nobis, & actiones omnes vitales efficere.

V. Diabolum, mundum, peccatum, & quæ flagitij titulum merentur, nihil esse aiunt, nisi opinationes meras & figmenta, quæ veluti somnia obliuione obruenda sint.

VI. Deum cum Caluinistis authorem peccati ponunt, & quidam etiam ipsorum de libero arbitrio non aliter, loquuntur, ac si lapis esset. Qualecunque flagitium committas, non te, sed Deum in te operari, inquiunt. Atque inde est, quod nec malum in mundo superesse, nec quempiam ob facinus quoddam patratum asperiori verbo corripiendum, quamuis nec ipsi ab hoc sibi temperent, pronuncient. Iucundam est de re Caluinus historiam refert, quam huc apponere non piguit. Lutetiæ, inquit, quidam cerdo, huius sectæ veneno sic imbutus erat, vt iam nihil malum esse iudicaret. Accidit vt cum is aliquando Stephanum à Fabrica inuiseret, cum quo aliquid vsus habebat, eumque mæstum reperisset propter famulum, qui eo derelicto pecuniam aliquam secum abstulerat. Præcipua verò tristitiæ causa erat, quod verebatur ne alicubi abuteretur, apud negotiatores, ipsius nomine. Cerdo ille rogauit, quid eum male haberet. Ille tribus verbis respondit, vt erat vir paucorum verborum. Statim cerdo sese attollens, quasi expansis alis supra nubes volaturus, Stephanum reprehendit, quasi blasphemantem Deum, quod eius opus nequitiam vocaret: cumque Deus faceret omnia, nihil censendum esse malum. Stephanus sciens se nihil ratiocinando cum illo profecturum, vno verbo sermonem eius abrupit. Aliquot postea diebus accidit, Dei voluntate, vt huic philosophastro cerdoni famulus quidam furtum faceret. Ille quasi furore correptus hac & illac discurrens, aliquid de famulo audire sagatebat. Cum non reperiret hominem, ad Stephani domum accessit, vt conquerendo ac ciulando animum alleuaret suum. Iam cœperat conuitiorum aceruos in furem illum iactare, atq; vlterius progressurus erat, cum Stephanus sic eius sermones interrupit. Quid? Siccine, ait, blasphemandum est? An possumus accusare Deum? Si ipse hoc fecerit, potius laudandus est. Fanaticus ille suis verbis, quibus antea vsus erat, victus & pudore suffusus abiit, nec tamen propterea resipuit. Hoc exẽplo docemur quomodo Dominus insanos istos experientia ipsa confundat: neq; tamẽ hoc eis proficit, quo minus pertinaciter inhæreant dementiæ suæ, possidentur enim à Diabolo, qui non sinit ea quæ oculis eorum obiecta sunt, cernere.

Lepida historia.

VII. De Christo quoq; minus candidè sentiunt Quintinistæ. Eum ex Dei Spiritu, quem in nobis esse contendunt, componunt, & ex eo quod opinationem, aut mundum vocant. Sunt alij inter ipsos, qui redemptorem quidem humani generis agnoscunt, non tamen quod mortem pro nobis in cruce subierit, vt dicant, persuaderi possunt; sed si sic sentiendum sit, non reuera sed solum opinatione mortuum fabulantur. Cuius sententiæ duos Valencianæ extremo supplicio affectos Caluinus memorat.

VIII. Magnificis & splendidis verbis regenerationem suam spiritualem ornant

nant & extollunt. Si Dei sumus, inquiunt, veterem hominem in nobis crucifigi oportet: veterem Adamum interire: mortificari carnem nostram; mundum destrui, ne peccatum in nobis regnet amplius, &c. At cum explicandum est, quid per ea significare velint, in eo regenerationem illam collocant, vt nec peccati remorsu, nec Dei timore, nec iudicij terrore, nec re ulla nos tangi debere dicant. Præcipuum ipsorum axioma est, si quem videant mala conscientia moueri; O Adam, inquiunt, adhuc aliquid cernis? vetus homo necdum in te crucifixus est? Si quem perspiciant timore iudicij diuini percelli: Adhuc, inquiunt, pomi gustū habes? Caue ne buccella te ista strangulet. Si quis peccata sua considerans sibi displiceat, ac mærore afficiatur: peccatum adhuc in ipso regnare aiunt; & sensu carnis suæ captiuum teneri.

Phrases Quintinistar. Anabapt.

IX. Christianam libertatem depinnatis verborū attollunt eloquijs, ac tanti faciunt, vt libera omnia & licita, quæ homo vel re vel opinione assequi aut cogitare possit, statuant. Vnde homicidia, furta, stupra, adulteria, incestus & sacrilegia suis liberè indulgent. Spiritualibus gaudent matrimoniis, legitimas vxores repudiant, nouas superinducunt: Promiscuos laudant concubitus & nocturnis congressibus tempus impendūt. Apud Catholicos Catholici, apud Sacramentarios Sacramentarij, apud Lutheranos Lutherani haberi volunt, ita Chamęleontis instar & Polypi, nunc hanc nunc illā speciē induunt, adeò vt nihil æquè illis conueniat quam vulgare prouerbiū istud; *Vlula cum lupis, &c.*

X. In proprietatem bonorum ratione nulla consentire volunt, omnia cōmunia ipsis esse debere dicunt, qui Christiani nominari desiderent, alioqui frustrà eos *communionem sanctorum*, quę temporalium bonorū vna sit collectio, profiteri. Ob hāc causam fratrib' suis vt furta & rapinas exerceant, suadēt, &c. quasi Testamentum, quem falso in Cardinalem quendā Luther' lusit, versum illū Quintinus sectæ moriens reliquit: *Dum potui, rapui: rapiatis quando potestis.*

XI. Rident spem omnē quam de resurrectione habemus, idq; iam nobis euenisse dicunt, quod adhuc exspectamus. Animā nostram vnum eundemq; cū Christo spiritum esse: Hunc perpetuo in cęlis viuere, & opinatione solū è corporibus nostris ad Deum excedere, nugantur. Quid multis? nihil nobis pręter hanc vitā reliquum faciunt, vt eam transigamus, deinde in nihilū redigamur.

XII. Aliud nihil esse Pœnitentiam, nisi se nihil mali admisisse, cognoscere & profiteri.

XIII. Posse hominem in hac vita Innocentiæ & perfectionis culmen conscendere, modo fortiter conscientiæ morsus reprimat & malorum memoriā aboleat. Istis erroribus formidabiles in Christianos Quintinistæ inuolant, omnes ad se trahunt & pelliciunt. Ex sectis quas pręsens fert seculum nulla est, quę in eam maiore ruat conatu, quam illa, quę Caluiniana dicitur, vt Neuseri, Syluani, & Galli cuiusdam non ita pridem exusti testimoniis didicimus.

Eodem

Seruetus familiam inter Anabapt. alit.

Eodem anno Michael Seruetus, natione Hispanus, homo eruditus & multarum linguarum cognitione celebris, præter alios, quos innumeros eosque impios summè & in S. Trinitatem blasphemos errores fouebat, edito libello Anabaptismo applaudere cœpit, publicè docens baptismum paruulorum priuata solum Pontificum auctoritate, contra expressum Scripturæ mandatum, tolerari ac defendi. Ad hoc comprobandum, varijs è sacro Bibliorum codice locis petitis abutebatur, & vt erat in citandis auctoribus audacissimus totam antiquitatem pro se allegabat. Præterea magistratum etiam oppugnabat, quem prorsus reijciens nullum in subditos imperium habere sentiebat, idque rationibus ijs probare conabatur, quibus Muncerum & Pelargum principiò nixos diximus. Huc si reliqua eius dogmata reuoces, in S. Trinitatis, & præcipuis sacrosanctæ fidei nostræ articulis grauissimè lapsum videbis. In Sacrosanctam quidem Trinitatem pleno blasphemijs ore inuehebatur, docens:

Impij articuli Serueti.

I. Patrem solum, non Filium, non Spiritum sanctum verum Deum esse.

II. In veteri Testamento, nullum Deum propositum præter eum qui cælum terramque crearit, qui vnus tantum non Trinis in personis sit habitus.

III. Hunc, quia ab omnibus fuerit agnitus, non tam Iudæorum quam & gentium Deum esse.

IV. Deum in substantia sua partes & partitiones continere, quæ vbicunque sit, concomitentur quoque & adsint, ita vt in lapide sit lapis, in trunco truncus, &c.

V. S. Trinitatem esse merum nugatorium figmentum, quam vti Geneuenses ministri ad Senatum scribunt, vocabat triceps monstrum, aut Cerbereum quoddam tripartitum, Deos imaginarios, illusiones ac tres Spiritus Dæmoniorum, Sanctos Ecclesiæ Patres, Athanasium, Augustinum aliosque eximios Doctores, quod Trinitatem adsererent, Trinitarios, atheos, & filios Beelzebub appellitans.

VI. Filium Dei non esse secundam personam diuinitatis; Christum hominem esse personam, & tunc factam Personam, cum homo fieret: Sustinere enim eum Regis, Sacerdotis & Mediatoris Personam.

VII. Λόγον, nunquam tanquam Deum aliquem incarnandum in veteri Testamento promissum.

VIII. Hominem purum, natum ex Virgine, esse vocandum Deum, non Deum aliquem vocandum hominem. Hunc quod Filius Dei dicatur, imaginatione tantum siue ratiocinatione fieri, non re ipsa.

IX. Spiritum sanctum non esse simpliciter Deum & proinde non inuocandum; non esse meram Deitatem, sed aliquid ex essentia Dei; non esse

tertiam personam, non habere propriam ac distinctam hypostasin; in nullo Prophetarum aut Apostolorum fuisse; leuem solummodo & tenuem aliquam auram esse, quæ in creatione mundi primum prodierit.
X. Solius Patris munus esse omnia ex nihilo creare, non Filij, non Spiritus sancti. Hunc Patrem omnia in omnibus esse, atque ita omnes creaturas Deorum plena, imò & ipsum Deum esse, vtpote quæ in vnam animæ & Spiritus substantiam coëant.
XI. Nunquam fuisse in lege Deum verè adoratum, sed Angelos Deum adumbrantes; eos fuisse ab initio realiter; & (bonos) restauratione aliqua indiguisse, postquam illorum caput factus est Christus.
XII. Omnia quæ homo possideat, Spiritum & animam ex Deo esse & eius substantiam: Regeneratos aliam quam ante habuerint animam, quæ insitam Deitatem contineat, accipere.
XIII. Ob peccatum origenis neminem damnari, cum corpore tantum à serpente occupato, anima libera sit, quæ ante 20. annum peccare nequeat.
XIV. Homines sine agnitione Christi, aut λόγῳ saluari posse, sub Euangelio iustificari.
XV. Non adorandam S. Trinitatem, id enim Antichristi opus esse; in veteri lege, quia vmbra fuerit, neminem verè precatum; Turcas per orationes suas, quæ bonæ sint, promissiones Christi consequi.
XVI. De cœna idem quod Sacramentarij, nempe symbola & signa tantum, non verum Christi corpus participari, docebat: Item, credere in Christum, significare, carnem eius & sanguinem bibere.
XVII. De baptismo vti diximus, sic sentiebat; Pueros non esse baptizandos, sed adultos, qui 20. annum vel 30. excesserint: Pædobaptizatos non regenerari ex aqua & Spiritu: Non esse in nomine eius, qui trinus sit in personis & vnus in essentia baptizandos: Nec damnari infantes ex Iudæis, Niniuitis, vel alijs Barbaris progenitos, quia Deus sit misericors.

Socij Michaëlis Serueti.

Errorum socios accepit plurimos; inter quos præcipui fuerunt Valentinus Gentilis, qui Bernæ Heluetiorum exustus; Campanus, Georgius Complatus Medicus, Grybaldus Iurisconsultus celebris, Ioannes Alciatus Mediolanensis, Gregorius Pauli concionator Cracouiensis in Polonia, Petrus Statorius, Gregorius Blandrata Medicus & Bernardus Ochinus; quibus postea Franciscus Dauidis manus iunxit, quem subito euectum in altum, præcipiti lapsu in imam & bonorum & mentis depressit inopiam error ille pestiferus, exemplo tam tragico & horrendo, vt vel audienti horrorem immittat. Nam præter fœtorem illum, quem viuus exhalabat, & ob quem ne vxor quidem eius in iudicium citata licet, perferre hominem poterat, mens ipsi

excidit,& cathenis illigatus in carceris squallore à Diabolo, quo cum subinde colluctabatur, extinctus hæreticam animam desperabundus egit. Aduersarij quoq; Serueto non deerant, sed hos ille velut canes imbelles & mortuos sannis ac dicterijs reijciebat. Caluinum & totum Geneuense ministerium infestissimum sibi habuit; id qui factum breuibus subijciam. Cum Seruetus ante non multos annos, supremum se orbis Prophetam venditasset, nec sectatores huius opinionis suæ nancisceretur, vt apud exteros eam gloriæ palmam capesseret, in Africam traiecit, ibiq; Saracenorum & errores & linguam didicit. Postea spe sua frustratum se dolens, in Galliam reuersus est, & correctorem in Typographia Lugduni egit, vbi impijs glossis S. Biblia corrumpens, omnia Esaiæ de Christo verba in Cyrum Persarum Regem fraudulenter sceleratéq; ausu inaudito, transtulit, iam tum significans, quam impietatũ fœcem olim esset eructaturus. Lugduno Lutetiam ad capiendum ingenij cultũ profectus, à Lutheranis, quorũ clam magistratu in Academiam eam nonnulli irrepserant, circumuentus est, cumq; eorum ibi dogmata propagare niteretur, cõprehensus, periculi metu mox eiurauit. Inde dimissus in Delphinatũ abijt, vbi quoq; captus pari qua ante fraude laqueo se extricauit. Tãdem in Germaniam proficiscens nunc Lutheranorũ, nunc Sacramentariorum consuetudine vsus fuit. Ex horum libris errorem suum de S. Trinitate hausit. Quem cum doceret publicè frequenti curiosorum auditorio, inuidiam eorum sibi conciliauit, arbitrantium peregrini hominis progressu suam sibi ex hæresi famam ereptum iri. Itaq; ad Anabaptistarum castra profugit, vbi fautores consecutus de Regeneratione, de Trinitate, epistolas ad Oecolampadium, Apologias, & plures id genus libellos publicauit. Cæterum videns parum inde sibi laudis prouenire, Geneuam cum Caluino æquiore sibi, vti sperabat, iudice, sententiam collaturus iuit, quod sciret eum non multum à se discrepare,, vt qui verba illa, *Sancta Trinitas vnus Deus*, nescio quam barbariem redolentia suppressa mallet, quam adeò vno omnium ore celebrari. Istuc vt venit, Caluinum priuatim adijt, studiumq; suum, quod *Restitutionem Christianismi* appellabat, & animum aperiens opinioni suæ vt assentiretur, rogauit. At ille hominem non tantum non admisit, sed amoris quodam vinculo sibi deuinxit, quod ministerio suo par, & ad sufferendos labores non ineptus videretur. Sed eius mox facti pœnituit. Non multo post in carcerem rapitur, procurante Caluino, idque à Senatu obtinetur, mortis in eum vt sententia lata fuerit. In carcere ad disputandum ministros prouocabat, quibus linguarum inscitiam exprobans, indignos qui Christiani dicerentur, ob repudiatam sententiam eius, statuebat. Post vbi ad disputationem peruentum est, Scripturis & antiquitati conformia se tradere, nec esse qui secus ostendere possit, pro-

VI. *Cursus vitæ Serueti breuiter narratur.*

fessus

fessus, à Caluino primum, & ab alijs deinde summæ superbiæ ac grauissimorum errorum argutus fuit, non tamen à proposito deflexit. Itaque vt hæresiarcha turpissimus igni addictus fuit Anno 1555. In loco supplicij & iam sub manu carnificis positus, non æternum Dei Filium inuocare, non communes cum populo preces fundere, nedum ministrum verbo dignari voluit, tanta obstinacia animus fascinatus erat; flammam inuitus excepit, sine vllo tamen exterioris vocis signo, quo Dei misericordiam imploraret. In morte eius, ait Caluinus, apparuit belluina stupiditas, vnde iudicium facere liceret, nihil vnquam seriò in religione ipsum egisse. Ex quo mors ei denunciata est, nunc attonito similis hærere, nunc alta suspiria edere, nunc instar lymphatici eiulare. Quod postremum tandem sic inualuit; vt tantum Hispanico more reboaret (omisso nomine) *Misericordia, Misericordia.* Ex schola Serueti, quotquot modo in Polonia Lithuania, & Transyluania Antitrinitarij inueniuntur; prodierunt, quales sunt præter ante dictos Budneus, Lucas Sternbergerus ex Morauia Prædicans, aliaque id genus monstra. Ea est perditissimorum istorum hominum impietas, vt nihil non blasphemum & absonum in S. Trinitatem euomere audeant, vt etiam in præsenti acta diuinitus subinde puniantur, quemadmodum Demetrio Huuidiano & Sutori cuidam in Polonia accidit; quorum ille ob contumeliosè vsurpatum S. Trinitatis mysterium præceps è cathedra ruit; hic eadem de causa à Dæmone correptus, cum eum in S. Trinitatis nomine expelli posse negaret, perijt.

Seruetus procurante Caluino comburitur.

Horrenda historia.

VII.

Effrontium Anabapt. Secta.

Circa idem tempus Effrontium secta originem traxit, in Transyluania præsertim & locis finitimis. Hanc ab Augustino Bohemo excitatam non negarim, quem ibidem obijsse suprà retulimus. Eius asseclæ cum Prædicantibus eò loci conspirabant, & in vno licet religionis suæ articulo conuenirent, in eam tamen amplitudinem, quam maximè vellent, excrescere neutiquam potuerunt, propter primarium, credo quod nomen ipsis dedit, delirium. Ferro frontem abradebant, donec sanguis inde emanaret, postmodum verò oleum applicantes se Christianos fatebantur. Et hoc illis Baptisma erat. Spiritum sanctum præter motum aliquem in anima nostra, nihil esse aliud; ac proinde diuinum illi cultum exhibere Idololatriam, censebant.

VIII.

Melchior Hoffmannus primus Anabaptismi in inferiori Germania Apostolus.

Argentorati pulsis nuper factiosis hominibus, nullas Anabaptistarum reliquias superesse, fama erat; sed eam facilè Melchior Hoffmannus, pellio Sueuus vt vanam diluit, cum inde multis post se relictis discipulis, in inferam Germaniam vno vel altero comitatus emigraret. Hic Embdam, Orientalis Frisiæ ciuitatem non incelebrem profectus, publicè

Anno 1531.

Comite Ennone conniuente, Anabaptismum docere cœpit. Id eo tempore accidit, quo vt scribit quinquagesimo quinto rerum Frisicarum libro Vbbo Emmius, Caluinistæ multa templa, Fana & monasteria, Catholicis loco motis, sacrilegè occuparent; Id quod Melchiori insignem in cœpto opere progrediendi occasionē suppeditabat. Itaq; omnem mouebat lapidem, vt quorum opera in propagandis erroribus vteretur, socios & fautores sibi compararet. Quod tantò citius effecturum se; quò illos vehementius operi suo insistere videret, ex præsenti rerum commoditate, & quæ hic Andreas Carlstadius, à Luthero nuper Saxonia eiectus, Anabaptismi principijs sparserat, sibi pollicebatur. Spes incrementum trahens, fortunæ prosperioris hamo scopum præfixum corripit. Inerat Hoffmanno facundia, inerant comitas & pellax hypocrysis. His ille ignotis assuauiari, his insidias tendere, his qualem expetas se fingere norat. Iuuat fraudem occasio. Audet aliquid & ad plebem verba factitat. Quid, ait, cunctamini, quę vos mora retardat, quod oblato hoc visitationis tempore adeò segnes, ac inertes diuino cultui pręsentes adsistitis? quæ causa moræ huius vel potius inanis pigritiæ? An prædicantium monita, conscientia aut horror deterrent? non credo equidem. Doctores vestri, vt videtis, mundanis inhiant, aurum & argentum piscantur, animas vestras priuatis postponunt commodis, nec quæ sunt Christi, sed sua quærunt. Hæc dicit Dominus, nihil mihi cum istis, elegi mihi populum secūdum cor meū, quem si in vijs meis ambularit, extollam super omnem gentem, in & cum ipso ero, nec semen meum in æternum ab eo auferam. Hic populus nos sumus, ad hūc colligendum à Deo missus huc veni, itaq; si timorati estis, si salutem quæritis, secessionem à mundo facite, relictisq; caducis ineptijs, cœtui nostro vos aggregate. Si terrena hactenus quæsijstis, si bona & opes coagmentastis, nunc tandem quę sursum sunt sapite, vtq; tanto liberiorem vitam trāsigere liceat, bona huc comportate & cōmunia facite. Quod si renuitis, scitote certò breuem vobis futurā in mundo lætitiam; neq; enim Pater diu superesse permittet, quos electis suis resistere cognouerit. Mundani estis & mysteriorum Dei incapaces, regenerari vobis expedit, à malo vt bonum discernatis, & fidem edocti ceu filij Dei amici & hæredes promissione facta potiri queatis, & cæt. Interim discipuli eius magistri sanctitatem ad ignaros deferunt, mentes vbique pertentant, & si quem nouitatis studiosum adsciscere sibi queant, vnicè aduigilant. Hęresis visco similis incautos illicit, nec ante quam firmiter sui amātes irretierit, blandiri desinit. Ille minando promittendoq; vindictam & præmia; hi dispari dolo plurimos nanciscuntur, qui simul & manus dant, & dogma disseminant. Horum numerus intra menses aliquot adeò creuit, vt tercentum personas in sectæ matriculam Hoffmannus retulerit. His cin-

Multitudo Hoffmannistarum.

ctus

ctus per Frisiam diuagans, liberius in Lutheranos & Sacramentarios intonat, & vt erat homo vehemens & populari facundia celebris, non voce solum, sed & scriptis rem agit, Commentarios etiam in Apocalypsin edit, in quibus mira & inaudita somnia pandit, omnia ad spiritualitates, ad visiones & terrores, quos sibi reuelatos gloriatur, inuertens. Et ne vulgo desit materia, Figuras & Emblemata, quibus sese oblectet, proponit, Mosaici Tabernaculi aut incarnationis mysterijs insignia. His vnice intento dum forte per Frisiam cursitat, senex quidam, Prophetæ Heliæ specie & habitu apparuit, qui longiuscule cum ipso sermocinatus, multa de futuro posthæc orbis statu patefecit. Eundem hisce verbis allocutum se retulit: Melchior fili delecte, ab æterno Deo, qui cælum terramque creauit, ad te missus, & præcipere tibi iussus sum, vt actutum hinc Argentoratum, ad nouam quam mihi præ ceteris elegi Hierosolymam, proficiscaris, ibique Dei verbum docere instituas & populum rebaptizes. Conijcient te quidem ibi aduersarij in carcerem, nihil tamen mali inferent, sed tu transacto, dimidij anni cursu, inde centum & quadraginta quatuor millium discipulorum & veritatis testiũ, comitatu triumphaturus prodibis, & maximis clarescens miraculis deperditas oues Christi ad ouile reuocabis, quarum te Ductorem cælestis Pater designauit. Credidit Melchior seni, & istinc Argentoratum iturus successorem sibi hoc loco delegit, Ioannem Tripenmacher nomine. Porrò eò profectus Ecclesiarum ministros adit, & vt diem colloquio quod cum ipsis de verbo Dei habere cupiat, & locum aliquem publicum deputare velint, rogat. Ministri de omnibus Senatum certiorem reddunt, & ne quas det turbas, sequentẽ diem, qui erat vndecimus Iulij anni 1532. disceptationi præfigunt. Conueniunt vtrique in Senaculo. Ibi Melchior de vocatione sua quæsitus, cum argumento nullo solido munitus, sola visionum phantasmata obtenderet, in reliquis etiam doctrinæ suæ capitibus inconstans & lubricus esset, iussu Senatus instar fanatici in carcerem coniectus fuit. Ad eum cum duceretur læta & hilari fronte ciues affari cæpit, diem hunc, inquiens, iam diu se exoptasse, quem certò sciat viam sibi ad triumphũ paraturum. Coram senatu calceos è pedibus excutit, pileoq; in aëra proiecto, manibus ad cęlum eleuatis iureiurando per Deum viuũ, nullo alio se cibo, quam pane & aqua fruiturum, donec digito Deus vocationem suam confirmasset, pollicetur.

Ioannes Tripenmacher Hoffmanni successor.

Anno 1532.

Vaticinium Hoffmanni.

Dum in carcere attinetur Hoffmannus, noui per vrbem vates discurrunt, ac mira de Melchiore vaticinia edunt. Leonhardus Iodoci ciuis & incola vrbis primarius erat, alter Cornelius Poltermannus, ambo audaces & callidi. Prædicebant hi duo, ciuitatem Argentinensem vnicè electam esse, & quemadmodum olim ex vrbe Hierosolymitana originem traxerit prædicatio

Argentinæ quatuor Prophetæ prodeunt.

Euangelij per totum tandem orbem propagata, ita Argentorato breui prodituros nouos Apostolicos viros, qui doctrinam Euangelij perfectiorem per totum terrarum orbem tandem diuulgarent, & electos Dei ex omnibus terræ finibus recollectos veluti frumentum in horreum, vt scribit Nicolaus Bleesdickius, introducerent. Melchiorum virum esse sanctum, & propter Dei gloriam in custodiam datum, ideoque elapsis mensibus duodecim cum 144000. Prophetis, qui vti 14. Apocalypseos videre est, albis induti vestibus circumstant agnum, cum triumpho egressurum. His Prophetissæ binæ, quarum vna Vrsula Leonhardi vxor, altera Barbara nominabatur, sese sociabant. Illa diuinabat: Melchiorem Eliam esse, Cornelium Poltermannum Enochum, Argentoratum vero ipsam electam Sion siue Hierosolymam: visam sibi magnam fratrum ac sororum multitudinem, qui ordine in amplissima quadam aula vnâ congregati fuerint. Huc adolescentem albo vestitu decorum accessisse, qui phialam siue pateram ex auro maximam præstantissimo potu plenam ad omnes circumlatam, cum nemo propter liquoris præstantiam delibare posset, Cornelio porrexisset, qui eam summo tenus euacuârit. Quâ suâ visione confirmabat Cornelium verum illum Enochum esse. Barbara vaticinabatur: videre se candidissimum cygnum in fluuiolo lymphidissimo passim tranare, qui suauissimè subinde concinat. Mysterium visionis, vt illa interpretabatur, hoc erat: Melchiorem virum summè sanctum post breue tempus: & socium Prophetam Enoch vnà prodituros, & dulcissimis prædicationibus suis fideles in vnum collecturos, in maximo robore & fortitudine; nec secus quam oliuas & luminaria duo, quibus nemo nocere possit, terrarum orbem illustraturos, quem & maximis plagis essent percussuri. Hi Prophetæ simplicioribus hæc ita persuadebãt, vt verissima crederent. Interim tempus labitur, Melchiori captiuo nullus qui opem cælitus ferat, apparet, fabulis solum & nugamentis deceptum se quisque comperit. Scribit nihilominus discipulis, literas in Frisiam & Hollandiã emittit, iubet suspendi ad biennium rebaptismi negotium, ad exemplum Esdræ, & Agei, qui in principio restaurationis Templi, per integrum bienniũ in opere suo fuissent impediti, donec excitaret Deus Syrum Regem. Habuit alias adhuc in carcere visiones, quæ Leonhardus editis libris ibidem publicauit. Melchior verò animi mærore deiectus, & à Deo & hominibus relictus in caceris pædore efflauit.

Hoffmannus falsus vates in carcere moritur.

X.

Tripenmacher nouus in Hollandia turbas ciens exuritur.

Cęterum morte eius euulgata, Ioannes Tripenmacher, ingenti animi motu Anabaptismi negotium promouere, & Amstelrodamum, Harlemium & & Leidam excurrens, commoditatem nouam extruendi Hierosolymam quęrere cœpit. Res hæc sine motu fieri non poterat. Itáque captus & Hagam Comitis abductus sanguine suo sectam obsignauit, igni exustus. Porrò Hoff-

manniſtarum

manniſtarum doctrina qualis fuerit, reſtat hic breuiter dicamus. Docebant, miniſterium eorum qui hactenus per Germaniam baptizarunt, rude imperfectum inchoatumque opus eſſe, quale erat miniſterium Apoſtolorum ante acceptum Spiritum ſanctum in die Pentecoſtes, quod pauco tempore duraret, & tandem ſuperaretur & obſcuraretur, præſente Spiritu illo Pentecoſtali, vt vocant. Per hoc Apoſtolicum miniſterium nouam Hieroſolymam reædificandam, templum & viam ad nuptias regni aperiendam. Sed prius primogenitum omnem Ægypti, id eſt Monarchas, Pontificios (ſic enim Sacroſanctam fidem nominant) errores defendentes auferendos, & Antichriſti potentiam infringendam per extraneos & tamen Chriſtiani orbis Reges quoſdam, qui ad exemplum Regis Cyri Perſarum, exarmato Rege Babyloniæ, populo Dei patefacturus ſit iter ad Spiritualem terram Palæſtinam proficiſcendi, vrbemque extruendi poteſtatem daturus. Hæc igitur futura ſimul, vt Antichriſti defenſores (Reges Chriſtianos intelligunt) regno ſpolientur, & populus Dei nouo Apoſtolico Spiritu imbuatur, ornetur, confirmetur. Et huc referunt, Bleesdickius ait, verba Apocalypſis, 15. vbi Ioannes inquit, nullum poſſe in templum intrare donec Septem Angelorum clades peractæ forent; in ſeptimi Angeli Phialæ effuſione in aerem facta corruiturum Antichriſti regnum, Apoc. 18. diuiſum iri vrbem illam magnam Babylonem in tres partes, & gentium vrbes corruituras. Tunc agni nuptias futuras, Apoc. 19. Hunc Apoſtolicum cætum (quem adhuc futurum exſpectabant) non in vſu habituram vim externam corporaliaque præſidia ad Euangelium concionandum, neque etiam eum cætum, qui hunc præceſſurus ſit, eique viam paraturus. Nimirum Michaelem & Angelos eius (quorum vicem & functionem Hoffmannum iam cum ſuis obire putabant) non pugnaturos quoque gladijs corporalibus, ſed ſanguine agni, ſuique teſtimonij ſermone ſuperaturos, vt mortem libenter ſubituri ſint; hanc ſententiam confirmare Hoffmannus conatus fuit multis teſtimonijs Scripturæ, quale eſt, quod legitur Iohan. Apoc. 13. vbi is qui in Sionis monte ſtabat ſuos aduerſarios & oppugnatores nullo negotio perdit, per S. legem igni conſimilem; item Apoc. 19. vbi beſtia & falſus Propheta, & omnes qui inſurrexerant in eum, qui inſidebant equo albo perdebantur per gladium acutum, ex eius ore prodeuntem, & gentes ferientem, eoſque omnes & igni ardentis ſulphuris puniendos & alitibus deuorandos obijcientem.

Doctrina Hoffmanniſtarum.

XI. *Ioannes Matthia tertius Anabapt. Apoſtolus & ſecundus Enoch.*

Poſt Iohannem Tripenmacher Harlemenſis quidam Piſtor, Iohannes Matthiæ, vir rudus & indoctus, callidus tamen & verſipellis, Anabaptiſmi vexillum erexit. Huic honeſtâ erat coniux, ſingulari caſtitate & modeſtia prædita. Hanc ille ob ſenium miſerè habitam à ſe reiecit, noua ſuperinducta,

quæ

quæ elegantiore forma conspicua vix dum nubiles annos attigerat, cereuisiarij cuiusdam, filia. Fuerat hic idem Hoffmanno cum illic degeret, familiariter notus, & ab eodem multa de Rebaptismo, de instauratione & regimine nouæ Sion didicerat. Quam vt erigeret, ac pro virili cœptam nuper propagaret, cætus hominum agere, nocturno tempore ex pagis & oppidis citatos rusticos doctrina sua informare instituit. Et quia inaudierat, intra biennium Hoffmanni præsagio nullum Anabaptismi ministerium peractum iri, ne inuidiam sibi apud Hoffmannistas conflaret, ita egit, vt vnus penè omnes ad se traheret. Retulit mihi quidam vir probatæ fidei, ac multum ijs in locis ante quinquaginta annos versatus, Ioannem Matthiæ tunica gausapina talari vsum, appenso ad latus, quem sub tunica occulabat, è lapide cultello, Moysen se principio iactauisse, quem vt humanum genus circumcideret, Deus huc misisset. Id eo credo fecit, ne vti dixi offenderet Hoffmannistarum animos, qui de Rebaptismo iam plenè conticebant. Cum noua nupta Harlemio Amstelodamum, ad locum quendam abditum & secretum abijt. Hic præter alia quæ diuinitus sibi commissa dicebat, Enochum sese perhibuit, eum videlicet, qui verissimus Dei testis fidelem in his terris ad nouam Hierosolymam populum esset conuocaturus. Aderant hîc etiam ex Hoffmannistis nonnulli, octo fuisse Isacius Pontanus tradit, qui cum eo præcipui introducendi in vrbem clanculum Anabaptismi auctores fuêre. Id quod hic & alibi feliciter cessit. Mox erroribus longe lateque propagatis, Opus *Restitutionis* titulo inscriptum inuulgarunt. In hoc ait Lambertus Hortensius pus & saniem paradoxorum suorum ita digesserunt, vt ij qui contra sentirent, impij damnatique iudicarentur. Paradoxa autem hæc erant, Christi regnum ante vltimum diem rerum humanarum ciuile in terra futurum: hic soli sancti & iusti, regibus ferro & vi sublatis, dominarentur. Id autem regnum esse iam cœptum Anabaptistarum. Magistratum omnem esse delendum: ei omnibus opibus obsistendum. Licet Christi Apostolis nullum gladij ius, nullaque regni ciuilis administratio, nulla item imperij stabiliendi potestas permissa sit, posteris tamen eorum sectatoribus, & ijs qui post illos docendi munus in Ecclesia suscepturi essent, ciuile imperium, & ius gladij traditum: potestatem factam, impium magistratum ferro absumendi pro libidine. In Anabaptistarum Ecclesia nullum impium inueniri: omnes sanctos esse. Neminem seruatum iri, qui vniuersas facultates suas in medium non conferret. Lege naturæ cum qua lex diuina non pugnet, fas iusque esse, multas habere vxores. Christum corpus ex D. Virginis carne non induisse, &c. Eo opere vulgato, Anabaptistæ incredibili successu omnibus locis aucti, iam consilia agere cœperunt, quo pacto nouæ doctrinæ dogmata per

Articuli Anabapt. per Hollandiam

vniuer-

vniuersam Hollandiam dilatarent. Primarij ex ijs Ioannem Matthiæ,consulunt quid facto opus; satis hucusque latitatum,tempus nunc esse vt in publicum semel erumperent. Non curandum esse Magistratum,apertè procedendum,& qui se opponerent, minis diuinæ iustitiæ aut armis opprimendos. Fratres ijs principijs imbutos, vt amplius in tenebris degere nolint, sed caput propalam exerere,imò vltimam pro fide sanguinis guttam fundere paratos. Respondet ille, id supra modum sibi arridere, laudare eam fratrum constantiam, & ne quid insuper desit, primo quoque tempore delectum facturum, vt quo quemque Deus missum velit,cò sine citeriore mora progrediatur. Precari solum, nonnihil secretius adhuc agant, ne si ad Magistratum emanet, imparatis sibi subitò aliquod detrimentum oboriatur. Non multò post Synodum indicit,vbi omnibus præsentibus spiritum afflatu leui impertiens,12. Apostolos, qui Euangelium per orbem prædicarent, elegit. Aderant hîc Iacobus Campensis, Theodorus Cuiper,Bartholomæus Boeckbinder,Leonardus Bouwens,Dauid ab Horn,Nicolaus Alemariensis,Cornelius à Briel,Meinhardus Delphensis,Rudolphus Martini, Gerardus Boeckbinder, Ioannes Bocoldus Leidenses,& alij multi. Hac ordinatione facta,prolixam ad Apostolos orationem instituit, suique muneris admonitos, vt zelarent pro domo Dei, & in colligenda Ecclesia omnes vires suas impenderent,vnicè rogauit. Quod si facerent, futurum, vt cælestis pater tanto citius conatum promoueret, & hostibus remotis felices successus elargiretur. Ita quemque ad destinatum sibi locum dimisit, ipse solus velut generalis inspector domi remanens. Gerardus Boeckbinder & Ioannes Bocoldus Monasterium Westphalorum,vt ibi munere Apostolico fungerentur,amandati sunt,vbi postremus è sartore ad regiam dignitatem euectus,præter priuatas ordinationes 28. viris manus imposuit, & Euangelium orbi annunciare iussit. Gerardus Cuiperus & Bartholomæus Boeckbinder Leowardiam missi,acceptis socijs & ipsi nouos Apostolos ordinarunt: Bartholomæus Vbboni Philippi,à quo Vbbitæ, qui nunc Mennonistæ dicuntur,& Ioanni Scheerder; Vbbo vicissim Theodorico Philippi fratri suo Amstelrodami, Mennoni Simonis Groningæ, Dauidi Georgio Delphis; illi rursum alijs manus imposuêre.

IX. Ioannes Matthiæ 12 Apostolos eligit.

Doctores Anabaptistar. præcipui.

Cæterùm ita dispersi multos passim motus excitarunt. Quidam illorum ad rusticos digressi,ficto enthusiasmo,quicquid in mentem venit, vaticinari cœperunt. Horum vaticinium illud fuit, extremum humanorum dierum intra triduum adfuturum. Quo multi subitò perterrefacti,præmetu arbores conscenderunt vltimum ibi iudicij diem expectaturi. Ast vbi illorum exspectationem exitus fefellit, fame vrgente inde domum suam se recepe-

XIII. Anno 1533. Insania Anabaptist. in Hollandia.

runt. Quidam in tantum dementati, vt descenderent, permoueri non potuêre; qui ridentibus alijs vel fame debilitati tandem in terram coacti descenderunt, vel morientes animas præcipitando fuderunt. Memini audisse me inter hos sutorem quempiam extitisse, primarium facti authorem, qui vbi ob temeritatem suam socios contemptim rideri aduertit, vltra quatriduum vni loco adhæserit, libo, siue pane è farre & melle tosto, quem in peram nuper forte fortuna condiderat, seruatus. Vnde multis admirationi fuit, existimantibus cælitus misso cibo illic sustentari. Applicabat coniunctas ori manus & dum alij orare eum crederent, frustis intra digitorum iuncturas insertis furtim vescebatur, quemadmodum ipse postmodum fassus est.

XIV *Supplicijs & exilys Anabaptistæ mulctantur in Hollandia.*

Quidam in vrbes ingressi eas maximè, quas negotiatorum & peregrinarum nationum frequentia celebriores nossent, facilè mutuo commercio animos corruperunt. Secuta iam tunc est seuera passim animaduersio, sed nusquam sæuior quam Amstelrodami, quam illi vrbem breui tempore totam penè erroribus infecerant. Missus tum ex aula Commissarius, qui in Anabaptismi suspectos inquireret; ac deprehensi nouem noctu & Hagam abducti, vbi Caroli V. Imperatoris iussu capitibus truncati sunt, quæ & ipsa, mandatis terræ cadaucribus, Amstelrodamum remissa palisque & patibulo Voleuici imposita. Sed hæc nihilo minus homines fanaticos deterruerunt, quin indies maiora non attentarent. Vagati per pagos & vicos chartas post tergum in vijs publicis sparsêre, extremum ijs malum minitantes, qui non approbata ipsorum doctrina actutum è Babylone facesserent. Cæsar vbi carceres & vincula contemni videt, in gratiam omnes iubet recipi, modò erroribus agnitis & intra diem quatuordecimum publicè ritu Catholico, expiatis, deinceps sese obedientes profiterentur. Contra qui irent, in eos lege ageretur. Hoc facto, multi ab errore resipuerunt; qui verò obtemperare nollent partim sublati supplicijs, partim inde eiecti in finitimas Prouincias emigrarunt.

Finis Libri Quinti historiæ Anabaptistarum.

HISTORIAE ANABAPTISTARVM LIBER SEXTVS.

Summarium Libri Sexti.

I. *Monasterium VVestphaliæ Metropolis, eiusq; in Catholica fide zelus & constantia describitur.*

II. *Lutheranismo inficitur, ac vario motu laborat.*

III. *Bernardus Rothmannus Sacerdos Apostata, nouam spargit heresin.*

IV. *Introducitur in vrbem, & loco motis Cathol. Pastoribus, plebem contra Senatum, hunc in Principem seditiosè concitat.*

V. *Monasterienses Telgetum oppidum inuadunt, & præcipuam Nobilitatem captiuam in vrbem ad publicos carceres abducunt.*

VI. *Ioannes Bocoldus Leidensis sartor Monasterij Anabaptismum seminat, cui Rothmannus subscribit.*

VII. *Anabaptistarum & Lutheranorum in Curia disputatio.*

VIII. *Landgrauius Hassiæ duos Concionatores Lutheranos Monasterium mittit, contra Anabaptistas.*

IX. *Faber ferrarius quidam, noui spiritus afflatu concionatur.*

X. *Lutheranorum & Anabaptistarum in vrbe dissidium.*

XI. *Anabaptist. Senatui supplicant.*

XII. *Anabaptistæ fratres vicinos ad vrbem scriptis literis inuitant; liberum religionis suæ exercitium obtinent.*

XIII. *Discursant furibundi per vrbem*

XIV. *Curiam & armamentarium occupant.*

XV. *Fœda inter eos corporum commixtio; Catholicis & Lutheranis insultant.*

XVI. *Rothmannus Consulē Tilbecbium cū tota familia, & alios nonnullos rebaptizat.*

XVII. *Senatus gradu suo deijcitur.*

XVIII. *Templa & Cœnobia diripiunt Anabaptistæ.*

XIX. *Pellunt vrbe Catholicos & Lutheranos.*

XX. *Pulsos Episcopus intercipit ac punit.*

I.
Anno 1534. Monasterium Westphaliæ Metropolis describitur.

OANNEM Bocoldum cum Gerardo Boeckbinder Monasterium paulò ante missum diximus. Est autem Monasterium, siue loci situm, siue opum & populi frequentiam spectes, inter reliquas Westphaliæ vrbes facilè præcipua & vti vocant, Metropolis, Episcopali sede, quam isthic Carolus Magnus, debellatis, & ad Christianam fidem conuersis Saxonibus, erexit, nobilis. Qui primas vrbium origines tradunt, multo ante Caroli Magni tempora extructam ferunt, ad formam Mediolanensis vrbis, cum Saxones relictis in Italia Longobardis, in Patriam redijssent. Ciuitas ampla est, & vti diximus populosa. Parochiales Ecclesias habet sex præcipuè; D. Virginis, quæ muris & altera parte Alphæ fluuio concluditur; D. Lamberti tutelaris; D. Ludgeri, & D. Martini, collegio Canonicorum celebres; D. Ægidij; quæ Pastorem habet præposituræ titulo insignem; D. Seruatij, & D. Iacobi. Collegia habet quinque. Cathedrale summum; 2. veteris Ecclesiæ D. Pauli; 3. S. Mauritij extra muros; 4. S. Ludgeri, & 5. S. Martini: Cœnobia religiosorum plurima, fana & sacella non pauca. Scholis etiam & politioris literaturæ viris, negotiatorum item & peregrinarum nationum frequentia non incelebris. Episcopum superiorem agnoscit, cui soli in sacris & profanis morem gerit. Primum habuit in ordine S. Ludgerum, virum *fama & gloria miraculorum splendidissimum*, quo eum elogio Roleuinckius ornat. Hic à magno Carolo, ob vitæ morumq; sanctimoniam, ad munus Episcopale euectus, gentem nondùm integrè in fide confirmatam plenius instruxit, eamque constantiam mentibus indidit, vt ad hæc vsque tempora nunquam in religionis negotio vacillârit.

Ciuium in fide Zelus & constantia.

Viuebant omnes in summa tranquillitate, & concordia, mutuisque obsequijs sese inuicem deuinciebant. Vna erat in omnibus fides & deuotio, in officijs diuinis peragendis vnus feruor, in tractandis vna reuerentia. Nullæ hic hæreses, errores nulli, aut in diuina Christianæ fidei dogmata blasphemię perstrepebant. Iustitia ad Reipub. clauum sedens, æquitatem cuique dictabat. Inter ciues nulla æmulatio, odium, aut inuidia serpebant, omnia Christianæ charitatis ardore procedebant. In fœmineo sexu summa castitas & pudor vigebant, in matronis, & senio confectis pietas, in adolescentulis & viris grauitas, & in religione zelus dominabantur. Postquam verò, laxioribus solutis habenis, hæc spernere, & à via maiorum declinare cœperunt, nullum vitium tam turpe, flagitium nullum tam enorme fuit, obuijs quod non vlnis amplecterentur; omnia tunc per summum nefas sublata, castitatis loco libido, pro æquitate impudentia, pro iustitia tyrannis & iniquitas, hæresis & schisma pro pietate & diuino cultu animos rexêre; ita illic omnia

perperam

perperam & præposterè fiebant. Quo tandem factum est, vt florentissima hæc Respublica, tot cladibus affecta sit, & penitus euersa. Quod quomodo acciderit, vt palam fiat, paulo altius quædam sunt repetenda.

II. *Monasterium Lutheranismo inficitur.*

Cum Lutherus noua passim per Germaniam dogmata spargeret, & insolitam aliquam, sub Christianæ libertatis nomine, reformationem, contra Christi & Ecclesiæ præceptum promulgaret, ex Monasteriensibus fuêre, qui ea auidissimè, quemadmodum solent nouitatis cupidi, expetiuerunt, idque demum importunis ad plebem clamoribus effecerunt, vt conniuente Senatu, nonnulli libertatis eius præcones in vrbem irripserint, qui paulatim emergentes potiorum animos erroribus suis corruperunt. Et licet Ioannes Tantius ad D. Lambertum, Lubbertus Cansemius ad S. Martinum, Fredericus Riguingus Transaquas, & Ioannes Vinckius ad D. Ludgerum, aliquot iam annis citra reprehensionem Dei verbum prædicassent, hoc tamen tempore ea docere cœperunt, quæ plebem in Clerum & magistratum summopere concitabant; quibus Scholarum moderatores gratulaturi, par inter vtrumque odium commouerunt, quorum principalis auctor Adolphus Clarenbachius, Ludgeriani ludi Rector, perfidiæ suæ pœnas apud Vbios non diu post exoluit. Quæ audacia infimam plebem ita animauit, vt vel quiduis sibi contra Magistratum & Clerum licere existimaret. Hinc itaque multi quibus nihil otio dulcius, cænobia liberius frequentare, religiosis obloqui, cibum etiam & potum iure proprio poscere, ac publicè in Clerum & Magistratum scommata euomere; tanta iam tum erat in plebe licentia. Cumque proteruientibus nullus resisteret, eius facinoris immunitate armati, multo acerbiora in Clerum & opulentiores ciues agitarunt. Et quidem anno 1525. 22. Maij sub vesperam factiosorum maxima cohors ad cæmiterium Seruetianum conuolat, vt ibi de diripiendo Nitzingano monialium cænobio deliberaretur, exspectantibus in vicino vallo vxoribus & liberis, qui saccis & corbibus acceptam prædam domum asportarent. Ex his tres in monasterium irruunt, tumultum vtique facturi, nisi quam par erat, honorificentius à virginibus horrore perculsis, vino præbito placati & demum obruti domum inde recessissent. Quod vbi Senatu innotuit, missis lictoribus, authores quidem comprehendere iussit; sed insultantis populi minis adactus, mox impunè dimittere debuit. Hunc motum alius illo longè grauior subsecutus est. Factiosi enim numero indies augescente, cum præcones eos in libertatem acrius inflammarent, articulos quosdam ciuilium grauaminum condunt, Senatuique exhibitos approbari vrgent, per plateas cursitantes passim & obuios ad subscribendum impellentes. Ille, vt furibundæ plebis animos emolliret, ad quietem composuit, ita tamen, vt se

Tumultuantur in vrbe Lutherani.

viribus Euangelicam libertatem promoturum, apud alios diocæsis ordines, in tanto discrimine, promitteret. Id vbi negligentius agi vident, factiosi cateruatim in forum, ad Curiam & cæmiterium erumpunt, Consules adoriuntur, atque vt vel nunc promissioni satisfaciant, & Clerum ad restitutionem libertatis compellant, nisi grauiore tumultu cuncta misceri velint, eo redigunt, vt clausis vrbis portis, præsentem Clerum primarium audacius quam prudentius in Senaculum conuocarent, & quorundam impulsu in iniquam transactionem, contra ius omne inuitum descendere cogerent. Accidit hoc ipsa Dominica Exaudi, quando peracto diuino cultu, plebs furiosa è templis ad forum confluxerat. Canonici verò indies maiore licentia cum calumnijs & dicterijs rebellium traducerentur, veriti ne quid in se grauius ageretur, spontaneum exilium subierunt, secundario Clero, qui præsidia foris viuendi non habebat, in vrbe relicto. Quo facto ipsi ad propinquos & principes se conferunt, deque facta sibi iniuria grauiter protestantur; vnde maximum in oppidanos potentiorum odium excitarunt. Interim qui ex Ecclesiasticis remanserant, motu quodammodò sedato, summa vigilantia, exortum incendium restinguere conituntur. Et ne quid sibi à plebe periculi inferretur, Senatus consensu, rem prudéter aggressi sunt. Itaq; remotis ab officio, qui ante seditiosis declamationibus ciues commouerant, tanquam ignis subtracto fomite sedari cœpit hæresis. Nullæ iam amplius querelæ erant, sed hoc solum, vt primarius Clerus ad vrbem rediret, omnium votis, opificum præsertim, qui emigrationem illam ob minus lucrum ægrè ferebant, exspectabatur. Instituitur ergò ad Principem Decanum & Seniores legatio, cui obeundæ, ex Clero & Senatu primarij præficiuntur, qui egressos familiariter rursus ad vrbem inuitarent. Multis vtrinque agitur, antequam compositio aliqua subsequeretur. Tandem vicinorum Principum & Archiepiscopi Coloniensis, Hermanni de Weda, interuentu, in solenni Dulmannicó conuentu, concorditer vtrinque conuenerunt, scriptis in hunc finem literis, & omnium ordinum sigillo roboratis: Reuerso igitur magno populi applausu Clero, & iam purgata à seditiosis concionatoribus vrbe, omnia in pristinum statum rediisse videbantur. Verum cum nouum illud Euangelium, Luthero ipso testante, sine tumultu esse non possit, Antonij cuiusdam Cinsci & Bernardi Knipperdollingij, factiosorum ciuium rebellione publica pax rupta iterum & nefarie sublata fuit. Nam Antonius sedentem pro tribunali Curiæ officialem, stipatus aliquot complicibus stricto mucrone aggressus, multa conuitia & contumelias in Clerum nuper fuderat; Ob id factum captus, & Senatus mandato in vincula coniectus, priuatim per literas Bernardum Knipperdollingium vsque eò in sui defensionem permouit,

[S]enatus Clero [p]rimario libertatem extorquet.

[C]anonici Metropolitani [v]rbem deserunt.

[R]edit in vrbem Clerus.

nit, vt is publicâ vi eum è carcere liberaret, & ereptum prægestato tympano, in tabernam vinariam deduceret: Vbi tota nocte potitantes, nouas conspirationes pro opprimendo vti loquebantur, Papatu, inierunt. Nec sufficiebat in Clerum criminum plaustra spargere; sed etiam ipsum Principem conuitijs aggrauare non erubuerunt, quem Knipperdollingius fusorum tornatium per ludibrium nuncupabat. Audacia ita creuit, vt idem etiam, eques ex vrbe iter facturus, fusos in principis contumeliam ex ligno fabricatos cum paruo sigillo, nihil metuens periculi, in pileo gestaret, Cumque Principis iussu in oppido Vechta captus esset, & postea per intercessionem Monasteriensium liberatus, Sacramento de non vlciscendo præmisso, in vrbem reuertisset, palam dictare non fuit reueritus, diocæsin tot aureorum millia soluturam, quot ipse in carcere denarios consumpserit. Hæc tamen & alia in Ecclesiasticos obloquia, magistratus pariter & Cleri auctoritatem neutiquam eleuauêre, quin verius zelum maiorem conseruandæ religionis, & rebellium conatibus obsistendi, facultatem animis impresserunt. Accessit Caroli V. Augusta Vindelicorum in vrbem missum hoc ipso anno mandatum, quo seuerè admodum in factiosos animaduerti, custodia & pœna imperij legibus statuta affici, nec vspiam commeatum tutum concedi debere, præcepit. Sed omnia irrita fuêre, cum iam nimis altas malum radices egisset.

Lutherani scommata in Senatum & Episcopum iactant.

III.

Bern. Rothmannus nouam spargit hæresin.

Annus erat post natum Christum supra millesimum quingentesimum trigesimus primus, cum ecce alius quidam, rebus nonnihil in tranquilliore statu positis vulnus infligere cœpit, Bernardus Rothmannus, sacerdos apostata, & nuper ex sacellano D. Mauritij libertatis nouitiæ præco factus. Hic patre Henrico Fabro ferrario, viro veneficio infami, genitus, cum optimæ indolis puer eximiam bonæ frugis spem prima fronte promitteret, literarum studijs mancipatur, verum cum sumptus, qui ad hoc requiri videbâtur, non suppeterent, vicarij cuiusdam Mauritiani, quæ est extra muros Ecclesia, consanguinei sui, D. Hermanni Sibingi ope, in eiusdem collegij Choralium assumitur numerum: quam ille functionem cum laudabiliter iuuenis adhuc administraret, officiosisque obsequijs suis Canonicorum sibi animos, venusta quadam alacritate adiuncta deuinciret, omnium fauores aucupans, id, vt Warendorpensi ludo præficeretur, meruit. Quo tamen munere, authore Sibingo, haud multo post relicto, Moguntiam superioris Germaniæ, vlteriorem operam in literis nauaturus, nobilium quorundam, è Westphalia comitatum nactus, abijt. Hic communibus popularium impensis Magisterij lauream inter primos adeptus, cum Theologiæ animum applicare cœptasset, à Sibingo reuocatus, inde in patriam remeauit. Mau-

ritiani

ritiani in reuersum beneficium cumulant, per amplum & victui sacerdotis abunde sufficiens. Qua illa accessione ditatus, Sacris ordinibus initiandum se præbuit, & iam Sacerdotio sublimis, popularem auram captare cœpit, è suggestu subinde ad populum verba factitans. Cessit primum feliciter, cum applausu etiam eorum, qui ante promouerant, quorum ea statim cura mentibus incubuit, vt quibus possent commendationibus, ingenium tam nobile apud ditiores promouerent. Cum verò eius rei commoditas nulla affulgeret, communi sumptu Coloniam ablegandum concluditur. Quod subodoratus, clam Sibingo, à vicario quodam sumptis viginti florenis, præter præpingue, quod à mercatoribus oblatum ipsi viaticum erat Wittenbergam concessit, vt inde sublimiori studij Theologici gradu ornatus, cum nouis in patriam opinionibus, quas plebi non sciret displicituras, reuerteretur. Arctam cum Melanchtone amicitiam hic inijt, qui eum, quod præclaris ingenij dotibus afflueret, vehementer amare cœpit, idque iam tum iudicij tulit, ipsum aut insigniter bonum fore, aut si hoc falleret, insigniter malum; quorum illud euentus comprobauit. Wittenberga in superiorem Germaniam, nouarum cæremoniarum discendarum causa, profectus, infectas recens sparsis erroribus vrbes peragrauit. Reuersus apud Mauritianos concionibus ingenium exercuit, cum ciuium, qui ex vrbe ad eum confluebant, applausu, qui non dubitabant, Consiliarios Episcopi doctrinæ huius auctores existere. Nam cum ex Clero primario quidam Rothmanno concionandi negotium inhibuissent, Leonhardus Maeß per Henricum Wichmannum eidem significarat, non esse quod magnoperè sibi metueret, si aliquid acerbius in ipsum malorum suggestione per Episcopum decretum fuerit; tuto istic loco consistere, quo eum pellere præ noui periculi metu, ne ipse Præsul quidem auderet. Ciues iam demum quem dudum quæsierant, se nactos rati, Senatui rursus supplicant, vtque in vrbem recipiatur obnixè precantur. Senatus rem se minimè concernere inquiens, vt quæ ad Ecclesiasticā iurisdictionem pertineat, ad Clerum primarium relegat, vt ibi animi sui sententiam deponerent. Interim Episcopus probe informatus, posthabitis aulicorum quorundam, quibus Rothmannus scabiem nuper adfricuerat, consilijs, hominem viuendi securitate apud Mauritianos priuat, præfixoque tempore inde migrare jubet, nolenti grauius quid ni cedere velit, minitans. Ad Decanum etiam & Seniores scribit, nihil ipsis magis curæ sit, quam vt factiosus rabula propediem ab vrbe repellatur, finem alioquin priori principio peiorem multò futurum. Clerus timens ne si vi hominem pelleret, ciues in se rursum concitaret, oblatis 70. florenis, aliò cedere, imperat; quod & factum.

Episcopus Rothmannum securitate priuat.

Cæte-

Cæterum post semestre reuersus, & in vrbem clandestinè immissus, animos longè vehementius, quam vnquam alias perturbauit. Hic Confessionem doctrinæ suæ de præcipuis Christianæ fidei controuersis articulis, ad Ecclesiasticos & verbi diuini ministros destinatam, in vulgus emittit, sibique ad omnia solidè responderi petens, Catholicos omnes grauissimorum errorum nefariè insimulat, plebem identidem vulgari idiomate inflammans, vt veteri relicta, hanc fidei suæ formulam, Scripturis magis consentientem amplecteretur. Ad hos Articulos cum metu plebis à Catholicis non responderetur statim, Rothmannus per ciuium domos concionando & epinicion concinnendo serpit, nimis rudes eos & inermes dictitans, qui vel contrarium in se veræ fidei telum possent deuibrare. Mirum quàm tunc ipsi fiducia creuerit, quàm ciues & idiotæ ad eius partes transierint. Spernitur Episcopus, Magistratus & Cleri auctoritas labascit, solus Rothmannus fauores & gratiam obtinet. Qui hactenus maiorum fidei adhæserant, qui Senatui & Ecclesiastis honorem detulerant, nunc summum rebellionis gradum conscendunt, & vt omnibus explosis, vnum Rothmannum ad dignitates euehant, oleum & operam impendunt. Ex his Hermannus Bispingius atro carbone iam dudum notatus, Arnoldus Rotholt Iudex, thori sui violator, Ioannes N. & Bernardus Knipperdollingius parricida factiosorum antesignani, magna seditiosorum caterua stipati, contra Principis edictum, contra Magistratum & Clerum, reclamantibus tota vrbe Catholicis, ad Templum D. Lamberti, vt ibi publicè concionaretur, deducunt. Eo verò à Timanno Canemero, Pastore Ordinario, firmiter occluso, è ligneo suggestu subitaria opera in cœmiterio erecto, concionantem audiunt, maiore tunc vi non vsi. Hac concione, qua nihil aliud quam profusissima libertas & veri cultus abolitio suadebatur, taliter furiosorum animi accensi sunt omnes, vt non domum rectà, sed in omnia Parochialia templa vno agmine irruerent, imagines & altaria subuerterent, S. Eucharistię repositoria, tabulas, pyxides, ex auro argentoque vasa sacra, calices, casulas, & quicquid libidini rapientium occurrebat, demolirentur, tollerent, & inde secum velut spolia domum asportarent. Nulli Ecclesiæ parcunt, Metropoli excepta, quæ sacrilegas manus non sensit. Direptis templis pastores ab officio remouent, quorum primus Timannus Rothmanno cedere per vim cogitur. Hoc facto, Princeps Fridericus de Weda, cum resistentiam nullam videret, motus Episcopatui renunciat, cuius in locum Ericus de Grubenhagen, ex illustri generosissimorum Brunsvicensium Ducum genere, Episcopus Osnabrugensis, & Padebornensis, 27. Martij, communibus Capitularium suffragijs electus, surrogatur. Cuius potentiam, cum esset Catholicæ fidei addictus, aduersarij me-

IV. *Rothmannus in vrbe clanculum docet.*

Publicè concionatur cõtra Catholicos.

Furor Rothmannistarũ in vrbe.

tuentes, in communi, quid facto videatur opus, & quibus principijs sibi fauorem initiò concilient, consultant. Concluditur in eam sententiam, vt Rothmannus familiares ad Principem literas scriptitet, ac motus hactenus datos quoquo pacto excuset, adiunctis vnà simul articulis, quos & Christianæ fidei conformes, & se capitis periculo apud quoscunque sane de religione sentientes, defendere paratum beneuolè promittat. Ea ratione sperare se Principem clementiorem fore. Scribit ergò Rothmannus & quam potest cautè se purgat, non tamen à proposito desistit. Quin id agit, vt plebem vniuersam in Senatum & Clerum concitet, publicumque per vrbem religionis exercitium erigat. Interim Principis ad Senatum literæ adueniunt, quibus ille omnes officij sui clementer admonet, & ne quid insuper in religionis negotio agitetur, quod maiorum fidei sit contrarium; tum pulso Rothmanno, vnam vno ore doctrinam profiteantur, rogat. Ad hæc Senatus respondet, se quidem libenter isthæc curaturum, sed renitente plebe, quæ omnia pro sua libidine agat, ne maior tumultus oriretur, nihil prorsus efficere posse, cogi ad tempus dissimulare, donec in rebelles tutius sibi animaduertere liceat. Princeps acceptis literis, cum in eo statu Rempublicam versari intelligeret, incertum mœrorenè an alio violento morbo depressus, post octiduum aut circiter decessit. Successit in Episcopatu Franciscus Mindensis Ecclesiæ Administrator, ex vetusta Waldecensium Comitum familia progenitus, qui pari studio factiosos ad concordiam reuocauit. Sed eo iam res reciderat, vt nullius quantumuis æqui admonitio locum haberet. Et quia Princeps inaugurationis diuturnitate præpeditus, principiò statim motus compescere non poterat, illi, ne quid sibi decederet, aduigilabant. Rothmannus etiam, Senatus consensu, missis in Hassiam literis, petit viros aliquot ad se mitti, quorum auxilio in disseminanda hæresi vteretur, itaque Marpurgo bini mittuntur, Petrus Wirthemius, & Godefridus Stralen. Docebant tunc publicè præter Rothmannum, Ioannes Glandorpius, Dionysius Distensis, Henricus Rollius, & Brictius Nordanus, omnes apostatę. His simul manus iungunt ac mox deliberant, quomodo Catholicæ religionis exercitiū tollant, vt cum profectu Euangelium suum doceri possit. Offerunt verò Senatui articulos triginta numero à se conditos sub abusuum nomine, quos abrogari petunt. Hi cum in Senatu lecti essent, Senatus eos non ad se, sed Ecclesiasticum iudicium spectare animaduertit; itaque vt vnicuique iustior disputandi locus relinquatur, horum copiam Clero admittit, vt dissolutis Concionatorum nugamentis, suam causam tueatur. Clerus verò hos sibi traditos Coloniam remittit, & solidam Theologorum refutationem exspectat. Scribit Sleidanus, Clerum in Curiam conuocatum suam coram Se-

Collegæ Rothmanni.

Sleidani splendidum mendacium

natu

natu nequitiam agnouisse, atque adeò detectis imposturis, Euangelicis locum in templis permisisse. Sed vt solet Sleidanus mentitur splendidè, à Dorpio deceptus, qui primus mendacium istud, more suo Catholicis impegit. Hoc melius scripsisset, si hoc facto grauiter Clerum peccasse diceret, quod missis Coloniam articulis, obiectos errores in vtramque quasi aurem securè dormiendo silentio transmisisset, quos tamen vel leuissimo certamine retundere potuisset. Interea dum exspectatur Colonia responsum, per Senatum & Tribunos plebis libertatis præcones in domo (quam vulgo Schuhauß nuncupant) conuocatos, Senatus auctoritate sua Pastores instituit. Rothmannus violenter nuper in Ecclesiam D. Lamberti introductus, eius loci Pastor ordinatur. Rollius & Glandorpius ad D. Ægidium, Wirthemius ad S. Ludgerum, Brixius ad S. Martinum, Stralenius transaquas, Theodoricus ad S. Seruatium Parochi deliguntur. Hactenus Lutheri dogmata prędicarunt, quę deinceps paulatim contempsêre, Zuinglianismo plausibiliori Euangelio Ecclesijs illato. Atque tum vno impetu templa rursum inuadunt, imagines & antiquorum rituum reliquias tollunt, literas & diplomata vel lacerant, vel vt Senatui gratificarentur, carrucæ imposita in Curiam mittunt. Et quo maior animorum coniunctio surgeret, ex æquo prędam se inter & ciues distribuunt. Omnium author Rothmannus erat, hunc factiosi laudibus ad astra euehunt, huic certatim applaudent muneribus & largitionibus afficiunt, ad publicas compotationes, ad conuiuia ad nuptias inuitant: illi vbique supremum mensæ locum, vbiq; honorem & præeminentiam deferunt. Pastores nouitij, vt & ipsi quoq; in eum beneficia cumulent, Superintendentiam vltro offerunt, quæ supremum inter Euangelicos generalis inspectionis munus sibi adiunctum habet. Quin & Brixius Martinianus, Rothmanni sororem, à se paucis ante mensibus compressam, specioso matrimonij prætenso titulo, vxorem duxit, quam tamen vera superueniente, non multò post repudiauit. Eum mox alij secuti, connubia cum filiabus ciuium celebrarunt. Hos postremò Rothmannus, fama nominis & prælaturæ titulo ingens, multò prosperiore coniugio supergressus, Ioannis Viguerij Syndici relictam viduam, fœminam teneriori ætate & procaci ingenio insignem, sibi copulauit. Ita fixis in vrbe sedibus omnia ad libitum procedebant.

Senatus Pastores ordinat.

Rothmannus vxorem ducit.

V. Interea Princeps Cæsaris mandato, vt comprimeret rebellium animos, Telgetum venit, ad quem Metropolitani profecti, de coërcenda ciuium insolentia consultant. Placet obsidere vias impositis præsidijs, ne in vrbem commeatus importetur. Paulò post tabellarius in vrbem mittitur, cum literis in hæc verba. Desistant ab instituto, pristinumque

Monasterienses Telgetum occupant.

Monasterienses Telgetum occupant.

statum restituant, ni pareant, capiendum consilium ex tempore. Senatus nuncio apud se retento, nocturnam eruptionem decernit, missisque sub vesperam per vrbem lictoribus, ad 12. noctis armatos in foro ciues adesse iubet. Interea bombardæ & instrumenta bellica proferuntur. Prosiliunt ad Curiam ciues, alij hastis, alij gladijs & bipennibus, alij harpagonibus, carpentis, vectibus, palis, alijsque ad expeditionem vtilibus armis instructi. Catholici tam terribili fragore exterriti, iam sibi extremum imminere exitium rati, tremere, ad preces & diuina præsidia mentem eleuare. Nemo est, quem horror & metus non teneat consternatum. Vbi tertia noctis insonuit, sexcentos ex ciuibus Senatus ad expeditionem Telgeticam deligit, qui adiuncto sibi tercentum quos in præsidium nuper conduxerat, militum comitatu, tacite ad oppidum properant, atque in ipso matutino crepusculo, effractis portis, non sentientibus ciuibus inuadunt, die 26. Decembris, quæ erat Natalis Domini. Ibi excitato clamore, fores ædium vectibus & palis effringunt, in cubilia & atria irruunt. Protrahuntur nudi ex lectulis proceres, verbis verberibusque miserè tractantur, captis vix calceos aut caligas induendi tempus conceditur. Vestes pretiosas, torques aureos, annulos, & quos huc velut ad securiorem locum thesauros contulerant, rapiunt, equosque sexaginta & vnum in forum incredibili ferocitate abigunt. Post hæc captos curribus ad hoc comparatis imponunt, & in vrbem deuectos per publicos lictores in carceres & vincula flagitiosorum protrudunt. Princeps tristissimus ægerrimè captiuorum sortem ferens, vicinos in auxilium aduocat, ad Senatum & ciues Legatos amandat, iubet extemplo nobilitatem libertati restituant, sin minus, hostium numero futuros. Ad quæ Senatus nihil aliud, quam ea de re cum plebe se deliberaturum, respondit. Post biduum cum fama esset, Episcopum copias ad Mauritianam Ecclesiam ducturum, ciues Senatu permittente, malleis, securibus, gladijs, & bombardis instructi portis erumpunt, ipsumque collegium, excisis vbique arboribus, ornamentis & bonis ablatis, vastant & destruunt. Reuersi nouos articulos concionatorum suggestione conscribunt, quos Senatui oblatos à Nobilitate captiua confirmari petunt, id quod captiuis extortum fuit.. Ea transactio ad Hassiæ Landgrauium mittitur, vnàque rogatur, vt auctoritate interposita, Episcopum & ciuitatem ad concordiam redigeret, quod ille per Legatos Iacobum de Taubenheim, & Doctorem Gualtherum Nospickelium vicecancellarium, erectis vtrinque legibus, & per se, Episcopum, Capitulares, & totius diocœsis ordines, appensis sigillis, confirmatis, effecit. Atque hoc modo redactis in seruitutem Catholicis, Monachis etiam & qui Euangelij cursum, suis concionibus, retardare poterant eiectis, omnia pro libidine

Clerus in captiuitatem abducitur.

Landgrauius Hassiæ Episcopum & Senatum reconciliat.

actitarunt. Et nisi Anabaptismus interuenisset, quem vi eliminari per Episcopum oportuit, perpetuum ab eo tempore dominium in vrbe sibi vsurpassent; id, quod diuina prouidentia clementer auertit.

Rebus ad hunc modum pacatis, cum seditiosi Præcones doctrinam suam strenuè propugnarent, ex tota Germania, quos rebellio alibi in exilium pepulerat, plurimi huc, vt sementem Euangelij sui hic tutius agerent, confluxerunt. inter quos Ioannes Bocoldus, sartor Leidensis, & Gerardus Boeckbinder, vt initio diximus, duo Anabaptismi Apostoli, vxoribus & patria clam relictis, ad vrbem venerunt, iussu Ioannis Matthiæ Harlemensis Prophetæ, qui huc ire præceperat. Bocoldus videns plebem omnem in Sacramentariorum hæresin prolapsam, ipse quoque eandem initio profiteri cæpit, & ne concionatorum in se odium concitaret, cum in amicitiam ipsorum irrepsisset, familiariter, priuatim rogat, num arbitrarentur paruulos rectè baptizari, cum affirmarent, ille fundamenta eius in scripturis demonstrari sibi petit. Quod cum nollent isti, vel forte non possent, audacius agere, ac contra nitentes ridere cœpit & contemnere. Ea re cognita Rothmannus pro concione populum ad preces fundendas hortatur, contra sectarios, maximè verò contra Anabaptistas. Bocoldus tumultum metuens, inde Osnaburgum profectus doctrinæ suæ semina spargit, verum cum inter ciues Anabaptismum serere inciperet, inde profligatus Monasteriũ reuertitur. Venit eo sub idem tempus & alius quidam Hermannus Stapreda Morsensis, qui ad D. Lambertum Rothmanno Collega datus, publicè in pædobaptismum declamabat. Præceptor huic fuerat Henricus Rollius, apostata Monachus è monasterio Harlemensi profugus, qui Wassenburgi Iuliacensis terræ oppido concionatorem egerat, & de quo nuper Traiectenses supplicium sumpserant ob Anabaptismum, quem illic disseminare instituerat. Hausit maturè Rothmannus dogma plausibile, & quia nuper ab eo ciues fuerat dehortatus secretò fouebat, publicè docere non ausus. Interim noctu quando somnum reliqui caperent, mysteria sua peragunt, & sensim eas sibi vires comparant, vt ciues plerique, re patefacta, maximoperè indignarentur, nouum dogma clanculum & noctu per vrbem disseminari. Eo facto motus Senatus authores ab vrbe proficisci iubet: qui per vnam portam egressi, per aliam rursum irrepunt, id se facere dictantes Patris mandatu, quem velle asserebant, vt manerent istic, & cæptum negotium qua decet grauitate peragerent. Tum Rothmannus palam ijs fauere professus, pædobaptismum non solum inter adiaphora numerare cœpit; sed etiam abominationem coram Deo esse impudenter pro concione proclamauit, Stapredam dignum habitum inquiens, cui munus in præcipuo Parochiali templo sit demandatum. In

VI. *Bocoldus Monasterium venit & Anabaptismum seminat.*

Stapreda Anabaptista fit Rothmanni collega.

Rothmannus Anabaptismum inter adiaphora numerat.

moribus etiam quantum principio potuit se conformauit, Maiorem solitò sanctimoniam & vitæ innocentiam in publicum, vt Kersenbrockius scribit, proditurus præ se fert, conuiuia, commessationes, aliaque omnia quæ leuitatis suspicionem erigere queant, respuit, adeoque commutatus est, vt eundem esse non credas, iam in Angelum lucis transformatus, non se hominem, sed Numen aliquod sub humana forma circumferre fingit, in gressu grauis & meditabundus, vultu seuerus, Stoicus, sobrius & præter morem temperans, insignique pallore tinctus. Moribus doctrinam coaptat. Hortatur plebem ad misericordiam; opem pauperibus ferendam esse; temperatè viuendum; luxum, pompam, splendorem vestium, corporis luxuriam & omnia mundi linquenda; vitam & mores Apostolicæ simplicitati conformandos. De communione bonorum, de magistratu, de iustitia, de punitione malorum, de mundi impietate & flagitijs totos dies disserit, populum in magistratum, & qui ipsi aduersabantur concionatores animans. Senatus sese interponere cogitur. Et licet Rothmannus asperioribus verbis obiurgatus emendationem promitteret, non tamen maledictis abstinuit, sed multò quàm ante confidentius docet, idem aliqui concionatores faciunt.

Mores mutat Rothmannus

VII. *Anabapt. contra Lutheran' in Curia disputant.*

Senatus metu plebis hominis audaciam retundere non ausus, vt malo medicinam faceret, instituendum in Curia cum Anabaptistis colloquium, decernit. Septimus mensis Augusti dies colloquio initium dedit. Deliguntur duo Catholici, Lutherani quatuor, Hermannus Buschius Poëta, Arnoldus Bernholdt, Ioannes Glandorpius, & Petrus Wirthemius, Notarij duo, qui Sacramenti religione obstricti argumenta vtrinque prolata fideliter exciperent. Vbi ventum est ad rem, Rothmannus quod antea publicè docuerat, repetit, nimirum pædobaptismum abominationem esse coram Deo. Disceptatum vtrinque acriter; & quanquam diuersam sententiam ita Buscius coram Senatu defenderet, vt omnium testimonio victi dicerentur, cedere tamen & palmam victoribus concedere Anabaptistæ noluêre. Itaque colloquium in contentionem desijt, vtrisque sententiam suam mordicus defendentibus. Intercepto sine fructu colloquio, consultatur in pleno Senatu, quid facto opus. Fertur sententia: Anabaptistas nisi publico decreto sponte cedant, vrbe per vim turbandos. Cum id illis insinuatum esset, ad preces confugiunt, & causati viarum ab Episcopo infessarum pericula, in lanienam sese extrudi, adeòque hosti mactandos in manum tradi querebantur. Senatus verò id subterfugium vt adimat, literas ab Episcopo salui conductus impetrat, offert simul & pecuniam in viaticum. Verum is tantum fictus metus erat, vt qui ab vrbe proficisci neutiquam constitutum haberent;

Decretum de pellendis Anabaptistis editur.

berent; sed ad doctrinæ suæ patronos digressi secretiora latibula passim subeunt. Biduo post, (10. August.) ipsa die D. Laurentij cum Hollandus quidam Anabaptismo addictus, in templo Ægidiano concionaretur, & plebi pietatis specie consternatæ nouum dogma commendaret, Senator quidam cum furore in Ecclesiam irruens Concionatorem è suggestu detraxit; & cum in Hollandia candenti nuper cauterio, per Carnificem in altera maxilla, signatus esset, indignum, qui verba ad populum faceret, dixit, simulatq; templo foras eiecit. Aderant mulierculæ aliquot, quæ rei indignitate excitatæ, vix, vt sibi à verberibus Senatori intentandis temperarent, sedari potuêrunt. Interim crescit Rothmannistarum factio, crescit audacia vulgi, crescit magistratus & Cleri contemptus. Et is iam erat vrbis status, ea rerũ facies, vt aucto supra modum factiosorũ numero, Senatus Anabaptistarũ concionatores violenta manu eijcere non auderet, vim à plebe seducta metuens si quid publicè moliretur. Ne verò è suis latibulis inopinato in Ecclesias erumperent, Consulũ iussu Ecclesiæ omnes tam parochiales quam collegiatæ & monasteriorum occlusæ sunt, Martiniana solum excepta, in qua Brixius Nordanus Lutheranus concionabatur. Quiescunt ad tempus Retincti, & ab vlteriore motu cessant. Res in eo cardine ad Septembrem vsque pependit, quo vulnus nonnihil sanatum, prorsus recruduit. Nam delatis ad Ecclesiam infantibus, cum Baptismus à Rothmannistis negaretur, Senatus factum illud indignè tulit, conuocatoq; tribunm magistratu, vt effrænatam illam Retinctorum audaciam retunderet, deliberare cœpit. Post multam consultationem, consentientibus votis decretum editur, quo non solum concionibus, sed vrbe etiam Rothmannistis interdicebatur. Huic illi scriptum longè virulentius opponunt, in quo post multa conuitia ita Senatum alloquuntur. Miramur, inquiunt, quod vos, penes quos profanarum rerum iurisdictio est, de rebus fidei quoque iudicandi vobis auctoritatem arrogetis. Si Christiani esse vultis, qua fronte ciuilibus vestris interdictis, verbum Dei impedire & remorari audetis. Non vestrum est ea pro libitu agere, sed Ecclesiæ, hoc est, fidelium cœtui, qui si consentiant, firmiter tenendum, quicquid demum fuerit, si modo Dei verbo non contrarietur. Et vos si quicquam aduersum nos habuissetis, illud in Ecclesia & congregatione fidelium nobis præsentibus præposuissetis, forsitan alia via fieri potuisset. Nunc serius res agitur. Scribit Senatus ad Principem, & miserabilem ciuitatis faciem explicans, omnia tumultibus plena significat. Respondet ille, non dissimulandum amplius cum rebellibus; sed seueritate quadam procedendum: ne nimia indulgentia in

Surgit nouus Anabaptist. præco.

Rothmannistæ nolunt baptizare infantes.

Rothmannus emendationem promittit.

grauius discrimen Respublica præcipitaretur. Mouit ea res Rothmannum, & metu etiam nonnihil perculit: itaque per tribunos plebis Senatui nunciat, imposterum nihil, quo quenquam offendat, palam se docturum, de Baptismo etiam & reliquis controuersis articulis, quantum possit, taciturum, id quod chirographo attestari cupiat. Petere proinde non sit amplius de se sollicitus & mali quid suspicetur.

VIII. *Landgrauius duos concionatores Monasterium mittit.*

Sub finem Nouembris Senatus ad Landgrauium Legatos amandat, petitum nouos aliquot Euangelij, vt vocant, præcones, qui puriorem aduersus Anabaptistas doctrinā disseminent. Mittit ille duos, Theodoricum Fabricium & Ioannem Melsingerum, quos Senatus perhumaniter magno Lutheranorum applausu, excepit. Hi vix vrbem ingressi erant, & ecce nouus motus exoritur, in Transfluuiano monialium cænobio. Huc Lutheranorum cohors delapsa, cum virgines nouitatis cupidas in liberioris vitæ statum propendere sciret, lingua vulgari cantillare, & deducto ad suggestum præcone Lutheranismum inuehere cœptat Rothmannistæ id in sui contemptum fieri arbitrati, armant suos & in tumultuantes immittunt, ac nisi Senatus mandatu media interuenissent, res cruentum habitura finem videbatur. Rothmannus ipse quoque chirographi sui oblitus libellum, de Anabaptismo edit, in quo totis viribus pœdobaptismum, oppugnans, ciues ad partes suas vt trāseant hortatur. Et quo S. Scripturæ magis consentaneus appareret, in Hassiam missum Marpurgensium Theologorum censuræ subijcit, sperans fore, omnium iudicio approbatum iri. Qua spe falsus cum grauissimi erroris insimularetur, eum agnoscere noluit, sed pertinacius apud suos defendens, typis denuò excusum omnibus volutandum examinandumque proposuit. Senatus ea Rothmanni leuitate vehementer offensus est, neque tamen populi fauore fultum persequi audet, ne rebellium in se arma prouocaret. Ergò conclusis omnibus in vrbe Ecclesijs, ipsi concionibus interdicit, editoque in factiosos decreto, & in foro coram ciuibus recitato, perpetuo exilio mulctādos pronunciat, non solum eos, qui Anabaptismum traderent, sed qui fouere & defendere deprehenderentur. Aderat tum in foro alter consulum, qui non parum rem eam principio adiuuerat. Hic ista sibi obijci intelligens, ad plebem conuersus libertati insidias strui proclamat. Quo facto, murmur ciuium exoritur, & in Senatum conuitia & dicteria liberius funduntur: tantum aberat, vt præsentem in foro Magistratum obtruncarent. Biduo & amplius sic agitur, donec reuocato decreto, retinctis securus in vrbe locus conceditur. Quod ea lege factum; vt priuatim cætus suos agerent, nec ex ciuibus quempiam deinceps in sectam traherent. At illi aucto breui suorum numero, ab lege ea maturè prosiluerunt. Intrant confi-

Rothmannus perfidus librū de Anabaptismo publicat.

Rothmannistis publicum religionis exercitium eripitur.

dentius

dentius ciuium ædes,& rauco quodam tympani pulsu, socios ad concionem conuocant. Sed & articulos aliquot per vrbem spargunt, quos solum verbo Dei conformes iactitant. Primus erat.

Articuli Rotmannistarũ.

I. Pœdobaptismum abominationem coram Deo esse.
II. Templa impiorum Christianis vitanda esse.
III. Eucharistiæ Sacramentum, quod à Sacerdotibus eleuari soleat idolum esse Baaliticum.
IV. Cum impijs & gentibus nihil commercij habendum.
V. Diem Saturni diuina authoritate institutum,non autem diem solis humano arbitrio dedicatum,celebrandum esse.
VI. Impios esse Papistas,& Lutheranos,qui commessantur,epulantur,scortantur,Dei denique verbo aduersantur.
VII. Omnes consecrationes, cæremonias & ritus, extra suam Ecclesiam, à Dæmone originem trahere.
VIII. Fideles Sacerdotum figmentis decipi.
IX. Intra annos & quadringentos nullum fuisse in orbe verum Christianum mille neque post tempora Christi vllum fuisse Sacerdotem,neque Apostolos ipsos Sacerdotes fuisse,sed ministros Dei,qui Euangelium mundo annunciarint. Christum vltimum fuisse Sacerdotem
X. Gentium Magistratui obediendum non esse.
XI. Gentes ante tempus à Deo præfinitũ non esse docendas, mundum enim propter peccatũ luctuosam prius afflictionẽ passurum,impiosq; in ore gladij casuros, inde relictos superstites ad regnum Dei concionibus esse vocandos.
XII. Christum humanam naturam in Maria non assumpsisse.
XIII. Coniugia Christianorum reuocanda esse, cum ante iteratum baptismum coniugia non fuerint.
XIV. Christianos esse qui primum in Christum credunt,deinde in nomine eius baptizati sunt.
XV. Vxores maritos suos Dominos appellabunt.
XVI. Neque famuli neque famulæ fideles cum gentibus matrimonia contrahent,neque ijsdem inseruient,sed solis fidelibus.
XVII. Nemo Christianorum cum impijs in iudicio contendet.
XVIII. Nemo etiam fidelium vsuras exercebit,proinde neq; pensiones exiget,neq; soluet,omnia exemplo Apostolorum fore communia.
XIX. Quisque cœptum cursum hoc pacto absoluet,& perficiet. Hæc prima publice introducendi Anabaptismi principia erant.Quæ vt seditionem magnam portendebant,ita iam tum bonis omnibus horrori erant, eoq; factum est,vt plurimi vrbe in exilium vltrò excesserint,etiam ex ijs non pauci,quorũ

consilio & ope seditiosi primum admissi fuêre. Senatum metu res ea vehementer perculit:itaq; ministris stipatus rursum in publicum prodit, & semel ac simul omnes vrbe pellendos rebelles decernit. Rothmanni quoq; ædes ingressus, ne turbulentiores libellos publicaret, Typographiam, quam domi habebat, destruit, & per publicos ministros in Curiam deportari mandat.

Rothmannus domi sua typographiam exercet.

IX. *Faber ferrarius concionatur.*

Dum hæc geruntur, Fabri cuiusdam ferrarij minister, Ioannes Schroderus, qui aliquot annos malleator fuerat, repentino follium spiritu afflatus maxima factiosorum caterua circumdatus, ad D. Lamberti cæmiterium progreditur. Ibi cathedram conscendens, ad miraculũ vsq; ad plebẽ perorat, adeoc crebris suis in magistratũ profusis conuitijs irritat, vt parũ abesset, quin malleos & secures in Senatũ converteret. Ea concione finita, cũ ad templum secedere vellet, à lictoribus interceptus, in carcerẽ ducitur, temeritatis suæ pœnas daturus. Postera die vbi factũ innotuit, tota malleatorum multitudo ad forum conuolat, ac sibi libertatis præconem extemplo restitui vrget. Senatus furentibus nunciat, latã in ipsum capitis sententiam, ideoq; reddi non posse. Illi eo nuncio magis exacerbati è suis quosdã in Senaculũ mittunt, qui captiui causam coram Senatu agitent, vnaq; secũ reducant. Vidẽs Senatus, nolle isthinc plebem migrare, donec fabrum in libertatem adsertum habeant, tumultum nî liberaret, reueritus, è carcere dimittit. Quem illi magno applausu exceptum, ad cauponam ducunt, & integra nocte vt Ducem vario potu tractitant.

X. *Anno 1534.*

Hoc motu sedato, Theodorus Fabricius, qui nuper à Landgrauio admissus, iam solus cũ paucis Lutheranis, reuerso in Hassiã Melsingio, Præco supererat, contra Rothmannũ docere cœpit in tẽplo Lambertino, quo illũ non ita pridem Senatus pepulerat. Conscripsit idẽ Fabricius Ecclesiasticã ordinationem, quam Senatui oblatã ab omnibus ciuibus, ab Anabaptistis etiã, & ijs, qui diuersam sententiã tuebantur, approbari petijt. Itaq; per deputatos à Senatu viros, liber ciuibus, vt subscribãt, proponitur. Quod cũ Rothmannistę renuerent, Senatus publicã ipsis securitatẽ & vrbis defensionẽ renunciat. Quód illi factũ adeò indignè sumpserunt, nõ modo animis deiecti vt fuerint, sed etiam multo maiores spiritus deinceps sumpserint. Nã illo ipso die, aduocato cum socijs Knipperdollingio, Rothmannus ipse ad D. Seruatij Ecclesiã concionabundus progreditur, vbi varijs maledictis & scõmatis Fabricium impugnãs, aduersarios ad publicam disputationem prouocat. Id quod se capitis etiam periculo, contra quoslibet facturum, pollicetur. Addit insuper: Euangelicos collationem subterfugere, nec audere in conspectum suum prodire, multo minus secum in arenam descendere, vt veritatem pro se militare, publico argumẽto demõstrent. Nec secus facit Fabricius. Queritur ille indignis se modis à Rothmannistis tractari, Dei verbo vim fieri, & grauibus contumelijs ag-

Lutheranorũ & Rothmannistarum dissidium.

grauari

grauari; tolerandos nulla ratione id genus homines, sed propediē vrbe summouendos. Senatus re intellecta, vtriq; locum deputat, in quo congredi, ac de verbo Dei conferre possint. Anabaptistæ ad disputandum prouocant Fabritium, Brictium Nordanum, Petrum Wirthemium, Doct. Ioannem Westerman Lippiensem, & Ioannem Glandorpium: Qui assentiuntur his conditionibus: vt disputatio fiat in pleno Senatus consessu; vt ex verbo Dei argumenta producantur; vt per Euangelicos Principes & ciuitates viri docti designentur, qui auditis partis vtriusque rationibus pronuncient, vtri pro sua parte habeant verbum Dei; atq; deinde sententiam ferant è Scripturis formatam, cui deinceps quisq; citra exceptionem acquiescere teneatur, vt certaminum tandem sit finis. Quibus positis, cum Senatus de die, quo contendendum foret, ageret, Rothmānus cum suis congressum detrectauit, causam se suam non hominum iudicio, sed supremo iudici, quem sciret falli non posse, commissurum dictitans. Et licet res ea apud prudentiores existimationem Anabaptistarum non parū imminueret, Rothmannistæ tamen priuatim eam suis ad ciues concionibus facilè conseruarunt, apud promiscuam plebē præsertim, quā suo ductu gubernabāt. Singulari fraude, ne quenquam simpliciorum offenderent, vtebantur. Ea erat, omnia prout principiò constituta essent, priuatim tradere, nec à doctrina semel proposita declinare: cæterum animi sententiam libris editis propalare, vnico excepto rebaptismo, quem maturè animis inculcari debere, volebant. Ritus cœnæ exterior manebat, licet prior abesset intentio. Hunc eum in modum Rothmannus celebrare solebat: Partes panis triticei, vel vti vocant similaginis, in paropside paulo maiore superinfuso vino madefecit; cumq; deinde verba institutionis legisset, iussit vt qui vellent, panem madefactum sumerent ac manducarent. Hinc vulgo dictus fuit Stutenberend/vel Stutenbrot/quo eum nomine Schlusselburgius dignatur. Sunt qui existiment ipsummet hac de re hunc versum fecisse: Stutnbern *dicor ego, quia panem porrigo nudum.*

Rothmannus colloquium cum Lutheranis detrectat.

Ritus administrandi cœnam Rothmanni.

XI. *Anabaptistæ Senatui supplicant.*

Præter vulgus doctioribus quoq; & religiosis imposuêre. Ex his Senatorem vnum vel alterū, & Transfluuiani Monasterij virgines plerasq; in Curiam ad Senatū destinarunt petitum Ecclesiam, vel locum aliquem publicum, in quo sibi concionari, aliaq; suæ religionis officia peragere liceret. Hos ita priuatim instruxerant, vt prætenderent, tota passi vrbe inaudiri; Fabricium hominem ignotum, superbum & arrogantem, quam in patria sua habere nequierit, hîc gloriam expetere, ac se doctiores stolida quadam proteruia suprà quam dici possit, aspernari; ad hæc peregrinum idioma, idque affectatum, quod à simplicioribus intelligi non possit, vsurpare, & hoc quidem eo in loco, ad quem tota plerunque ciuitas confluere soleat: Petere proinde, eo in patriam relegato, Bernardum Rothmannum, virum prudentem, ac omni disciplinarum

genere instructum, qui non solum præter morum suauitatem facundia insigni reliquis omnibus præstet; sed & eiusdem soli patriæq; incola sit, substituat, & ad pristinum dignitatis gradum, vnde quorundam æmulatione exciderit, reuectum eo munere perfungi permittat; quo facto omnibus ciuibus eximiè gratificari posset, & turbis finem imponere. Noluit verò Senatus petitioni isti satisfacere; sed de medijs se cogitaturum respondit, quibus se & vrbem totam à furiosa nefariorum hominum secta liberaret. Relato ad Rothmannistas Senatus responso, furere illi, matronas dementare, bona pro communitate deposcere, viros & adolescentes contra Lutheranos, & Senatum inflammare. Rothmannus tum rursus prodit, & œstro velut percitus conuitiorum plaustra in obnitētes spargit, tanto furore, quasi extra se positus nesciat, quam publicè personam repræsentet. Quidam per plateas cursitant, clamando vociferandoq; Væ, væ, væ, Monasterio, væ tibi superbæ Babyloni; væ luxurianti Sodomę; ah væ tibi & iterum væ, quę tempus visitationis tuæ negligens, in tantum te discrimen vltrò conicctas! væ virginibus vobis, væ matronis adhuc auro & argento alijsq; vanis mundi ornamentis conspicuis; detrahite ista & cilicia & cinerem eligite, vt Dei in vos ira non recidat. Hic cōcionibus melle & aceto ad vulgi aures temperatis, non suos solum, aut infimæ sortis homines, sed primarij nominis viros, honestas fœminas, moniales ex cœnobijs, & alias probatæ fidei ciuium filias, vt quicquid auri & argenti, quæ ornamenta & thesauri ad manus essent, ad ædes Rothmanni cumulatim deportarent, commouerunt. Non patitur Senatus tantum scelus impunè grassari, sed missis lictoribus, pręcones per plateas vagantes intercipi, vrbeq; explodi iubet, qui vna porta pulsi, mox per aliam regressi, à suis cum triumpho, in perpetuam Senatus ignominiam, ad ædes Rothmanni reducuntur; quæ res iam tum florentissimæ Reipublicæ exitium portendit.

Furor & insania Anabapt.

Senatus Anabapt. vrbe interdicit.

XII. *Anabaptistæ scriptis literis vicinos fratres ad vrbē inuitant.*

Tunc vnà collecti, ad defensionem sui consilium ineunt, vtq; vires suas certius confirmarent, literas, Cosfeldiam, Warendorpiam, Wesaliam, Osnaburgum ad socios mittunt, in hanc sententiam: Prophetam diuinitus sibi datum, qui veram æternę salutis viam saluberrimis monitis patefaciat. Proinde si animæ cura tangantur, maturè huc properent, & cōmunibus bonis, quæ in copia hic suppetāt, perfruantur, futurum, vt quicquid reliquissent, cum vsura decupli recipiant. Lectis literis, incredibile est, quam infimę sortis hominum ingens multitudo Monasterium ventitârit. Erant, inquit Hortensius, homines audaces, prorupti ad patranda flagitia libertatis ad viuendum ex libidine auidi, inhiantes fortunis alienis, dissoluti ac seditiosi, quique nullo legum metu coërcerentur. Horum accessu aucti, Rothmannus publicè aliquid audendum censet, perq; vrbem discursans, maximam post se factiosorū multitudi-

titudinem in S. Seruatij templum trahit. Ibi tot nunc & tantis ſeptus preſidijs ſuggeſtum conſcendit, & poſtquam multa pro Anabaptiſmo diſſeruiſſet, non clanculum amplius, ſed palam Dei verbum propagandum ſtatuit.

XIII. Decurrunt furibundi per vrbem.

Concione finita, Henricus Rollius, quem ſupra exuſtum diximus, Prophetico afflatus Spiritu, per vrbis plateas ſurſum deorſumque fertur, altiſſima voce clamitans; Pœnitentiam agite, Pœnitentiam agite, & actutum rebaptizamini, ni fiat, Deus vindictam in vos exercebit. Hic tremere omnes, horrore concuti, & extremum iudicij diem pauidi expectare; adeò ſimplicium animos clamor peruaſerat. Initium res ea traxit 27. Decembris, eo die, quo SS. Innocentum in Eccleſia Catholica memoria ſolet peragi. Itaque multi ad eum clamorem baptizati ſunt, qui & ipſi eiuſdem Spiritus impulſu per plateas diſcurrebant, ac eos qui ſaluti ſuæ conſultum vellent, inconditis clamoribus ad pœnitentiam cohortabantur. Alij metu diuinæ vindictæ ad Anabaptiſmum ventitabant, alij ne factioſorum, qui iam numero ſuperiores erant, armis opprimerentur, nonnulli, quos impios nuncupabant, ne bonis ſuis & facultatibus priuarentur, in ſententiam ipſorum concedebant. Hoc ſtratagemate auxerunt quidem ſuorum numerum, at ciuitatem ipſam in poteſtatem, quod maximè intendebant, & quo omnia ipſorum conſilia dirigebantur, nondum redegerunt. Nec quieſcendum putabant, donec oppreſſis aduerſarijs, tam Catholicis, quam Lutheranis, ipſi ſoli dominarentur. Igitur non diu poſt cateruatim ad forum prouolant, & nondum retinctos è medio tollendos vociferantur, fuit hoc 13. Ianuarij ſub principium anni 1535. hora ſeptima veſpertina. Knipperdollingius re cognita, foras ſocijs auxilia laturus prodit, ac nocturnas diſponens vigilias, ne quis vim inferat, cautè aduigilat. Verum ab opere cœpto mox reuocatus, domum ſuam cum ſocijs redit. Ibi Prophetas duos peregrino habitu amictos comperit, Ioannem Bocoldum Leidenſem, qui iam diu in vrbe ſubſtiterat, & Ioannem Matthiæ Harlemenſem, qui biduo antè huc ex Hollandia venerat, (illum Heliam, hunc Enoch nominabant) viros ad ſeditiones & fraudes natos. Hi plebem in cubile interius, vbi Prophetæ iſti, inter rutilantia lumina, quæ totam domum illuſtrabant, poſiti, cum ſtupore adductam, primùm ſacris è Scriptura conſolantur monitis, & ne inconſultò ſemet, & fidelium cætus in diſcrimen præcipitent, rogant; poſt vt arma & furorem ponant, atque tantiſper dum plures doctrinæ ſubſcribant, morentur, adhortantur. Credit Prophetis plebecula & armis poſitis domum faceſſit, collocatis prius per vrbem excubijs, ne ſomno ſepultis aduerſarij inſidias ſtruerent. Senatus mane facto, omnes in foro vrbis incolas adeſſe mandat. Ibi nouum decretum editur, quod Anabaptiſtis commodo, Reipublicæ verò exitio fuit: nempe,

Anno 1535.

Ioannes Bocoldus & Ioannes Matthia duo Prophetæ Monaſterienſ.

Anabapt. liberum religionis exercitium conceditur.

liberum cuique esse, eam quam velit, religionem profiteri, donec Deus fidei vnitatem per Spiritum sanctum clementer elargiatur, contra qui faceret, legitimis pœnis afficiendum esse. Optatissimum hoc Retinctis accidit, atque vt opere declararent, Rothmannus collegis aliquot assumptis in Trásfiuuiano monasterio cathedram occupat, ac longa demum de matrimonio concione habita, virgines velo & reliquo vitæ monasticæ habitu in terram proiecto, domum suam, insueto ciuium spectaculo deducit. Quibus postmodum priuatim persuasit, certò futurum, vt nocte sequenti totum cænobium rueret, quod sibi a Deo reuelatum contendit; proinde si quid opum ibidem restet, vt citò exportari curent, hortatur. Itaq; misso istuc cum curru auriga, bona inde ad ædes Rothmanni deuecta sunt. Remanserant tres ex virginibus religionis & voti Zelo, nec Rothmanni vaticinio ædificij prædicta ruina terrebantur; Ex Catholicis quoq; & Lutheranis non pauci sub noctem eò properarunt, noui vatis fidem probaturi. Sed euentus vanitatem elusit.

Præsagium Rothmanni

Octauus erat mensis Februarij dies, cum Ioannes Bocoldus Propheta Leidensis, & Knipperdollingius, omnes propemodum vrbis vicos percurrentes, superioris vitæ emendationem, luctifico ac terribili clamore postulant. Quo nocturno strepitu ciuium quidam excitati, cum insanientes noctuas dicterijs illuderēt, væ, væ vobis replicabant illi, væ qui nos Dei nuncios cælesti Spiritu excitatos tàm liberè deridetis; pœnitentiam agite & ad magnū Domini diem mentes præparate, resipiscite, resipiscite, tempus præ foribus est, & iam iam aperto cælorum fornice supremus ille mundi Iudex prodibit. His alij se iungunt, quidam seminudi cęlum apertum fingunt, alii cum Angelis colloquuntur, alij futura præsagiunt, nonnulli horrendos per aëra Dracones apparere dicunt; Fabricius Bolandus canit:

Prodeunt rursum Anabapt. & tumultuantur.

Augurium dat turris alijs, dant alta demorum
Culmina, vel Solis nunc iubar omen habet.
Cursantes videas insano pectore multos
Vulgo per plateas vrbs miseranda tuas.
Qui magno clamore boent, ô protinus acta
Pœniteat vitæ tempore quemque sua.
Quin iterum cælum spectantes, horrida fingunt
Nubibus in medijs monstra patere vagis.
Nunc lapides labi, nunc fulgura visa sereno
Aethere, nunc imbres sanguinis ore canunt.
Omnia ne vulgus mendacia ficta putaret,
Quod fieri nulla quiuerat arte probant.
Et tepida pateris mactati cæde iuuenci
Feruidus excipitur nocte latente cruor.

Et paulò post;

Imbri-

Imbricibusque cauis populo mirante per ipsum
Spargitur exorta vix benè luce forum.
Hac auida spectant omnes spectacula mente,
Visaque conquirunt, quid sibi signa velint.

Alius quidem Iacobus Calenburgus nomine, eodem agitatus Spiritu, equo insidens concitato per vrbem cursu labitur, horrendo mugitu terribilis. Hic cæli ruinam nunciat, Clangorem tubarum, quo Angeli demortuos excitent, inaudit. Eum vetula quædam subsequitur, quæ se mutam fingens, manu vnâ faculam, alterâ baculum gerit, ad tergum nolam ouilem tenui sub chlamyde, corporis motu pulsitans, qua re multis nocturno tempore stuporem incussit. His artibus, hoc dolo, Anabaptismus seritur.

Altera die quæ 9. erat mensis Februarij, infestis iterum signis quingenti vel circiter in forum progressi Curiam & armamentarium occupant, obuios quosq; verberibus tundunt, ac Corybantum instar fœdè tumultuantur. Fugiunt vigiles, & motum Senatui nunciant. Conclamatur ad arma passim, hostis Curiam & armamentarium habere dicitur. Nec mora, tota ciuitas armorum sonitu perstrepit, concurrentibus cum Catholicis Lutheranis, & communē vim communibus armis propulsare annitentibus. Interea illi, re per exploratores cognita, vicina quæq; templa D. Lamberti, D. Michaëlis &c. ædes etiam & vicos, vt ciuibus impressionem facturis resistere tantò fortius possent, tormentis & telis missilibus implent, latera, vectes, lapides, scamna, sedilia, rudera & quicquid demum defensioni opportunū erat, quam citissimè comportāt, quibus vndiq; vias muniunt ac obstruunt, ne aduentantibus ingressus pateat. Claues portarū, vrbis custodibus ereptos, Rothmanni fidei committunt, qui mox ad Knipperdollingium retulit. Refugium Catholici delegerant, Transfluuianæ D. Virginis Ecclesiæ cæmiteriū. Huc maiora tormenta conuehunt, quæ patentibus vijs opposita hosti in occursum disponunt, ac nihil quod ad sui conseruationem pertinere poterat, omittunt. Posthæc fœminarū clamor ingens exoritur, quæ nunc patrē precari, nunc volitantia per aerem monstra fingere, nunc cantiunculas lingua patria edere, audiebantur, ac demum viris admistę mira diuinare, nouo furore animos accendere, inq; hostē exasperare. Sed & Bocoldus salire cæptat, ac ficto enthusiasmo, victoriam socijs promittere, quam sibi cælitus ostensam adserebat. Eius exemplo Knipperdollingius rursum furijs agitur, & nudis in publicum pedibus elatus, velut morio sursum deorsumque, per vrbem vagatur, Pœnitentiam identidem ingeminans. In eo furore nec hostem timet, sed temeritate sua fretus, ipsis ciuium castris insultare non reformidat. Ac nisi sana quorundam consilia interuenissent, primo assultu in frusta discerptus fuisset. Capitur ergò inq; vincula conijcitur, quibus suorum ope non multo post ereptus fuit. Interim Senatus

XIV. Anabaptistæ Curiam & armamentarium occupant.

Knipperdollingi enthusiasmus.

Bulcum & Vuechlerum, petitum foris subsidia mittit, qui noctu ad Satrapam Wolbecensem profecti, ex agricolis & Nobilium ministris exercitum conflant, ac ipsa mox nocte ad vrbis portas traducunt. Aduenit simul & à Principe tabellio, qui certa ciuibus, si opus esset, auxilia pollicebatur. Huic Consul Hermannus Tilbechius respondit, se in ciuitate sua externa nulla ad pacem conciliandam ope egere. Intromissis verò in vrbem copijs, Anabaptistæ, veriti ne viribus multo inferiores ab hoste opprimerentur, è suis quosdam ad Transfluuianos emittunt, pacemque expetunt, eâ lege, vt si liberum ipsis religionis suæ exercitium permittatur, se domum, positis armis, redituros, quemadmodum & illos facturos esse sperent. Placet vtrinque consilium: itaque eo motu compresso, domum suam quisque reuertitur.

XV. *Fœda corporum commixtio inter Anabapt.*

Post quatriduum Ioannis Matthiæ, alterius Prophetæ iussu, Knipperdollingius fratres rursum ad ædes suas conuocat, ad noctis vndecimam. Eò vt ventum, ille altiori sede sublimis, patris voluntatem exposuit, & sole exorto omnes ibidem armis instructos apparere iussit, inde prolatis scripturæ verbis istis, *Crescite & multiplicamini*; mutuos extincto lumine congressus indulsit. Mane facto adsunt armati omnes, audituri quid fieri Propheta vellet. Non prodijt tunc ipse, sed Rothmannum, vt eius nomine verba ad præsentes faceret, missitabat. Cœpit ille concionari, & lætitiam aliquam mentibus offundere, quæ eò creuit, vt cætu nondum dimisso, ex fratribus quidam nouæ tragediæ principium auspicarentur. Vnum vel alterũ currui imponunt, ac veste sacerdotali tectum passim per vrbem trahunt. Aliquibus cucullas inijciunt, qui velut satellites ante ac pone subsequebantur. His se iungit tota factiosorum cohors, & in despectum Catholicorum, tympanista præeunte, in platearũ compitis proclamant, venisse Roma nouos hos monachos, qui vrbem sint reformaturi, si qui videre cupiant, huc posse accedere, & gratis contemplari. Tum fimum & pulueres humi congestos in personatos illos fratres iaculantur. Sic se & atrocius multò cum Pontificijs & Lutheranis acturos propalam dictantes. Hoc facto Nobilitas perterrefacta, cum videret omnia in peius ruere, maximo cum dolore & gemitu, ab vrbe recessit. Ciues quoque non pauci, ij maximè, quibus media viuendi foris suppetebant, vna in exilium abiuêre. Tum Rothmannus concione conuocata, suos ad concordiam & fœdus ineundem animat, iam tum præsagiens fore, vt emigrationem nobilium, motus longè quam vnquam alias maior excitaretur. Posthæc digressis ad forum scenicis, mulierum agmen noui Spiritus ductu aduolat, quarum aliquæ cæli ruinam, aliquæ Angelorum cantus & nihil non stupendum & terribile vaticinabantur. Adiacet foro domus gallo inaurato ad pinnaculum desuper conspicua. Huc quædam delapsæ, cum

Insultant Catholicis varijs dicterijs & tragœdijs.

Nobilitas ab vrbe recedit.

resplen-

esplendens auri fulgor, ob solares radios oculorum aciem hebetaret, quædam eò fatuitatis abreptæ sunt, vt cælum apertum crederent; quædam extensis ad sidera palmis, continuò occlamarent, ô pater, ô rex inclyte Sionis, parce tuo populo, malumque omne clementer auerte. Verum vanitatem eam non multò post ciuium quidam detexit, quando sublimem ex auro gallum, tormentario globo, inde insigni dexteritate, excussit. Fœminæ pudore suffusæ, ne à spectantibus coram riderentur, domum maturè properauêre.

XVI. *Rothmannus Consulem & plurimos ciuium rebaptizat.*

Interea Rothmannus superstites adit, ac nihil non mouet, erroribus suis vt irretiat. Ex Consulibus primus fuit, Hermannus Tilbechius, qui ad factiosorum partes transijt. Is namque cum præuideret, quam misera in vrbe futura esset conditio eorum, qui manus iungere nollent, cum tota familia à Rothmanno rebaptizari se permisit, ac plurimos ciuium, idem vt facerent, suo exemplo incitauit. Hinc intra vnius mensis spatium, omnes pæne infimæ sortis homines attraxerunt. Ad hunc modum confortati consilium ineunt, vt quicunque deinceps vrbe cedere vellent, nihil bonorum inde secum asportarent, sed vacui & inanes, si manere prorsus nollent, foras egrederentur. Currus etiam & carrucas præparant, vicatimque relictam exulantium supellectilem conuehunt, ad Rothmanni aut Knipperdollingij ædes, vbi Propheta Ioannes Matthiæ morabatur. Cum enim obsidionem metuerent, vbique bona comportabant, & arctissimæ custodiæ demandabant, adeò equidem, vt Kersenbrockio teste, ne vnum quidem panem triticeum vrbe efferri paterentur.

XVII. *Senatus gradu suo deijcitur.*

Supererat adhuc in vrbe Senatus, & alij nonnulli opulentioris fortunæ viri. Quos pariter vt pellerent, animos rursum ad rem longè arduam adijciunt. Fulgentibus armis in forum prouolant, curiæque & armamentario præsidijs impositis, omnes vrbis portas claudunt. Inde velut œstro perciti per plateas discurrunt, clamores edunt tam horrendos & terribiles, vt ciues aduersæ partis pauore pænè ac metu enecti conciderent. Consentiens clamor omnium erat, inquit Hortensius, Abripite vos hinc impij, nisi malitis ad vnum omnes internecione deleri: eosque qui rebaptizari abnuunt, extremo humanorum supplicio mulctabimus. His mugitibus territi boni, & vniuersa religio, cum in sententiam Anabaptistarum omninò nollent discedere, turmatim ex vrbe migrantes, vias impleuerunt. Seditionis huius concionatores Principes erant, Ioannes Matthiæ Harlemus, patre textore natus, & Ioannes Bocoldus Leidensis sartor; qui se Prophetas appellarunt. Cum his se adiunxerunt, Iacobus Campensis, & Ioannes Gelius.

XVIII. *Anabaptistæ Rempublicã constituunt.* Posthæc cum omnibus ferè in potestatem redactis, totius vrbis dominium ad se deuolutum arbitrarentur, Rempublicam constituere aggressi sunt, idque altera mox die, quæ erat vigesima prima mensis Februarij. Consules creauêre Bernardum Knipperdollingium, & N. Cippenbrochum. His allecti sunt Senatores viginti duo, quibus ciuilis administratio commissa fuit. Senatus vt nouo facinore functionem suam ordiretur, conuocatis tota vrbe ciuibus, cœnobia & reliqua religiosorum domicilia diripi & demoliri mandat. Res ea gratissimis auribus à factiosis ciuibus recipitur. Mox quisque domum suam repetit; allatum instrumenta, quibus ad perficiundum sacrilegium viam sibi diruendo sternat. Pars ad Franciscanorum monasterium, pars ad Teuthonicorum collegium, plurimi in monialium, & alia cultui diuino dedicata templa proruunt. *Monasteria & alias Ecclesias diripiunt.* Valuas Ecclesiarum, seras & claustra effringunt, cathedras deijciunt, organa & horologia destruunt, vitra fenestellasuè pulcherrimis picturis elaboratas excutiunt, imagines, epitaphia, tabulas, curribus inijciunt, inque forum vecta flammis nefariè abolent, sanctorum reliquias auro argentoq; nudatas, consecratas hostias, sacrum oleum, & quæ sunt generis eiusdem, in terram effundunt, conculcant & pedibus proterunt; Calices, patinas, aliaque Ecclesiarum ornamenta diripiunt: Ex istis massas aureas conflant; hæc in vestium vsum, in aulæa & tapetia pro se & vxoribus commutant. Direptis monasterijs, Parochiales Ecclesias inuolant, quicquid in ijs paratæ pecuniæ auri argentique, tum ornamentorum inuentum fuit, violenta manu auferunt. Libros quotquot reperiunt, dilacerant, imagines comminuunt, aut per ludibrium naribus auribusuè truncant. Sacras pyxides & reliquiarum aut rerum consecratarum repositoria confringunt, baptisteria funditus euertunt. Et ne quid reliquum remaneat, ipsas etiam templorum valuas, cardinibus violenter emotas, securibus dissecant, vt porci, canes, & alia quæuis bruta animantia liberè ingredi, eodemque ad declinandam pluuiam properare possent. Ita ex templis haras & stabula, ex monasterijs & sacellis publica prostibula & lupanaria factitarunt. Fuêre nonnulli qui vicinas sibi Ecclesias in foricas excipiendis humanis excrementis sordibus & fœtoribus manciparent. Sed nec tectis aut turribus pepercêre. Plumbum ab asseribus resectum, ferramenta & cardines ex columnis exactos surripiunt; campanas desuper in cæmiterium deijciunt, inq; tormentorum vsum transferunt. Busta & tumulos, sarcophagis amotis, profanant & polluunt, ossa reperta in ignem aut profluentem barbarica ferocitate abijciunt. Demum omnibus Ecclesijs ordine direptis, in summum templum cateruatim irruunt, aditus omnes & porticus disturbant, altaria tegumentis & antipendijs denudant, tabulas & erecta de mortuis monumenta discindunt, can-

delabra ex auro argentoque conflata rapiunt, sedilia & cathedras diffindunt, cancellos metallinos malleis & fabrilibus instrumentis dissoluunt; ad chorum & conclaue capitulare progressi, missalia, capsulas, casulas, calices, omnemque thesaurum & ornatum sacrilegis manibus diripiunt, promptuaria & loculamenta rescindunt, fenestras violant, & breuiter obuia quæque sine vlla reuerentia & religione raptant, disijciunt, & in cineres redigunt. Nondum his exatiatus rabidus ipsorum furor, Mauritianum collegium extra muros omni armorum genere instructi inuadunt, dispoliant, atque vnà cum ædificijs circumiacentibus, cum ornamenta & thesauros, plumbum & æs è tectis comportassent, iniectis flammis incendunt; sepes & arbores vicinas amputant, aut communi incendio absumunt, tanto furore & insania, vt nihil præter rudera & lapidum congeries relinquerent.

XIX. *Pellunt Catholicos & Lutheranos in exilium.*

His peractis 26. Februarij Ioannes Matthiæ, Propheta primarius nudis pedibus per altissimam niuem tota vrbe discurrit, clamoribus & vociferationibus vrbem & aëra complet; Pœnitentiam agite, inquit, pœnitentiam agite, & rebaptizamini. Exciti clamoribus in forum Retincti, vatis aduentum præstolantur. Venit ille tandem inque faciem procidens raptum se fingit: post vbi furor deferbuit, supremi patris voluntatem esse ait, vt qui retingi nollent, actutum ab vrbe recederent; Ciuitatem sanctam esse, Deum in ea sedem fixisse, nolle quempiam ex impijs hic amplius tolerare, secernendos à pijs infideles, & filios Esau ab Israëlitis disiungendos, ne ob flagitia impiorum, innocentibus pœnam pater infligeret. Hæc dictitans armatos ex foro per plateas socios trahit; qui non secus ac irrationales belluæ furunt & infrendent. Clamant rursum omnes, recedite impij, recedite, segregate vos à bonis, sat diu vobis indulsimus, noluistis nobis associari; ideoque nunc vt lolium stirpitus eradicandi estis, fugite impij, fugite, fugite. His dictis ciuium ædibus illabuntur, omnes senes, iuuenes, viros & fœminas ex latebris productos foras detrudunt, ac nî maturent fugam, trucidandos & velut pecora mactandos esse comminantur. Nihil moræ conceditur, omnia ex tempore agi debent. Ex ædibus proprijs deiectos, ad vrbis portas nulla sexus, ætatis aut conditionis ratione habita propellunt; ibi denuò viatico & vestimentis spoliant, pepla & pileos è capitibus excutiunt, armaque omnia, & quæ sibi vsui fore præuidebant, miseris eripiunt. Non senum suspiria, non grauidarum mulierum ploratus, imò nec abortus quarundam rabiosos homines commouerunt; omnes vnum subire exilium, vnam sortem deligere compelluntur. Quis non videt, quanta tunc

in vrbe immanitas Retinctorum, quanta calamitas & miseria miserorum ciuium fuerit.

XX. *...ulsos Episcopus capit & ...pplicijs ...ulctat.*

Sed omnia adhuc tolerabilia fuissent, si modo eiectis, quo vellent, tutò progredi licuisset. Aberat non procul Episcopus machinas vrbis muris iam iam admoturus. In huius manus incidebant plerique omnes. Et quia iam pridem ob rebellionem hostium loco haberet, eiectis etiam iusta de causa non pepercit; quorum quidam capite mulctati sunt, quidam alijs pœnis affecti. Inter quos & Ioannes Wyckius Iuris Doctor, Monasteriensis Reipublicæ Syndicus, qui Clero Catholicisq; omnibus offensus, Senatum contra Principem suis consilijs vehementer armarat; Theodorus ad S. Seruatium Concionator, & Henricus Hammonius, seditionis suæ pœnas dedêre. Captus etiam & Petrus Wirthemius, & Telgetum in custodiam abductus, verum Landgrauij intercessione liberatus, in patriam non multo post incolumis abijt. Remanserant adhuc in vrbe, sed clanculum, alij nonnulli, qui nondum Anabaptismum susceperant. Hi cum ad eum modum excipi foris eiectos intelligerent, periculi metu cum Retinctis deinceps manere, quam vrbe excedere maluerunt.

Finis Libri Sexti Historiæ Anabaptistarum.

HISTO-

HISTORIAE ANABAPTISTARVM LIBER SEPTIMVS.

Summarium Libri Septimi.

I. *Anabaptistæ Monasterium in potestatem suam, aduersarijs eiectis, redigunt.*

II. *Ioannes Matthiæ Propheta supremum vrbis magistratum inuadit, Seniores & Episcopum ordinat, libros exurit & inuitos Anabaptismum suscipere cogit.*

III. *Homicidium patrat.*

IV. *Literæ Monasteriensium vatum ad fratres in Belgio.*

V. *Auxilia petentibus destinata & commeatus intercipiuntur.*

VI. *Ambstelodami Anabaptistæ nudi in publicum prosiliunt, at capti mox seditionis pœnas exoluunt.*

VII. *Monasterium Retincti communiunt, supremus belli dux Ioannis Matthia in prælio cadit.*

VIII. *Ioannes Becoldus Matthiæ succedit; ciues consolatur & 12. Seniores siue Iudices legit.*

IX. *Vrbs arctè obsidetur, polygamiam Becoldus introducit.*

X. *Hostes polygamiæ ferro pereunt.*

XI. *Bocoldus rex designatur à Propheta Tuiscoscurerio.*

XII. *Regius apparatus & pompa.*

XIII. *Reginarum multitudo.*

XIV. *Rex omnium controuersiarum se iudicem constituit.*

XV. *Cœnam in campo Dominico instaurans 28. Apostolos legit, & ad quatuor mundi plagas emittit.*

XVI. *Hilla Frisia, Anabaptistarum Iudith, in castra principem occisura pergit.*

XVII. *28. Apostoli Euangelium & pacem vicinis vrbibus annunciant; mors eorum & confessio recensetur.*

XVIII. *Henricus Grasius Episcopo prodit consilia Anabaptistarum.*

XIX. *Nouus motus & Propheta Ambstelodami surgit.*

XX. *Recincti in Frisia tumultuantur, in Gelria & VVesalia.*
XXI. *Ambstelodami Curiam occupant, inque ciues arma corripiunt authore Iacobo Campensi ipsorum Episcopo, & Matthia Middelburgensi.*
XXII. *Confluentiæ, VVormaciæ, & alibi, conueniunt imperij ordines contra Monasterienses.*
XXIII. *Miserabilis Monasteriensis vrbis status.*
XXIV. *Proditur, & in Episcopi potestatem deuenit.*
XXV. *Rex cum aliquibus supplicio afficitur, errorum eius & vitæ breuis descriptio.*

I. *Anabaptistæ Monasterium in potestatem suam redigũt.*

Rebus ad hunc modum constitutis, Anabaptistæ, cum iam totius vrbis imperio potiti, sub duorum, vt diximus, Consulum, & viginti duorum Senatorum regimine continerentur, optimè de se actum existimabant. Pulsis enim vrbe aduersarijs, omnia pro libitu ordinabant, nec erat intra mœnia, qui partam recens libertatem auderet eripere. Exulabat ab vrbe Nobilitas, & boni quiq; relictis post se opibus, in vicinis vrbibus morabantur. Solus aduersus vim externam, si ab Episcopo inferretur, miles deerat; ad quem conscribendum aurum in copia suppetebat. Is etiam erat animorum pro religione zelus, ea virium fiducia, vt exiguam aut mediocrem iusti exercitus vim facilè contemnerent; hinc sublato periculi metu, in summa rerum abundantia delıciabantur, & de Ægyptiacis, vt vocant, spolijs, grata palato symposia frequentabant. Iam spirituales nuptias peragebant, iam choreas ductabant, iam canticis & hymnis nouæ Sionis exordia concinebant. Iam quomodo vicinas vrbes, quomodo oppida & pagos, totum denique Westphaliæ tractum in suam potestatem redigerent, quomodo publicum erectæ hîc fidei exercitium ad extremas mundi partes propagarent, anxiè secum animis volutabant. Et breuiter tota vrbs in gaudia effusa, nihil non insuetum, nihil non nouum exhibebat. Ioannes Matthiæ vates, Monasterium virginum vestalium D. Agnetis occupat; ad Knipperdollingium Bocoldus secedit: Aduenæ reliqua cœnobia inter se distribuunt. Posthæc noua rursum in Curiam & Ecclesias irruptio decernitur. In foro armati ciues conueniunt ad tympani pulsum, & primo in D. Lamberti, & mox in alias Ecclesias facto impetu, omnia sursum deorsumque vertunt, relicta pietatis antiquæ vestigia tollunt, fornices & columnas disijciunt, & iniecta flamma obuia quæq; exurunt & pessundant. Inde ad Curiam progrediuntur, ibi arcana, tabulas, literas, diplomata, sigilla lacerant ac discindunt, insignia vrbis comminuunt; Consulum & senatorum sedilia confringunt, ipsumq; Senaculum penitus deformant & conspurcant. Publica per vrbem monumenta, icones ex ædium cacuminibus,

Templa occupant & omnia antiquitatis vestigia tollunt.

statuas,

ſtatuas & imagines detrahunt. Carceres & equuleos deſtruunt, forum ipſum complanant, nec quicquam intactum, quod ſuperioribus diebus ſacrilegæ manus horruerant, reliquum faciunt. Eo furore perciti, in ſcholas & literarias paleſtras ruunt; hic cathedras, pluteos, pulpita, ſcamna & quicquid obuium erat, contundunt, diſſecant, & in fruſta diuerberant, In Canonicorum etiam domos agminatim prouolant, ciſtas & gazophylacia ſcrutantur, cellas ingreſſi, vino ſeſe ingurgitant, butyrum, caſeos, carnes, omnemque rem domeſticam efferunt, lectos & ſtrata vel tollunt, vel ruptis nexibus plumas ſpargunt, & vento committunt. Nihil erat, quantumuis exile & abiectum, quod ſi antiquitatis ſpeciem referret, furioſorum manus effugeret.

Biduo poſt Conſulibus, Senatu, & omni populo ad forum conuocatis, ſupremum ſibi vrbis Magiſtratum arrogat Ioannes Matthiæ vates, mandatque, vt omnes, quicquid haberent paratæ pecuniæ bonorumq; in commune conferrent. Certam quoque domum deſignat, ad quam aurum, argentum, pecuniam, ornamenta, omnemque pretioſam ſuppellectilem deferri iubet, ad pedes nouorum Apoſtolorum deponenda, mortem interminatus omnibus, qui fallere auderent vel mentiri. Hoc edictum tametſi populum vehementer terruit, obtemperatum tamen fuit, metu periculi: Nec quicquam occultari potuit. Erant enim in ciuitate puellæ duæ à Dæmonibus obſeſſæ, quæ continuo prodebant, ſi quis fraudem facere, vel mentiri huic mendaciorum Spiritui conaretur. Vtque tantò citius rem eam promoueret, Seniores aliquot, & ſeptem Diaconos elegit, qui per vrbem ad ciuium domos mittebantur, & ne qua fraus fieret, diligenter inquirebant. His peractis Epiſcopum Iulium Friſium conſtituit; ab hoc omnes initiabantur, hic rebaptiſmum & reliquos dignitatum gradus conferebat. Non multo poſt, ciues in campum Dominicum prodire iubet. Ibi elata voce patris mandatum eſſe clamat, ne quiſquam alios ſibi libros reſeruet, præter ſacra Biblia: Quidquid præterea librorum eſſet in vrbe, id adferri, mandat, incendio publico abolendum. Fuit & hac in re parendum. Itaque magnus librorum numerus congeſtus eſt, quorum pretium fuit, vt Dorpius refert, ad 20. aureorum millia, quos in cineres breui temporis ſpatio flamma redegit. Inde domum ciuibus dimiſſis, cum Theodorum Zuiuel, qui Bibliopola vrbis & Typographus erat, nihil librorum attuliſſe accepiſſet, Diaconos eò cum factioſorum cohorte mittit, vt ij omnes ſecum inde in Summi templi aream comportarent, quos deinde cum multis manuſcriptis libellis, & inſtructiſſima Rudolphi Langij viri literatiſſimi bibliotheca, ignibus pariter abſumpſit. Indicatum quoque Prophetæ fuit, remanſiſſe ex ciuibus permultos, qui in ædium ſuarum latebris deliteſcerent, nondum Anabaptiſmo initiatos, Quare

II. Nouum edictum ſupremi vatis I. Matthiæ.

Ordinat Diaconos & Epiſcopum.

Libros omnes præter Biblia exurit.

ciues

ciues rursum per lictores conuocari iubet, ad eum locum, vbi libros exustos diximus. Venêre huc omnes, quia capitis in eos sententia lata erat, qui coram non comparerent. Hic concionatur: Patrem velle vt falsi omnes à veris fratribus actutum se segregarent, inque templum Dominicum secederent Patris gratiam imploraturi, si forte placare iratum precibus suis queant, qui omnes gladio obtruncari vellet. Illi mandato parent, inq; templum ingressi, conditionem suam lacrymis & ploratibus deflent, tanto cum eiulatu, vt foris exaudirentur. Propheta metuens ne misero isthoc spectaculo ciues ad misericordiam flecterentur, fores obstrui iubet. Interim ipse in genua prouolutus, expansis ad cælum brachijs, Patrem quid de impijs fieri vellet, rogitat, inde toto corpore in terram procidens, exanimis quasi & mutus hæret, mox exiliens omnes nî rebaptizari se paterentur, gladij ore deuorandos clamitat. Hîc nouus clamor exoritur, dolor dolore augetur, cum conclusi nihil nisi ipsam mortem sibi ob oculos obuersari viderent. Ita metu perculsis hora & amplius ad deliberandũ conceditur. Tandem Propheta seras valuarum soluit. Ibi miserabile spectaculum erat, videre senes, pueros, mulieres promiscuè in terram ad furiosorum pedes deuolui, gratiam & misericordiam implorare, delicti veniam petere. Obturat aures Propheta, & enses in plorantes denuo stringi mandat. Sed ecce fraudem, iam secundò inquit, diuinum Numen deprecatum adibo, & num quid precibus meis assequi valeam, ad extremum tentabo. Relabitur in faciem rursus, & furere occipit; post modicum tempus resurgit, & receptos in gratiam pronunciat. Quo facto hymnum decantat, & inde domum liberè demittit.

Inuitos ad Anabaptismum cogit.

III.

Ioannes Matthia homicidium patrat.

Cum ad hunc modum tenebriones isti sub Prophetarum nomine dominarentur, accidit vt Faber quidam ferrarius, Hubertus Trutelingus, scommata in aduenas vates funderet, quod nimirum rudes & indocti, stupidi & inertes burdones, patrio solo ob rebellionem exacti, Dei spiritum iactitarent, ac tam audacter imperium sibi in ciues, contra Catholicos omnes & ipsum Principem, arrogarent; nequaquam tolerandos esse nebulones istos & vates merdosos, sed extra vrbis mænia vi deturbandos. Quod cum ad eos delatum esset, continuo omnes ciues armatos ad aream summi templi conuocant. Ibi fabrum hunc præsentem vinculis firmiter constrictum accusant, quasi blasphemum, qui contumeliosè locutus sit de Prophetis Domini, eamque ob causam mortis reum pronunciant. Nec mora, sententiam à se latam in conspectu vniuersæ multitudinis exequi instituunt, populo interim ob rei nouitatem vehementer attonito. Prosternit miserum Fabrum primus Prophetarum Ioannes Matthiæ, cumque pronus iaceret, bipenni prostratum, magna vi transfigere conatur, sed irrito euentu, subtrahente

nimi-

nimirum vires Deo, vt tametsi summa vi magnoque cum impetu bipennem intorqueret, vix tamen læderet iacentem ante se Fabrum. Itaque ad summum templum eum deduci iubet, & custodiri loco quodam, quem Paradisum appellant. Inde Paulo post reductum, denuo iubet procumbere, & tormentum manuarium, quo adolescens quidam astans armatus erat, arreptum in iacentem displodit. Qui læsus quidem fuit ictu globi, at non ita, vt statim animam exhalaret. Tum Propheta Fabrum, ait, inuenisse gratiam apud patrem cælestem, necdum moriturum, id sibi diuinitus reuelatum asserens. Ita dimittitur miser homo domum, & sexta die post è vita discedens moritur. Sublato Huberto, publicè cauetur, ne quis dicto factoue Prophetas læderet. Sed & lata nuper sententia de bonorum communitate rursum populo prælegitur, mortis supplicio omnibus proposito, qui contra peccarent. Inde decantato hymno domum quisque suam redit.

Posthæc cum Episcopus exercitum ad vrbem transportasset, Retincti vt maiores contra obiectam vim vires coadunarent, in Hollandiam ad socios scribunt, vt supellectilem vendant, ac pro auro argentoque arma in defensionem nouæ Syonis, conferant. Exemplar in Hollandiam, Frisiam, alioque missum teste Ponto Heutero, erat tale: Fidelibus confœderatis in Christo gratia ac pax à Deo Patre per Filium eius Iesum Christum, Amen. Charissimi fratres ac sorores, pax ac gaudium Dei Filijs præ manibus est, redemptio enim ante fores stat. Dilectissimi amici, certiores vos facimus, à Deo nobis patefactum iniunctumque, singuli vestrum quam primum se instruant perfectioni, versus nouam electamque à Deo Hierusalem, vrbem ab eo datam conseruationi habitationique sanctorum beatorumq; hominum. Punire enim Deus terrarum vult orbem. Quisque sibi caueat, ne per negligentiam, aut inobedientiam, in iudicium incidat. Scripsit enim nobis Ioannes Beukelarius, vates Monasteriensis, omnesque eius in Christo administri, summique Dei vates certissimi, neminem Draconi huius mundi seruientem euadere posse, quin ab eo deuoretur interficiaturque secundum corpus, aut spiritum. Proinde omnes ad iter se instruant, nisi iræ diuinæ flagellum experiri malint. Tumultus enim horribilis, ac commotio formidabilis, toti instat terrarum orbi, de qua locutus est Hieremias capite quinquagesimo primo dicens: Fugiat è Babylone, qui animam suam saluam cupit, nec corda vestra exhorrescant clamore, qui per vniuersam exorietur terram. Plura non dico, sed Dei nomine vobis præcipio vt obediatis, ac opportunum tempus elabi non sinatis. Cauete vobis, ac recordamini vxoris Loth, neque in tergum alicuius rei causa quam terra producere potest, respicite, imo ne mariti quidem, vxoris, nec ob liberos, ne decipiamini. Nemini

IV. *Monaster. vates ad fratres in Belgio literas scribunt.*

Insania Anabaptistarum.

curæ sit incredulus maritus, nec vxor, neque hos adducite, quemadmodum nec non immorigeros liberos, disciplinam odio habentes: nequeunt enim diuinæ congregationis esse participes. Opes ac diuitias, maritos vxores ac liberos noua Hierosolyma quę sanctis sufficiant, abunde ac affluenter habet, & dabit. Proinde nulla re vos onerate, præterquam auro, argento, panno lineo, veste vna præcipuaque, ac commeatu quo in itinere exiguo tempore egebitis. Qui gladum, lanceam, aut bombardam habet, adferat, qui non habet, ære comparet. Electos enim suos Deus præpotenti manu, ductu Moyseos ac Aaronis est liberaturus. (Electos enim tantum retinctos, ac qui in horum verba iurarant, appellabant) prouidi igitur estote, ac prudenter res vestras in medio impiorum instituite. Curate autem vt ad dimidium milliaris præter Hasselium, iuxta Montis Monasterium vigesimo quarto Martij circa meridiem conueniatis. Estote præsenti animo, ac omnibus in rebus cauti; neque ante dictum diem ibi reperiamini, neque postea, sed vt memorato die ac tempore præsto adsitis, curam extremam adhibete. Eo enim elapso momento, nullius ratio amplius habebitur, nemo exspectabitur. quapropter vigilate, ne vobis mora aut festinatio detrimentum adferat. Si qui verò venire neglexerint, aut contempserint, sanguinis eorum innocens esse volo, eaque de re obtestor. *Subscriptum erat:* Emanuel.

V. *Auxilia & commeatus intercipiũtur.*

His literis in varias ciuitates ac pagos demissis, conuenêre 21. Martij, iuxta Hollandiæ oppidum Monikedamum, supra 30. onerariæ, alter de alterius aduentu ac profectione ignari, nisi quod singulis in nauibus vnus erat rerum conscius, qui omnium se inscium simulans, diuino omnes Spiritu impulsos naues huc direxisse famam spargebat. Id quod fraudis ignari facile credebant. Communicatis igitur consilijs, eodem die naues soluunt, in Transiselanos traiecturi. Illi de aduentu fanaticorum maturè certiores facti, correptis armis Suartuuaterã properant, in eos nisi profectionis suæ caussam darent, impetum facturi. Sed tanta erat hominum fatuitas, vt à nemine vim timerent, ac propterea inermes exscensionem facerent. Itaque ab armatis facile capti, cum deductis ad torturam præfectis, rei veritas innotesceret, capite passim & aliis supplicijs mulctantur, retruso in naues rudi vulgo & cautè custodito, donec quid de ijs statui debeat Cæsareo mandato palam fieret. Præerat id temporis Cæsaris, in Hispaniam profecti, nomine, Maria soror eius Regina. Illa re intellecta, omnes interfici iubet, qui eiurata secta ad Ecclesiam redire nollent: Cæterum si pœnitentia ducti errorem reuocarent, nudos dimitti, sin minus, ad flammas condemnari: Nautas vero, quia innocentes & rei ignari essent, sine damno domum relegari. Quo facto, reperta est in classe magna auri argentique copia, lineæ telæ in vsum fomi-

tum

tuum, complures hastæ, gladij, bipennes, aliaque bellica instrumenta permulta. Dolij etiam puluere tormentario pleni non pauci, sagittæ & sclopeta plurima, tympana quinque, vexilla totidem crucis signo quinquies interstincta. Vestium ac commeatus valde parum erat, ea enim cælestis Pater & noua Syon abundantissimè suppeditatura erat.

Eodem die (inquit Hortensius) Ambstelodamum venit à Secretis consilij Hagensis, cum mandato Cæsaris, vt classem aliam, quæ ad illam accesserat, conserta manu retinerent. Postridie quinque ex gente Anabaptistica nudi in publicum, (erat diei meridies) singulos strictos gladios dextra vibrantes prosiluerunt. Hi velut lymphati homines, per vrbem huiusmodi carminis horrendi ruditu discurrerunt: In nomine Domini. Benedictio diuina in dextra vrbis parte, maledictio in læua sedet. Nemo in eo discursu ab his labefactus fuit. Ciues insueto spectaculo trepidè exciti, in forum: Sagittariorum Collegium verò, in destinatum ad certamen locum, conuenire iussum. Inter hæc, motus arreptis seditionis concitatoribus, quieuit. Eodem die Harlemi sex cæduntur, vt idem refert, inter quos tres ex huius motus authoribus fuêre. Pridie Cal. Aprilis Ambstelodami duo eiusdem gentis à Senatu Hagensi capitis sunt anquisiti, & Harlemi 7. Calend. Maij quatuor igni absumpti, duæ fœminæ in aquam demersæ perierunt. Inter crebra ista suppliciorum genera, nullatenus à proposito suo periculi metu diuellebantur, sed firmiora indies fœdera & societates inibant, eo animo, vt hic quoque sedes figerent. Sic enim Hortensius noster scribit. Per hos dies tertio Calend. Maias literæ è Frisia Ambstelodamum missæ in Senatu recitatæ sunt, in hanc sententiam: Vt viderent mature, ne quid detrimenti Respublica caperet. Anabaptistas, consilium captauisse eo commigrandi, vt per tumultum sub ius suum redigerent. Extemplò sagittariorum sodalitia conuocantur in Curiam. Huc & phratores Virginis & Crucis coguntur. Cum his habitus est ibi Senatus. Refertur hic Anabaptistarum consilium, ecquid spei ab ipsis senatui, si res in discrimen adduceretur, exspectandum esset. Responsum ibi communiter est, viuere & mori pro salute publica, stare sententiam. Inde cautum publicè est, ne quis peregrinum Anabaptistā hospitio exciperet. Qui eos indicio non proderet, ei capitale id futurum. Anabaptistæ peregrini, neq; ciuitate donati, vrbe ante quintam eiusdē diei horam vespertinam excederent. Post eam oppressis supplicium vltimum foret mulcta. Circa serum diei coguntur in forum iterum sodalitia sagittariorum. Inde ædibus multorum ciuium tota sparsim vrbe exploratis, viginti arrepti in vincula ducuntur. Quarto inde die, sexto Nonas Maias, vrbem ingressus est Comes Hochstratanus, cum senatu pleroque Hollandiæ, & præfecto rerum capi-

VI. Ambstelodami Anabaptistæ nudi in publicum prosiliunt.

talium tota ditione per itinera & vias. Octauo statim Id. duo sunt percussi: & biduo post, triginta sex, qui ab Anabaptistico furore resipuerant, pompam lustralem nudis capitibus, nudis pedibus, lineis amicti, cum singulis cereis, publice ductarunt. Quinto Id. quatuor huius generis in eadem vrbe percussi, totidem igni corrupti sunt. Postridie eius diei cæditur vnus. Decimo septimo Calend. Iun. quatuor truncantur. His supplicijs, rebus intra muros vtcunque pacatis, postridie senatores Hagam redierunt.

VII *Retincti Monasterium communiunt.*

Sed ad Monasterienses redeamus. Hi interea vbique vrbem communiunt, vallum circumducunt; in vallis occultos cuniculos agunt. Portis conterminæ domus tantum, in quibus operarijs bis quotidie cæna & prandium frugale apparatur. Huc ab opere deflectere, hic cibum sumere, & concionibus per diem semel interesse lex erat. Cibo refectis ad labores rursum redire, nec inde nisi tertio quoque die, & quidem meridie, domum vxores & liberos inuisendi gratia discedere permissum. In prandijs & cænis hic ordo erat: Primùm caro recens, postridie fumata, tertio quoque die salsum halec, butyrum & caseus apponebantur. Par ratio habebatur in victu mulieribus & liberis suppeditando. Circumibat interdum Ioannes Matthiæ vates, & num omnia ordinatè fierent, num laboribus suis quisque intentus opus præfixum sedulo ageret, inspectabat. Ad portas leges in tabula præscriptas nuper affixerat, quas ipse operarijs prælegere solitus ad assiduitatem operis hortabatur. Ita cæci homines, dum se maximè liberos putant, seruilibus laboribus mancipantur, quos adeò pertinaciter sustinebant, vt non ante desererent, quam viribus extrema fame debilitatis languidi conciderent. Sec nec mulieribus venia conceditur. Illæ lapides, saxa, & quæ ex Ecclesiarum ruina supererant, fragmenta comportant, maritisque ministrant. Filij fimum & sordes curriculis conuehunt, quibus deinde si irruptionem hostis moliretur, portas obstruerent. Inter hæc crebræ excursiones fiunt, frequenter in principis castra erumpitur, & strage edita cum spolijs ad vrbem reditur. Supremus belli dux Ioannes Matthiæ Propheta erat. Senatus vrbi trecentos pedites præsidio imposuerat. Ex his ille delectis socijs aliquot subinde in castra Principis erumpit, atque insigni clade facta, victor spolijs grauis cum triumpho in vrbem reuertitur. Successu blandientis fortunæ ferocior factus, triginta exercitatos milites deligit, quorum virtute fretus hostem se sine sanguine profligaturum oraculi monitu docet. Atque tum prælongam hastam corripit, incitatoque impetu per vrbem procurrens ad Ludgerianam portam properat. Excipiunt oppidanos porta erumpentes Germani, vocatisque in auxilium Gelrensibus, Prophetam inuadunt. Ille hastam manu versans, ac lumina in cælum figens, Patris iram comminatur,

Cadit in prælio supremus belli dux Ioannes Matthia.

natur, quem nisi fugam se relicto arripiant, auxilio sibi adfuturum prædicebat. Sed nihil hic minæ & protestationes valent. Sternitur Propheta, & gladijs vtrinque proiectis per ludibrium confoditur. Tota castra ad spectaculum prouolant, nec est ex omnibus vllus, qui non crebros ictus iacenti infligat. Cadauer in frusta rescinditur, intestina canibus obiectantur voranda, virila per audactulos Ægydianæ portæ sub noctem affiguntur. Ita propheta primarius, & cum eo prophetiæ vanitas concidit.

Morte nunciata, tota ciuitas luctum induit, plorandoque ac eiulando viri tam grauis casum deflet. Quid inquiunt, ciues nobis iam restat, quam præsens Dei vindicta, qui nec Prophetæ parcens tot lectissimos milites sustulit? Si virum tam sanctum cœlestis pater puniјt, certum est, nos minimè prætergredietur: Quia scriptum est; *Iudicium Dei à domo eius incipit.* Bocoldus autem vt animis metum eximeret, callido commento ita plebem consolatur. Frustra nos ô ciues lacrymis conficimus, frustra mortuum lugemus, felix ille & grata patri victima cecidit. Nemo nostrum iudicia Dei anteuertere potest, eius hæc voluntas fuit, illum esse talem habiturum vitæ finem. Fuit vir quidem diuino Numine plenus, per quem multa nobis bona cœlitus obtigêre, quique se murum aheneum pro domo Dei frequenter opposuit. At nunc cecidit ille, & iratum patrem morte sua placauit. Ponamus proinde metum, mittamus luctum; & potius illi gratulemur, qui carnem exutus, felix ad immortalitatem migrauit. A ciuibus domum digressus relictam Prophetæ viduam acciri iubet, eamque non diu post vxorem ducit, patris id se mandato facere inquiens. Accidit hoc biduo ante Pascha, quo eodem die Retincti in templa decurrunt, facesque & tædas inde raptas portis ciuitatis exerunt, atque simul omnes tota vrbe campanas impellunt, tanta vi, vt trepidationem in castris hostium excitarent. Inter pulsandum tormenta publica in templorum turres subducunt, ac crebrò in hostem iaculantur, adeò, vt Episcopus tutiore loco castra metari cogeretur. Aliquot post diebus Knipperdollingus prophetico spiritu per plateas fertur vaticinans, fore, vt in summo gradu collocati deturbentur, & inferioris sortis homines ad dignitates euehantur. Et mox turres demoliri, templa solo æquari, pyramides & monasteriorum pinnacula deijci pręcipit. Ea vaticinij auctoritate fretus Bocoldus, gladio tradito, Knipperdollingum carnificem deligit, qui hactenus consulatum sublimis gesserat. Inde vestibus exutis, totum se nudat, nudusque per totam vrbem sursum deorsumque vagatur, clamitans, & identidem ingeminans: Rex Sionis venit, Rex Sionis venit, cum multis Angelorum millibus. Clamore finito vestimenta resumit, & ad Knipperdollingi ædes maturat, mutum se & sine loquela simulans. Rogatus silentij causam

VIII. Bocoldus Matthia successor ciues consolatur.

Knipperdollingus vaticinatur.

Bocoldus nudus per vrbem cursitat.

triduo à numine linguam suam constrictam teneri scripto declarat. Exacto tridui spatio redit in publicum, & abrogato Senatu, duodecim iudices, qui iustitiam in Israël promouerent, causasque publicas dijudicarent, legit. Iudices erant: Gerlachius à Widlen, eximius nobilis; Lambertus Leodiensis nobilis, Lambertus Billerbecensis ciuis Cosfeldianus, Ioannes Eschmannus ciuis Warendorpensis, Hermannus Tilbechius nobilis & exconsul vrbis, Petrus Simonis Friso, Ioannes Ochsenbeckius ciuis Monasteriensis, &c. Cuiq; strictum gladium in manus tradit; his verbis: Accipe ius gladij tibi à Deo Patre per me commissum, eoq; ad mandatum Dei scinde. Post Rothmannus cathedram conscendens de hac noua Reip. forma concionatur, monetq; populum, vt tantum Prophetam qua possint, reuerentia, prosequantur. Cui fine facto, pro conseruanda Rep. preces funduntur, ac hymnum *Gloria in excelsis Deo*, Bocoldus ipse decantare occipit. Non multo post 12. Seniores leges promulgant, quas sub pœna capitis seruari ab omnibus volunt. Eæ ita habent: vt nemo Deum blasphemet, aut verba eius in dubium vocet; vt magistratui honor debitus præstetur; vt filij parentibus morem gerant; vt adulteria, fornicationes, stupra, furta, contentiones, rixæ, inimicitiæ, mendacia & imposturæ euitentur; vt nulli iniuria aut damnum irrogetur; vt nullus sine speciali Dei mandato in hostem irruat, aut porta erumpat; vt octauam inter & nonam vespertinam nemo in foro plateisvè cõmoretur, sed maturè domi se condat. His legibus promulgatis, cũ ex militibus, quos in vrbe remansisse, pulso veteri Senatu, supra docuimus, quidã in caupona vltra iustum tẽpus ab hospite, vt migrarent, moniti, potitarent, re ad seniores delata cõprehensi sunt &, in forum pertracti insolentiæ suæ pœnas exoluerunt, sclopetis omnes miserè traiecti.

Legit 12. iudices.

Nouæ leges Seniorum.

IX. Cum ad eum modum cum oppidanis agitur, Episcopus cum iam solus aliquot mensibus omnem belli sumptũ fecisset, ne obsidionis pertæsus, vlterius progrediendi ansam rebellibus relicta vrbe præberet, vicini principes auxilia mittunt. Et Archiepiscopus quidem Coloniensis ipse in castra profectus, cõsilium cum Principe communicat, vtq; propius castra ad vrbem promoueat, suadet. Extruuntur mox septem propugnacula, cum validis pręsidijs, nõ procul ab inuicẽ seiuncta; vt si periculum aliquot ingrueret, auxilia in procinctu adessent. Retincti intellecto principis ad vrbẽ expugnandam cõsilio, schedas & libellos extra mœnia spargunt, quibus significant, non se primũ bellum intulisse, sed principem malorum suggestione id agere, vt Dei verbũ & eius ministros extinguat. Rogare se ab eo proposito desistat, solutisq; castris domum maturè recedat, futurum alioqui, vt totam plebis multitudinem in eum concitent, & violenter inde repellant. Ad milites quoq; in castra literas missitant, quibus familiariter ad vrbem & nouam Hierosolymam inuitant, quorum

Vrbis arcta obsessio.

subinde

subinde nonnulli causa lautioris ineundæ vitæ eò clanculum commeabant. Horum vnus à Knipperdolingo hospitio excipitur, vt ibi fidei principia edisceret. Habitabat sub eodem tecto Bocoldus Propheta, vt supra diximus. Accidit verò nocte quadam, cum catechumenus in eodem cubili quiescens, Bocoldum in adulterio deprehenderet, corripere tamen periculi metu non auderet; turpitudine grauiter offensus fugam ab vrbe meditaretur. Eum retractũ Bocoldus, veritus, ne factũ proderet, aureo donat, ac deinceps familiæ adscriptũ, vt quibuscum velit, stupri consuetudinem habeat, suo consilio facilè induxit. Verum vt securior esset, nec facinore vulgato, adulterij pœnã incurreret, postridie Seniores cõuocat, & quæstiones aliquot de polygamia proponit, quarũ illi solutionem ex solis scripturis corã redderent. Capitale erat Prophetæ mãdanti refragari. Ibi decernitur polygamiam licitã esse, & publicè introducendã. Itaq; de nouo citantur ad forum ciues, vt latam sententiã intelligant. Decretum Seniores promulgant. Res inaudita & horroris plena omniũ animos conturbat. Reclamatur non à plebe solum, sed & à Prædicantibus, quos vel maximè putabat Bocoldus obuijs vlnis sentẽtiam eam suscepturos. E foro in Curiam præsentes conuocat. Hic tunica exuta & cum N. Testamenti codice in terram proiecta, Sacramento confirmat, non sic se, sed patrem statuisse; quapropter viderent, quid agerent, nec diuinæ voluntati tam pertinaciter resisterent. Quod si nollent edicto obsequi, certò scirent, neminem hinc impunè abiturum. Sibi enim à Deo reuelatum, nî properè consentiant, omnes coram grauissimas pœnas daturos. Itaq; minis adacti vtrinque conueniunt, & toto tridui spatio, in foro & campo Dominico de pluralitate vxorum pro concione loquũtur. Vnus inter reliquos erat, qui plusculum in scripturis exercitatus videri volebat. Hic exclamat rem impiam esse, & abominandam, nusquam in Christiano orbe toleratam, solam Iudæis ob causas olim indultam, expiasse nunc, & semel legem statutam, ne quis præter legitimam coniugem aliam superinducat, secus si fiat, Christianos gentes impietate sua longè superare, quæ naturæ ductum sequutæ semper polygamiam fuerint destatæ. Propheta renitentem comprehendi, & cum semel dicta retractare nollet, obtruncari iubet. Mox ille trinas vxores ducit, quarum vna fuerat Ioannis Matthiæ, quam hucusque clanculum domi suæ detentam fouerat. Prophetam sequuntur alij, ita quidem vt quo quis plures vxores duceret, hoc maiorem ille laudẽ promereret. Raptantur tenellæ iuuenculæ, quæ vix duodecimum annũ ingressæ erant, & ad explendam libidinẽ à libidinosis hircis subigũtur. Tantus erat furor veneris, tantus carnis æstus, vt ne infirmis quidẽ & propter ætatẽ adhuc ineptis pepercerint. Vnde quàm multę sępè ante tẽpus perierint, quam miserè demum habitæ vitam egerint, dici vix potest.

Bocoldus in adulterio deprehensus.

Bocoldus tres ducit vxores.

X. *Laniena polygamiæ hostes implicantur.*

Post octiduum nouus motus exoritur. Conspirant secretò quinquaginta vel circiter ciuium, datoque signo per vrbem omnes eos, quibus hoc institutum displiceret, in forum conuocant. Consilium hic ineunt, vt vitam ab Episcopo pacti, cum nocte constituta in vrbem recipiant, & portarum seris vi refractis, fecem peregrinorum hominum expellant. Et ne res successu careat Knipperdollingum & reliquos concionatores comprehendunt, ac domi suæ, nocte tantum vna, priuatæ custodiæ mancipant. Res ad plebem delata sanguineum cataclysma parat. Currunt ad forum Retincti, captiuos ciuibus extorquent, ac deinde in Curiam omnes pariter repellunt. Ibi vt polygamiam approbent, edicitur. Quod cum facere abnuerent, arma in eos vertunt, & crudeliter omnes trucidant. Quosdam ad arbores religant, & glandibus plumbeis traijciunt, quosdam naribus auribusque mutilatis capite Knipperdolingus truncat: quibusdam Bocoldus vulnera infligit, aut ventres secat; alij hastis & bipennibus transfiguntur; alij alio supplicij genere enecti pereunt. Qui hic fodere, qui gladios in innocentes stringere poterant, ij laudum encomia tollunt. Et ne quid furoris in tanta barbarie deesse videretur, pueros etiam illiciunt, qui lapidibus & saxis semimortuos obruant. Cum ad lanienam traherentur, acclamabant prophetæ, agite fratres, gladios in corporibus impiorum acuite, quo citius obtruncaueritis, hoc Deo rem gratiorem præstabitis. Sublatis viris in fœminas sæuitum est. Hæ ad cœnobium à valle rosarum appellatum deductę, cum in polygamiam consentire nollent, violenter primum, propheta inspectante, deflorantur, & post vel ad carceres vel plectendæ ad forum protruduntur. Inter retinctos etiam, si poscenti non statim morem fœmina gereret, mox ad Prophetam recurritur. Ille adductam sua manu in terram deprimit, ac libidini fratris permissam constuprari iubet. Et hæc omnia sub sanctitatis nomine patrabantur.

XI. *Bocoldus rex proclamatur.*

Hucusque Bocoldus se vatem gesserat, ad excelsiora nunc animum adijcit. Erat in vrbe faber aurarius Ioannes Tuiscoscurerius, Warendorpius. Cum hoc ex composito agit, & propheticum adflans spiritum, vt se regem à Deo designatum in foro proclamet, præcipit. Dictum factum. Protinus ille iudices adit, ijsque mandat, vt populum frequentem in forum aduocent, habere se ait præceptum Domini, quod pro concione ipsis declaret. Confluitur tota vrbe ad forum tanta frequentia, vt vix multitudini locus sufficeret. Indicto silentio Tuiscoscurerius vociferari cœpit. Audi Israël. Hæc dicit Dominus. Abrogabis iudicibus magistratum: Episcopus & concionatores se functionibus suis abdicent, vt sufficias in locum totidem alios. Duodecim simplices qui nullas vnquam literas didicerunt, mihi constitues.

His præcipies vt verbum meum de verbo ad verbum primum populo meo recitent, inde spiritu meo freti sine scriptorum auxilio & lectione explicent. Infundam in eos spiritum intelligentiæ & sapientiæ. Inde ad Ioannem Bocoldum: & te Bocolde Pater hoc gladio donat, (tradebat ei strictum ferrum in mortalium omnium conspectu) appellat te Regem, vt primus non solum hic in Sione regnes, sed etiam vniuerso orbi terrarum imperes. Imperium propages, vt quantum hominum vsquam terrarum sit tuo sceptro subijcias. Inde populum monuit, vt regio imperio per omnia obedientes se; & sine rebellione obsequentes præbeant, si velint regnum stabile videre, & firmum. Regi sub hæc imperat, vt ea conscientiæ religione regnet, qua imperij gubernationem Deo probaturus, proximo post se regnaturo traderet. Ibi Bocoldus pronus in terram collabitur, inuitus inquit ad illud fastigium vocor, inuitus regium & nomen & sceptrum assumo, sed quid agas, Deo parendum est. Iamdudum id præsciui, ô fratres, & decimus abhinc dies agitur, quo pater reuelare cœpit. Subticui, nec vlli hominum manifestandum duxi, quod per alium præuiderem patrem esse vobis patefacturum. Posthæc in cæmiterium D. Lamberti regnum initurus deducitur. Nullus adhuc miles, aut regij satellites aderant. Inermis progreditur, subsequente eum post tergum omni populo. Priusquam officia distribuat, leuatis in altum manibus, patrem vt sapientiam sibi largiatur, vt populum fidelem & obedientem concedat precatur. Quo facto, Rothmannum oratorem regium deligit; à consilijs verò Gerardum Boeckbinder, Bernardum Chrechtingum sacerdotem apostatam, Gerardum Reningium, & Henricum Reckerum, inter factiosos facilè primarios. Hermannum Tilbechium aulæ regiæ præfectum nominat. Gerardum Cippenbrochum thesaurarium constituit. Pincernam facit Henricum Chrechtingum Satrapam Scoppingiensem: Eberardum coriarium mensæ ministrum. Octo & viginti satellites; lictores verò duodecim ad sui corporis custodiam legit, quibus septus prodiret in publicum. Ad extremum Knipperdollingum vrbis præfectum dicit. Publica hoc modo munera partitus, quicquid tota vrbe carnium, frumenti, ornamentorum auri argentiq; supererat, in regiam per satellites conuectari iubet, ac ne quis præter simplicem vestem, nobiliorem habitum gestet, seuerè edicit.

XII. *Ornatus regius.*

Interim bina sibi diademata ex auro optimo fulgentibus gemmis distincta, auream vaginam, calcaria, baltheum, paludamentum, sceptrum aureis laminis intersectum, & quicquid ad Regium apparatum requiri videbatur, id omne ex auro argentoque mediantibus vnionibus & tinctis auro globulis sibi fieri imperat. Equos habebat vnum & triginta, auro partim instratos partim ephippijs inauratis insignes. Essedum erat ex panno holoserico va-

rio colore delibuto, gemmis & radiantibus ex auro stellulis conspicuum. Auriga vel si mauis equorum Magister calcaribus argenteis, annulis, & regio insignio sublimis incedebat. Tertiò in hebdomada ad forum Rex curru vectabatur, aureis & argenteis tunicis ad talos vsque indutus. Si quando per vrbem obequitaret, argentea ephestride amictus, sublimis vehebatur. Tempora corona cingebat. Torques à collo gemmatus dependebat, huic globus ex auro innexus erat orbis simulacrum repræsentans, hinc & hinc aureo argenteoque ense decussatim transfixus, in gladiorum capulis hæc verba aureis efficta literis legebantur, Ein König der Gerechtigkeit vber alle, hoc est, *Rex Iustitiæ super omnia.* Globus in summitate crucem, vt etiamnum orbis depingi solet, gerebat, cuius vertici eadem verba inscripta erant. Sub torque multiplices aliæ catenulæ scapulos ambibant. Lacertos aureæ armillæ claudebant, digitis omnis generis inerant annuli. Vestis toto corpore interscissa, holosericum purpureum superductitium è scissuris ostentans, aureis ligulis nectebatur. Incedenti duo Iuuenes vtrinque latera claudebant, quorum sinister Pragius ensem aureo intertextis gemmis capulo; dexter coronam Regiam ex puro & obrizo triplicem, & bibliorum volumen gestabat. Præcedebat nobilis armiger, signatorium Regis annulum præferens, qui totus ex auro aspectantium oculorum aciem miro splendore hebetabat, in medio orbiculus erat, duobus gladijs transfixus, per circumferentiam duplici vnionum gemmarumque ambitu interstinctus, inter media scriptura visebatur, in hæc verba: Der König in dem newen Tempel führet diß Zeichen / *Rex in nouo templo hoc signum gerit.* Satellites plerique omnes habitu coloris rubri cæruleique vtebantur, holosericis togis amicti desuper per totum auro ductuli connexis. Prophetarum & concionatorum habitus laneus erat atro colore intinctus, è simpliciore panno consutus. Tympanistæ & tibicines tunicis heteromalleis, loris purpureis ad pectus discinctis amicti, tubas inauratas prægestabant.

XIII. *Reginarum multitudo & pompa.*

Pone vel ad latus, Regina Diuerre Harlemica, relicta Ioannis Matthiæ vidua, non minore splendore & pompa incedebat. Fœmina erat statura mediocri, vultu lacteo candore, genis rubore perfusis insigni, luxuriantibus comis & alta hilarique fronte supra modum venusta. Incessu plane heroico tumida, ante pone & ad latus elegantissimo puellarum choro septa, quæ omnes nondum vicesimum ætatis annum excesserant. Pallam ex auro monilibus & gemmis intertextis ad talos demissam gestabat, quam omnis generis aureæ argenteæque catenulæ sinuoso ambitu vmbilico tenus ambibant. Torques grossior è collo ad pedes annulis & vario monilium ornatu grauis dependebat. Subsequebantur bini syrmatophori splendidissimo niuei

coloris

coloris habitu circumdati. Pedisequarum maximus erat numerus, inter quas Reginæ aliæ numero quindecim regio planè vestitu tectæ, quibus prçter Reginam Harlemicam, quæ sola omnes & titulo & dignitate supergrediebatur, ad libitum abutebatur. Hæ Reginæ superioris latera vtrinque claudebant, ac ad regiam quam diuersam à rege habebat, ducebant, reducebantque. Dextrum latus occupabant, Maria Heckers/ Anna Laurentij, Anna Vberwegs/ Elisabetha Tregerica, Clara Knipperdollingica, Anna Cippenbrochica, Margaretha Morsonne, Elisabetha von dem Busche. A sinistris ibant, Catharina Milingers/ Angela Kerckerings/ Elisabetha Wandscheters/ Anna Knipperdollingica, Catharina Vberwegs/ Christina Rode, Margaretha Grolle. Harum nomina in peculiari tabula ab ipso Rege descripta legebantur; sub cuiusuis nomine virgula tenuis cum foramine tabulæ inciso visebatur; hac ne qua de fœdo cum rege concubitu contentio inter pellices oriretur, qua proxima nocte potiri vellet designabat, virgula subtus nomen foramini indita. Quæ si ad id muneris inidoneam se persentisceret, aut grauida esset, cui præ reliquis fauebat, sub eius nomen bacillum transferebat. Et hanc cum rege cubare oportebat. Cubile regium, quod ingressura erat, aulçis circumquaque ornandum erat, lectus rosis alijsque odoriferis floribus instratis, aureis cortinis circumducendus, & breuiter omnia vnguentis ac varij odoratus suffitu sic adoleri lex erat, vt nihil esset, quod cubantium nares offenderet. Cœnæ aut prandij tempore in conclaui Reginæ Regis aduentum præstolabantur; vbi assedisset, Harlemica primarium sibi locum ad dextrum latus vendicabat. Eam aliæ per ordinem subsequebantur. Medius Rex erat. Aderant satellites, aderant publici aulæ regiæ ministri; hi cibum & fercula reliquaque bellaria ministrabant. Tantus in omnibus splendor, tantus apparatus, tanta pompa erat, vt Imperatorum & Regum Maiestatem non adæquaret modò, sed excederet facilè & superaret.

Ordo in concumbendo Reg.

XIV.
Rex omnium controuersiarum iudex.

Regia & gynacæo constitutis, rex omnium controuersiarum se iudicem facit. Erigitur in foro regi solium triplici gradu sublime, holoserico panno hinc inde constratum. A dextris humilior vno gradu sella, quam Regina occuparet, extruitur. Knipperdollingus sinister Regi assistit, cum quatuor illis, quos à consilijs rex legerat. Sedenti in publico matrimoniales causas decidendas plebs offert, quæ plerumque de diuortijs, de fœdis congressibus alijsque id genus rebus turpissimis erant. His peractis solio in terram descendens choreas ducit, subsequente omni populo, ad quem recreandum tragœdia agebatur. Non multo post aurea argenteaque numismata cudit, quæ regia vocabantur. His ab altera parte S. Ioannis

Euangelij principium inscribi mandat; in circumferentia hæc verba legebantur: *Qui non est natus ex aqua & Spiritu sancto non potest intrare regnum cælorum:* in altero latere; *vnum regnum Dei, vnus rex iustus super omnes, vnus Deus, vna fides, vnum baptisma.* In medio: *1534. Monasterij.* Diebus statis in regia quoque ius dicebat. Ventitabant cò vtriusque sexus homines, & coram rege causas exponebant. Scribit Alberus, inter reliquos fœminam quandam elegante forma præditam ad regem querelas detulisse, quod essent, qui violare inuitam molirentur. Ille fraudem fingens domum redire, & constituto tempore rursum adesse iubet. Mox consiliarios rei ignaros in conclaue aduocat, ac sibi à Patre reuelatum dicit: Venturam illa hora mulierem diuinitus ad se, vt cum ea cubet, relegatam, quam nollet reijci, sed actutum in regium cubile introduci. Ibi fœmina regis amplexu dignata quam defensam cupiebat, pudicitiæ lauream deperdit, gynaceæo ne facinus publicet, inserta. Rex etiam carnificis munus nonnunquam obibat, si qui essent, qui non ad nutum parerent. Knipperdollingus ea tyrannide grauiter offensus, vt plebem contra regem concitet, noui spiritus afflatum simulat. Procurrit per omnes vrbis vicos, clamat; indignum esse homini alienigenæ, obscuro loco nati, & crudelissimo animo in populum grassanti morem gerere; capiendum esse, deprimendum, trucidandum. Inde ad forum progressus sedentem pro tribunali regem ridet, solium eius occupat & regem se venditat, saltitat inspectante rege; sic inquit, olim cum meretricula mea colludere solebam, nunc vt coram te, ô rex, exiliam pater præcipit. Dissimulat vt erat callidissimus, rex Knipperdollingi conatus, ac foro in palatium regressus lictores mittit, qui hominem in vincula conijciant. Nec mora, capitur Knipperdollingus, & teterrimo carceri includitur, per octiduum & amplius inibi detentus. Inde cum emendationem promitteret, ac se spiritus mentem non rectè assecutum diceret, libertati & officio restituitur.

...ex vatici...atur.

...arnificem ...git.

XV. *Rex cœnam magnam instituit.*

Circa festum S. Bartholomæi Tuiscoscurerius per omnes vrbis plateas cursitans, litui sonitu ciues ad forum conuocat. Vix hora labitur & ecce ad quinque millia Prophetæ iussu conueniunt. Ibi Tuiscoscurerius. Audi Israël. Hæc dicit Dominus Deus. Constitui supra populum meum regem, virum secundum cor meum, qui populum meum regat, & imperium suum qua patet terrarum orbis, propaget. Vade & dic ei, vt cœnam meam in summi templi area apparet. Posthæc viros mihi fideles, qui verbum meum populum edoceant, deligat, & in quatuor mundi plagas amandet, vt dispersas oues domus Israël, in sanctū hoc ouile meum reducant. Paret mandato rex. Magnam illam cœnam instaurari iubet. Præsentibus mensæ assidere iussis, Rex

ipse

ipse Reginaque ministrant, cum frequenti aulæ totius satellitio. Triplex missus mensis apponitur, caro fumo obdurata, inde recens, postremò assa. Potus cereuisia erat. Mensis sublatis rex ad solium deducitur toga holoserica vestitus. Vbi consedit, allata paropside partibus panis triticei oppleta, singulis ordine accitis frustillum in ora his verbis ingerit: *Accipite & mortem Domini annunciate.* Ex aduerso Regina poculum mero plenum manu versabat, quæ paribus verbis vsa, *Bibite* inquit, *& mortem Domini annunciate.* Cœna peracta, rex omnes rogat, num hoc accepto symbolo, ad patiendum moriendumque pro fide prompto sint paratoque animo. Vbi acclamatum ab omnibus, Tuiscoscurerius suggestum editiore loco positum conscendens Pater, inquit, ad regem conuersus tibi præcipit, vt nunc demum, qui Euangelium eius orbi annuncient, legas, vt horrenda in populo prodigia patrent, & gentibus exteris hæc miranda inuulgent. Ac simul indice è sinu prolato, quibus id muneris à Deo impositum sit, ordine aduocat, inter quos ipse quoque relatus erat. Apostolorum in vniuersum 28. fuere *Osnaburgam* Dionysium Vinen, Petrum Ruperum, Henricum Grasium, Ioannem Bondorffium, Paulum Sueringum & alium quendam Diabolum cognomime destinat. *VVarendorpiam* Ioannem Schefferum, Ioannem Kloprifs, Godefridum Stralen, Henricum Wemmegrouium, Antonium Teschenmacher & alios adhuc duos, mittit. *Susatum* Henricus Schlachtschaffius, Henricus Hiluersum Gochomiensis, Hermannus Kerckering, Laurentius Friso, quibus semetipsum quoq; cum tribus alijs annumerat, ire iubentur. *Coesfeldiam* Iacobum à Graue, Hermannum Parochum Warendorpensem, Ioannem sacellanum D. Martini, Iulium Frisium Episcopum Anabaptistarum Monasteriensium, Bernardum Fockium, Dauidem Walium, Ioannem Vltraiectinum Canonicum metropolitanum amandat. Abeuntibus singulis aureus à rege porrigitur, quem ad quemcunque locum venirent, si magistratus restitaret, aut Euangelium amplecti nollet, ibidem in signum contempti Verbi Dei relinquerent, latius inde aliò digressuri. Pridie sub noctis vndecimam portis emittuntur, à regijs ministris, quibus id negotij datum fuerat. Digressis vrbe Apostolis, rex reginaque cum vniuerso populo ad cœnam redeunt, nocteque hilariter potitando, transacta, in lucem vsque conuiuantur. Aderat forte miles quidem nuper admodum in vrbem ex fuga retractus. Hunc num Dei verbo locum dare velit rogatum, cum abnueret, rex ipse manu promptus inspectante numerosissima plebe decollat, sic omnes perituros inquiens, qui Dei vncto insultare nefas non ducerent.

Rex 28. Apostolos ad quatuor mundi plagas emittit.

XVI. *Anabapt. Iudith in ca-*

Posthæc mulier quædam Hilla nomine, Frisia, è vicino quodam Leouardiæ oppido prodijt, quæ quod à Iudith olim Holophernem in Bethuliensi

obsidione occisum cognouisset, alteram se iam iam Iudith appellandam, sibi ipsi persuasit. Aperit Regi consilium, atque simul profert è lino lectissimo subuculam veneno vndiquaque illitam, qua se mortem Principi allaturam pollicebatur. Creditur fœminæ, inque regiam ductæ annuli, monilia calanticæ aurum & argentum in copia offeruntur. Renuit illa oblatum viaticum, & solum duodenis acceptis regiæ monetæ numismatis, ac triplici torti auri annulò fidem pacta, solam itineris comitem poscit. Qua data, vrbe lætabunda egreditur, vltrò sese obsidentibus dedens. In castra ad Wolbecensem Satrapam ilicò deducitur. Ibi quæstionibus subiecta, quid eam, quod vrbe migrârit, causæ impulerit, deponit, nimirum solo patrio relicto, Monasterium Euangelij causa venisse, nunc pœnitentia ductam, quod omnia pro rebellium libidine agi videat, extremum salutis hic perfugium expetere; sed & habere, quod ipsi Episcopo in manus tradat, ac insuper & de vrbis quoque statu erudiat. Persuasisset pœnè nisi fraudem transfuga ciuis Hermannus Ramertus detexisset. Itaque in carcerem conijcitur, pœnas veneficij sui datura. Torta subinde & grauius tormentis pressa, nihil sibi damni illatum iri professa, breui se hostis manum patris beneficio effugituram dictat. Porrò illo nusquam aduentante, in publicum plectenda educitur, gladio quem in alium assumpserat, in arce Beuergara sublata. Caput palo affixum est inque cineres cadauer redactum.

...ræ Principem occisura pergit.

XVII. *Apostolorum in vrbibus progressus.*

Iam ad vrbes deuenerant regis emissarij, nuspiam maiore humanitate excepti, quam apud Warendorpenses, quorum quinquaginta & amplius sub ipso statim principio nouorum præconum dogmata suscepêre. Princeps rem maturè edoctus exercitum ad oppidum transportat, & mox deditione facta victor ingreditur. Capti concionatores quatuor numero, & ex ciuibus tres, quorum illi capitibus mulctati & in quatuor partes dissecti, ad quatuor vrbis angulos affixi fuêre, vno excepto Ioanne Kloprifs, qui non ita pridem Colonia ex carcere Monasterium profugerat, qui Archiepiscopo Coloniensi dono missus est, & postmodum mense Februario Brölæ flammis exustus. Qui Susatum ïerant, cum horrendis clamoribus, toto passim vrbe, ciues ad pœnitentiam & emendationem vitæ hortarentur, capti quoque sunt & in Curiam pertracti. Ibi coram magistratu vestem humi tendunt, in eam acceptum à rege nummum conijciunt, seque vt pacem annuncient, à patre huc missos testantur, quam proinde si recipere cupiant, iubent facultates in medium conferant; sin verò repudient, hoc se nummo velut symbolo contestari, quod pacem oblatam impiè rejecerint. Iam enim venisse tempus illud ab omnibus Prophetis promissum, quo in mundo præter iustitiam nihil amplius Deus coli velit: & cum rex munere suo perfunctus id

Capti Apostoli supplicio afficiuntur.

egerit

egerit, toto vt orbe Christianos Respub. iustitia gubernet, tum fore, vt Christus regnum patri per manum tradat. Sic locuti ad publicos carceres ducantur. Postridie vt exspectarent mortis sententiam, in forum producuntur. Ibi capitis damnati cum maioris Ecclesiæ campanam (quod signum denunciatæ mortis esse solet) lictor impelleret, vnus inter reliquos, homo ferox & impetuosus, quasi furore correptus in gyrum agitur, spumat ore & infrendet, ac demum spiculatore conspecto ita infit, vultu ad vindictam composito; non me, inquit, conficies vir sanguinarie, pater cælestis suppetias feret, non iam mortalis amplius loquor, sed immortalitatis dono cumulatus mortis planè sum incapax. Ridens ista carnifex experiar, inquit, hoc tecum, atque simul currui impositum Nasensteinium (est is locus supplicij) prouehi, iubet. Ruit ad spectaculum tota ciuitas, & portis plebs vniuersa effusa ad supplicium properat, visura num fidem dicto Propheta faceret. Exterritus rei nouitate spiculator, ne in tanta multitudinè libertatis, quam isti promittebant, auidissima, tumultus exsurgeret, vtrinq; dimissis catharactis, exiguò septus præsidio, vates obtruncat, ac eius qui ante immortalitatis priuilegium obiecerat, tanta caput vi detondet, vt procul ad adsistentium pedes prouolueretur. Coesfeldiam missi, priusquam ad oppidum veniant, in itinere præcisis capitibus, ferro passim pereunt. Par pœna in Osnaburgense decernitur. Vt primum enim vrbem subierant, Senatus eos comprehendi, & Iburgum ad Principis arcem vinctos relegari iussit. Vinculis arctissimè constricti grauioribus solito tormentis premuntur, idque eò, vt quæ rerum in vrbe facies, quis status esset, faterentur. Horum vnus in carcere exspirauit, is forte, quem Alberus ipsi sibi manum dentibus præscidisse memorat. Quatuor ad mortem condemnantur, capitibus post paulò plexi. Sextus qui superstes erat, Henricus Grasius, non verò Hiluersum, vt Hortensius scribit, (is enim Susati caput amisit.) gratiam inuenit. Vnus hic omnia Anabaptistarum secreta, quæ præsidia passim habeant, quas expeditiones oppressionesque moliantur, quæ sit vrbis & sectæ conditio, pandit. Iam ante torti nihil nisi vindictam motus & bella minitabantur. Affirmabant à Christi & Apostolorum temporibus nunquam tam purè prædicatum Dei verbum, iustitiam nunquam sic viguisse. Quatuor inde ab initio reuecti in lucem Euangelij Prophetas extitisse; duos veros Ioannem Leydensem & Ioannem Matthiæ, (alij Dauidem Georgium ponunt posterioris loco, sed falluntur, cum is ante 1536. annum, quo primam visionem suam habuit, nuspiam publicè errores tradiderit, vt infra latius demonstrabimus) totidem impios & falsos; Pontificem Romanum & Martinum Lutherum, quorum hic quidem

Grasius vita donatur.

Confessio Apostolorum tormentis extorta.

multò

multò illo sit & deterior & pestilentior. Damnabant omnes Anabaptistas extra suos. Interrogati (inquit Hortensius) quarum scripturarum testimonio & fide assertiones suas & facinus tueri vellent, quod bonos viros fortunis suis expulissent, & illas vna cum liberis & vxoribus eorum inuasissent, cum nihil proximi appetere liceat, responderunt, Christum dixisse: faciem cœli dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis? item: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. In vrbe trecenta aureorum millia in vasis, præter alia suppellectilia seposita esse; lectos in vrbe esse annonæ præfectos, qui cum ethnicis negotiarenter, & commercia exercerent, vulgo viris quinas esse vxores, pluribus denas, nonnullis septenas & octonas. His legem præscriptam, tam diu cum singulis consuescere, dum vterum gestent. Deinde fas iusque esse, ex omni numero aliam diligere, quamcunque vellent. Puellas supra duodecimum ætatis annum statim amare. Nefas vxorum aliquam sociam thori distorto vultu obtueri: Capitale enim id, quemadmodum & illud, si qua adulterij traducatur, aut eo nomine infamis sit. Aniculas & quæ coniugio in vtiles essent, tutores legere, à quibus vitæ ac cultus necessaria suppeditarentur. Oppidanos templa & fana Diuorum immortalium demoliri, quæ peculiari nomine ipsi forum Baalis, & Romanarum nundinationum emporia appellarent. Ad octo hominum millia Monasterij censeri posse. Regium iussum fuisse, ne hi 28. Euangelistæ infortunium suum Prophetis Monasteriensibus, sed Susatenorum, imputarent. Regem magnam armatorum vim indies ex Hollandia & Phrysia expectare, quorum robore instructus orbem Christianum debellaturus esset, omnem Magistratum extingueret, qui iustitiam non exerceret. Monasterienses nullam prouocationem ad Cæsarem agnoscere. Asseruerunt & illud, citra operam Prophetarum nullam scripturam posse intelligi. Inter hos nemo extitit, qui venia concessa resipiscere voluerit. Confessio, autem eorum qui Susatum missi, & in vincula ducti erant, hæc fuit, expressa tormentis de vrbis statu. Ciues inter se extra conuenarum plebem, seditionibus agitari. Hanc autem ex Phrysijs & Hollandis conflatam esse. Templum D. Iacobi molito frumento ad cocturam cereuisiariam, plenum; multa modiorum siliginis millia in primorum vrbis granarijs adhuc condita. Tantum hordei suppetere, quantum in biennium sat futurum esset. Laridi magnum numerum, sed salis parum, minus butyri, quatuordecim, aut ad summum quindecim vasa. Tres munitiones forma rotundas aduersus vim in vrbe oppidanos moliri: vnam ad portam Horstanam, aliam ad D. Mauritij, tertiam ad Iudefeldensem. Bis mille ducentos bellicosos viros censos esse: secuplo plures fœminas. Noctes & dies quingentos in mœnibus excubias agitare,

tertio quoque die in orbem redire, ab hoc onere Regem & Regia officia libera esse. Pulueris tormentarij vasa LXX. Regi stare. Se memorato Phrisiorum & Hollandorum robore auctum, munitionem, quæ Coesfeldiam spectat breui expugnare, & à fundamentis euersam solo adæquare. Porro autem lanij cuiusdam inter captiuos confessio hæc fuit, excepta scripto: Ex oraculo cuiusdam Prophetarum, regem Sionis Monasterij breui orbi imperaturum. Bernhardum Knipperdollingum in solio regio nuper sedisse, & clara voce coram multitudine exclamasse, mori se velle, ac vitæ restitui. Fore vt nunc demum cœcis oculi aperirentur. Se Osnaburgam missos, ad Euangelium concionandum: ac nisi ab iniustitia maturè resipiscerent, fore vt veluti olim Sodoma & Gomorra tollerentur. Ex Osnaburga Heruordam se petituros fuisse, vt & illic Euangelium tradidissent. Regem dixisse, se huc in Regem à Deo coaptatum, vt ad impietatem ferro vindicandam, & non credentes supplicio extremo humanorũ afficiendos, orbem peragraret. Ante Calend. Nouemb. aut ad summum Cal. Mai omnia Episcopi præsidia à Deo vastatum iri, vrbem nulla opera humana obsidione solutum iri. Huius vaticinij Authorem Iohannem Warendorpium fuisse, qui Susatum profectus erat. Omnia quæ is de obsidione vrbis, de oppugnationis euentu suis denunciarat, reuera euenisse. Ieiunium tridui, & supplicationes in eum diem publice indictas fuisse. Regi quatuor vxores fuisse, & nuper admodum quintam accessisse. Interrogatus quo habitu, & consilio Rex se aduersus Imp. & Principes in sua expeditione gereret: Respondit, ijs illum parsurum, qui se ad ipsius æquitatem & iustitiam accommodarent. Reliquos omnes nullo discrimine sublaturum. Propheta vrbe excedentibus interminatus fuerat, ne carceres ingressuri, aduersarum rerum populares certiores facerent, ne angusto perculsoq; animo essent, sed rem omnem ad Prophetas Susatenos perscriberent, cum res secundæ forent, regem se ad expeditionem armaturum. Hæc ferè confessio fuit Anabaptistarum, qui ad invulgandum Euangelium in hæc oppida à rege missi fuerant.

At Grasius rem multo aliter Episcopo retulit. Nihil ferè aut certo parum commeatus in vrbe superesse, ciues penuria premi, frumenti vix quicquam reliquum, sal indies deficere; ac proinde facilè in potestatem redigi posse. Consilium cum Grasio Episcopus transigit, ea lege, in vrbem vt redeat, consilia regis, opportunitates loca & tempora clanculum exploraturus. Compedibus vinctus curru ad vrbem deuehitur in pratum non longè à porta dissitum, vbi noctem sub dio transegit. Mane ab excubitoribus emissa voce agnitus, incredibili lætitia in vrbem excipitur, & vinctus ad regiam portatur. A rege rogatus de reditu, Angeli cuiusdam ductu huc se prodi-

XVIII. *Grasius omnia vrbis secreta prodit.*

giose, vt socijs sublatis, vnus patris auxilia ferret, translatum, reddidit. Obstupet Rex; cui ille, ne mirêre, inquit, ô Rex, res ita habet: Sedebam ego pridie compedibus hisce vinctus in custodia, expectabam, quod imminere videbam, supplicium: sed audi rem miram ô Rex. Hoc ego dum animo exitium metior, adest à patre liberator Angelus, qui & huc me, vt norunt omnes, tenebrosa sub nocte reduxit. Is deinceps obsessis aderit, & aduersus hostem robur suppeditabit. Simus nos præsenti solum animo, ac seriò Dei opus agamus, qui seruauit me, de minimis neminem perire permittet. His & similibus adeò blandè se Regi insinuat, vt ad secretiora quæq; consilia iam tum admitteretur. Quod munus tanta cum laude obibat, vt cum Propheticum subinde proderet spiritum, omnium iudicio in vatem deligeretur. Ea dignitate auctus literas scriptitat, quas sercetò Wesalia sibi missas fingebat. Illarum tenor hic erat: Nunciaret regi, tres opulentas vrbes à Deo datas, Ambstelodamum nobile Batauorum emporium, Dauentriam Geldriæ, & Wesaliam Transrhenanam, quæ breui sub ius regis venturæ sint, si modo Prophetæ eò mittantur. Prælectis regi literis, Iacobus Campensis & Ioannes Matthias Middelburgensis adesse iubentur. His in genua coram prouolutis, Grasius iussu regio manus imponit, ac Ambstelodamensis vrbis illum Episcopum, hunc Prophetam ordinat. Post biduum oblato viatico vrbe emittuntur, eoque profecti magnam vrbis partem suis sutelis, ac blando verborum lenocinio in sectam pertrahunt. Post menses sex & plus eo, in tantum factiosorum numerus creuit, vt, cum Antonius Lalingus Comes Hochstratanus, res Ambstelodamensium inspecturus in vrbem veniret, ducenti correptis armis nocturnas vigilias stationibus suis exacturi, ad forum prouolarent. Ciues orto motu, & ipsi arma capiunt, libertatem defensuri. Senatores per postica in Curiam cum præsidio properant, ac foribus fortiter præclusis, ne quis irruere queat, dant operam. Præsto est & Iodocus Buyckius Tribunus, Nicolao Heinio & aliquot ciuibus comitatus. Ille misso ex Curia manipulo, & reliquis qui aderant, septus Retinctos aggreditur. Rogat quo Consilio quidue volentes præter morem in forum se effunderent, continerentque totam noctem? Ederent causas; fore vt mos ipsis gereretur, si æqua & Christianæ libertati consona postularent. Reddunt æque sibi cordi vrbis defensionem ac reliquis, hucque non malo animo, sed libertatis tuendæ caussa progressos, vt quibus nocturna supplicia decernerentur. Ad ea Buyckius; domum suam quisque securus concederet, fidem se suam interponere, id minimè futurum. Secus si fiat, auxilio se totis quas coram conspiciant, cohortibus, adfuturum. Duodecima noctis erat, cum è Palatio domum suam quisque repedaret. Hochstratanus nocturna ciuium trepi-

[I]acobus Campensis Ambstelodamensis Anabaptist. [E]piscopus.

dationε

datione perterrefactus, circa hospitium satellitibus ad custodiam biduum dispositis, Hagam, nihil diutius ibi moratus, inde se abripuit. Interim Campensis Episcopus ad nocturna synedria plebem convocat, atque spem novandarum rerum opimis promissis erigit. Augescente indies sociorum numero, Monasterium ad regem scribit: Milites in procinctu passim complures, hinc inde, non Ambstelodami modò, sed tota Hollandia, Frisia, Geldriaque palantes vagari, qui ad ferendas suppetias regi Sionis se instruant. rogare se, ducem huc ablegeт, qui militem ad iter instructam in Hierosolymam Westphaliæ traducat. Omnium animis, sed Regis maximè, vno rumore ad spem secundarum rerum erectis, mittitur extemplo eò cum magno auri pondere Ioannes Gelensis, & cum eo tres alij Frisico solo editi. Erat Gelensis vir manu promptus, ingenio audaci & longa rerum experientia celebris, domi militiæque inter suos ob præclarè rem diutino bello gestam, publicè notus, & qui non ita pridem ordines etiam ductârat. Hunc Rex cohortibus illis ducem præficit. Mandat identidem abeunti, eisdem suis vt verbis dicat, quò ad expeditionem lubentiores essent, non tardarent diu, vt semel votum iter versus nouam Sionem prorogarent; pergerent saltem & propediem auxilio aduentarent, futurum, vt in via comites multò quam putent plures nanciscantur, patrem enim per Grasium Prophetam regi populoque Sionis sub ius & imperium tres potentissimas vrbes Ambstelodamum, Dauentriam & Wesaliam se missurum, promisisse. Hæc fatus, auro argentoque dotatum, vt velut alter Mosche eam hominum multitudinem fideliter Monasterium traducat, hortatur, atque simul nocte sub atra in iter deducit. Excessit vrbe Gelensis mense Ianuario, quo primum oppidanos rerum penuria cœpit affligere. Hactenus bis quotidie in cœnas & prandia cibus è popinis regijs missus, ab eo tempore tum indies imminutus, in pondere præbebatur, frugaliter & sordidè. Atque hinc multi fame duriusculè pressi in peccatum subinde, occasione nacta, repsêre. Ex his duo è regia familia adolescentes erant, ætate matura & stabili. His stabat quocunque letho potius, quam fame confici. Tentant proinde fortunæ aleam, collatoq; consilio per turbam portis erumpunt. In tuto se positos rati, quietem captant fronde sub viridi, latius orta luce prodituri. Res ad regem emanat. Ablegat ille, qui transfugas in vrbem extemplò retrahant. Retractis violentas iniectat manus, ac iugulum præscindit. Crescente indies magis, atq; magis fame, cum inediâ perirent multi, reginarum vna propalam in regem iurgium mouet, rem iniquam esse ac detestandam inquiens, ciues passim fame contabescere, dum rex è penu plena cum paucis in delicijs vitam transigat. Huic par supplicium decernitur. nam in publicum eductam publicè

Gelensis militem Monasterium ducturus emittitur

Rex manu sua percutit, ac percussam ignominia notat, vt scortum. Inde re quasi benè peracta præsentes cantillare, ac gratias Deo velut acturus choream ducere iubet. Exilit toto foro populus & profusa in gaudia soluitur, tametsi præter panem ac salem nihil restaret reliquum. Expectabatur in dies omnium votis Ioannes Gelensis, spe soluendæ obsidionis simul & leuandæ famis. Verum cum is nec veniret, neque subsidia vlla mitteret, Rex delusum se ratus, aliud consilium ex tempore capit. Henricum Grasium fidum sibi, vt arbitrabatur, consiliarium, multo auro argentoque ad conscribendas per Hollandiam Frisiamque copias in Gelriam amandat, Ioannem Nottelum itineris adiungens comitem. Erat Henrico vestis splendida admodum è subcinericij coloris panno, interlucente gramineo, confecta; tegmen candoris niuei, ac singulis in digitis annuli, ex auro lectissimo. His in regia depositis, viliore in viam habitu contegitur. Prima noctis hora erat, cum regij ministri profecturum ad portas traducerent. Scriptis regis trecentisque aureis munitus egreditur. Aberat non procul Episcopus, qui pridie ex arce Beueger in castra venerat. Ibi Grasius datæ fidei memor, Nottelo relicto, ad Principem transijt, apud quem iam inde mansit. Notellus, iter cæptum prosequitur Dauentriam pergens: vbi tamen haud diu commoratus, Monasterium ad regem periculi metu mox redijt. Ad regem admissus rogatur, ecquid rei sit, quod socio foris relicto, solus nullo milite septus domum reuerteretur? Rem vt acciderat cum gemitu explicat. Ibi omnes tremere, Prophetæ fraudem execrari, in regem maledicta vomere, quod adeò facilè se decipi passus fuisset. At ille magno obsidentium applausu exceptus & ad Principem admissus, omnia Anabaptistarum consilia, secreta quæque fœdera, quos haberent Wesaliæ & in Cliuensi passim Ducatu populos in præsidio, quos belli duces Ambstelodamum, Leovuardiam, Dauentriam, &c. ablegassent, quomodo in spem noui imperij erecti, vicinas regiones, prouincias, regna, Ducatus iam inter suos distribuissent, quibus locis, qua parte latitarent, quos patronos, quæ hospitia adirent, quo tempore & hora, prodit. Triduo post ad oppidanos ex castris dat literas. Monet à cæptis desistant, ac suo consilio nunc demum vel ab vrbe recedant, vel rege sublato principis clementiæ se dedant: futurum facti vt neminem facilè pœniteat. Detecta enim iam vrbis & omnium contra principem consilia, nec deinceps quicquam agi posse, quod finem præfixum queat assequi. Regem virum esse stolidum & supra quam dici possit arrogantem, multa quidem in contrarium polliceri, plura per Prophetas suos promittere, at si res iam inde ab initio gestas repetant, propediem videre posse, fraudes sibi & imposturas obtrudi. Vera se loqui, vt qui ipse id muneris ad vniuersæ

Henricus Grasius à rege emittitur.

Grasius ad Monastrienses literas mittat.

etiam

etiam vrbis miraculum obierit. Rogare proinde & obnixè petere, monentis non spernant consilium; principem naturâ mitem, nemini gratiam denegaturum, modò non nimium deditionem procrastinent. Pænè persuasisset, nisi callido commento Rex iam ante Gelensis literas proferens oppidanorum animos aliò inclinasset.

XIX. *Nouus motus & Propheta Ambstelodami.*

Sub idem tempus Ambstelodamum nouo motu concutitur. In vico Salinario Ioannes Sibertus habitabat pannicida. Aberat is per hos dies procul à domo in Orientalibus vrbibus, vbi negotiabatur. Huc Iacobi Campensis Anabaptistarum Episcopi iussu, factiosorum turba confluxerat, fidei suæ mysteria noctu, vt assolet, peractura. Aderat inter reliquos Theodoricus Sartor, homo vafer & callidus, quem Campensis nuper admodum Prophetam legerat. Is tota nocte miranda prædicans, cum plurimos dementasset, vt nomen inter suos celebre redderet, pronus in terram coram vniuersis collabitur, explicatisque brachijs ad Patrem orare cœpit, tanto fremitu & ruditu, vt omnes totis artubus contremiscerent, locusque ipse & omnia conturbari viderentur. Facto precandi fine, Patrem cuidam astanti sibi, inquit, in throno maiestatis suæ sedentem vidi, cum eoque ab Angelis, in Spiritu, ad cælum raptus, de rebus varijs colloquium miscui. A Patre dimissus eque cælo ad inferos ductus, omnia turbata reperi, & ad pauca vt rem conferam, extremum humanorum diem adesse scito. Atque tu quidem in omne æuum maledictus es, indignus ad inferos qui transeas, in imum barathri demergeris. Ille ad horrenda Prophetæ præsagia pauore pænè enectus, pronus in faciem ruit. Miserere clamat miserere mei tu ô Pater, qui cælos inhabitas; misello mihi sis propitius. Tum Propheta: age frater frontem exporrigas, res salua est. Pater tui misertus in filium te adoptauit. Delictum ille sustulit, ac æternæ hæreditatis symbolo te sibi deuinxit. Erat loricatus à vertice ad talos vsq;, galea cristata caput obtectus. Interim nec vox clamitanti, nec quam tractet, materia deficit. Ad horas quatuor & amplius eo, docet perpetuò de regno Dei, de nouitate vitæ, de innocentia & sanctitate eorum, qui in electam hanc Spiritualis societatis matriculam se conferant. Concioni fine facto, totum se nudat, galea, thorace ferreo, ense, & quibus præterea instrumentis accinctus erat, corpori detractis inque ignem congestis. Ibi fine omni pudoris velo, sui & verecundiæ, quam præ reliquis homini natura indidit, oblitus, omnibus, suo exemplo se totos vt exuant, imperat. Nec mora, iussa exequuntur. Viros imitantur fœminæ, & vnà cum veste pudorem ponunt. Tanta fatuitas erat, vt nec funiculus, quo capitis comæ substringerentur, maneret reliquus. Omnibus præter id quod natura dederat spoliari inque ignem conijci præceptum erat. Res sine fœ-

tore transigi non poterat, qui grauitate sua, ignaram domus hospitam è strato tandem in tabulatum compulit, visuram ecquod clandestinum in fumario incendium grassaretur. Ibi vndecim totos nudos offendit: fumus occultam sub vestium aceruo flammam prodidit. Mandat & huic Propheta, vt ipsa quoque reliquorum exemplo morigeram se præbeat. Paret iussui, actutum vestes in focum abijcit. Ita omnibus nudatis (erant duodecim numero) Propheta, in publicum secum vt prodeant, & quo ductet, sequantur, iubet. Vix domo pedem extulerant, & mox horribili clamore extremum ciuibus exitium nunciant. Audacia eò creuit, vt latissimè diffusi, per omnes vrbis vicos proclamarent, væ, væ, væ, diuina vindicta, diuina vindicta, diuina vindicta. Horrendo eo mugitu ciues in publicum exciti forum inuadunt, rati hostem in vrbem irruisse. Capti omnes in Curiam ducuntur extra vnam mulierem, quæ aliò dilapsa nuspiam inueniri poterat. Captis quo se tegant, vestitum Senatus offert, at illi eo superbè reiecto, prorsus se tegi nolle, vt qui nuda sint veritas, dictitant. Ex curia in carcerem tracti sunt. Ibi aliquot diebus detenti, cum in impietate sua persisterent, quinto Calend. Martij capitis pœnas dedêre. Ferrum lætitia exceptum varios clamores morituris extorsit. Hic *Laudate semper Dominum*: ille, *Vindica sanguinem tuorum*: alius, *Aperite oculos*: quartus *Væ*, alij aliud decantabant. Eo motu sedato, Senatus domus passim explorat. Capti nonnulli & in carceres compacti. Aliqui culpæ expertes dimittuntur. Eo die toto, inquit Hortensius, clausas vrbis portas tenuerunt, bis tantum raptim apertæ, statimque clausæ rursum fuêre. Decimo Kal. Martij ex Hannouia circa *Nouum aggerem* (ita nuncupatur vrbis platea Noui lateris principalis, vt ante dictum,) appulerunt, Anabaptistarum ferè millia. Hos accessit Dominus Gerardus Assendelphius vnà cum præfecto rerum capitalium apud Hollandos: quorum prudentia ac consilio effectum fuit, vt retrorsum vnde venerant, abierint. Aliquot ibi ædes disijciuntur, quas suspectas habuerunt, vt sempiternum rei monumentum.

Anabaptist. nudi per vrbem vagantur.

Posthæc in Frisia ab Anabaptistis tumultuari cœptum. Ad Bolsuerdam armati concurrunt: ibi cænobium, vetus Monasterium nuncupant, ad ponenda castra inuadunt. Erant trecenti numero, qui facinus incæptabant. Portas Monasterij cum in aperiendo mora laberetur, arietibus disijciunt, monachos omnes pellunt, conclauia & interiora occupant. Inde ad ædem sacram progressi turrim demoliuntur, altaria & cathedras vastant, imagines comminuunt, reliquias sanctorum, oleum sacrum & consecratas hostias canibus suis obijciunt, inquientes, *En Deum imperiorum.* Sacra vasa, calices, & omnem mundum raptant, confinia quæque pomæria & prædia inuadunt. Emissis quaquauersum nuncijs auxilia cogunt. Magistratus monita spernūt. Vbi furor finem habuit, murum confirmant, & aduersus hostem excubias

Anabaptistæ per Frisiam tumultuantur.

collocant. Is erat Georgius Sckenckius Frisiæ præfectus vir, præter alias egregias animi virtutes militari gloria clarus. Hic coactis propediem copijs Retinctos aggreditur, castrisque positis, obsedit. Obsessis gratiam offert, si cedere & authores tradere cupiant, misso ad eos satellite. At illi non modo non cedere se velle renunciant, sed & satellitem nefario ausu obtruncant, ac sparsis extra murum literis, sanguinem hic se suum vitamque pro libertate, quousq; spiritus hos regat artus, posituros significant. Itaq; admotis propius machinis tanta tormentorum vi in murum Sckenckiani desæuiunt, vt breui temporis spatio à fundamentis euersus Retinctos in cellas & cryptas pepulerit. Sckenckius victor ad interiora progressus, omnes pariter, partim telis, partim ruinis opprimit, exceptis viris 26. & fœminis 70. cum liberis qui, Leovuardiam missi fuêre. Ex Sckenckianis centum sunt desiderati. Eadem tempestate Leida quoque, Bocoldi regis patria, Retinctorum furorem sensit. Vnum omnibus erat consilium, vrbem incendio vastandam. Itaque sub vesperam plurima turba per portas passim irrepsit, mirantibus tota vrbe ciuibus, quid inopinatus ille peregrinorum hominum concursus sibi vellet. Res ad Senatum deuoluitur. Mittit ille extemplo lictores, qui ecquid rei sit in hospitijs vicatim explorent. Nolebat amplius, qui nostri curam agere solet, latere consilium. Coniuratio maturè detegitur, à Præfecto arcis Wordenæ, ad quem iam fama detulerat. Noctis erit decima cum hoc nuncium allatum fuit. Coguntur in forum ciues, in armis, vt adsint. Oriuntur mox, quæ prædicta erant, incendia, in diuersis vrbis partibus, sed mox restincta parū damni dedêre. Sed & authores tumultus in publicum prosiliunt, ac in sui perniciem locum vbi conuenerāt, indicio produnt. Ibi capti pleriq; omnes, & non multo post, ferro partim, partim aquis absumpti periêre. Nec Dauentriam furiosorum manus prætereunt. Hic paria seditionū semina spargunt, ciues ad pœnitentiam & rebaptismum inuitant. Wesaliæ quin etiam caput exerunt, & nihil non periculosum & exitiale moliuntur. Sed Grasij monitu capti vbique fere omnes seditionis suæ pœnas dedere.

In Gelria & VVesalia seditiones mouent.

Gelensis interea, quem à rege Ambstelodamū inq; Hollandiam Frisiamq; ablegatum diximus, quum alio longè habitu ac modo offendisset omnia, quā Monasterio decedens à Rege persuasus acceperat, animo nihilominus res magnas agitare cœpit. Nam postquam in Frisiam aduenit, atq; inde in Hollandiam nullas copias offendit. E Frisia tamen prius quam decederet eius artibus effectum, vt turbæ non minimæ præsertim Boetvvardiæ, vt diximus, datæ fuerint, quibus sedatis Ambstelodamum fugit, diuertitque ignoto Mercatoris habitu apud Guilielmum Cornelium, & ne proderetur indicio, nomen mutarat. Ex confessione enim eorum, de quibus in Frisia variæ quæstiones habitæ fuerant, Gelense nomen per Hollandicas vrbes celebrè tùm erat. Diu

XXI. *Ambstelodami Anabaptistæ rursum prodeunt, authore Ioanne Gelensi.*

hic sibi

hic secreta colloquia cũ ijs habere, quos sibi oportunos perspexerat, per hos sibi alios atq; alios adiungere, cum his seria miscere, magna de Monasteriensium regno promittere: horum viuendi libertatẽ vehere. Ad postremũ animos spe nouarum rerum implet, & ad memorabile facinus audendum accendit. Nam fama Monasteriensium rerum tantam mortalibus sacra prophanaque inuadendi cupiditatem per id temporis inieceerat vt breui Ambstelodami passim illa lues, latius quam credi potuit, proserperet. Erat in vrbe Henricus Goetbelitus, homo decenti statura & corpore robusto, qui in multis bellis rem militarem secutus, magnum inter suos nomen virtute adeptus, ijsdemq; temporibus Anabaptistarum sacris inter alios initiatus fuerat. Hunc Gelensis secreti colloquij socium sumit: sed nihil æque metuebat, atque ne indicio proderetur: nam ab aliquo agnitus ob mutati nominis consilium, in presens capitis periculum fuerat peruenturus: Persuasus tandem à fidis quibusdam amicis, inter quos Goetbelitus erat, capit in arena consilium, idque eiusmodi fuit. Curiam Brabanticam, dum res adhuc integræ essent, quam primũ peteret veniam admissi, quacunque ratione à Regina Maria Caroli Imperatoris sorore, quæ tum prouinciarum Gubernatrix erat, exoraret quâ: impetrata (erat homini grandis pecunia quam Monasterio exiens à Rege acceperat, vt ante memoratum est,) in Hollandiam regressus Ambstelodamum reuerteretur, vt periculorum securus inter ciues & mercatores, propriò vicissim resumpto nomine, versaretur, consilium non frustra fuit. Nam amicorum ope & suis varijs promissis fretus, veniam est consecutus. Hac præsertim lege, vt vrbem Monasterium Carolo Imperatori quibuscunque artibus, traderet. Cætera inter se secreto transegerunt. His de rebus traduntur homini tabulæ magno sigillo impressæ, & addita est eidem pecunia ad conscribendas copias. Redit Ambstelodamum successu exultans & admodum lætus, vbi non, vt antea, in occulto versari sed palam, & partæ condonationis fiducia, vltro etiam apud quoslibet se rebaptizatum confiteri nomen natiuum edere, nihil denique simulare aut dissimulare. Fidem ei maxime conciliarunt apud vrbis primores & senatum, promissa magnifica de proditione inter cæteras conditiones tabulis expressa. Mutat hospitium migratque in ædes, quæ Hispaniarum titulo inscribuntur. Innotuerat iam omnibus, & familiarior esse cœpit Principibus ciuitatis cum ob lapsus pœnitudinem & admissorum impetratam condonationem, tum propter susceptæ Prouinciæ magnitudinem, perpetrandæque difficultatem in hac animorum securitate, facinus arduum parare aggreditur. Coniurat cum sua gente de inuadenda vrbe, & simili Monasteriensi Republica constituenda: omnium primum consilij huius socium assumpsit Henricum Goetbelitum, quem suorum

rum signiferum fecit. Inde res ad aliquam gentem refert quam in ædium interiora Petri Galæ in vico Pilano coegerat. Approbatur consilium maximè negotij facilitate â Gelensi proposita. Addidit oportuna omnia, noctis beneficium, propensos totius ciuitatis in se animos, extra paucos bibones, gulæ & abdomini deditos, præsentem numinis fauorem, oraculum Henrici Grasij. Destinantur ibi ad cædem hostes Anabaptistarum: partiuntur inter se domos opulentiorum o,mine non bono, ante partam victoriam. Constituitur patrando facinori sextus Id. Maij. Numeratur singulis nummus Aureus pignus societatis: Signum ad concurrendum foret nolæ pulsus in curia. Sed coniuratio casu magis, seu Numinis potius prouidentia, quam vigilantia, aut consulum industria, in ipso prope rei agendæ puncto detecta fuit, nam prisco more Crucis sodalitium luxu magnifico in curia obsonare id temporis consueuerat. Quo etiam conuocari moris erat Magistratum omnem, & pleramque ciuitatis opulentiam in que noctem multam compotationem extrahere. Circa serum diei, iam medio foro funalibus & vasis picatis in triumphi speciem accensis, adolescens fortè ad quendam cui nomen fuit Petro Honichio accessit, narratq; Anabaptistas ad sexcentos tota se vrbe colligere, vt eam inuadant. Honichius nulla interposita mora rem ad Nicolaum Dodesium & Theodoricum Hildebrandi Filium tribunos refert. Hi tres consociati, in forum ad consules properant, aperiuntque illis rem haud sine exaggeratione vt acceperant, monentq; vt maturè prospicerent, ne quid detrimenti Respublica caperet. Consules apud se tranquillitatem præsentem vrbis reputantes, non satis induci valuerunt vt crederent tantam mortalium multitudinem sine indicio cogi; aut coniurationem tectam ne proderetur haberi potuisse, cum inter duos vix ferè facinus celetur. Ad consules Index adducitur, quo ex eo exploratiora cognoscerent. Affirmat is identidem & pertinaciter sic se rem habere, nec esse temerarium, seque in vinculis teneri imperat, si minus facta relatis responderent. Signa multa & inter ea illud argumento esse, tres bombardas manuarias duplicis generis puluere tormentario debite oneratas in supero conclaui Rhetorum, qui vulgo appellantur *Rhetorijck camer* eos inuenturos. Erat autem tum illud in foro in summo libræ tabulato, contra transuersam curiam. Cæterum deprehenditur res à consulibus perinde vt ab Indice acceperant: Sodales interim crucis solito maturius è curia discedunt, quæ res ipsis saluti fuit. Habita aliquandiu inter consules consultatio, qua ratione per silentium ciues cogerentur, vt quam minimo motu ad Curiam in armis Anabaptistarum aduentum expectaturi, adessent. Alijs aliter censentibus, dum sententijs variantibus tempus eximitur (erat noctis prima fax) Anabaptistæ armorum omni genere instructi, è vico Pilano ex ædibus Petri

Fœdus Anabaptistarum.

Anabaptistæ Curiam occupant.

Galę magnis clamoribus præeuntibus signis & tympano, tumultuose in forū irrumpunt. Curiā inuadunt, vigiles partim cædunt, partim capiunt: cæsusq; in principio statim fuit vigilū Præfectus Simon Puttius. Ad primos clamores lictorū vnus excitatus, qui in curia adprime potus inter sedilia & scamma humi exporrectus iacebat dormiēs, in superiora tabulata se abripuit, ac funē nolæ, ne ad terrorem vrbi augendum signū daretur, ignarus omnium fortè fortuito subduxit. Ægrè euadunt Consules & toto vrbe ciues excitant jubentq; in armis fauces viarum circa forum obsideri, ne illorum robur vlla accessione eorū qui nondum aderant, vllatenus augeretur. Anabaptistæ interea ne vasorū ardentium toto foro luce proderentur, ligna & funalia demoliuntur. Degebat in vico Pilano homunculus ex Anabaptistica coniuratione, nanus gibbosus & Thersites alter, hic ad primam conclamationē ficta trepidatione excitus, vicinum armatus rogat, ecquæ turbæ, ecquis motus ciuitatē inuasisset. Inde paucos passus progressus, vicinum incautum excipit, repens tumultus totam ciuitatem peruagatus in muros ad excubias nocturnas peruenit, captam vrbem, cædem passim fieri. Atrocitatem rei, rumor, horror nocturnus tenebræq; solito non paullo densiores, per quas nullum inter hostem & amicum discrimē dinoscere poterant, errantibus per viarum angustias adauxere. Turbabat item eosdem ipsos, in quem locum primò occupandum conuenirent: quotquot in forum primo statim tumultu prosiliebant ad dimicandum, Anabaptistarum bombardis ac sphærulis traijciebantur. Nicolaus Aquinas erat homo temulentus & potor strenuus, cui cum Henrico Goetbelito multos annos familiaritas intercesserat. Is se in turbam confertā præcipitabat toto foro digladiantiū coniuratorum. Rogat salse, quid sibi vellent: cōsilium ederēt vt reconciliarentur: Iubet eum Goetbelitus inde domum facessere, periculosum ibi agi negotium quod ad ipsum nihil pertineret. Parātibus alijs in eum ferrū stringere; Potor magnus hic est, inquit Goetbelitus, & mihi familiariter notus, mittatur. Dum restitat, volens suo more esse ridiculus, frustra eodem Goetbelito iniuriā prohibente, truncatur, Obsederant iam ciues vias, quæ in forū excurrunt. Inde conuenit inter Consules ne quid ante exortū diei incæptaretur. Consultū inter cæteros erat M. Petrus Colinus vir cū doctus tum pius: hic quod in sui consulatus initio ad sęuiendū segnior fuisset, vt memorat Lambertus Hortensius, quem vt æui istius scriptorem, ideoq; & fide dignissimum, hic potissimum sequimur, multorum in se inuidiam concitarat, quasi istorum hominum & quę agerentur consiliorū non ignarus, multa dissimulasset. Quo ergò in ciuium conspectu communiq; periculo suspicione se liberaret, Dux suis in forum in ipso ardore non recte consilio pręparato præcessit. Anabaptistæ accepto ciuiū aduentu consuli circa Libram, cum

infestis tormentis manuarijs obuiam procedunt, ac nullo momento in fugam eos auertunt: Multi in ipsa fuga vulnerantur, consul fœde trucidatur, plurimi inter hæc sphærulis adulteratis per tenebras sternuntur. Gosuinus Recaluuus vir consularis & rei militaris laude iam olim clarus, vela vijs ad forũ ducentibus obtendi imperat & aduolui saccos ingentes lupulo graues, pone quos ceu sub pluteis latitarent aduersus Anabaptistarum vim. Cum autem animaduerteret idem Recaluus haud tuto in vniuersum cum sola ciuium manu rem agi, conuocat in forum piscarium circa aggerem quo vtrimq; vis fluminis coerceretur, voluntarios ad faciendum in eum diem stipendium menstruum sub Consulibus Ambstelodamensibus. Erant hi ferè militares & qui in prælijs antea res fortiter gesserant. Hi Sacramento ita inauthorantur, vt disturbatis Anabaptistis impetum in curiam facerent primi, hos deinde ciues sequerentur, tum Goetbelitus, vbi aduertit vias ad forum interceptas, ne copijs suorum augerentur: & altum silentium ciuium: nimirum ò Gelensis, hoc illud est, quod semper malè metui, ne nos nostrum inceptum cum tam exigua manu in exitium adduceret. Quid nunc reliquum nisi vt pugnãdo cadamus? ad eã ille; Haud ita cadet res: ante decimam sequentis diei horam vrbe potiemur, & quidem sine sanguine, si quid Prophetæ credendum est. Ciuibus altum silentium agentibus, reliquum illi noctis cantu sacrarum odarum absũpserunt, & huius facinoris autores haud vltra quadraginta fuisse credũtur.

Postquam autem sublucescente aurora quædam discurrentium simulacra per vmbrã apparere ciuibus cœpere, cum iam globulis alij post alios ex insidijs ferirentur, in curiam se è publico abripuerunt. Ciues foro pulsos conspicati Anabaptistas, conclaue Rhetorum non segniter occupant ad prohibendos illos è publico oportunum. Inde per fenestras curiæ tanta vi tormentorum fulminatum in aulam, quam vernaculo idiomate magnam vocant, vt per curiam totam se, multis sparsim cadentibus, diuellere cogerentur. Tum Gosuinus Recaluus duos integros serpentarios, & aliud tormentum maioris generis, ad aggerem fluminis moueri imperat. Oritur ibi consentiens prope clamor, nihil referre si vna cum hostibus vnica domus euertatur: multo magnificentiorem curiam senatoriam se excitaturos. Ad ea Recaluus, sat futurum, si deiectis foribus fenestra versus interiora aperiretur: simulq; imperat inauthoratis vt ad iactum globi intenti, impetum in curiam faciant, emisso tormento aberrat in ostium Xenodochij D. Elisabethę globus aditumq; patẽtem facit. Adductis deinde duobus reliquis, multo maiore vi & iactu certiore ostiũ & postes curiæ disijciuntur; ac simul adsiliunt inauthorati agmine infesto, pariq; ferocitate proxime secuti ciues in altum clamantes in curiam impressionem fecêre. Pulsis Anabaptistis in eam Curiæ partẽ quæ no-

ua est appellata, offenduntur in primo statim limine sparsa cadauera, partim è Rhetorum conclaui, partim maioribus bombardis neci data. Nonnulli spiritũ adhuc trahentes à ferociente ciue interfecti. Occupauerant Anabaptistę curiam interiorẽ ad viginti quinq;. Hic tanta virtute ciues, dum aditus vndiq; tentant, à limine repulerunt, vt nemo viã vi facere potuerit. Captatur ex tempore & loco præsens pariter & necessarium consilium, vt ciuium ac militũ pars de via fenestras scanderent, hostemq; à lateribus adorirentur. Atque ita dum vndiquaque oppugnantur, multis pugnando cadentibus, inter quos & Goetbelitus fuit, capiuntur duodecim. Turricula præceps est è summo curiæ fastigio in cælum educta, sub cuius summo tecto nolæ ad conuocandũ Senatũ Senatus consulta promulganda, & alios reipublicæ vsus dependebat. Infra hanc galea erat (transitũ vulgo vocant) in hanc subducta scala, statim post captam à ciuibus curiã confugerat Ioannes Gelensis, expendens apud se atrocitatẽ supplicij si in potestatem viuus veniret; contra forũ se erexit virisarmatis circumquaq; refertum. Qui hominẽ conspicati, manuaria bombarda traijciunt, indeq; paullo post adhuc palpitans in subiectũ forum præcipitatus est. Multi noctis tenebrosæ beneficio delapsi, quiq; ad signũ intenti steterant, in posterũ latuerunt. Atq; ad istum maxime modũ hoc celeberrimum emporiũ ab Anabaptistarũ coniuratione vindicatũ est. Vnum pręcipuè, volente sic numine, obfuisse videtur, quo minus speratũ euentum sortiretur hoc facinus, campanulæ nimirum funis à poto lictore, vt antea memoratum subductio.

Clades Anabaptistarum. Cęsorum numerus ex Anabaptistis viginti octo fuerunt; inter ciues viginti desiderati sunt. Anabaptistarum cadauera à meridie loco supplicijs destinato duplici iugo ad id præparato sublatis pedibus suspensa sunt. Refert porro Lambertus Hortensius, captos eodẽ die duos extra vrbis pomeria, qui ad tormentorũ fragorem è propinquis pagis exciti, spe captæ vrbis ad portas confluxerant. Sub vesperam homuli monstrum in vincula ductum, à quo vicinum in ipso statim tumultus initio ex insidijs interfectum modo memoratũ est. Is cum eum diem in fuliginoso curiæ fumario sedisset, sub crepusculũ descendit, ac dũ auijs itineribus per pomeria errat, obuij situ & fuligine adopertum ornatum hominis, ad omnem auram trepidantis, oculis persequuntur. Nimirum, inquit quidã, vnus hic ex coniuratis Anabaptistis est, expallescentẽ neq; omnino inficiantem, neq; sibi satis constantẽ arripiunt traduntq; in vincula prætori. Pridie statim Id. Maias de coniuratis captiuis suppliciũ sumptum est. Scamno lanionis (ita idem Hortensius) exporrectis corda euulsa, in ora impinguntur. Corpora inde palpantia etiamnũ in subiectum forum deiecta; mox quadrifariam dissecta in crucem sublata ad portas vrbis, quarum pinnis capita imposuerunt. Id. Maij postridie quam de illis exactam suppli-

cium

cium fuit, tres percussi, & duæ profluente aqua haustæ fœminæ. Duodecimo Kal. Iunij totidem fœminæ in vico Pilano in crucem sunt actæ in suismet ipsarum foribus: quod coniurationis consciæ coniuratis ex suis ædibus prodire passæ fuissent. Alius quoq; deprehensus, qui coniurationem non indicasset, percussus est. Kal. Iunij ob eandem causam de duobus exactum est suppliciũ: & hera domestica, è cuius ædibus nudatorum spectaculũ prodierat, ad fores suas suspendio necatur. Paullo post mater vna cum filio, eodem supplicio ob simile prope delictum perijt. Quod videlicet Iacobum Campensem Episcopum, de quo ante dictum, contra Magistratus edictũ hospitio excepisset, nec indicio prodidisset. Hic deniq; Campensis post tot tantaq; promiscuorum mortalium supplicia, dum nusquã inueniretur, Indici publicè magnum præmium est propositum: occultanti neq; ante occasum solis indicanti, vltimũ supplicium, suspendiũ videlicet in foribus. Tandem nullius indicio in aceruo glebularũ cespitumq;, quibus foci exstruuntur oppressus in vincula ducitur. De hoc ita suppliciũ sumptũ est, vt addita sit reo eiusmodi ignominia, sedenti horam integram loco editiori ad spectaculum ante curiam, mittra bicornis in capite fuit, & quia ore impiam doctrinam docuisset, lingua ei præciditur. Manu baptizarat, quocirca dextera truncatur: Postremũ scamno illigato caput cultro lanionis percutitur. Cadauer combustũ, caput cum manu dextra palo in portę fastigio sublatũ, Iohannes Matthias Middelburgẽsis fuga euasit; *Iacobi Campensis Anabaptist. Episcopi ignominiosum supplicium.*

In Gelensis huius fœdere, præter oppidanos, fuerant insuper plerique Benscopiorũ: sunt autem hi populi ditionis Iselsteinensis, quos australis ager Montfortius attingit. Hos ille sexto id. Maij Ambstelodamũ conuenire præceperat. Trecenti erant quibus ad conueniendum eò dies indictus fuerat, ijsque præsidijs communire vrbem constituerat. Verum segnius aliquanto quam iussi, conuenerant. Postquam autem vrbi appropinquassent, suorumq; cladẽ cognouissent, alij alijs itineribus in diuersum abiere. Condixerat idem, Gelensis locum atque horam ad conueniendum etiam alijs, qui similiter, paullo postquam pugnatum est, duabus ad portum nauibus appulere. Sed audita aduersa pugna Gelensem cum suis cæsum, ciuem victorem ac captos multos, nihil ibi morati, fugam celerarunt, auerso in Angliam itinere, vt scribit Hortensius, & ex eo Isacius Pontanus in sua rerum & vrbis Ambstelodamensium historia, ex quibus nos quoque eadem huc breuiter adscripsimus. *Confœderatio Gelensis.*

XXII. Dum hæc Ambstelodami geruntur, frequentur in hostem Monasterienses erumpunt, & quia res erat angusta domi, indies etiam magis magisque decrescebat, nullum furendi finem faciunt. Res ea vehementer principem terrebat. Itaque ab ijs principibus atq; ciuitatibus, quæ sunt Prouinciæ Rhenanæ, tanquam à vicinioribus, auxilia petit. Eius rei gratia conuentus indicitur *Confluentiæ conueniunt ordines Imperij contra Anabaptist.*

Confluentiæ, quæ est ad Rhenum superioris Germaniæ ciuitas. Ibi Episcopus per Legatos absens proponit: Quo pacto seditiosa illa & exitialis Anabaptistarum secta nuper admodum in vrbe sua Monasteriensi & locis conterminis pullulari cœperit, ac pedetentim iam eò contra publica Cæsareę Maiest. mandata progressa sit, vt non modo religionis suæ exercitium introduxerit, sed & ciues omnes bonis suis & vrbe pepulerit, Ecclesias & archiua expilarit, ritus & cæremonias veteres aboleuerit, Dei cultum extinxerit, literas, sigilla, diplomata & quæq; secretiora vrbis exusserit, nec eo contenta, regem etiam, hominem seditiosum & turbulentum opificio sartorem legerit, qui se nominet Regem Sionis vel nouæ Hierosolymæ, quemadmodum quos nuper emisit, prædicantes prodidêre. Præterea eò consilia sua dirigere, vt ex vicinis prouincijs quoscunq; possit, in sectam illiciat, & tum demum firmissimis vbique fulta præsidijs militem in publicum educat, imperiumq; suum qua patet terrarum orbis propaget, Christianos omnes quos impios nuncupet, internecione deleat. ad hanc explodendā auxilia se poscere, &c. Responsum ab Ordinibus fuit, summo animi dolore rē eam se accipere, condolere principi, quod in eas calamitates vrbs primaria & alia nonnulla eiusdē diocæsis oppida cōiecta sint, nō defuturos ipsi, si quocunq; modo subuenire queāt. Libenter hîc cōsilia decernere, sed quia omnium ordinum requiratur cōsensus, decretū facere non posse: rogare autē vt ad reliquas omnes Imperij ciuitates scribat, hucq; vel ad alium locum conuētioni commodū conuocet. Cum verò Legati instarent & quam necessaria auxilia essent, si modo rebus Imperij consultū velint, demonstrarēt, pecunia certa in subsidiū promissa est, cuius quidē solutio duobus terminis fieret, quorū primus esset Purificationis, alter Paschatis vel summū Pentecostes. Moguntinus, Treuirensis, Palatinus, & qui sunt prȩterea circuli Rhenani Confluentiæ apud Magistratū ciuitatis; At Coloniens. Saxo, inferioris vel Westphalici circuli ordines Coloniæ deposuêre summā in terminis dandā. Et si fortassis obsidio duret vltra sex menses, conuentū, vt à cȩteris quoq; circulis septē & reliquis ordinibus auxilium peteretur. Eius rei gratia rex Ferdinandus conuentū indicit Wormatiam mēse Aprili, præsentis anni

Anno 1534. 1534. Multa fuit hic ciuitatum cum Legatis principū de contributione altercatio. Tādem deliberatio de duobus capitibus habita. 1. Quomodo sit in hoc tam arduo negotio Episcopo succurrendum. 2. Si secta hæc per Germaniam incrementa sumat & vires, & denuo seditionem machinetur, quomodo conatibus eius & insidiosis vel violentis molitionibus sit occurrendum, vel periculum à subditis depellendum, & seditiosi puniendi. Super his duobus capitibus hoc modo conclusum. 1. Non videri necessariū, neq; ex re vt Monasteriū iusto vel numeroso exercitu circumseptū obsideatur: Satis esse si VII. propugnacula per Episcopū facta sustenteǹtur, & prȩsidio firmentur. Quod ad rem

Consultatio de extirpandis Anabapt.

militum

militum, tria millia sufficiant ad intercipiendum commeatum, & premendos inedia obsessos. Ad eorum militum, Ducum, & Capitaneorum stipendium à Dominica *Quasimodogeniti* decretū subsidium in quinq; menses, nempe ad viginti aureorū millia menstrua, quemadmodū apud Sleidanum quoq; videre est, singulis aureis ad 15. batzios, & 60. cruciferos, vel 21. grossos computatis: & mense, Capitaneo primario, cæterisq; Consiliarijs ad 30. dies militibus redacto. Pecuniā verò deponendam pro cuiusq; commoditate, Coloniæ, Francofurti, Norinbergæ, vel Confluentiæ. Alendos & 300. equites, qui sint in castris & commeatus illationē impediant. Tormenta necessaria propugnaculis, foucas etiā duplices ab vno propugnaculo ad aliud, tum cancellos ligneos, Episcopus, Canonici atq; ordines ditionis suo sumptu procurabūt. Dux exercitus constituitur nomine Cæsaris, Regis, & ordinū imperij Wiricus Comes zu Thuir & Dominus zu Falckenstein vel vt alijs placet Oberstenius. Huic omnes parebunt. Adiungūtur illi sex consiliarij bellici, Rupertus Comes à Manderscheid, Hermannus von Wachtendunck Satrapa Cronēburgicus. Marcus Hessius Iustinianus ab Holtzhausen. Hi ad festū Ascensionis in castris erunt, & officij sui partes diligenter exequentur: eruntq; Cæsari, Regi & ordinibus iuramēto adstricti. Quæstor erit Ioannes Weinheimer. Posthæc decretū vna quoq; fuit, vt capta vrbe parceretur innocenti turbæ, & vt viris bonis qui vel essent obsessi, vel aliò migrassent bona restituerētur. De secundo consultationis capite nihil actum. His ita constitutis Monasteriensis Episcopus exercitum tradit Oberstenio: sed cū negligenter admodū pecunia & prope serò conficeretur pecunia publica, nihil potuit, (inquit Sleidanus) præclarè administrari: tū & ipsi belli duces, ob difficultatem rei nummariç, non semel in magno fuerūt vitç discrimine, tumultuante milite. Non multo post nomine omniū Imperij ordinum scriptū ad Monasterienses decernitur, in quo seriò admonentur temeritatis suæ & audaciæ, rogantur quoq;, vt vel nunc demum animis secum expendant, quomodo iura diuina simul & humana, sacra ac profana impiè & nefarie in vrbe violarint, Ecclesiarum ritus, cçremonias, diuinum cultum, & omnia antiquitus recepta Catholicæ fidei dogmata aboleuerint, ciues bonis suis spoliarint, spoliatos vrbe summouerint, omniaq; non ciuium solummodo verum etiam Ecclesiasticorum bona ad se in commune traduxerint. Additur sub finem maturè à proposito desistant, seseq; Episcopo, legitimo magistratui suo dedant, fore, vt omnes Imperij principes maiora contra ipsos auxilia mitterent. Respondent illi, nihil sibi negotij cum Romano imperio, quarta ista Danielis bestia, habere se cuius mandato solum obtemperent, patrem cælestem, cuius instinctu ad eam formam res suas redegerint; agerent prout ipsis consultum videretur, sibi non defutura auxilia, quibus vim quamlibet magnam & grauem propulsent. Fuit hoc sub initium mensis Ianua-

Ordines scribunt ad Monasterienses.

Anno 1535. Ianuarij, anni 1535. Per hos dies librum aliquem in lucem edunt, *Restitutionem* ipsi vocant. Hoc in libro multa de regno Christi tradunt, quod eiusmodi esse dicebant, vt ante supremum iudicij diem deletis impijs, soli pij & fideles orbi imperent, quibus ea cælitus potestas collata sit, vt Magistratum omnem abrogare, resistentes & omnes eos, quotquot extra Ecclesiam & cœtum suum, in fidem & communitatem bonorum consentire nollent, perimere possint & debeant. Libellus iste longè lateque sparsus in multorum manus deuenit. Eius conscribendi author erat Brixius Nordanus à Landgrauio in vrbem missus. Hic enim cum legatione sua perfungens mira quædam de mundano Christi regno & electorũ cœtu ex rege cognosceret, & ipse non satis commodè, quod abstrusiora essent, assequeretur, Landgrauij iussu, vt scripto fidei suæ confessionem publicarent, rogauit, quò doctis dijudicare liceret, quid de ea sentiendum omnibus foret. Et licet Legatum responso tum nullo dignaretur, tamen post abitum eius petitioni satisfecit. Rogantibus vniuersis, cur tanto principi ne verbo quidem responderet, Nolo, inquit, quia sanum non est consilium eius. Misit huc exploratores, vt cognito rerum nostrarum statu nos circumueniat, & vrbem inuadat. Nullus inde propè fuit dies, inquit Hortensius, quo in forum non prodiret, credo publicum luctum maiestatis suæ ostentatione leniturus. Sella ibi stabat, (*vt à nobis dictum est*) in qua holosericus consedit, & coronatus, torque aureo ab humero transuersum sub axillas vtrinque porrecto, vnde globus aureus, orbis huius imaginem repræsentans dependebat. In dextra sceptrum aureum erat. Adstabant vtrinq; duo adolescentes impuberes, cæruleis amicti, quorum manicis orbis figura aurato filo intexta enitebat. Horum dexter noui Testamenti volumen, sinister gladium gerebat. Mysterium populo circumfuso in spectaculi modum regius orator interpretabatur. Euangelium tempus gratiæ figurare: Resipiscere etiamnum ac Euangelium suscipere volentibus, misericordiam patêre: perdurantibus in errore, fenestrã ad eam præclusam, & gladium imminere. Exacto mense, gladius in dextrum latus trãslatus fuit: quo significare voluit, satis diu Euangelij gloriam viguisse: eos iam inde ferro perituros, qui illud hactenus repudiassent. Sub finem Ianuarij rex ipse mutato animo ad Landgrauiũ, quod eum suarum partium aliquando futurũ speraret, literas misit. Earum hæc erat inscriptio: Unserm lieben besondern Lipsen Landgrauen/ꝛc. hoc est. *Dilecto nostro Philippo Landgrauio.* In ijs facti sui causas explicat, ac sibi à Deo gladium ad delendum impios traditũ, vt electos in libertatem adserat, & iustitiã, quæ principum tyrannide oppressa lateat, reducat, adductis scripturę locis quibusdã & in eius personã retortis, ostendit, Cæterum quod imperiũ sibi vrbis, explosis impijs (*ciuibus*) vendicarit, id Dei instinctu se fecisse, qui inuitũ & renitentẽ eo

Rex indies frequentat forũ.

Rex gladium in dextrum latus transferri iubet, quo animo vide.

Rex scribit ad Landgrauium.

promo-

permouerit sed nec vitio verti debere, quod relicta ciuium bona possederit,& Ecclesias ac monasteria occupauerit, cum id ipse quoque nuper admodum factitârit, quando Episcopos Germaniæ armata manu opprimere voluit, quando Wirtenbergensem Ducem, Imperatore renitente, in pristinam possessionem restituit, & nonnulla cœnobia, pulsis monachis, spoliauit & diruit. Literis adiunxit libellum *Restitutionis* titulo superioribus diebus inuulgatum, vnaque monuit, vt resipiscat, neq; reliquorum Principum more sibi ac electo Dei populo bellum inferat. Landgrauius lectis illorum literis atque libro, cum in eo multas absurditates deprehenderet, quibus illi proiectam suam doctrinam fulcire conarentur, ministris suis refutandum dedit. Et quia libello magna inerat obscuritas, ea tantum confutarunt, quæ assequi quodammodo poterant, de reliquis iudicium Ministrorum postulauêre. Ad regem quod attinet, vrgebant, si modo res ita haberet, scripturis comprobarent, eum talem fore, qualem iam se nactos gloriarentur. Ederent originem eius & quo tempore, quo anno, quo loco & quibus parentibus natus, ostenderent; nuspiam se legisse Deū è sartore regem lecturum, qui ijs principijs regni sui administrationem sumpturus esset, quam præsens hic (Bocoldus) fecerit. Adhæc rem eam sine miraculis non futurā, sed adeò illustria diuinæ potentiæ signa allaturam, vt rex iste non humanis medijs, sed diuinis suam vocationem sit probaturus. Ex reliquis facile intelligi, cum omnia priuata auctoritate pro sua libidine condiderint, institutum ipsorum planè impium esse & sceleratum, vt qui nihil aliud quærant, quam sui augmentum, reliquorum vero omnium toto orbe Christianorum plenum in fidei rebus & statu politico exterminium; eo enim impia ista dogmata tendere, quibus doceant, licitum esse magistratum aspernari, polygamiam amplecti, liberum arbitrium concedere, bonorum communitatem approbare, lapso peccatori veniam denegare, aliorum bona, velut impiè possessa, ad se retrahere, & alia plura id genus documenta suscipere, quæ, ne castæ aures offendantur, silentio præterire malui. Ad ea illi ita responderunt, vt cognoscere iam tum prudentes potuerint; eo vesaniæ fanaticos homines prolapsos esse, vt ægrè admodum ab opinionibus suis crederentur recessuri. Liber erat germanico idiomate conscriptus, in quo totius mundi tempus in tres partes diuiserant, & primum quidem ab Adamo ad Noham vsquè tempus statuére; alterum à diluuio ad Antichristi aduentum deductum; postremum fuit, post quod nullum nos in mundo reliquum fore fide Catholicâ tenemus & credimus Atque hoc quidem esse dicebant, cuius futurum statum & præfigurarent, & ad conseruandam iustitiam promoue-

rent: tum enim futurum, vt quam ipsi nunc propagarent, iustitia finem intentum habeat, & impijs omnibus oppressis fideles & electi Dei perpetuum in his terris cum Christo regnum ineant. Eo libro perlecto, Landgrauius è suis Theologis quosdam delegit, qui contrario scripto, demonstratis erroribus eundem refellerent.

XXIII. *Miserabilis rerum in vrbe facies.* Interim lasciui homines adeò in Venerem proruebant, vt nulla iam esset tota vrbe fœmina superstes, quæ intactæ virginitatis florem reseruaret. Et licet rex ipse præter innumeras illas à nobis enumeratas regij thori concubinas plures hactenus compressisset, eò tamen cæpit voluptatum abripi, vt velut olim Augustum Cæsarem fecisse legimus, in regio curru, annulo misso nouas sponsas adduci sibi ad sedandum carnis æstum imperaret. Et quemadmodum verissimè olim Claudianus cecinit:

Scilicet in vulgus manant exempla regentum,
Vtque ducum lituos mores sic castra sequuntur.

Fructus polygamiæ, Ita sanè ciues reliqui regio exemplo incitati non minoribus criminibus sese polluère. Noui, inquit Dorpius, multas ex ijs, quæ ita tractatæ sunt, nullo deinceps viro procreandis liberis vsui vt esse potuerint. Harum plurimas vno tempore Knipperdollingi domus, commune lupanar, tulit, ad mortem vsque decumbentes. Vna super omnes Doctrix vt ita loquar constituta vicatim ædes obibat, & hoc malo laborantibus medicinam apparabat, quam Knipperdollingiam vno nomine nuncupabant. Vidi ego harum non paucas, quando ab Episcopo ad vrbem missus fui; quæ partim vel miserè occubuerunt, vel in magnis doloribus vitam deinceps tolerauère. Et ne qua ciuibus lasciuiæ deesset mater[illegible], legem rex tulit, vt vir vxore vel mortua, vel vrbe ad hostem elapsa, quot vellet ducere pro libitu posset; quæ lex apud fæminas quoque robur suum in simili casu habebat. Huic octo & viginti articulos adiecit, quos quod meræ nugaces & impudici sint, consulto præterimus. Id solum notasse suffecerit, quod singulis ordine propositis, postremò & ætatis suæ & imperij annos subiecerit; *Ioannes Dei gratia Rex noui templi Dei, verus iustitiæ minister, vi Monasteriensis vrbis. Anno ætatis nostræ 26. regni 1.* Legibus in foro publicatis vaticinia quoque regia populo proposita fuère. Primum erat. Verbum Domini hodie circa horam tertiam matutinam ad me factum est. innumerabilem mihi populum in gloriam & honorem nominis mei mihi excitabis, vbi autem quoue tempore & hora id futurum sit, ante obitum tuum tibi reuelabo: tu verò cautè ambulabis, & isthæc populi mei reliquijs nomine meo annunciabis, vt sciat fidelis quisque in Israël quia ego Dominus sum. 2. Præterea hæc quoque Dei voluntas est, ne verbum illius tam inaniter multis

psal-

psalmis canendis in ventos excutiatis, sicut hactenus sine deuotæ mentis significatione, sine pietatis & diuinæ misericordiæ meditatione factum nostis, &c. Sed quid polliceris multa ô rex tragice, contra famem & sitim cibaria vaticinia profer, & fidem habebimus. Res ad restim in vrbe deuenit, miser populus inediâ perit, & tantum abest, vt violenta manu sibimet mortem consciscat. Humana nulla restant auxilia, diuina etiam deficiunt, & non est, qui esurientibus vel micam panis præbeat. Intus fames premit, foris vrget Episcopus. Quid perfugij reliquum nisi vt deditione facta, & fame leues vrbem, vel si aliter nequeas hostium ferro perire concedas. Rex non ignarus rerũ, quæ à ciuibus agerentur, ne quid incommodi accideret, per ministros litui sonitu vniuersos ad forum conuocari iubet. Ibi graui oratione præsentes hortatur, vt potius extrema omnia tẽtare, famẽ quoq; & sitim tolerare velint, quam impio hosti in lanienam sese dedere, iramque supremi Numinis in se grauius prouocare. Sustineant adhuc parumper, & quid Deus de se statuere cupiat, expectent, non dubitare se quin breui auxilia laturus sit, & hostium manibus electos suos erepturus. At verba non iuuant, vbi fame & siti corpora depereunt. Occlamant ciues vel victum fame confectis ministret, vel in pacatum vrbe exire permittat. Nolle se amplius ad eum modum tractari. Vnam stare omnibus sententiam, cita potius morte sustolli, quam fame confici. itaq; portas aperiri imperat, & volentibus exeundi potestatem facit. Excesserũt eo die vrbe mille & amplius homines, qui se omnes vel principis clemẽtiæ, vel fortunæ permiserunt. Ex his multi à militibus cum hostium loco haberentur occisi sunt, multi fuga euaserunt. Fœminæ & reliqua imbellis ætas principis gratiam inuenerunt. Nam in castra deductæ cum dato cibo refectæ nonnihil essent, redeuntibus viribus inde ad vicinos & propinquos inuiolatas dimisit. Paucis interiectis diebus cum & herbæ, omnes radices & olera defecissent, rursus portarum seras reserari iubet, & in pacatum emitti, quicunque parum ope diuina nisi, remanere deinceps nollent. Horum quoque non pauci fuere, ex quibus multos diuinæ vindictæ minis partim in vrbem retraxit, partim in exilium pepulit. Interim magis magisque famis vis crescit, atque ita per vrbem inualescit, it sæuit, ita per domos grassatur, vt res breui ad canes, equos, mures, glyres & cadauera redacta commune omnibus exitium minaretur. Calceorum solia ignibus tosta, pelles & animantium excrementa cibus erant. Mater non filio, imò nec proprijs visceribus parcit. Infantes vix ac ne vix quidem in lucem editi ad carnificinam raptantur, quorum membra passim è salsugine extracta post expugnatam vrbem ad Episcopum perlata fuere,

Multi rursum vrbe excedunt fame confecti.

Filij parentibus esca cedunt.

eo animo reposita, vt ijs si obsidio diuturnior foret, famem obsessi depellerent. Quid non mortalia pectora cogis nefanda hæresis? vsquè adeò dura es, vt nec tuorum sanguine, nec proprio exitio mouearis! Sed lue nunc, quæ euitare noluisti supplicia, præstat tuo te ense quam alios iugules. In his tantis miserorum ciuium angustiis hoc molestius omnes habuit, atque eò vehementius etiam perculit, quod rex penum haberet domi instructissimam, non modo ad vsum necessarium, sed ad luxum etiam, ac proinde vrbem dediturus non esset, quamdiu vel micam panis videret reliquam. Itaque commune consilium ineunt rursum, & quo pacto malum depellant, seriò deliberant. Concluditur paribus suffragijs, regem Episcopo tradendum esse, qui eo accepto reliquis facilè incolumitatem sit promissurus. Consilium ab adstantium vno exceptum ad regem emanat. Constituit mox ille principes siue duces duodecim Bernardum Moren sartorem, Ioannem Redecker sutorem, Ioannem Paleck fabrum ferrarium, Ioannem Dencker mercatorem, Engelbertum Eding, Nicolaum Trip, Henricum Somtes, Ioannẽ fabrum, Henricum Koch, Hermannum Reininck, Christianum K. & Schultetum Leidensem. Hos inter vt periculum auerteret, vrbem per partes distribuit, ac sedulam inspectionem committens, certos consiliarios, vnicuiq; tres, & 24. satellites, quibus portarum ac sui corporis custodiã concrederẽt, adiunxit. Atq; hi plebẽ ita pœnæ metu coercebant, vt ne vel vllus contra regẽ mutire auderet. Et quo sibi magis deuinciret, totius mũdi principatus inter eos partitus est, ita vt Episcopo ab vrbe profligato, & terrarum orbe à se, quod breui futurum ominabatur, debellato, hic Galliæ, ille Hispaniæ, alij alijs mundi partibus cum imperio præsiderent. Præter hæc vna quoque promittebat, fore, vt circa festum Paschatis cælestis pater eos liberaret, & pro fame illa & miseria felicem victoriam contra Episcopum & omnes impios elargiretur. Quod nisi eueniat eo tempore, quod iam præfixerit, tum vt in se velut pseudoprophetam populari iudicio animaduertant, coram edicit. Addit & hoc, se post id temporis victorem ex vrbe in vniuersum terrarum orbem progressurum, ac principes omnes præter vnum Hassiæ Landgrauium, quem non multum à se dissidere sciat, internecione deleturum. Contigit hoc in festo Epiphaniæ, quo ipso die arctiore cœpit oppidanos obsidione Episcopus premere. Cũ verò nullis aduentantibus ex Hollandia copijs, quotidie cõplures in vrbe fame morerentur; multi etiam regio permissu discederent, belli duces missa legatione oppidanos monent, quod si regem cum primarijs quibusdam continuatæ rebellionis authoribus Episcopo traderent, futurum, vt nihil ipsis fraudi esset aut incommodo. Rescribunt illi, iniquam postulationem esse, eum hosti tradere, quem à Deo electum non

Rex XII. duces legit.

Promittit liberationem.

igno-

ignorarent: vltima citiùs tentare malle, quam tantum facinus aggredi. Deinde grauissimè se præter omne meritum adfligi dicunt, nec causam suā admitti ad legitimam cognitionem conqueruntur agi secum non aliter, quam si infideles essent, & fidei Christianæ prorsus obliti erronea dogmata tueantur, cum tamen omnia sua ex verbo Dei proferant, & eiusdem testimonijs comprobare sint parati. Subiungunt ad calcem literarum multa de quarta Danielis bestia, siue vt illi interpretantur, de Romano imperio. Et hanc quidem bestiam sæuissimam esse affirmabant, eò quod iustitiæ cursum retardaret, & in electos Dei crudelissimè desæuiret. Id quod de Imperatore & reliquis S. Imperij Principibus haud obscurè innuebant. Cæterum quod doctrinam attinet, cum quemadmodū dixerint, ea S. scripturæ conformis sit, non posse se eam non profiteri respondebant, à qua nulla ratione etiam queant deinceps dimoueri. Iam festūm Paschæ præ foribus erat, & tempus illud appropinquabat, quo populum Dei auxilio liberatum iri rex vaticinatus fuerat. Verum cum & ipse de liberatione ea desperare inciperet, eam fraudem commentus est, vt sex integris diebus intra domesticos parietes quasi morbo aliquo laboraret, delitesceret, ac sibi colloquium esse cum cælesti patre, de futuro populi statu dictitaret. Interea fraudes varias & figmenta meditatur, quibus vaticinio suo fidem faciat, & adflictam plebem consoletur. Exacto dictarum dierum spatio ciues in foro adesse iubet. Atque tum in publicum prodit, & quæ de liberatione locutus fuerit, explicat. Dicit se intra sex illos dies totius populi peccata suis humeris portauisse, cæco quidem asinò impositum, eoque facto, iratum patrem placauisse, hancq; solam esse, non aliam eius quam promiserit, liberationis interpretationem: petere eam velint omnes grato animo complecti, ac cælesti patri grates reddere, quod è statu peccati ad tranquilliorem vitam, quæ peccati omnis sit expers, per se reduxerit. Populus delusum se videns, cum seueritate & vigilantia regis deterritus nihil auderet, lachrymis & fame se conficit. *Rex falsus vates populū misere fascinat.*

XXIV.

Profugerat ad vrbem superioribus diebus, ob graue quoddam delictum, supplicij metu, Ioannes Langestratius Friso, homo audax & temerarius. Hic regio stipendio inauthoratus, cum inualescente fame omnia desperata videret, vt principis gratiam rursum venaretur, situ murorum & fossæ profunditate exploratis, noctu ex vrbe delapsus in castra [illegible]t. Ad principem adductus rogatur, quę sit rerum in vrbe conditio, quæ oppidanorum mens & animus? respondet, vnum omnes exitium elegisse, vel propriā manu mori, vel eruptione facta pugnando occumbere. Omnes enim vrbis opes in certas aliquot domos congestas; mox ignem diuer- *Langestratius Episcopo vrbem prodit.*

ſis locis admotum iri; inde refractis portarum ſeris oppidanos in publicum prodituros. Tantam eſſe rerum intra mœnia penuriam, vt nec ipſi amplius manere cupiant, nec ſat ſufficienter ſummam illam miſeriam exponere queat. Quod ſi ſe princeps vita donare velit, & copias ſibi aliquot adiungere, effecturum ſe, vt proxima nocte vrbe potiatur. Exploratum ſibi murorum ſitum, qua parte maximè infirmi eſſent, foſſæ profunditatem circumducta haſta ſe dimenſum, & locum probè tenere cognitum, vbi vadoſa tranſeuntibus vmbilicotenus non amplius eſſent: Adhæc quæ ſit vigilum in agendis ſtationibus ignauia, quæ ſupinitas non ignorare. Proinde miles ſibi detur, ſe ductorem eius futurum, prima in acie primum in vrbem ingreſſum, prima tela in hoſtem, primam victoriam paraturum. Creditum homini. Contrahuntur, eadem nocte quāta celeritate fieri potuit expertæ audaciæ viri, quadringenti & amplius, omnes armati & robore bellico inſignes. His ſtipatus Langeſtratius foſſas primum feliciter transgreditur, ac dein admotis muro ſcalis maximo ſilentio, in vrbē cum toto agmine illabitur. Cædūtur illicò vigiles, & tota armorum vis magno fragore per vrbem perſtrepit. Clamor multis ſimul locis oritur: hoſtem ſuperaſſe muros, paſſim cædes fieri, oppidanos in domibus & plateis trucidari. Retincti ad forum mox prouolant armis æquè in hoſtem inſtructi. Ibi rex cum præcipuis aulæ ſuæ conſiliarijs omnes monet: pugnarent viriliter, in hoſtem tela torquerent, adeſſe iam tempus, quo hoc ſublato libertatem eam, quam multoties promiſerit, ſint adepturi. Atque ſimul è quadrigis & carpentis propugnaculum fieri iubet, intra quod concluſi tutiùs contra hoſtem depugnarent. Res cruento Marte geritur, à Retinctis tamen proſperiore ſucceſſu, quod propugnaculo ſepti non adeò citò læderentur. Et mox audacius ex foro in hoſtem progreſſi, ad portam vſque repellunt. Ibi conſcenſo vallo triumphum ante victoriam Epiſcopo nunciant. Agite modo inquiunt, ſocijs auxilia ferte, par erit vtriſque exitus. Interim tota vrbe paſſim concurritur, armorum fragor & ſonitus omnia quæque tenet. Nec miles in caſtris ſe continet. Exoritur conſentiens clamor militem hoſti in prædam miſſum, Epiſcopum perfido transfugæ plus fidei quam ſuis habuiſſe; parum aberat, quin in belli duces furens ferrum ſæuijſſet. At iſthæc omnia mox ſuſtulit erectæ intra vrbem incolumitatis ſuæ à militibus ſignum. In breui rem eò redigunt, vt & portam pulſo præſidio vi refringant, & ſocijs aditum in vrbem faciant. Atque tum obuios quoſque cædunt, Curiam & armamentarium occupant, in ciuium domos, in conclauia & cellas irruunt, repertos omnes obtruncant, bona rapiunt & ad eum modum rem agunt, vt nec fœminis nec in-

Vrbs occupatur.

Prælium in vrbe.

fantibus

fantibus parcant: omnes violento ferro tollunt & perimunt.

Quis cladem illius noctis quis funera fando
Explicet?

Cadit cum parente filius, & qui nondum lucem aſpexerat, intra materna viſcera trucidatur. Vnum omnibus delictum vnam pœnam parat. Reſtabat cum paucis rex, reſtabat Rothmannus, fons omnis mali. Hic vbi redeuntem videt ad forum militem holoſerica veſte tectus, ne viuus Epiſcopo traderetur, in confertiſſimam hoſtium turbam ſemet trucidandum coniecit. atque ita bipenni confoſſus grauius tum quidem euaſit ſupplicium. Rex verò cum Knipperdollingo, Chrectingo & alijs nonnullis captus fuit. Inde catenâ ferreâ conſtrictus, cum aperto capite intra binos equos ad Epiſcopum traheretur, itane ſubridens, inquit, regiam maieſtatem tractari decet? Epiſcopus perductum ad ſe in hunc modum alloquitur: vilis & infamis nebulo, quæ te cauſa impulit, vt me populumq́; meum in tantum vitæ bonorumq́ue diſcrimen conieceris? Reddit properè. Mi Franciſce Waldechi nullo te damno affecimus, qui tibi pro vaſto ac deſolato oppido munitiſſimam ciuitatem tradimus, quam nunquam daturi fuiſſemus, ſi fames extrema non coegiſſet. Cæterum quantum auri argentiq́ue in obſidione tibi deceſſit, ſi mihi credere velis, mox decuplo recipies. Epiſcopo rationem eius roganti, corbem, ait, curabis habeas corpori meo coaptatam: huic me impones, & probè coriaceo operculo tectum per omnes Europæ prouincias circumferri iubebis, eâ lege, vt qui videre me volet, album tibi primũ numeret; non dubito, quin multo plus quam tu vſpiam impenderis, ſis recepturus. Voto potiére reſpondet Epiſcopus, in corbem deſcendes, ſed alia quàm præſcribis ratione. Deinde quæſiuit Epiſcopus; vnde haberet auctoritatem eam & licentiam, qua fretus tantum ſibi iuris in ſubditos ſuos & ciuitatem arrogaſſet? reſumpſit ille, quis ipſi imperium in plebem & vrbem dediſſet? cumq́ue redderet antiſtes communibus totius Cleri populiq́; ſuffragijs id ſibi ius obueniſſe, ſubiecit viciſſim, & mihi Franciſce (neq; enim dignabatur præſulem debito titulo) ab vniuerſo populo, imo ab ipſo Deo quod maius, ius idem collatum eſt. Accidit hoc 25. Iunij. Capto hoc modo, poſtquam 18. continuis menſibus obſeſſum oppugnatumq́; eſſet Monaſterio, Epiſcopo dimidia pars prædæ cum omnibus tormentis cedit, reliquum inter militem diſtribuitur, qui mox dimiſſus fuit, præter duo ſigna, quæ præſidij cauſa in vrbe remanſerunt. Poſthæc rex cum ſocijs arctiori cuſtodiæ concluditur in arce *Beuergem*, non procul ab vrbe diſſita. Eo priuſquam veheretur, per vicinas prouincias principibus quibuſdam ſpectãdus fuit exhibitus.

Rex capitur.

Colloquium eius cum Episcopo.

bitus. Dulmaniæ quoq; populo in foro spectandi gratia expositus, cum in eum dicteria iaceret, ac num ille tot vxorum rex esset, rogaret, Nequaquam, inquit, non ego vxores mihi sumpsi, sed virgines; has si vxorum nomine dignemini, equidem non inficior.

XXV. Dum in carcere rex detinetur frequentes aderant variorum Principum Legati, qui colloquendi causa sæpenumero eum in carcere inuisebant. Inter hos fuère duo Landgrauij Hassiæ concionatores, Antonius Coruinus monachus apostata, & Ioannes Kimeus. Quibus cum ad regem & reliquos duos captiuos, Crechtingum & Knipperdollingum liber accessus concederetur, occasione capta cum rege vna alteraque disputatione congressi, de regno Christi, de magistratu, de iustificatione, de Baptismo, de cæna Domini, de humanitate Christi, de matrimonio conferre cœperunt 1. Et priore quidē collatione rex de regno Christi corporali interrogatus, nulli scripturæ loco æque fidebat, atque isti, quem ex Apocalypsi iamdudum selegerat, nec sensum spiritualem vllum in eo voluit agnoscere. 2. De magistratu lubricam sentētiam ferebat, cui tametsi à Deo ordinatum fateretur, non tamen semper morē geri debere volebat, tum maximè, quando Christianæ fidei contraria præciperet, id quod eo scripturæ dicto approbabat, *Oportet Deo magis obedire quam hominibus*. 3. In iustificationis negotio, relicta priore sententia idem se cum Lutheranis sentire declarabat, nimirum sola fide hominem iustificari. 4. Paruulorum baptismum non habere locum in verbo Dei, ac proinde se eum, vtpote scripturis contrarium, ratione nulla amplecti posse dictabat. 5. Ad cœnam Domini quod attinet, non diffitebatur initio se cū Zuinglio sensisse, sed quia is cænæ verbis pondus suum detraheret dum ad tropos redigit, diuinitus se monitum Lutheri sententiam vt veriorem approbasse. Cæterum quod sumptionem ipsam concernat in hoc ab alijs dissidere, quod credat corpus Christi præsens ibi, & à solis fidelibus participari, impios verò præter exteriorem panis speciem nihil prorsus percipere. Ac proinde toto cælo errare illos, qui Iudam quoque corpus Christi manducasse, eiusque sanguinem bibisse adserant. Cum verò ministrorum argumentis premeretur, & Sacramentorū vim non à nostra credulitate vel incredulitate, sed ex Christi verbis ac institutione pendere, replicarent; hoc vnum reponebat, neminem cogendū ad hanc vel illam sententiam, & quia quisq; suo sensu abundet, proinde nec sibi id vitio vertāt, si in hoc negotio, quod veritati magis putet consentaneū, credat. 6. De humanitate Christi sic loquebatur, quod diceret Christum de Spiritu sancto conceptum quidem, ac post ex Maria virgine natum; sed eo modo, quo Sol per vitrum tralucet, vel per canales

Disputatio regis in carcere.

Articuli eius.

pluuia in terram dilabitur. Ea enim cum ſemper ſui ſimilis maneat, nec præterquā id quod eſt, aliud quid piam aſſumat, ſic Chriſtum quoq; ex virgineo B. Mariæ vtero prodijſſe, nulla prorſus humanæ carnis particula circumdatū. Adhæc cum miniſtri regererent ea ſcripturæ loca, quibus Catholica ſententia comprobari ſolet, nempe illud Geneſeos, *In ſemine tuo*; item, *De fructu ventris tui*, item, *Qui natus eſt ex ſemine Dauid ſecundum carnem*, nihil reſpondit aliud, quam quod diceret: Lutheranos valde cæcos eſſe atque imprudentes, qui ſi ſuam ſententiam amplecti velint, futurum vt nullo negotio omnia omnium Zuinglianorum argumenta, quibus Zuinglius in Diſputatione de cæna Domini vtitur infringant & ſubuertant. 7. Polygamiam tametſi fatebatur rem eſſe noui exempli, & minimè hoc ſeculo ferendam, errorem tamen in ea agnoſcere nolebat. Et cum hic quoque miniſtri obijcerent; nihil ſtultius eſſe, quam quæ in veteri lege Deus olim ſanctis patribus indulſerit, ea hoc tempore peruerſa imitatione renouare. reſpondit, Deum quæ Patribus permiſerit, ſibi etiam non imputaturum. Hoc tamen poſtremus ſe addere: Polygamiam eatenus liberam licitamque eſſe, quatenum vnanimi Magiſtratus conſenſu per totam Eccleſiam admitteretur: Illicitam vero nec liberam eſſe ſi ab eodem prohiberetur, cui per omnia obediendum eſſe tum quoque ſtatuit. Vtque res illa planior foret, ſolenni reuocatione fatebatur: Magiſtratum diuinam ordinationem eſſe, ac proinde ijs, qui præeſſent ſiue probi eſſent ſiue improbi, vnicè mos gerendus. Quo facto peccatum ſuum coram agnoſcebat, vt qui vnius temerarij & falſæ Prophetę iuſſu ſemet repudiato legitimo magiſtratu regem conſtituerit, tantumq; innocui ſanguinis fundendi cauſam dederit. Hæc ferè & alia nonnulla circa regem acciderunt. Quid cum Knipperdollingio & Crechtingo regijs conſiliarijs actum ſit, breuiter hic quoq; dicemus. Cum ſingulis ſeorſim collatio habita eſt, & de ijs articulis quæſtiones quędā motæ ſunt, quos & ſcripto ante & viua voce in vrbe propagaſſent. Poſt multam diſceptationē ſine fructu tandem vtrinq; diſceſſum eſt. Scribit Coruinus, homines feroces fuiſſe & pertinaces, & nihil præclarè cum ijs agi potuiſſe. Et priorem quidem, Knipperdollingum nimirum, ad gladiatorium munus, quam ad res Religionis tractandas aptiorem hiſce Saluſtij verbis adumbrat idem Coruinus: Magna vi fuit & corporis & animi, ſed ingenio malo prauoque. cui etiam ab adoleſcentia bella inteſtina, cædes, rapinæ diſcordiæ ciuiles, grata fuêre, ibique iuuentutem ſuam exercuit. Animus audax, ſubdolus, varius, cuiuslibet rei ſimulator & diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens in cupiditatibus, nonnihil loquentiæ, ſapientiæ parum, vaſtus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta cupiebat. Teſtatur idem quoque Coruinus, eundem Knipperdollingum nihil vſpiam in vita præclarè

Collatio Miniſtrorum cū Knipperdollingo & Crechtingo.

gessisse, imò ipso fatente Rege, non secus ac scurram & fatuum per vrbem frequenter cursitasse, ac regem se in Spiritualibus & sacris perhibuisse, miris varijsque in rem eam prolatis oraculis, quibus diuinitus id sibi muneris impositum, declarare voluisset. De Crechtingo refert, eum haud multò meliorem fuisse, & quia doctior illo scripturas diligentius lectitarat, nonnunquam Dei verbo errores suos defendisse, porro retractare, etsi eorum conuictus fuerit, noluisse. Supra diximus, Wormaciæ in conventu, sub finem elapsi anni de delendis in vniuersum Anabaptistis consultationem propositam fuisse, sed tunc quidem, alijs ingruentibus negotijs intermissam. Eius resumendi causa indictus est ibidem alius conuentus mense Iulio. Cum verò pauci Principum eò ventitarent, & solummodo per Legatos agerent, mentio quidem eius facta est, sed vt effectum aliquem consequeretur, fieri non potuit. Aderant Monasteriensis Episcopi, Capituli & Ordinum diocæsis nomine Legati duo. Proposuerunt isti in pleno omnium consessu 1. Quomodo in ciuitate nunc capta & in potestatem redacta, omnia deinceps ad eum modum constituenda sint, ne huiusmodi rebellio & incommodum vltrà sit metuendum. 2. Vt quæ restent soluenda, præstentur, quo militi stipendia numerentur. 3. Vt considerato damno, quod Episcopus & diocæsis ob hanc concussionem pertulerint, subsidium aliquot conferatur, ne diocæsis illa ciuitasque ab imperio diuellatur. Ad singula responsum: Ad primum quidem placet dispositionem & constitutionem Reipublicæ Cæsareæ Maiestati reseruari, quemadmodum in superiori conuentu fuerit determinatum: ad religionem quod attinet, vt vetus restituatur, decretum fuit, cui tamen decreto quidam Principes & ex ciuitatibus nonnullæ subscribere noluerunt, ac palam testatæ sunt, non se assentiri. Ad secundum punctum hoc modo responsum est; qui non soluerint partem suam, per Fiscalem Imperij compellendos. Cæterum de ferendis subsidijs id responsi Legatis datum. Quandoquidem Episcopus maiorem prædæ partem, & tormenta omnia, & ciuium etiam bona ceperit, quæ quidem omnia sint reipublicæ Imperij: æquum esse, vt æstimatione facta, cum sumptibus hæc communicentur: quod amplius desideratum fuerit, eius quoque rationem habendam esse. Postea decernitur, quemadmodum Sleidanus scribit, vt Episcopatus Monasteriensis Imperio subsit pro more antiquo, nobilitas omnis restituatur, & ciues etiam qui migrarint aliò, modo ne sint Anabaptistæ: de religione agat Episcopus secundum Imperij decreta; prima vere sequentis anni. Principum Legati Monasterium profecti, de statu ciuium cognoscant, noxios conseruent, munitiones omnes ab Anabaptistis excitatas, demoliantur, & Episcopus etiam ab se ædificata castella in vrbe diruat, Regem autem &

Wormatiæ nouus conuentus agitur.

Knip-

Knipperdollingum & Crechtingum captiuos, primo quoque tempore, pro ipsorum merito, plectat, neque amplius detineat. Cæterum de reliquis plura dicere superuacaneum esse, sperare se Episcopum pro sua prudentia & dexteritate daturum operam, vt tota deinceps in pristinum statum restituatur. Et hæc quidem Wormatiæ acta 23. Iulij, anno 1535. Episcopus verò Legatis domum reuersis, cum ordinum sententiam accepisset, Regem & Knipperdollingum & Crechtingum Monasterium reuehi iubet ad supplicium, fuit hoc sub initium Ianuarij anni 1536. Ibi in carceres rursum coniecti ad secundum & vigesimum Ianuarij diem asseruantur. Non multo post venit illuc Episcopus cum Coloniensis Archiepiscopi & Principis Iuliacensis Legatis. Rex pridie quam publico iudicio sisteretur, rogatus, num quo cum de rebus fidei conferret, & cui conscientiæ secreta panderet, sacerdotem peteret, cum id se maximi beneficij loco habiturum diceret, datus est ipsi D. Iohannes Siberus Episcopi sacellanus, vir doctus & suauis. Cum hoc longum sermonem habuit, ac colloquio eius adeò oblectatus fuit, vt per integram noctem apud se in carcere detineret. Huic dolenter admodum conquestus est; supra modum sibi ægrè esse, quod multoties à multis & nouissime etiam à Landgrauio admonitus, sana prudentissimorum virorum consilia adeo præfractè spreuisset, & blandiente fortuna tam cruentum bellum contra Principem decreuisset. Eius se delicti veniam orare, idque vt ab ipso apud Principem suo nomine fieret, obnixè se petere atque obsecrare. Tum & hoc promisit, impunitate proposita, se facturum vt qui per Hollandiam, Brabantiam, Angliam, Frisiam essent maximo numero Anabaptistæ deinceps conticescerent, & Magistratui morem gererent. Sed hæc & alia pleraque vitæ seruandæ fiduciâ dixisse creditur. Cum vero latam in se mortis sententiam ab eodem didicisset, de salute æterna cœpit esse sollicitus, animoq; vehementius angi, & ita statim immutari, vt effusissimas lachrymas funderet, & præter scelera sua nihil magis defleret, ac se ob ea decies & amplius acerbissimam mortem commeruisse diceret. Errores omnes in carcere reuocauit, præterquam de baptismo paruulorum & incarnatione Christi, in quibus ad mortem vsque perseuerauit. De Regina quoque Diuerra Harlemica vehementer sollicitus fuit; Ah, inquit, vtinam & ipsa quoque simili flagitiorum commissorum pœnitudine duceretur, vtinam quibus sit obnoxia criminibus, quibus sceleribus inuoluta cognosceret, certe hoc optatior mihi mors foret & supplicium. Cum vero Siberus se illi hoc renunciaturum reciperet, nequaquam, inquit ille, tibi ista dicenti credet, neque facilè ipsi persuadebis me doctrinam meam tanquam erroneam recantasse, nisi certò signo id à te probetur. Quid verò in re ea factum fuerit, ipsane conuersa pœnitentiam egerit, quo letho & vbi loco-

Anno 1536.

Rex omnes errores reuocat præter de baptismo & humanitate Christi.

Anno 1535. Ianuarij, anni 1535. Per hos dies librum aliquem in lucem edunt, *Restitutionem* ipsi vocant. Hoc in libro multa de regno Christi tradunt, quod eiusmodi esse dicebant, vt ante supremum iudicij diem deletis impijs, soli pij & fideles orbi imperent, quibus ea cælitus potestas collata sit, vt Magistratum omnem abrogare, resistentes & omnes eos, quotquot extra Ecclesiam & cœtum suum, in fidem & communitatem bonorum consentire nollent, perimere possint & debeant. Libellus iste longè lateque sparsus in multorum manus deuenit. Eius conscribendi author erat Brixius Nordanus à Landgrauio in vrbem missus. Hic enim cum legatione sua perfungens mira quædam de mundano Christi regno & electorũ cœtu ex rege cognosceret, & ipse non satis commodè, quod abstrusiora essent, assequeretur, Landgrauij iussu, vt scripto fidei suæ confessionem publicarent, rogauit, quò doctis dijudicare liceret, quid de ea sentiendum omnibus foret. Et licet Legatum responso tum nullo dignaretur, tamen post abitum eius petitioni satisfecit. Rogantibus vniuersis, cur tanto principi ne verbo quidem responderet, Nolo, inquit, quia sanum non est consilium eius. Misit huc exploratores, vt cognito rerum nostrarum statu nos circumueniat, & vrbem inuadat. Nullus inde propè fuit dies, inquit Hortensius, quo in forum non prodiret, credo publicum luctum maiestatis suæ ostentatione leniturus. Sella ibi stabat, *(vt à nobis dictum est)* in qua holosericus consedit, & coronatus, torque aureo ab humero transuersum sub axillas vtrinque porrecto, vnde globus aureus, orbis huius imaginem repræsentans dependebat. In dextra sceptrum aureum erat. Adstabant vtrinq; duo adolescentes impuberes, cæruleis amicti, quorum manicis orbis figura aurato filo intexta enitebat. Horum dexter noui Testamenti volumen, sinister gladium gerebat. Mysterium populo circumfuso in spectaculi modum regius orator interpretabatur. Euangelium tempus gratiæ figurare: Resipiscere etiamnum ac Euangelium suscipere volentibus, misericordiam patêre: perdurantibus in errore, fenestrã ad eam præclusam, & gladium imminere. Exacto mense, gladius in dextrum latus trãslatus fuit: quo significare voluit, satis diu Euangelij gloriam viguisse: eos iam inde ferro perituros, qui illud hactenus repudiassent. Sub finem Ianuarij rex ipse mutato animo ad Landgrauiũ, quod cum suarum partium aliquando futurũ speraret, literas misit. Earum hæc erat inscriptio: Vnserm lieben besondern Lipsen Landgrauen/ɔc. hoc est. *Dilecto nostro Philippo Landgrauio.* In ijs facti sui causas explicat, ac sibi à Deo gladium ad delendum impios traditũ, vt electos in libertatem adserat, & iustitiã, quæ principum tyrannide oppressa lateat, reducat, adductis scripturę locis quibusdã & in eius personã retortis, ostendit, Cæterum quod imperiũ sibi vrbis, explosis impijs (*ciuibus*) vendicarit, id Dei instinctu se fecisse, qui inuitũ & renitentẽ eo promo-

Rex in dies frequentat forũ.

Rex gladium in dextrum latus transferri iubet, quo animo vide.

Rex scribit ad Landgrauium.

permouerit sed nec vitio verti debere, quod relicta ciuium bona posse derit,& Ecclesias ac monasteria occupauerit, cum id ipse quoque nuper admodum factitârit, quando Episcopos Germaniæ armata manu opprimere voluit, quando Wirtenbergensem Ducem, Imperatore renitente, in pristinam possessionem restituit, & nonnulla cœnobia, pulsis monachis, spoliauit & diruit. Literis adiunxit libellum *Restitutionis* titulo superioribus diebus inuulgatum, vnaque monuit, vt resipiscat, neq; reliquorum Principum more sibi ac electo Dei populo bellum inferat. Landgrauius lectis illorum literis atque libro, cum in eo multas absurditates deprehenderet, quibus illi proiectam suam doctrinam fulcire conarentur, ministris suis refutandum dedit. Et quia libello magna inerat obscuritas, ea tantum confutarunt, quæ assequi quodammodo poterant, de reliquis iudicium Ministrorum postulauêre. Ad regem quod attinet, vrgebant, si modo res ita haberet, scripturis comprobarent, eum talem fore, qualem iam se nactos gloriarentur. Ederent originem eius & quo tempore, quo anno, quo loco & quibus parentibus natus, ostenderent; nuspiam se legisse Deũ è sartore regem lecturum, qui ijs principijs regni sui administrationem sumpturus esset, quam præsens hic (Bocoldus) fecerit. Adhæc rem eam sine miraculis non futurã, sed adeò illustria diuinæ potentiæ signa allaturam, vt rex iste non humanis medijs, sed diuinis suam vocationem sit probaturus. Ex reliquis facile intelligi, cum omnia priuata auctoritate pro sua libidine condiderint, institutum ipsorum planè impium esse & sceleratum, vt qui nihil aliud quærant, quam sui augmentum, reliquorum vero omnium toto orbe Christianorum plenum in fidei rebus & statu politico exterminium; eo enim impia ista dogmata tendere, quibus doceant, licitum esse magistratum aspernari, polygamiam amplecti, liberum arbitrium concedere, bonorum communitatem approbare, lapso peccatori veniam denegare, aliorum bona, velut impiè possessa, ad se retrahere, & alia plura id genus documenta suscipere, quæ, ne castæ aures offendantur, silentio præterire malui. Ad ea illi ita responderunt, vt cognoscere iam tum prudentes potuerint; eo vesaniæ fanaticos homines prolapsos esse, vt ægrè admodum ab opinionibus suis crederentur recessuri. Liber erat germanico idiomate conscriptus, in quo totius mundi tempus in tres partes diuiserant, & primum quidem ab Adamo ad Noham vsquè tempus statuêre; alterum à diluuio ad Antichristi aduentum deductum; postremum fuit, post quod nullum nos in mundo reliquum fore fide Catholicâ tenemus & credimus Atque hoc quidem esse dicebant, cuius futurum statum & præfigurarent, & ad conseruandam iustitiam promouerent:

rent: tum enim futurum, vt quam ipsi nunc propagarent, iustitia finem intentum habeat, & impijs omnibus oppressis fideles & electi Dei perpetuum in his terris cum Christo regnum ineant. Eo libro perlecto, Landgrauius è suis Theologis quosdam delegit, qui contrario scripto, demonstratis erroribus eundem refellerent.

XXIII. Interim lasciui homines adeò in Venerem proruebant, vt nulla iam esset tota vrbe fæmina superstes, quæ intactæ virginitatis florem reseruaret. Et licet rex ipse præter innumeras illas à nobis enumeratas regij thori concubinas plures hactenus compressisset, eò tamen cæpit voluptatum abripi, vt velut olim Augustum Cæsarem fecisse legimus, in regio curru, annulo misso nostras sponsas adduci sibi ad sedandum carnis æstum imperaret. Et quemadmodum verissimè olim Claudianus cecinit:

Miserabilis rerum in vrbe facies.

Scilicet in vulgus manant exempla regentum,
Vtque ducum lituos mores sic castra sequuntur.

Fructus polygamiæ.

Ita sanè ciues reliqui regio exemplo incitati non minoribus criminibus sese polluêre. Noui, inquit Dorpius, multas ex ijs, quæ ita tractatæ sunt, nullo deinceps viro procreandis liberis vsui vt esse potuerint. Harum plurimas vno tempore Knipperdollingi domus, commune lupanar, tulit, ad mortem vsque decumbentes. Vna super omnes Doctrix vt ita loquar constituta vicatim ædes obibat, & hoc malo laborantibus medicinam aparabat, quam Knipperdollingiam vno nomine nuncupabant. Vidi ego harum non paucas, quando ab Episcopo ad vrbem missus fui; quæ partim vel miserè occubuerunt, vel in magnis doloribus vitam deinceps tolerauêre. Et ne qua ciuibus lasciuiæ deesset mate[illegible] legem rex tulit, vt vir vxore vel mortua, vel vrbe ad hostem elapsa, quot vellet ducere pro libitu posset; quæ lex apud fæminas quoque robur suum in simili casu habebat. Huic octo & viginti articulos adiecit, quos quod meræ nugaces & impudici sint, consulto præterimus. Id solum notasse suffecerit, quod singulis ordine propositis, postremò & ætatis suæ & imperij annos subiecerit; *Ioannes Dei gratia Rex noui templi Dei, verus iustitiæ minister, vi Monasteriensis vrbis. Anno ætatis nostræ 26. regni 1.* Legibus in foro publicatis vaticinia quoque regia populo proposita fuêre. Primum erat. Verbum Domini hodie circa horam tertiam matutinam ad me factum est. innumerabilem mihi populum in gloriam & honorem nominis mei mihi excitabis, vbi autem quoue tempore & hora id futurum sit, ante obitum tuum tibi reuelabo: tu verò cautè ambulabis, & isthæc populi mei reliquijs nomine meo annunciabis, vt sciat fidelis quisque in Israël quia ego Dominus sum. 2. Præterea hæc quoque Dei voluntas est, ne verbum illius tam inaniter multis

psal-

psalmis canendis in ventos excutiatis, sicut hactenus sine deuotæ mentis significatione, sine pietatis & diuinæ misericordiæ meditatione factum nostis, &c. Sed quid polliceris multa ô rex tragice, contra famem & sitim cibaria vaticinia profer, & fidem habebimus. Res ad restim in vrbe deuenit, miser populus inediâ perit, & tantum abest, vt violenta manu sibimet mortem consciscat. Humana nulla restant auxilia, diuina etiam deficiunt, & non est, qui esurientibus vel micam panis præbeat. Intus fames premit, foris vrget Episcopus. Quid perfugij reliquum nisi vt deditione facta, & fame leues vrbem, vel si aliter nequeas hostium ferro perire concedas. Rex non ignarus rerũ, quæ à ciuibus agerentur, ne quid incommodi accideret, per ministros litui sonitu vniuersos ad forum conuocari iubet. Ibi graui oratione præsentes hortatur, vt potius extrema omnia tẽtare, famẽ quoq; & sitim tolerare velint, quam impio hosti in lanienam sese dedere, iramque supremi Numinis in se grauius prouocare. Sustineant adhuc parumper, & quid Deus de se statuere cupiat, expectent, non dubitare se quin breui auxilia laturus sit, & hostium manibus electos suos erepturus. At verba non iuuant, vbi fame & siti corpora depereunt. Occlamant ciues vel victum fame confectis ministret, vel in pacatum vrbe exire permittat. Nolle se amplius ad eum modum tractari. Vnam stare omnibus sententiam, cita potius morte sustolli, quam fame confici. itaq; portas aperiri imperat, & volentibus exeundi potestatem facit. Excesserũt eo die vrbe mille & amplius homines, qui se omnes vel principis clemẽtiæ, vel fortunæ permiserunt. Ex his multi à militibus cum hostium loco haberentur occisi sunt, multi fuga euaserunt. Fœminæ & reliqua imbellis ætas principis gratiam inuenerunt. Nam in castra deductæ cum dato cibo refectæ nonnihil essent, redeuntibus viribus inde ad vicinos & propinquos inuiolatas dimisit. Paucis interiectis diebus cum & herbæ, omnes radices & olera defecissent, rursus portarum seras reserari iubet. & in pacatum emitti, quicunque parum ope diuina nisi, remanere deinceps nollent. Horum quoque non pauci fuere, ex quibus multos diuinæ vindictæ minis partim in vrbem retraxit, partim in exilium pepulit. Interim magis magisque famis vis crescit, atque ita per vrbem inualescit, it sæuit, ita per domos grassatur, vt res breui ad canes, equos, mures, glyres & cadauera redacta commune omnibus exitium minaretur. Calceorum solia ignibus tosta, pelles & animantium excrementa cibus erant. Mater non filio, imò nec proprijs visceribus parcit. Infantes vix ac ne vix quidem in lucem editi ad carnificinam raptantur, quorum membra passim è salsugine extracta post expugnatam vrbem ad Episcopum perlata fuere,

Multi rursum vrbe exeunt fame coacti.

Filij parentibus esca fiunt.

eo animo reposita, vt ijs si obsidio diuturnior foret, famem obsessi depellerent. Quid non mortalia pectora cogis nefanda hæresis? vsquè adeò dura es, vt nec tuorum sanguine, nec proprio exitio mouearis! Sed lue nunc, quæ enitare noluisti supplicia, præstat tuo te ense quam alios iugules. In his tantis miserorum ciuium angustiis hoc molestius omnes habuit, atque eò vehementius etiam perculit, quòd rex penum haberet domi instructissimam, non modo ad vsum necessarium, sed ad luxum etiam, ac proinde vrbem dediturus non esset, quamdiu vel micam panis videret reliquam. Itaque commune consilium ineunt rursum, & quo pacto malum depellant, seriò deliberant. Concluditur paribus suffragijs, regem Episcopo tradendum esse, qui eo accepto reliquis facilè incolumitatem sit promissurus. Consilium ab adstantium vno exceptum ad regem emanat. Constituit mox ille principes siue duces duodecim Bernardum Moren sartorem, Ioannem Redecker sutorem, Ioannem Paleck fabrum ferrarium, Ioannem Dencker mercatorem, Engelbertum Eding, Nicolaum Trip, Henricum Somtes, Ioannē fabrum, Henricum Koch, Hermannum Reininck, Christianum K. & Schultetum Leidensem. Hos inter vt periculum auerteret, vrbem per partes distribuit, ac sedulam inspectionem committens, certos consiliarios, vnicuiq; tres, & 24. satellites, quibus portarum ac sui corporis custodiā concrederēt, adiunxit. Atq; hi plebē ita pœnæ metu coercebant, vt ne vel vllus contra regē mutire auderet. Et quo sibi magis deuinciret, totius mūdi principatus inter eos partitus est, ita vt Episcopo ab vrbe profligato, & terrarum orbe à se, quod breui futurum ominabatur, debellato, hic Galliæ, ille Hispaniæ, alij alijs mundi partibus cum imperio præsiderent. Præter hæc vnaquoque promittebat, fore, vt circa festum Paschatis cælestis pater eos liberaret, & pro fame illa & miseria felicem victoriam contra Episcopum & omnes impios elargiretur. Quod nisi eueniat eo tempore, quod iam præfixerit, tum vt in se velut pseudoprophetam populari iudicio animaduertant, coram edicit. Addit & hoc, se post id temporis victorem ex vrbe in vniuersum terrarum orbem progressurum, ac principes omnes præter vnum Hassiæ Landgrauium, quem non multum à se diffidere sciat, internecione deleturum. Contigit hoc in festo Epiphaniæ, quo ipso die arctiore cœpit oppidanos obsidione Episcopus premere. Cū verò nullis aduentantibus ex Hollandia copijs, quotidie cōplures in vrbe fame morerentur; multi etiam regio permissu discederent, belli duces missa legatione oppidanos monent, quod si regem cum primarijs quibusdam continuatæ rebellionis authoribus Episcopo traderent, futurum, vt nihil ipsis fraudi esset aut incommodo. Rescribunt illi, iniquam postulationem esse, eum hosti tradere, quem à Deo electum non

Rex XII. duces legit.

Promittit liberationem.

igno-

ignorarent: vltima citius tentare malle, quam tantum facinus aggredi. Deinde grauissimè se præter omne meritum adfligi dicunt, nec causam suã admitti ad legitimam cognitionem conqueruntur: agi secum non aliter, quam si infideles essent, & fidei Christianæ prorsus obliti erronea dogmata tueantur; cum tamen omnia sua ex verbo Dei proferant, & eiusdem testimonijs comprobare sint parati. Subiungunt ad calcem literarum multa de quarta Danielis bestia, siue vt illi interpretantur, de Romano imperio. Et hanc quidem bestiam sæuissimam esse affirmabant, eò quod iustitiæ cursum retardaret, & in electos Dei crudelissimè desæuiret. Id quod de Imperatore & reliquis S. Imperij Principibus haud obscurè innuebant. Cæterum quod doctrinam attinet, cum quemadmodũ dixerint, ea S. scripturæ conformis sit, non posse se eam non profiteri respondebant, à qua nulla ratione etiam queant deinceps dimoueri. Iam festum Paschæ præ foribus erat, & tempus illud appropinquabat, quo populum Dei auxilio liberatum iri rex vaticinatus fuerat. Verum cum & ipse de liberatione ea desperare inciperet, eam fraudem commentus est, vt sex integris diebus intra domesticos parietes quasi morbo aliquo laboraret, delitesceret, ac sibi colloquium esse cum cælesti patre, de futuro populi statu dictitaret. Interea fraudes varias & figmenta meditatur, quibus vaticinio suo fidem faciat, & adflictam plebem consoletur. Exacto dictarum dierum spatio ciues in foro adesse iubet. Atque tum in publicum prodit, & quæ de liberatione locutus fuerit, explicat. Dicit se intra sex illos dies totius populi peccata suis humeris portauisse, cæco quidem asino impositum, eoque facto, iratum patrem placauisse, hancq; solam esse, non aliam eius quam promiserit, liberationis interpretationem: petere eam velint omnes grato animo complecti, ac cælesti patri grates reddere, quod è statu peccati ad tranquilliorem vitam, quæ peccati omnis sit expers, per se reduxerit. Populus delusum se videns, cum seueritate & vigilantia regis deterritus nihil auderet, lachrymis & fame se conficit.

Rex falsus vates populũ misere fascinat.

XXIV.

Profugerat ad vrbem superioribus diebus, ob graue quoddam delictum, supplicij metu, Ioannes Langestratius Friso, homo audax & temerarius. Hic regio stipendio inauthoratus, cum inualescente fame omnia desperata videret, vt principis gratiam rursum venaretur, situ murorum & fossæ profunditate exploratis, noctu ex vrbe delapsus in castra [illegible]it. Ad principem adductus rogatur, quę sit rerum in vrbe conditio, quæ oppidanorum mens & animus? respondet, vnum omnes exitium elegisse, vel propriâ manu mori, vel eruptione facta pugnando occumbere. Omnes enim vrbis opes in certas aliquot domos congestas; mox ignem diuer-

Langestratius Episcopo vrbem prodit.

 sis to-

sis locis admotum iri; inde refractis portarum seris oppidanos in publicum prodituros. Tantam esse rerum intra mœnia penuriam, vt nec ipsi amplius manere cupiant, nec sat sufficienter summam illam miseriam exponere queat. Quod si se princeps vita donare velit, & copias sibi aliquot adiungere, effecturum se, vt proxima nocte vrbe potiatur. Exploratum sibi murorum situm, qua parte maximè infirmi essent; fossæ profunditatem circumducta hasta se dimensum, & locum probè tenere cognitum, vbi vadosa transeuntibus vmbilicotenus non amplius essent: Adhæc quæ sit vigilum in agendis stationibus ignauia, quæ supinitas non ignorare. Proinde miles sibi detur, se ductorem eius futurum, prima in acie primum in vrbem ingressum, prima tela in hostem, primam victoriam paraturum. Creditum homini. Contrahuntur, eadem nocte quāta celeritate fieri potuit expertæ audaciæ viri, quadringenti & amplius, omnes armati & robore bellico insignes. His stipatus Langestratius fossas primum feliciter transgreditur, ac dein admotis muro scalis maximo silentio, in vrbē cum toto agmine illabitur. Cædūtur illicò vigiles, & tota armorum vis magno fragore per vrbem perstrepit. Clamor multis simul locis oritur: hostem superasse muros, passim cædes fieri, oppidanos in domibus & plateis trucidari. Retincti ad forum mox prouolant armis æquè in hostem instructi. Ibi rex cum præcipuis aulæ suæ consiliarijs omnes monet: pugnarent viriliter, in hostem tela torquerent, adesse iam tempus, quo hoc sublato libertatem eam, quam multoties promiserit, sint adepturi. Atque simul è quadrigis & carpentis propugnaculum fieri iubet, intra quod conclusi tutiùs contra hostem depugnarent. Res cruento Marte geritur, à Retinctis tamen prosperiore successu, quod propugnaculo septi non adeò citò læderentur. Et mox audacius ex foro in hostem progressi, ad portam vsque repellunt. Ibi conscenso vallo triumphum ante victoriam Episcopo nunciant. Agite modo inquiunt, socijs auxilia ferte, par erit vtrisquè exitus. Interim tota vrbe passim concurritur, armorum fragor & sonitus omnia quæque tenet. Nec miles in castris se continet. Exoritur consentiens clamor militem hosti in prædam missum, Episcopum perfido transfugæ plus fidei quam suis habuisse; parum aberat, quin in belli duces furens ferrum sæuijsset. At isthæc omnia mox sustulit erectæ intra vrbem incolumitatis suæ à militibus signum. In breui rem eò redigunt, vt & portam pulso præsidio vi refringant, & socijs aditum in vrbem faciant. Atque tum obuios quosque cædunt, Curiam & armamentarium occupant, in ciuium domos, in conclauia & cellas irruunt, repertos omnes obtruncant, bona rapiunt & ad eum modum rem agunt, vt nec fœminis nec in-

Vrbs occupatur.

Prælium in vrbe.

fantibus

fantibus parcant: omnes violento ferro tollunt & perimunt.

Quis cladem illius noctis quis funera fando
Explicet?

Cadit cum parente filius, & qui nondum lucem aspexerat, intra materna viscera trucidatur. Vnum omnibus delictum vnam pœnam parat. Restabat cum paucis rex, restabat Rothmannus, fons omnis mali. Hic vbi redeuntem videt ad forum militem holoserica veste tectus, ne viuus Episcopo traderetur, in confertissimam hostium turbam semet trucidandum coniecit. atque ita bipenni confossus grauius tum quidem euasit supplicium. Rex verò cum Knipperdollingo, Chrectingo & alijs nonnullis captus fuit. Inde catenâ ferreâ constrictus, cum aperto capite intra binos equos ad Episcopum traheretur, itane subridens, inquit, regiam maiestatem tractari decet? Episcopus perductum ad se in hunc modum alloquitur: vilis & infamis nebulo, quæ te causa impulit, vt me populumq; meum in tantum vitæ bonorumque discrimen conieceris? Reddit properè. Mi Francisce Waldechi nullo te damno affecimus, qui tibi pro vasto ac desolato oppido munitissimam ciuitatem tradimus, quam nunquam daturi fuissemus, si fames extrema non coegisset. Cæterum quantum auri argentique in obsidione tibi decessit, si mihi credere velis, mox decuplo recipies. Episcopo rationem eius roganti, corbem, ait, curabis habeas corpori meo coaptatam: huic me impones, & probè coriaceo operculo tectum per omnes Europæ prouincias circumferri iubebis, eâ lege, vt qui videre me volet, album tibi primũ numeret; non dubito, quin multo plus quam tu vspiam impenderis, sis recepturus. Voto potiére respondet Episcopus, in corbem descendes, sed alia quàm præscribis ratione. Deinde quæsiuit Episcopus; vnde haberet auctoritatem eam & licentiam, qua fretus tantum sibi iuris in subditos suos & ciuitatem arrogasset? resumpsit ille, quis ipsi imperium in plebem & vrbem dedisset? cumque redderet antistes communibus totius Cleri populiq; suffragijs id sibi ius obuenisse, subiecit vicissim, & mihi Francisce (neq; enim dignabatur præsulem debito titulo) ab vniuerso populo, imo ab ipso Deo quod maius, ius idem collatum est. Accidit hoc 25. Iunij. Capto hoc modo, postquam 18. continuis mensibus obsessum oppugnatumq; esset Monasterio, Episcopo dimidia pars prædæ cum omnibus tormentis cedit, reliquum inter militem distribuitur, qui mox dimissus fuit, præter duo signa, quæ præsidij causa in vrbe remanserunt. Posthæc rex cum socijs arctiori custodiæ concluditur in arce *Beuergem*, non procul ab vrbe dissita. Eo priusquam veheretur, per vicinas prouincias principibus quibusdam spectãdus fuit exhibitus.

Rex capitur.

Colloquium eius cum Episcopo.

bitus. Dulmanniæ quoq; populo in foro spectandi gratia expositus, cum in eum dicteria iaceret, ac num ille tot vxorum rex esset, rogaret, Nequaquam, inquit, non ego vxores mihi sumpsi, sed virgines; has si vxorum nomine dignemini, equidem non inficior.

XXV. *Disputatio regis in carcere.* Dum in carcere rex detinetur frequentes aderant variorum Principum Legati, qui colloquendi causa sæpenumero eum in carcere inuisebant. Inter hos fuêre duo Landgrauij Hassiæ concionatores, Antonius Coruinus monachus apostata, & Ioannes Kimeus. Quibus cum ad regem & reliquos duos captiuos, Crechtingum & Knipperdollingum liber accessus concederetur, occasione capta cum rege vna alteraque disputatione congressi, de regno Christi, de magistratu, de iustificatione, de Baptismo, de cæna Domini, de humanitate Christi, de matrimonio conferre cœperunt *Articuli eius.* 1. Et priore quidé collatione rex de regno Christi corporali interrogatus, nulli scripturæ loco æque fidebat, atque isti, quem ex Apocalypsi iamdudum selegerat, nec sensum spiritualem vllum in eo voluit agnoscere. 2. De magistratu lubricam sentétiam ferebat, cui tametsi à Deo ordinatum fateretur, non tamen semper moré geri debere volebat, tum maximè, quando Christianæ fidei contraria præciperet, id quod eo scripturæ dicto approbabat, *Oportet Deo magis obedire quam hominibus.* 3. In iustificationis negotio, relicta priore sententia idem se cum Lutheranis sentire declarabat, nimirum sola fide hominem iustificari. 4. Paruulorum baptismum non habere locum in verbo Dei, ac proinde se eum, vtpote scripturis contrarium, ratione nulla amplecti posse dictabat. 5. Ad cœnam Domini quod attinet, non diffitebatur initiò se cũ Zuinglio sensisse, sed quia is cænæ verbis pondus suum detraheret dum ad tropos redigit, diuinitus se monitum Lutheri sententiam vt veriorem approbasse. Cæterum quod sumptionem ipsam concernat in hoc ab alijs dissidere, quod credat corpus Christi præsens ibi, & à solis fidelibus participari, impios verò præter exteriorem panis speciem nihil prorsus percipere. Ac proinde toto cælo errare illos, qui Iudam quoque corpus Christi manducasse, eiusque sanguinem bibisse adserant. Cum verò ministrorum argumentis premeretur, & Sacramentorũ vim non à nostra credulitate vel incredulitate, sed ex Christi verbis ac institutione pendere, replicarent; hoc vnum reponebat, neminem cogendũ ad hanc vel illam sententiam, & quia quisq; suo sensu abundet, proinde nec sibi id vitio vertãt, si in hoc negotio, quod veritati magis putet consentaneũ, credat. 6. De humanitate Christi sic loquebatur, quod diceret Christum de Spiritu sancto conceptum quidem, ac post ex Maria virgine natum; sed eo modo, quo Sol per vitrum tralucet, vel per canales

plu-

pluuia in terram dilabitur. Ea enim cum semper sui similis maneat, nec præterquā id quod est, aliud quid piam assumat, sic Christum quoq; ex virgineo B. Mariæ vtero prodijsse, nulla prorsus humanæ carnis particula circumdatū. Adhæc cum ministri regererent ea scripturæ loca, quibus Catholica sententia comprobari solet, nempe illud Geneseos. *In semine tuo*; item, *De fructu ventris tui*, item, *Qui natus est ex semine Dauid secundum carnem*, nihil respondit aliud, quam quod diceret: Lutheranos valde cæcos esse atque imprudentes, qui si suam sententiam amplecti velint, futurum vt nullo negotio omnia omnium Zuinglianorum argumenta, quibus Zuinglius in Disputatione de cæna Domini vtitur infringant & subuertant. 7. Polygamiam tametsi fatebatur rem esse noui exempli, & minimè hoc seculo ferendam, errorem tamen in ea agnoscere nolebat. Et cum hic quoque ministri obijcerent; nihil stultius esse, quam quæ in veteri lege Deus olim sanctis patribus indulserit, ea hoc tempore peruersa imitatione renouare. respondit, Deum quæ Patribus permiserit, sibi etiam non imputaturum. Hoc tamen postremus se addere: Polygamiam eatenus liberam licitamque esse, quatenum vnanimi Magistratus consensu per totam Ecclesiam admitteretur: Illicitam vero nec liberam esse si ab eodem prohiberetur, cui per omnia obediendum esse tum quoque statuit. Vtque res illa planior foret, solenni reuocatione fatebatur: Magistratum diuinam ordinationem esse, ac proinde ijs, qui præessent siue probi essent siue improbi, vnicè mos gerendus. Quo facto peccatum suum coram agnoscebat, vt qui vnius temerarij & falsæ Prophetę iussu semet repudiato legitimo magistratu regem constituerit, tantumq; innocui sanguinis fundendi causam dederit. Hæc ferè & alia nonnulla circa regem acciderunt. Quid cum Knipperdollingio & Crechtingo regijs consiliarijs actum sit, breuiter hic quoq; dicemus. Cum singulis seorsim collatio habita est, & de ijs articulis quæstiones quędā motæ sunt, quos & scripto ante & viua voce in vrbe propagassent. Post multam disceptationē sine fructu tandem vtrinq; discessum est. Scribit Coruinus, homines feroces fuisse & pertinaces, & nihil præclarè cum ijs agi potuisse. Et priorem quidem, Knipperdollingum nimirum, ad gladiatorium munus, quam ad res Religionis tractandas aptiorem hisce Salustij verbis adumbrat idem Coruinus: Magna vi fuit & corporis & animi, sed ingenio malo prauoque. cui etiam ab adolescentia bella intestina, cædes, rapinæ discordiæ ciuiles, grata fuēre, ibique iuuentutem suam exercuit. Animus audax, subdolus, varius, cuiuslibet rei simulator & dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, nonnihil loquentiæ, sapientiæ parum, vastus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta cupiebat. Testatur idem quoque Coruinus, eundem Knipperdollingum nihil vspiam in vita præclarè

Collatio Ministrorum cū Knipperdollingo & Crechtingo.

Knipperdollingum & Crechtingum captiuos, primo quoque tempore, pro ipsorum merito, plectat, neque amplius detineat. Cæterum de reliquis plura dicere superuacaneum esse, sperare se Episcopum pro sua prudentia & dexteritate daturum operam, vt tota deinceps in pristinum statum restituatur. Et hæc quidem Wormatiæ acta 23. Iulij, anno 1535. Episcopus verò Legatis domum reuersis, cum ordinum sententiam accepisset, Regem & Knipperdollingum & Crechtingum Monasterium reuehi iubet ad supplicium, fuit hoc sub initium Ianuarij anni 1536. Ibi in carceres rursum coniecti ad secundum & vigesimum Ianuarij diem asseruantur. Non multo post venit illuc Episcopus cum Coloniensis Archiepiscopi & Principis Iuliacensis Legatis. Rex pridie quam publico iudicio sisteretur, rogatus, num quo cum de rebus fidei conferret, & cui conscientiæ secreta panderet, sacerdotem peteret, cum id se maximi beneficij loco habiturum diceret, datus est ipsi D. Iohannes Siberus Episcopi sacellanus, vir doctus & suauis. Cum hoc longum sermonem habuit, ac colloquio eius adeò oblectatus fuit, vt per integram noctem apud se in carcere detineret. Huic dolenter admodum conquestus est; supra modum sibi ægrè esse, quod multoties à multis & nouissime etiam à Landgrauio admonitus, sana prudentissimorum virorum consilia adeo præfractè spreuisset, & blandiente fortuna tam cruentum bellum contra Principem decreuisset. Eius se delicti veniam orare, idque vt ab ipso apud Principem suo nomine fieret, obnixè se petere atque obsecrare. Tum & hoc promisit, impunitate proposita, se facturum vt qui per Hollandiam, Brabantiam, Angliam, Frisiam essent maximo numero Anabaptistæ deinceps conticescerent, & Magistratui morem gererent. Sed hæc & alia pleraque vitæ seruandæ fiduciâ dixisse creditur. Cum vero latam in se mortis sententiam ab eodem didicisset, de salute æterna cœpit esse sollicitus, animoq; vehementius angi, & ita statim immutari, vt effusissimas lachrymas funderet, & præter scelera sua nihil magis defleret, ac se ob ea decies & amplius acerbissimam mortem commeruisse diceret. Errores omnes in carcere reuocauit, præterquam de baptismo paruulorum & incarnatione Christi, in quibus ad mortem vsque perseuerauit. De Regina quoque Diuerra Harlemica vehementer sollicitus fuit; Ah, inquit, vtinam & ipsa quoque simili flagitiorum commissorum pœnitudine duceretur, vtinam quibus sit obnoxia criminibus, quibus sceleribus inuoluta cognosceret, certe hoc optatior mihi mors foret & supplicium. Cum vero Siberus se illi hoc renunciaturum reciperet, nequaquam, inquit ille, tibi ista dicenti credet, neque facilè ipsi persuadebis me doctrinam meam tanquam erroneam recantasse, nisi certò signo id à te probetur. Quid verò in re ea factum fuerit, ipsane conuersa pœnitentiam egerit, quo letho & vbi locorum

Anno 1536.

Rex omnes errores reuocat præter de baptismo & humanitate Christi.

rum vitam amiserit, non inuenio. Alij portò, Knipperdollingus & Crechtingus, quemadmodum inde ab initio captiuitatis suæ obstinati hæserant, ita, quoq; & nunc à sacerdotum colloquio vehementer abhorruerunt, ac reiectis illis, solam cęlestis patris pręsentiam sibi sufficere dictarunt. Vbi vigesimus secundus mensis Ianuarij dies illuxit, rex ad forum in pegma, quod extructum ibi erat, productus est, cum duobus illis primarijs aulæ suæ consiliarijs. Ibi in genua prouolutus, retortis in cęlum oculis, patrem suo more inuocare cœpit, tam horrendo clamore edito, vt spectantiũ pectora horror inuaderet. Hinc erectus & palo alligatus, candentibus laminis toto corpore variè laceratus est: primos tres morsus sine vllo doloris exteriori signo pertulit; deinde verò cum crebrioribus illatis dolor ille supra modum augeretur, ad misericordiam Dei confugit, quam per horam pœnè continenter implorauit. Par supplicium reliquos duos sustulit, qui in hoc à rege defecerunt, quod & in impietate sua persisterent, & pluribus lamentis dolorem suum testarentur. Post diuturnum supplicium, cum adhuc viuentes, vt refert Kersenbrockius palpitarent, carnifices primum guttura candentibus & ignitis forcipibus corripiunt, & postremò sicam quanta vi possunt in pectora singulorum adigunt; inde cadauera ad cæmiterium Lambertinum prouoluta ferreis corbibus cancellatis imponuntur, & ad australe Lambertinæ turris latus, vt perpetuum eius rei apud posteros extaret monumentum pensiles affiguntur, rege in medio & quanta est hominis statura sublimius duobus reliquis constituto. Eum de seipso loquentẽ non ineleganti carmine hoc modo Kersenbrockius adducit:

Regis & aliorum supplicium.

Sceptra Retinctorum quondam sublimia gessi;
Nunc me sublimem turris acerba gerit.
Pascere VVestphalico subiectos pane negaui;
Nunc proprio volucres corpore pasco feras.
Cædibus inuasi regnum, stupruque nefandũ:
Non igitur βασιλευς, sed βασιλισκ⊙ eram. &c.

Atque hoc modo perijt homo truculentus & nefarius, qui nihil non Cimbricum Gothicum aut Mahometicum meditabatur, anno regni sui 2. ætatis vero 27. Scribit Heuterus, eum non multò ante hoc adhuc titulo, præter reliquos, quos iam præmisimus, vsum fuisse: *Ioannes vnicus Rex noui templi, famulus Dei altissimi, anno ætatis suæ 26. regni primo, secundo die primi mensis sumptæ à Iesu Christo filio Dei carnis, anno 1534.* Ad progeniem eius & reliquum adolescentiæ cursum quod attinet, natus est in pago quodam *Hagen*, patre N. Bockel Greuenhagensi prætore, matre verò Adelheide. Hæc in oppido Zolcken Dodorpianæ diocæsis Monasteriensis parochiæ subiecto, hominibus plebeis & manuum labore victitantibus procreata,

Breuis narratio natiuitatis & vitæ regis.

cum

cum tenuioris fortunæ esset, ac in patrio solo abiecta, in Hollandiam ad exteras gentes, vt ibi seruiendo vitam ageret, profecta fuerat. Ibi cum esset forma & corporis habitudine venusta, ab eo quem diximus prætore amari cœpit, à quo etiam post arctiorem familiaritatem & consuetudinem compressa, masculam prolem in pago Hagen illi peperit, qui filius exinde Ioannes Bockelsfohn, quasi filius Bockels appellatus fuit. Exacto puerperij tempore Bockel legitimam sibi thori sociam Adelheidem solenni matrimonio iunxit, & plures ex ea temporis successu proles sustulit. Post multum temporis in patriam ad amicos profecta, ad radicem arboris ex itinere fors fessa considens, insperato & subitaneo fato decessit. Bocoldus verò filius ex ea superstes Leidæ deinceps inter propinquos educatus fuit. Hîc in scholam patriam missus, legendi scribendique vernaculè promptitudinem, & post artem sarcinatoriam didicit. Robustior ætate factus, sarcinatoriæ exercendæ causa in Angliam se contulit, vbi quadriennium ferè hæsit. Hinc in Flandriam & Lisbonam abijt, vnde Lubeca Leidam reuersus, iuuenis admodum relictam nautæ cuiusdam defuncti viduam duxit, in domo, non procul à porta qua in Greuenhagen itur, dissita. Hic cauponium vinum & cereuisiam vendens exercuit. Rithmicis quoque conscriptionibus vernacula lingua componendis animum adiecit. Hanc artem maxima dexteritate perfecit. Inde inter ciues celebrior factus puerorum cætus legit, quos eandem artem simili felicitate docuit. Et quia seria iocis, grauibus iucunda, & nonnunquam turpia suis carminibus intersereret, non tam scholam instituit, quam & commune lupanar domum suam tenuit, ad quam omnis generis homines ventitabant. Sub ea tempora Anabaptismus illic spargi cœpit, ab Hoffmannistis & nominatim à Ioanne Matthiæ pistore Harlemensi. Ab hoc rebaptizatus, clam ab vxore sua cum Gerardo zum Kloster Roterodamum profectus, alios quoque hîc & in vicinioribus vrbibus retingere cœpit. Ad extremum cum Magistratus seuerè in doctrinæ eius socios animaduerteret, patria & cum vxore facultatibus domi relictis, Monasterium abijt, vbi exitiale dogma primus priuatim effudit, & post publice, explosis Catholicis, introduxit. Et hîc quidem adeò breui temporis spatio profecit, vt non modo clarum inter socios nomen adeptus fuerit, sed & propheta & rex vrbis & orbis habitus. Cum verò non vrbis tantum imperio contentus viueret, sed & vicinas prouincias missis Apostolis & belli ducibus sibi subijcere cogitaret, Episcopi & totius Romani Imperij vires in se concitauit, quibus ad extremum detritus & expugnatus, cum, quemadmodum paulo ante ostendimus, finem habuit. Atque ita Anabaptisticum illud Monasteriense regnum, cum paulo amplius quam biennium durasset, euersum est & singulari præpoten-

tis Dei beneficio penitus deſtructum. In cuius rei memoriam Epiſcopus per totam diocæſin ſupplicationes tum quidem, vt pro felici victoria gratiæ Deo ſoluerentur, indixit, & totus Clerus cum pleno Senatu annuatim adhuc ſolenni luſtratione eandem peragit.

Et hactenus, Chriſtiane Lector, Anabaptiſmi ortum progreſſumque; quos nimirum authores & antagoniſtas habuerit, quomodo per Germaniam & finitimas Prouincias ſparſus, quos motus & ſeditiones intra ſexdecim annos excitarit, quanta fieri potuit diligentia, & luculenter & ſyncerè conſcripſimus; quem laborem noſtrum hoc omnibus gratiorem fore ſperamus, quo planius ſecretiora quæque eius ſectæ, errores, & ſchiſmata pandit, eaque exempla ſuppeditat, quibus non minus ab ea nefariorum hominum lue deterreri, quam & in fide, doctrina & moribus Catholicæ Eccleſiæ magis magiſque confirmari nemo non poſſit. Quæ hinc ſequuntur, poſt Monaſterienſis ſcilicet regni ruinam in Anabaptiſmi negotio domi foriſque (ab anno nimirum 1536. vſque ad 1618.) agitata, altera Operis huius parte, pari & ſtudio & ſinceritate, poſt non multum temporis in lucem totidem libris edemus, ſi vitam ille & vires, cuius gratiâ & auxilio iam primam abſoluimus, ſanas & incolumes conſeruârit.

Finis Libri Septimi Hiſtoriæ Anabaptiſtarum.

Saluo in omnibus S. Sedis Apoſtolicæ judicio.

Errata typographica æquus lector ſic corriget:

L In 6. *fol. 3 pro Spritus lege* Spiritus. *lin. 16. fol. 3. pro adductus* abductus. *pro ſubblato* ſublato. *18. lin. fol. 4. pro profundis* profundius. *fol. 6. lin. 2. pro VVittenberga* Wittebergam. *fol. 7. lin. 4. omiſſum poſt iudicarent*, neceſſarium. *lin. 36. fol. 8. conſortia pro* conſortio. *fol. 14. lin. 1. pro VVolkenrodarum* Wolckenrodanum. *fol. 13 lin. 24. pro propagandum* prorogandum. *fol. 15. lin. 28. pro pronas* pronos. *fol 21. lin. 8. pro donatione* donationes. *fol. 26 x. ſum. pro ſententias* ſententia. *pro terrorum* terrorem. *fol. 37. lin. penult. quem pro* quam. *fol. 44. lin. 9. ſe redundat ſemel pag 40. lin. 1. probe redundat. fol. 49 in lin. antepenult. nullus pro* nullius. *fol. 55. lin. 2. omiſſum* Eccleſiæ Catholicæ, vt videbatur. *ibid. lin. penult. pro videre* ridere. *fol. 56. lin. 28. orbem pro* vrbem. *fol. 76. lin. 2. conſtitutionis pro* conſtitutionem. *ibid. lin. 16. contemptum pro* contemptim. *fol 73. finit pro* ſiuit. *lin. 23. fol. 75. in ultimo verſu pentametro pro ſumus lege* ſum vnus. *fol. 84. lin. 9. principes pro* Princeps. *fol. 85. lin. 5. pro traducant* traducat. *fol. 87. lin. 3.* rus *pro ruri. fol. 94. lin. penult. pro vitio* vitro. *fol. 96. lin. 18. pro vſus* vſos. *fol. 98. lin 34. omiſſum* gladium. *fol. 109. lin. 1 pro proſilut* proſiluit. *fol. 109. lin. 23. pro ſecretio* ſecretiore. *fol. 115. lin. 15. pro placent* placet. *ibid. lin. 32. proſitentis pro* profitentis. *fol. 120. lin 2. pro agreſticum* agreſtium. *fol. 124 pro ſententes* ſentientes. *lin. 16 fol. 125. in 1. errore Quintiſt. continuat pro* continuant. *fol. 129 lin. 6. plena pro* plenas. *fol. 135. pro habituram* habiturum *lin. 22. ibid lin. antepenult pro non rudus* rudis. *lin 144. rube pro* vrbe. *lin. antepen. fol. 158. lin. 18.* in *redundat. fol. 153.* IX. *Articulus Rothmanniſtar. ſic legendus eſt* Intra annos mille & quadrægentos nullum fuiſſe in orbe verũ Chriſtianum, neq; poſt, &c. *156. lin. 55. pro prorupti* prompti. *fol. 157. lin. 3. ſic lege* ſed palam Dei verbum, vt vocant, propagandum ſtatuit. *fol. 170. lin. 7. pro gladum* gladium. *fol. 173. lin. 6. pro virila* virilia. *ibid. pro audaclulos* audaculos. *fol. 183 lin. 1. pro Chriſtianos* Chriſtianas *fol. 187. lin. 8.* inſtructum *non inſtructam. ibid. lin. 17. in princip. pro vt lege* aut. *fol. 187. lin. 28. pro peccatum lege* pacatum. *fol. 190. lin. 36. imperiorum pro* impiorum *fol. 199. lin. 22.* pecunia *redundat fol. 205. lin. 22. pro quæ* qua. *fol. 209. lin. 15. pro poſtremus* poſtremum. *ibid. pro quatenum lege* quatenus *lin. 16. fol. ibid. lin. 2. pro ſine lege* ſiue. *fol. 212. lin. 1. pro porto* porro.

IHS